

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΤΕΥΧΟΣ 6, 7

ΚΥΜΟΘΟΗ

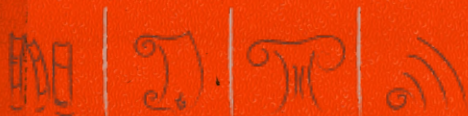
ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 6, 7

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ, ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1995

059.
495 5
ΚΥΜ

ΠΕΡ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

H/1

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

Α/Α ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 10.017

ΗΜΕΡ. : 2-3-2001

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘ.

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 6, 7

Τυπνικά

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ, ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1995

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: **Διονυσία Κυπριώτη**
Αντιπρόεδρος: **Παρίση Άννα**
Γραμματέας: **Βέτσου Χαρά**
Ταμίας: **Ζαφειράτου Θεοδώρα**
Έφορος: **Γαλιατσάτου Αλίκη**

- * Το περιοδικό δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα
- * Η αναδημοσίευση άρθρων και μελετών επιτρέπεται με την προϋπόθεση ότι θα γίνεται σαφής αναφορά στο περιοδικό και στο συγγραφέα.
- * Το παρόν τεύχος εκδίδεται με την οικονομική επιχορήγηση του κληροδοτήματος Σπυρίδωνος Φ. Αντύπα υπέρ της Κεφαλληνίας.

ΔΕΛΤΑΙΟΣ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Κ Υ Μ Ο Θ Ο Η

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Κ Υ Μ Ο Θ Ο Η

Περιοδική έκδοση
Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς-Ιθάκης

Τεύχος 6,7

Υπεύθυνος έκδοσης:

Το Δ. Σ.
του Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς-Ιθάκης

Επιμέλεια ύλης: Το Δ. Σ.

Συνδρομές-εμβάσματα:

Κυπριώτου Διονυσία,
Μαντζαβίνου 2,
281 00 Αργοστόλι,
Τηλ.: 0671 - 22 101

Τιμή: 2.000 δραχ.

Στοιχειοθεσία:

Χρύσα Γρηγοριάδη

1. Σπύρος Δ. Λουκάτος,

Άξονες και αρχές της ελληνικής πολιτικής
του Ιω. Καποδίστρια πριν από την κάθοδό του στην Ελλάδα
(σελ. 7-18)

2. Αγγελο-Διονύσης Δεμπόνης,

Η πρώτη ατμοπλοϊκή εταιρία στη συγκοινωνία
Ληξούρι - Αργοστόλι (σελ. 19-24)

3. Μάρθα Παπαδοπούλου - Κώση,

Από την Ήπειρο στην Καφαλονιά:
Η παρουσία ενός αξιολόγου Εκπαιδευτικού
στο Ληξούρι στις αρχές του αιώνα μας (σελ. 25-32)

4. Αικατερίνη Καρατάσου,

Ανδρέα Λασκαράτου: "Η γέννησή μου".
Αυτοβιογραφικός λόγος και παρωδία (σελ. 33-38)

5. Αμαλία Ανουσάκη,

Η εφημερίδα "Δύχνος"
που εξέδιδε ο Ανδρέας Λασκαράτος (σελ. 39-43)

6. Γεώργιος Δημ. Ραβάνης,

Ο Κικέρων και οι Βουθράτιοι (σελ. 44-56)

7. Έφη Πολλάτου,

Αλκαίος ο Λέσβιος (σελ. 57-67)

8. Γ. Μπαλούρδος,

Καλλίμαχος ο Κυρηναίος (σελ. 68-75)

9. Μοσχ. Γλύνη, Εντ. Παπαδάτου,

Η βιομηχανική κληρονομιά (σελ. 76-96)

10. Μ. Γ. Καρβούνης,

Ελληνικά παραδοσιακά παιδικά παιχνίδια (97-106)

11. Ν. Ψέμμας,

Εξωβιβλικές μαρτυρίες για το πρόσωπο του Ιησού
(σελ. 107-110)

12. Π. Αντωνίου,

Μετάφραση, πληροφορική, ηλεκτρονικοί υπολογιστές (111-116)

13. Μ. Μαρκαντωνάτου,

Οι τραγωδίες του Γιάννη Ρίτσου. Μια ανάγνωση της Ελένης
του 117-120

14. Δ. Μαρκάτου,

Οι "επτανησιακές μαρτυρίες" της Κ. Γρόλλιου (121-125)

15. Φ. Στράνη,

Γιούλια και ρόδα από λογοτεχνικούς ανθώνες (σελ. 126-130)

16. Ν. Φορόπουλος,

Μια σημαντική προσφορά στις κεφαλληνιακές σπουδές (σελ. 131-137)

17. Κριτική βιβλίου (σελ. 137)

18. Ομάδα μαθητών Β' Λυκείου Ληξουρίου,

Η επίδραση του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος στο έργο των:

Α. Λασκαράτου, Μ. Αβλιχου, Ιουλ. Τυπάλδου (σελ. 138-160)

19. Λογοτεχνικές σελίδες : Μ. Τρομπέτα, Κ. Π. Γεωργόπουλος -Πακιάλος, Νώντ. Φωκάς, Μάκης Αποστολάτος, Ν. Γρηγοριάδης, Γ. Καραντώνης, Θ. Μεσολωρά, Ξ. Βασιλειάδης, Γ. Γαλιατσάτου, Γ. Μανωλάτος, Λ. Κουστουμπάρδη, Μ. Α. Ρουσσέλος, Μ. Γαλιατσάτου, Α. Πεφάνης, Ε. Σεριάτου (161-181)

20. Εκδηλώσεις - δραστηριότητες του Σ.Φ. (σελ. 182-183)

Για τη συνδρομή σας

συμπληρώστε και ταχυδρομήστε το παρακάτω απόκομμα στη διεύθυνση: Διονυσία Κυπριώτου, Μαντζαβίνου 2, 28100 Αργοστόλι.

* Ενημερώστε μας έγκαιρα σε περίπτωση αλλαγής διεύθυνσης.

* Επικοινωνήστε μαζί μας, αν δε λάβετε το περιοδικό.

ΕΠΩΝΥΜΟ: .....

ΟΝΟΜΑ: .....

ΟΔΟΣ: ..... ΑΡ: ..... ΤΗΛ.: .....

ΠΕΡΙΟΧΗ: ..... ΚΩΔ. ΑΡ.: .....

Σας στέλνω το ποσόν των δύο χιλιάδων (2.000) δραχμών ως ετήσια συνδρομή διπλού τεύχους (1996).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Πρόλογος

Στον πρόλογο του 5ου τεύχους σας είχαμε υποσχεθεί ότι θα είμαστε κοντά σας μέσα σε λίγους μήνες. Δεν καταφέραμε να κρατήσουμε την υπόσχεσή μας· όχι γιατί εμείς αδιαφορήσαμε, αλλά γιατί, μ' όσες προσπάθειες κι αν καταβάλαμε, στάθηκε αδύνατο να συγκεντρώσουμε έγκαιρα τα απαιτούμενα χρήματα για την έκδοση της “Κυμοθόης”. Δε θέλουμε να σταθούμε σ' αυτούς που δεν ανταποκρίθηκαν στην έκκλησή μας για οικονομική στήριξη. Θα σταθούμε σ' αυτούς που μας βοήθησαν· στη Διοικούσα Επιτροπή του Κληροδοτήματος Σ. Φ. Αντύπα υπέρ της Κεφαλληνίας, που, ευγενικά, στήριξε αυτή την έκδοση· στους αναγνώστες και φίλους που αγοράζουν την “Κυμοθόη” και για τους οποίους αξίζει κάθε προσπάθεια: στο Νίκο Γρηγοριάδη, χωρίς τη στήριξη του οποίου είναι αμφίβολο αν θα τα καταφέραμε. Οφείλουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ σ' αυτούς και ένα μικρό παράπονο “στους άλλους” που εξαιτίας της αδιαφορίας τους κόντεψε να σβήσει η έκδοση του περιοδικού μας.

Επειδή, όμως, εμείς πιστεύουμε ότι αξίζει τον κόπο και επειδή συνεχίζουμε να είμαστε “καὶ παρὰ δύναμιν τολμηταὶ καὶ παρὰ γνώμην κινδυνευταὶ καὶ ἐπὶ τοῖς δεινοῖς εὐέλπιδες” (Θουκ. 1, 70, 3), εκδίδουμε αυτό το τεύχος και υποσχόμαστε και το επόμενο.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

Κυμοθόη:

Ιλιάδα, Σ 41

Θεογονία, 2. 45

Liddel-Scott:

Ταχεία ως το κύμα Νηούς τις

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΣΠΥΡΟΣ Δ. ΔΟΥΚΑΤΟΣ

δρ. Ιστορικός

ΑΞΙΟΝΕΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΙΩ. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΘΟΔΟ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ* 1822 - 1827

Μια από τις σημαντικές περιόδους της ζωής και της δράσης του Ιω. Καποδίστρια τόσο στο διπλωματικό, όσο και στο πολιτικό και κυβερνητικό πεδίο, από την εποχή, κατά την οποία νεαρός γιατρός από τις ιδιαίτερες συγκυρίες της γενέτειράς του και των άλλων νησιών του Ιονίου συμπλέγματος κατά τη διεθνή τους καθιέρωση με τη ρωσοτουρκική συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως, 1800, ως *Επτάνησος Πολιτεία* και μέχρι τη στυγερή δολοφονία του στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 στο Ναύπλιο, θεωρούμε ότι υπήρξε και αυτή, η οποία καλύπτει το χρονικό διάστημα από τον Αύγουστο 1822 μέχρι και τα μέσα του Απριλίου 1827. Η χρονική αυτή περίοδος της καποδιστριακής ζωής και δράσης σηματοδοτείται με αφετηρία την παραίτηση, που υπέβαλε στον τσάρο Αλέξανδρο Α΄ από το αξίωμα του υπουργού του επί των εξωτερικών, τη χορήγηση σ' αυτόν τσαρικής "αορίστου αδείας" με διατήρηση της μισθοδοσίας του, την αναχώρησή του από την Πετρούπολη στις 19 Αυγούστου 1822, το πέρασμά του από διάφορα δυτικοευρωπαϊκά κέντρα και την τελική εγκαταστασή του στη Γενεύη, στην οποία έφτασε στη 1 Δεκεμβρίου 1822 και την οποία κατέστησε έδρα των ποικίλων δραστηριοτήτων του υπέρ του αγώνος της ελληνικής ανεξαρτησίας· και με τον τερματισμό της περιόδου αυτής, 1822-1827, στις 14 Απριλίου 1827, όταν με απόφαση της Γ΄ ης στην Τροιζήνα Εθνοσυνελεύσεως εκλέγονταν για μια επταετία κυβερνήτης της επαναστατημένης Ελλάδας, στην οποία και κατέβηκε για να την κυβερνήσει τον Ιανουάριο 1828.

Κατά την περίοδο αυτή, 1822-1827, ο Ιω. Καποδίστριας με κύριο πάντοτε κέντρο των δραστηριοτήτων του τη Γενεύη και με τα ταξίδια και τις περιοδείες, που πραγματοποίησε από την ελβετική αυτή πόλη προς τις Κάτω Χώρες, τις γερμανικές, τη Γαλλία και προς τα κύρια κέντρα της, το Παρίσι στα 1824, τη Φραγκφούρτη στα 1825 και αλλοιού στα 1826 και πάλι στο Παρίσι, όταν κατά τον Μάιο-Ιούνιο 1826 αγωνίστηκε για τη θεμελίωση ενός Centre Philhellenique d' Union, ενιαίου κέντρου φιλελληνικού ως συντονιστικού οργάνου των δραστηριοτήτων όλων των ευρωπαϊκών φιλελληνικών κοινοτήτων, ανάπτυξε τέτοιες και προς πάσα κατεύθυνση δραστηριότητες προς πολλούς γνωστούς και φίλους, προς πολιτικούς και διπλωμάτες σ' όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες για τη δικαίωση των μεγάλων θυσιών του αγωνιζόμενου για την εθνική του λευτεριά ελληνικού λαού, αυτός ο ευρωπαίος, αλλά πρώτα και πάνω απ' όλα αυτός ο Μεγάλος Έλληνας, ώστε και από αυτές τις δραστηριότητές του επιτελεσθεί η ομοιογένεια του σφοδρού πολέμου – πολιτικού του αντιπάλου, του Σπυριδωνος Τρικούπη, ο οποίος ομολογεί:

«Ουδενός Έλληνας καρδιά ήταν ελληνικότερα υπέρ της Ελλάδος μετέλθε την ρωσική επιρροήν του και όχι υπέρ της Ρωσίας την ελληνικήν αρχήν του· αρχηγός έθνους και αρχηγός όχι διά ρωσικής ή άλλης ξένης επιρροής ουδέ δι' εσωτερικής ραδιουργίας, αλλά διά της αυθορμητου θελήσεως του έθνους, ουδένα λόγον είχε να ασπασθεί ξένης επικρατείας συμφέροντα εις βλάβην της πατρίδος του»²

Αυτήν, την “ουδενός Έλληνας καρδιάν ελληνικωτέραν” ο Ιω. Καποδίστριας κατέδειξε σ’ όλη τη μακρά πολιτική και διπλωματική του ζωή και δράση από την “Επτανησόν Πολιτείαν” μέχρι τη διακυβέρνηση της χώρας και τη δολοφονία του· και την κατέδειξε με την πρακτική εκδήλωση θεμελιωκών αξόνων και αρχών, οι οποίες καθόριζαν ιδεολογικο-πολιτικά την ελληνική πολιτική του, την οποία και κατεβαίνοντας στην Ελλάδα θα μοχθήσει να καταστήσει “ζώσαν πραγματικότητα”, παλαιώντας προς ένα καλά συγκροτημένο και οργανωμένο πλέγμα εσωτερικών μηχανορραφιών και εξωτερικών δολοπλοκιών.

Πρώτες ουσιώδεις καταβολές των βασικών αξόνων και των περιμετρικών αρχών της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια ανευρίσκονται πολύς ενωρίς κατά το Ιόνιο ή Επτανήσιο στάδιο της πολυσήμαντης σταδιοδρομίας του, 1800-1807, το οποίο υπήρξε και το γενετικόν της δημιουργίας του ως πολιτικού ανδρός και διεθνούς φήμης διπλωμάτη³. Σ’ αυτό το στάδιο ο Ιω. Καποδίστριας αναδείχτηκε κυριαρχούσα μορφή της “Επτανήσου Πολιτείας” του ημιανεξάρτητου και υπό ρωσοτουρκική κυριαρχία πρώτου μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως ελληνικού κρατιδίου, το οποίο διεθνώς καταχωρήθηκε με τη συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως, 1800. Σ’ αυτό και από άκρως υπεύθυνες θέσεις του γραμματέα της Ιόνιας Γερουσίας – υπουργού των εξωτερικών της Ιόνιας κυβέρνησης – και του γενικού επιθεωρητή, διοργανωτή και ελόπη της δημόσιας εκπαιδεύσεως στα Επτάνησα κατέδειξε εμφανείς και θετικούς τους προσανατολισμούς του όχι μόνον γενικά και του ελληνικού προβλήματος, αλλά και τους κεντρικούς άξονες και τις περιμετρικές σ’ αυτούς αρχές της ελληνικής πολιτικής του, τα οποία μεταγενέστερα από άλλες υπεύθυνες θέσεις και μάλιστα ως κυβερνήτης της χώρας μας θα μοχθήσει να καταστήσει “ζώσαν πραγματικότητα”.

Αυτοί οι προσανατολισμοί, άξονες και αρχές της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, που καταδείχτηκαν κατά το πρώτο στάδιο της σταδιοδρομίας του, το Ιόνιο ή Επτανήσιο, δύνανται να επισημανθούν οι ακόλουθοι τρεις.

α. Η οργάνωση και σε εκλογικευμένες φιλελεύθερες βάσεις ορθολογιστική λειτουργία του είναι απαραίτητες προϋποθέσεις της υποστάσεως και επιβιώσεως ενός κράτους μέσα στις διακρατικές του σχέσεις. Αυτή η αρχή, ως αρχή και της ελληνικής πολιτικής του, καταφαίνεται από την ενεργό και δραστήρια συμμετοχή του στη σύνταξη του φιλελεύθερου αστικού συντάγματος του 1803 της Επτανήσου Πολιτείας με τις φιλελεύθερες και δημοκρατικές διατάξεις του⁴, όσο και αν αυτές οπισθοχώρησαν με τις διατάξεις του συντάγματος του 1806 της αυτής Πολιτείας⁵. Η εμπειρία, που θα αποκτήσει, επί του προκειμένου, θα καταστεί και βασικό στοιχείο του καθορισμού της ελληνικής πολιτικής του κατά την κυβερνητική του περίοδο.

β. Η παιδεία και η μόρφωση των επτανησιολοιδών με την επισημοποίηση της ελληνικής γλώσσας σ’ όλες τις εκδηλώσεις της Επτανήσου Πολιτείας. Έχει, από τότε, ο Ιω. Καποδίστριας κατανοήσει την ανάγκη της παιδείας, όπως και της γλώσσας, για την εθνική του γένους αποκατάσταση. Τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην Επτανησιακή Πολιτεία θεωρούσε πλέον ή αναγκαία “ίνα αυτή εμπνέει διά του πνεύμα-

ΤΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

τος αυτής την ωφέλειαν της πατρίδος και την τιμήν της μελλούσης γενεάς". Στον Ιω. Καποδίστρια οφειλόταν και το 2010 άρθρο του συντάγματος του 1803, με το οποίο θεσπιζόταν η απαγόρευση διορισμού σε δημόσιες θέσεις της Πολιτείας όσων δεν γνώριζαν την ελληνική γλώσσα⁶, για την οποία έγραφε στην Ιόνιο Γερουσία: "Την ελληνικήν γλώσσα απαιτούσιν η γη, εις την οποίαν ζώμεν, ο αέρας, τον οποίον αναπνέομεν, η τέφρα των προγόνων της πατρίδος ταύτης, η ωφέλεια και η τιμή των απογόνων"⁷ και στον Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας στις 20 Φεβρουαρίου 1811 έγραφε, επίσης: «Ας παύσει η ανταπόκρισίς μας εις γαλλικήν διάλεκτον... Ιδού, Πανιερώτατε, η δέησίς μου. Προστάξατε ως νομοθέτης "όστις Γραικός προς Γραικόν γράψει εις διάλεκτον αλλογενών, κηρύττεται αλλογενής". Δεν τολμώ μόνος να υποταχθώ εις τοιούτον σφοδρόν νόμον, επειδή η τωρινή δεν είναι εποχή Μαρτύρων, και όταν μετρήσω το βάθος της αμαθείας μου εις την πατρικήν γλώσσαν, ο τριβαλός της συνειδήσεως ελέγχει και παιδεύει, ως επί το πλείστον, το πνεύμα μου"⁸.

γ. Τα ένοπλα τμήματα του ελληνικού λαού, οι αρματωλοί και οι κλέφτες, είναι βασικά ερείσματα όχι μόνον της απελευθερώσεως της χώρας μας, αλλά και της ασφαλούς θεμελιώσεως του μεταπελευθερωτικού κράτους, ως γνησιότεροι εκφραστές των λαϊκών πατριωτικών ελπίδων και φρονημάτων. Η τρίτη αυτή αρχή – άξονας της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, όπως εκδηλώθηκε κατά το Ιόνιο ή Επτανήσιο στάδιο της ζωής και της δράσεώς του, καταφάνηκε κατά τις συζητήσεις και επαφές, που είχε με πρόσφυγες Σουλιώτες και Έλληνες οπλαρχηγούς στη Λευκάδα κατά το 1807, απειλούμενη από τις κατακτητικές επιδιώξεις του Αλή πασά των Ιωαννίνων. Τότε ο Ιω. Καποδίστριας συγκρότησε στο νησί το "Ιόνιο στρατόπεδο", υποδέχτηκε σ' αυτό Έλληνες οπλαρχηγούς και Σουλιώτες, τους παρέθεσε γεύμα στη θέση "Μαγευμένο" και κατά τη διάρκειά του "οι γενναίοι των ελλήνων περικυκλώσαντες αυτόν διηγούντο με εθνικήν υπερηφάνειαν τα κατορθώματά των κατά των τούρκων" μέσα σε ατμόσφαιρα με άσματα και χορούς, που θύμιζε το γεύμα "συμπόσια Ομηρικών χρόνων"⁹.

Οι βασικοί άξονες και οι θεμελιακές αρχές της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, μετά τα πρώτα γόνιμα σπέρματά τους κατά το ιόνιο ή επτανήσιο στάδιο της σταδιοδρομίας του, θα εκφραστούν πληρέστερα κατά τα επόμενα στάδια της και μάλιστα μετά την παραίτησή του τον Αύγουστο 1822 από το αξίωμα του Υπουργού των Εξωτερικών του τσάρου και την ιδιώτευσή του στη Γενεύη. Τότε, αδέσμευτος έως ένα βαθμό από τις υποχρεώσεις, που τον επέβαλε το προηγούμενο ρωσικό αυτό αξίωμα και με δεδομένα την έκρηξη του αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας από διετίας και τις θετικές και αρνητικές εξελίξεις του, θα εκφράσει με τον πιο θαρραλέο τρόπο και καθαρά ελληνικής εμπνεύσεως και πράξεώς τους προκαταβολικώς, τους άξονες και τις αρχές της ελληνικής πολιτικής του, που θα ακολουθήσει λίγο αργότερα ως Κυβερνήτης της χώρας μας. Αυτά, προσανατολισμοί, άξονες και αρχές κατά την περίοδο 1822-1827 αντλούνται από δύο σοβαρότερες παραμέτρους του συνόλου των δρατηριοτήτων του:

α. Την παράμετρο, την οποία συνιστά η ανάπτυξη δραστηριοτήτων στις Δυτικοευρωπαϊκές χώρες, στον απλό λαό τους, αλλά και οι ηγετικές προσωπικότητες της πολιτικής, της διπλωματίας, του λόγου, της γραφίδας και της τέχνης για την παντοίωτροπη υλική και ηθική ενίσχυση του αγωνιζόμενου ελληνικού λαού, για την υπεράσπιση και κατάκτηση της εθνικής του ανεξαρτησίας¹⁰, και

β. Την παράμετρο, την οποία συνιστά η ιστορική επιστολή του τον Δεκεμβριο 1824 απαντητική σε επιστολή της, τότε, Διοικήσεως του αγώνα, με την οποία ο Ιω. Καποδίστριας δεν αποδεχόταν τις επανειλημμένες προτάσεις, που του είχαν γίνει, να κατέβει στην Ελλάδα και να ηγηθεί του αγώνα. Η επιστολή αυτή είναι μεστή από εκπληκτικές

διαπιστώσεις ιστορικού χαρακτήρα και από αρχές και αξιώματα της ελληνικής πολιτικής του και μάλιστα σε εποχή – προθάλαμο της καθόδου του στην Ελλάδα για να την κυβερνήσει¹¹.

Η επισταμένη μελέτη αυτών των δύο παραμέτρων του Ιω. Καποδίστρια κατά την περίοδο 1822-1827 σηματοδοτεί και καταδεικνύει σαφέστατα τους ακολούθους άξονες και αρχές της ελληνικής πολιτικής του, προοίμια της εφαρμογής του ως κυβερνήτη της χώρας.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ. Η ελληνική ανεξαρτησία υπήρξε ο πρωταρχικός και βασικός άξονας της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια με κύριο και θεμελιακό μέλημά του την υπεράσπιση, την κατάκτηση και την κατοχύρωσή της, μόνης ικανής να δικαιώσει και να καταξιώσει τις μεγάλες θυσίες και δοκιμασίες του αγωνιζόμενου γι' αυτήν ελληνικού λαού. Για την επιτυχία αυτού του στόχου ο Ιω. Καποδίστριας, κατά το διάστημα 1822-1827, εμόχθησε ακαταπόνητα και ποικιλότροπα και πέτυχε, τότε, με τις δραστηριότητές του να διεγείρει στον μέγιστο δυνατό βαθμό την δυτικοευρωπαϊκή κοινή γνώμη υπέρ της ελληνικής ανεξαρτησίας και να καταστήσει αποφασιστικούς υπερασπιστές της και τους λαούς, αλλά και μεγάλες δυτικοευρωπαϊκές προσωπικότητες μεταβάλλοντές τις με τις επιρροές, που ασκούσε σ' αυτές και με τους δεσμούς με αυτές από φιλοκαποδιστριακές σε φιλελληνικές. Η φιλελληνική αυτή, τότε, διέγερση της δυτικοευρωπαϊκής κοινής γνώμης υπέρ του ελληνικού αγώνα υπήρξε τέτοιας εκτάσεως, ώστε δεν είναι υπερβολή ότι ο Ιω. Καποδίστριας έως ένα μεγάλο βαθμό υπήρξε ο μυστικά πραγματικός και παρασκηνιακός ηγέτης του δυτικοευρωπαϊκού φιλελληνισμού με εμφανή και απροσχημάτιστο καθοδηγητή του όλου φιλελληνικού εκεί κινήματος τον επιστήθιο φίλο του Εϋνάρδο¹². Κατόρθωσε, έτσι, ενεργώντας, κατ' ανάγκην παρασκηνιακά ένεκα της δεσμεύσεως προς τον τσάρο, που τον είχε θέσει απλά σε “αόριστον άδειαν” με καταβολή του μισθού του, όχι μόνον την παντοιότροπη υλική και ηθική συμπαράσταση των δυτικοευρωπαϊκών λαών στον ελληνικό αγώνα, αλλά και με τις πιέσεις, που αυτοί ασκούσαν στις κυβερνήσεις των χωρών τους κατώρθωσε να πετύχει με πρωτόκολλα και συμβάσεις αυτών των κυβερνήσεων να σηματοδοτηθούν τα πρώτα και ουσιώδη βήματα για τη διεθνή αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Δεν είναι, ακόμη, υπερβολή, επί του προκειμένου, ο ισχυρισμός ότι χάρις στη διέγερση της δυτικοευρωπαϊκής κοινής γνώμης από τον Ιω. Καποδίστρια υπέρ του ελληνικού αγώνα υπογράφηκε ανάμεσα στην Αγγλία και τη Ρωσία το πρωτόκολλο της Πετρούπολης στα 1826 και ότι μετά και τη μεταστροφή της γαλλικής πολιτικής υπέρ του ελληνικού προβλήματος, χάρις και στις ενέργειες του Ιω. Καποδίστρια, υπογράφηκε από την Αγγλία, Ρωσία και Γαλλία η Ιουλιανή σύμβαση στα 1827. Χαρακτηριστικό τεκμήριο, επί του προκειμένου, της προσφοράς του Ιω. Καποδίστρια είναι η ομολογία του σε γράμμα του προς τον Εϋνάρδο, στις 8 Απριλίου 1827, με το οποίο του προανέγγειλε τη σύμπραξη των 3 Δυνάμεων για τη ρύθμιση του ελληνικού ζητήματος, τρεις μήνες πριν από την υπογραφή της Ιουλιανής συμβάσεως¹³.

Αυτή την ελληνική ανεξαρτησία ο Ιω. Καποδίστριας την επεδίωκε πάντοτε πλήρη και εντελή. Χαρακτηριστική, και πάλιν επί του προκειμένου, είναι η μαρτυρία του Νικ. Δραγούμη, ο οποίος αργότερα στο βιβλίο του “Ιστορικά Αναμνήσεις” σημειώνει: «Εμί- σουν τον Κυβερνήτην οι Άγγλοι ουχί νομίζοντες φρονούντα τα των Ρώσων, αλλ' ως επιδιώκοντα την εντελή ανεξαρτησία της χώρας και την επέκταση των ορίων, α μετά την πτώσιν των Ουίγων ηξίουσαν να στήσωσιν οι Τόρως κατά τον Ισθμόν της Κορινθίου.»

Αυτόν τον κεντρικό και θεμελιακό άξονα της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, την ελληνική ανεξαρτησία πλήρη και εντελή, περιωρούσαν περιμετρικά, γόνιμα και

καρποφόρα ως κύρια και βασικά στοιχεία της κατακτήσεως και κατοχυρώσεώς της, υποάξονες και αρχές, αψευδέστατα τεκμήρια της ελληνικής πολιτικής του. Αυτοί οι υποάξονες και αυτές οι αρχές καταφαίνονται εμφανέστατα στην ιστορική επιστολή, την οποία ο Ιω. Καποδίστριας απέστειλε στην “Προσωρινήν Διοίκησιν της Ελλάδος” στις 12 Δεκεμβρίου 1824 από τη Γενεύη σε απάντηση επιστολής της στα τέλη 1823, αρχές 1824, την οποία του μετεβίβασε ως εντολοδόχος της ο Χ. Περούκας τον Σεπτέμβριο 1824. Με αυτή την επιστολή της η Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδας ως νομοτελεστικό με πρόεδρο τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη τον καλούσε, όπως, άλλως τε, και προγενέστερα άλλοι ηγετικοί παράγοντες του αγώνα όπως ο Δημ. Υψηλάντης με τον Νικηταρά, τον Οδυσ. Ανδρούτσο και προκρίτους Θήβας και Αθήνας, είτε ο Θεοδ. Κολοκοτρώνης, είτε ο Ιω. Κωλέττης με τη γαλλόφρονα μερίδα και τον Ιω. Θεοτόκη, τον καλούσε να κατέβει στην Ελλάδα και να ηγηθεί του αγώνα, ο οποίος βρισκόταν σε άκρως κρίσιμη και επικίνδυνη καμπή από εξωγενείς παράγοντες μετά την τουρκοαιγυπτιακή συμμαχία και από ενδογενείς, τις εμφύλιες έριδες¹⁵. Ο Ιω. Καποδίστριας, πιθανότατα γνωρίζοντας και τις αντιδράσεις των Κουντουριώτη – Μαυροκορδάτου στην ενέργεια του Νομοτελεστικού, οι οποίοι προσπάθησαν να εμποδίσουν και να ματαιώσουν την αποστολή Περούκα αρνήθηκε να κατέβει προβάλλοντας τη σύγκρουση των ιερών καθηκόντων, “τα οποία μου επιβάλλει η γενέθλια γη μου” και αυτών των καθηκόντων, που απέρρεαν από το γεγονός ότι “η Α.Μ. ο αυτοκράτωρ των Ρωσίων θέλησε να με υπολογίζει στον αριθμό των υπαλλήλων του” έτσι ώστε δεν θα μπορούσε να πάρει “δραστήριο μέρος σε καμιά από τις εργασίες, στις οποίες η κοινή πατρίδα απαιτεί την απόλυτη και ολοκληρωτική αφοσίωση των τέκνων της”¹⁶ εκφράζοντας ταυτόχρονα τη λύπη του γιατί δεν μπορούσε “να αρχίσει μια σταδιοδρομία όλως νέα” ανάμεσα στους επαναστατημένους Έλληνες “όπως στα 1800 ανάμεσα στους συμπολίτες” του¹⁷. Σ’ αυτήν την ιστορική επιστολή του προς την “Προσωρινήν Διοίκησιν της Ελλάδος” ο Ιω. Καποδίστριας, απροσημάτιστα και απερίφραστα, με καθαρή γλώσσα και σκέψη διατυπώνει τους θεμελιακούς προσανατολισμούς, τους υποάξονες και τις ουσιώδεις αρχές, οι οποίες περιέριεαν γόνιμα τον κύριο άξονα της ελληνικής πολιτικής του, την εθνική ανεξαρτησία της χώρας μας. Αυτοί οι υποάξονες και αυτές οι αρχές της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστριας περί τον κύριο και κεντρικό άξονά της και οι οποίες θα καταξιωθούν κατά το κυβερνητικό του στάδιο στην επαναστατημένη, ακόμα, πατρίδα είναι οι ακόλουθες.

α. *Η μεγάλη θεοσέβεια και η ακλόνητη πίστη στην ορθοδοξία και στην εκκλησία.* Η θεοσέβεια του Ιω. Καποδίστρια ως αρχή της υπερασπίσεως, κατάκτησης και κατοχυρώσεως της εθνικής μας ανεξαρτησίας είναι βασική αρχή της ελληνικής πολιτικής του, η αξιολογική δε αφοσίωσή του στην εκκλησία διατρέχει όλη σχεδόν την επιστολή του προς τη διοίκηση του αγώνα. Αυτήν προβάλλει ως ένα από τους κύριους και κυριαρχικούς παράγοντες της διασώσεως του Γένους κατά τους χαλεπούς χρόνους της δουλείας του στους οθωμανούς και κατά της τουρκικής, τότε, πολιτικής, η οποία απέβλεπε στη διαίρεση των Ελλήνων.

Έγραφε σχετικά “Οι Τούρκοι μπόρεσαν να διαιρέσουν, να απομονώσουν και να οπλίσουν τους μεν εναντίον των άλλων τους πατέρας σας. Αλλά ενωμένοι στο Θεό και μέσα στο περίφραγμα της Αγίας του Εκκλησίας, αντιστάθηκαν σ’ αυτή την καταστροφική μάστιγα διατηρώντας μέσα στην καθαρότητά τους τις αρχές και τα ήθη, τα οποία μόνα συνιστούν ένα έθνος από μια ένωση ανθρώπων” για να προβλέπει “θέλω να πω, η θρησκεία και δι’ αυτής η κοινή καταγωγή του λαού, ο οποίος προσέβει, η γλώσσα του και η υποταγή του η αυθόρμητη σε μία και στην ίδια πνευματική εξουσία”¹⁸. Τόνοιμο σπέρμα διακήρυττε “την απαραίτηστη αφοσίωση ταυτόχρονα υπεννημένη με όρκο στο

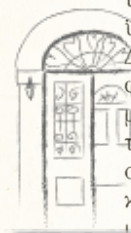

Θεό και στην Εκκλησία του”¹⁹ και ότι η Ελλάδα “έχοντας την Εκκλησία, είχε πνευματικούς ποιμένας και στηρίχτηκε μέσα στις ατυχίες της με την παρηγοριά του Ευαγγελίου”²⁰ για να ομολογήσει, ακόμα, ότι “Από τη στιγμή λοιπόν, που ο ιερός σεβασμός των όρκων σας θα είναι επίσης καθάρος και επίσης απαραβίαστος μπροστά στους ανθρώπους και μπροστά στο Θεό, ο σκοπός σας θα έχει επιτευχθεί”²¹.

β. *Η άκρατη φιλοπατρία*. Μια από τις κύριες αρχές της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια ήταν και η άκρατη φιλοπατρία του, η οποία διέτρεχε κάθε ενέργειά του και η οποία τον καταξιώνει Μεγάλο Έλληνα κατά το ήθος, τη σκέψη, το φρόνημα. Χαρακτηριστικά τεκμήρια, επί του προκειμένου, εκτός από πλείστα άλλα: σε δείπνο, που παραβρέθηκε στο σπίτι της Με Bukas στο Παρίσι στα 1824 μίλησε με πάθος για την αρχαία Ελλάδα, τους συγκίνησε και έκλεψε την αγάπη τους και την υποστήριξη του για την εθνική αποκατάσταση της χώρας μας· σε επιστολή του στις 6/18 Απριλίου του 1821 έγραφε από την Πετρούπολη στον Διον. Ρώμα στη Ζάκυνθο “Η υπόθεσις της πατρίδος είναι και θα είναι πάντοτε υπόθεσις ιδική μου. Η ιερωτέρα καθώς και προσφιλεστέρα πάσης άλλης” στην ιστορική του επιστολή προς την “Προσωρινήν Διοίκησιν της Ελλάδος” στις 12 Δεκεμβρίου 1824 έγραφε, κοντά στα άλλα και ότι “ιερά καθήκοντα μου επιβάλλει η γενέθλια γη μου” και ότι “συμβουλευόμενος αυτή την υπέρτατη αρχή, είναι, που έμαθα στο να μην εξαπατώμαι στο εξής σ’ αυτό, που μπορεί να μου επιφυλάσσεται στη διάρκεια του λιγοστού της ζωής μου, που απομένει να ζήσω και στο να εκτιμώ τον εαυτό μου ευτυχί, εάν με τη βοήθεια του Θεού θα μπορούσα να την τελειώσω κάτω από τη στέγη των πατέρων μου και κοντά στον τάφο, όταν αναπαύονται οι τέφρες τους”²².

γ. *Η πίστη και ο απόλυτος σεβασμός στις πατροπαράδοτες παραδόσεις*. Αυτή η πίστη και ο σεβασμός στις πατροπαράδοτες παραδόσεις είναι, επίσης, μια από τις πρωταρχικές αρχές και τους βασικούς υποάξονες της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, όπως εκφράστηκε και κατά την περίοδο 1822-1827. Αυτή την πίστη και τον σεβασμό θεωρούσε αναγκαία προϋπόθεση όχι μόνον της εθνικής του Γένους αποκαταστάσεως, αλλά και της κατακτήσεως και της κατοχυρώσεως της Ανεξαρτησίας του. Αναγκαία, διά τούτο, κατά τον Ιω. Καποδίστρια “η συμβουλή των οικείων παραδόσεων και της καθαρής συνειδήσεως” γιατί, κοντά στα άλλα, με αυτές τις πατροπαράδοτες παραδόσεις διατηρήθηκε “η ψυχή (σσ. της Ελλάδας) και δι’ αυτής το εθνικόν πνεύμα πάντοτε ελεύθερον και ανεξάρτητον” το οποίο έμεινε αδιάφθορο από την τουρκική δουλεία²³. Έγραφε, ακόμη, στην “Προσωρινή Διοίκησιν της Ελλάδος” ότι στη διχαστική των Ελλήνων πολιτική των Τούρκων, αυτοί διατήρησαν “μέσα στην καθαρότητά τους τις αρχές και τα ήθη, τα οποία μόνα συνιστούν μια ένωση ανθρώπων, ένα έθνος” και μ’ αυτά μπόρεσαν να αντισταθούν “στην καταστροφική τουρκική μάστιγα”²⁴.

δ. *Η εθνική ενότητα, η ομοφωνία και η συνοχή του επαναστατικού και κοινωνικού ιστού*. Από τις βασικότερες αρχές της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, όπως αυτές εκφράστηκαν και κατά την περίοδο 1822-1827 υπήρξε και αυτή της εθνικής ενότητας, ομοφωνίας και συνοχής του επαναστατικού και κοινωνικού ιστού της χώρας, προϋπόθεση και στήριγμα της εθνικής μας ανεξαρτησίας. Στην ιστορική επιστολή του, τον Δεκέμβρη 1824, προς την “Προσωρινήν Διοίκησιν της Ελλάδος” κατακεραυνώνει τις εμφύλιες διχονοίες και έριδες επισημαίνοντας ότι θα πίστευε ότι “Θα παρέβαινα το χρέος μου και από καθετί, που σας οφείλω, εάν απείχα να σας μιλήσω για τις διχονοίες, όταν το γράμμα σας, στο οποίο απαντώ μου προσφέρει την ευκαιρία”²⁵. Ιδιαίτερα τονίζει στην επιστολή του αυτή ότι “το θάρρος και η ανδρεία των γενναίων σας στη μάχη και στην ξηρά ξεπέρασε την προσδοκία σας και αυτή της γενναίας ανδρείας”²⁶· ίδιοι ανάμεσα στους ξένους, οι οποίοι είναι οι λιγότερο διατεθειμένοι να σας ευλογήσουν, δεν

μπορούν στο εξής να σας αρνούνται την ψήφο τους. Αλλά αναγνωρίζοντάς σας τη δύναμη να πολεμάμε τους Τούρκους, σας αμφισβητούν και θα σας αμφισβητούν αυτή τη δύναμη να ζητή ειρηνικά με τους εαυτούς σας· και δυστυχώς οι διχόνοιες σας τους προσφέρουν τα επιχειρήματα, τα οποία επωφελούνται υπερβολικά για να παρουσιάξετε ανίκανοι να υποταγείτε στους ίδιους τους νόμους σας, λιγότερο, παρά σ' αυτούς τους νόμους, που είναι αυτοί της μαχαίρας και μάλιστα της ξένης μαχαίρας²⁶ για να καταλήξει “και όμως αυτό δεν είναι παρά κρατώντας σας όλους σε μια κοινή συμφωνία και με όλες τις δυνάμεις σας στο ιερό έδαφος, θα μπορέσετε να πολεμήσετε και να νικήσετε τους Τούρκους και τις εμφύλιες ερίδες και όλους αυτούς, οι οποίοι τις ευνοούν με τη βοήθεια τους οι μεν στους δε, με την ελπίδα να σας ταπεινώσουν²⁷. Αυτή την αρχή της καταδίκης των εμφύλιων ερίδων και των διχονοιών, οι οποίες διασπούσαν τον επαναστατικό και κοινωνικό ιστό της χώρας ο Ιω. Καποδίστριας και κατά το 1822-1827 θεωρεί και διακηρύσσει ως βασική αρχή της ελληνικής πολιτικής του.

ε. *Η εμπιστοσύνη στις ίδιες τις αστείρευτες δυνάμεις του έθνους.* Αυτή η εμπιστοσύνη και οι μεγάλες δυνατότητες, που περιέκλειαν οι δυνάμεις του έθνους διακήρυττε ο Ιω. Καποδίστριας ότι είναι απαραίτητη και θεμελιακή προϋπόθεση της εθνικής του Γένους αποκαταστάσεως και της εθνικής της χώρας μας ανεξαρτησίας. Έγραφε και επεσήμαινε στην επιστολή του προς τη Διοίκηση του αγώνα ότι και η Ελλάς, όπως ήταν σκλαβωμένο έθνος, για να αποκτήσει την ελευθερία και ανεξαρτησία του δεν μπορεί παρά να περνούσε από τις δύσκολες δοκιμασίες και πως αυτή θα μπορούσε “να τις υποστεί με λιγότερο κίνδυνο από κάθε άλλο έθνος όταν παραμένοντας αυτή η ίδια στον εαυτό της θα θέσει όλη την εμπιστοσύνη της στις δικές της δυνάμεις και στις ευεργεσίες του χρόνου²⁸, με στήριγμα τις παραδόσεις της και τη συνείδησή της. Κατήγγειλλε στην επιστολή του τον ξένο δεσποτισμό, “ο οποίος είναι συχνά η αναγκαία συνέπεια” των εμφυλίων ερίδων²⁹. Έγραφε, επίσης, από την Πετρούπολη στον Διον. Ρώμα στη Ζάκυνθο στις 6/18 Απριλίου 1821, κοντά στα άλλα “Σκεφθείτε, εξ άλλου ότι η αναγέννησις και η αληθής ανεξαρτησία ενός λαού δεν δύναται να είναι ειμή το μόνον και ίδιον έργο του. Η εξωτερική βοήθεια δύναται να την στερεώσει, ουδέποτε να την δημιουργήσει...

στ. *Η ανάρκεια του έθνους σε ικανούς άνδρες για την κατάκτηση της ελευθερίας και ανεξαρτησίας του.* Αυτή η αρχή της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, εκπνερασμένης και κατά την περίοδο της ιδιωτεύσεώς του στη Γενεύη, συνάπτεται προς την αρχή του στηρίγματος της ελευθερίας και ανεξαρτησίας της χώρας στις δικές της δυνάμεις. Επί του προκειμένου στην επιστολή του προς τη Διοίκηση του αγώνα επεσήμαινε, κοντά στα άλλα, ότι ο αγώνας του ελληνικού λαού και η συγκρότησή του ελληνικού έθνους διέθετε “γενναίους για να το υπερασπίζονται στα βουνά του· ναυτικούς για να το καταστήσουν γνωστό στον πολιτισμένο κόσμο· ανθρώπους των γραμμάτων για να το θέσουν στην σχέση του με αυτή την αρχαία Ελλάδα, της οποίας το δαιμόνιο πνεύμα προκάλεσε τη δάδα των επιστημών στην Ευρώπη³⁰. Έτσι ο Ιω. Καποδίστριας διεκήρυττε ότι: αρματωλοί και κλέφτες· ναύτες και καραβοκύρηδες· λόγιοι και εκπαιδευμένοι είναι τα πρωταρχικά ερείσματα και οι θεμελιακοί συντελεστές της ελευθερίας και ανεξαρτησίας της χώρας μας.

ζ. *Η πιστή τήρηση των νόμων και η υποταγή των πάντων σ' αυτούς,* υπήρξε, επίσης, βασική αρχή και ένας από τους κύριους υποάξονες της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια, όπως διαγράφεται στην ιστορική επιστολή του προς την Διοίκηση του αγώνα, τον Δεκέμβριο 1824. Υπενθύμιζε σ' αυτήν την επιστολή στους ηγέτες του ελληνικού αγώνα ότι “έχετε αναλάβει την επίσημη ηθική υποχρέωση να απελευθερωθείτε από τους Τούρκους και να ζητήτε κάτω από το γόητρο των νόμων”. Επεσήμαινε ότι οι διχό-

νοιές τους παρείχαν επιχειρήματα στους ξένους για να τους παρουσιάζουν ανεπιτήδευτους στην υποταγή των δικών τους νόμων λιγότερο παρά στους νόμους του ξίφους και μάλιστα του ξένου ξίφους³². Τους προέτρεπε “να απομακρύνουν (σσ. τα εμπόδια) και να είναι ακλόνητοι στην απόφασή τους να μη επιτρέπουν σε κανένα συμφέρον, σε καμμία εξαπάτηση να προσβάλλουν τους όρκους, οι οποίοι δένουν το έθνος με τους νόμους, που αυτό έχει υιοθετήσει. Αν και προσωρινοί αυτοί οι νόμοι μόνοι μπορούν στο παρόν να σας εγγυώνται από τη διχόνοια και με αυτό τον λόγο οφείλουν να είναι για σας ιεροί και απαραβίαστοι”³³ και

η *Η θεμελίωση πολιτεύματος δικαίου*. Αυτή τη θεμελίωση ως βασική αρχή και κύριο υποάξονα της ελληνικής πολιτικής του στον κεντρικό άξονα της εθνικής ανεξαρτησίας διακήρυττε ο Ιω. Καποδίστριας από το ενδιαίτημά του στη Γενεύη προς την “Προσωρινή Διοίκησιν της Ελλάδος”, τον Δεκέμβριο 1824 και δι’ αυτής προς όλους τους Έλληνες. Έγραφε “Εάν, όπως το ελπίζω, η θεία πρόνοια αξιώσει να στεφανώσει τις ευγενικές προσπάθειές σας, θα έλθει καιρός, κατά τον οποίο φωτισμένοι από τη δική σας εμπειρία, θα θεμελιώσετε σεις οι ίδιοι τους θεμελιώδεις νόμους της πατρίδος σας, παρέχοντάς τους ως βάση τον δίκαιον συμβιβασμόν των συμφερόντων, τα οποία φαίνονται ότι σας διαιρούν αυτή τη στιγμή”³⁴. Γι’ αυτό και προέτρεπε “Αναβάλλατε λοιπόν κάθε λογομαχία παρόμοιας φύσεως και μη προδικάζετε, από το γεγονός των δικών σας αμοιβαίων θέσεων αυτό, που δεν μπορεί να αποφασισθεί ωφέλιμα για όλους παρά κάτω από την προστασία του ηθικού νόμου και της δικαιοσύνης”³⁵.

Κατά την περίοδο 1822-1827 ο Ιω. Καποδίστριας πριν από την κάθοδό του στη χώρα μας για να την κυβερνήσει με κύριο κέντρο των δραστηριοτήτων του τη Γενεύη κατέδειξε σαφέστατα τόσο τον κεντρικό άξονα της ελληνικής πολιτικής του, την εντελή και πλήρη εθνική ανεξαρτησία της χώρας μας, όσο και τους περιτρέχοντες αυτόν υποάξονες και τις περιρρέουσες αυτόν περιμετρικά βασικές αρχές της, τη μεγάλη θεοσέβεια και πίστη στην ορθοδοξία και την εκκλησία· την άκρατη φιλοπατρία· την εθνική ενότητα, ομοφωνία και συνοχή του επαναστατικού και κοινωνικού ιστού· την εμπιστοσύνη του γένους στις δικές του δυνάμεις· την αντάρχειά του σε άνδρες ικανούς για την κατάκτηση και κατοχύρωση της εθνικής της χώρας μας ανεξαρτησίας· την πιστή τήρηση των νόμων και την υποταγή σ’ αυτούς· την πίστη και τον σεβασμό στις πατροπαράδοτες παραδόσεις· τέλος στη θεμελίωση πολιτεύματος δικαίου ερειδομένου στον ηθικό νόμο και τη δικαιοσύνη. Αυτός ο κεντρικός άξονας της ελληνικής πολιτικής του Ιω. Καποδίστρια περιέχει τους περιτρέχοντας αυτών υποάξονες και τις περιρρέουσες αυτόν αρχές με τον εμπλουτισμό τους και από την αμεσότητα της επαφής τους ως Κυβερνήτη με την πραγματικότητα, που βρήκε στη χώρα μας συνιστούν στη σύνθεσή του το όλο της ελληνικής πολιτικής του μέχρι την αποφράδα ημέρα της δολοφονίας του στις 27 Σεπτεμβρίου 1831.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανέκδοτος επιστολή του Κυβερνήτου, au Gouvernement Provisoire de la Grèce, Genève le 12 Décembre 1824, Ναυτικόν Απομαχικόν Ταμείον – Μουσείον Ιστορικόν, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Α.Κ. Βλαστού, 1868, σσ. 1--8 και ελληνική μετάφραση στις σσ. 9--13.

Η επιστολή στο γαλλικό πρωτότυπο αναδημοσιεύεται σε Σπύρου Δ. Λουκάτου, Προσπάθειες για κάθοδο του Ιω. Καποδίστρια στην Ελλάδα προ της Εθνοσυνελεύσεως

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

της Τροιζήνας, 1822--1825, στην "Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, διακόσια χρόνια από τη γέννησή του, τετράδια "Ευθύνη" αρ. 5, Αθήναι 1978, σσ. 148--170· η επιστολή στα γαλλικά στις σσ. 168--170.

Η επιστολή δημοσιεύεται, επίσης, σε ελληνική μετάφραση εις *Ι.Α. Καποδίστρια, Επιστολαί διπλωματικάι, διοικητικάι και ιδιωτικάι, γραφεύσαι από 8 Απριλίου 1827 μέχρι 26 Σεπτεμβρίου 1831, εκδοθείσαι παρά Ε.Α. Βετάν, μεταφρασθείσαι δε εκ του γαλλικού παρά Μιχαήλ Γ. Σχινά, Αθήνησιν 1845, τόμ. 4ος στα Πρόσθετα, σσ. 427--433. Σε υποσημείωση στη σελίδα 427 μαρτυρείται ότι η επιστολή "ελήφθη εκ της εφημερίδος Αιώνος αριθ. 411"*.

Μελετήθηκε, επίσης, και η παρακάτω βιβλιογραφία, πηγές και βοηθήματα:

Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Α., Σχέσεις Ελλήνων και Ελβετών κατά την ελληνική επανάσταση του 1821, Θεσσαλονίκη 1975.

Βαλαωρίτης Αριστοτέλης, Μνημόσυνα άσματα, Κέρκυρα 1883.

Βλάντης Σπυρίδων, Δράσις του Ιωάννου Καποδιστρίου εν Λευκάδι 1807, εν Αθήναις 1916.

Capodistrias Jean, Le comte Capodistrias, Président de la Grèce par lui-même, Paris 1842 και σε ελληνική μετάφραση από Μιχαήλ Δ. Λάσκαρη, Αυτοβιογραφία Ιω. Καποδίστρια, 1940.

Grauley G. W., John Capodistrias, Unpublished Documents, Thessaloniki 1972.

Δαφνής Κων., Ο Καποδίστριας, ένας Μεγάλος Έλληνας, στην "Δάφνη στον Κυβερνήτη", τετράδια Ευθύνη, αρ. 5, ό.π., σσ. (98)-(120).

Δημόσια συζήτηση για τον Ιω. Καποδίστρια, Κέρκυρα 6 Ματίου 1977, στην "Δάφνη για τον Κυβερνήτη", τετράδια Ευθύνη, αρ. 5, ό.π., σσ. (184)-(211).

Ευαγγελίδης Τρύφων, Ιστορία Ιω. Καποδιστρίου, εν Αθήναις, 1894.

Ζέπος Παν., Καποδίστριας, στον "Δάφνη στον Κυβερνήτη", τετράδια "Ευθύνη", αρ. 5, ό.π., σσ. (18)-(31).

Θεοτόκης Σπυρίδων, Η εθνική συνείδησις του Καποδοστρίου και η ελληνική γλώσσα, απόσπασμα εκ των "Πρακτικών" της Ακαδημίας Αθηνών, 7, 1932, σελ. 130.

του αυτού, Αλληλογραφία Ι.Α. Καποδίστρια - Ι.Γ. Εϊνάρδου 1826, 1831, Αθήναι 1929.

Ιδρωμένος Α.Μ., Η πρώτη δημοσία σχολή εν Κερκύρα, στην "Επετηρίς Παρνασσού", τομ. ΙΓ', Μάιος 1890, σσ. 270-280, εν Αθήναις 1890.

του αυτού, Ιω. Καποδίστριας, κυβερνήτης της Ελλάδος, εν Αθήναις 1900.

Κούκου Ελένη, Ο Καποδίστριας και η παιδεία, 1803-1822, 1827-1832, Αθήνα 1958-1972, τόμ. α'. Η Φιλόμουςος Εταιρεία της Γενεύης, διατριβή επί διδακτορία.

της αυτής, Ιω. Α. Καποδίστριας, ο άνθρωπος, ο διπλωμάτης, 1800-1829, Αθήναι 1978.

Λουκάτος Σπυρίδων Δ., Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία, διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι 1959.

του αυτού, Οι προσφορές του Ιω. Καποδίστρια στην ανάπτυξη του Δυτικοευρωπαϊκού Φιλελληνισμού, στο "Δελτίον της Αναγνωστικής Εταιρείας Κερκύρας", 1977, έτος 14, αριθ. 14, σσ. 203-218· στις σσ. 217-218 η σχηματική βιβλιογραφία.

του αυτού, Προσπάθειες για κάθοδο του Ιω. Καποδίστρια στην Ελλάδα προ της Εθνοσυνελεύσεως της Τροιζήνος, 1822-1825, στο "Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια", τετράδια "Ευθύνης", αρ. 5, ό.π., σσ. 148-170.

Μάτεσις Αγγώνιος, Περί του Ιονίου πολιτεύματος του 1803 και περί του θεσμού της τιμητείας, στα "Πρακτικά" του πρώτου Πανιονίου συνεδρίου σσ. 80-86, εν Αθήναις

1915.

Oekonomos Lysimaque, *Essai sur la vie du comte Capodistrias depuis son départ de Russie en Aout 1822 jusqu' 'a son arriwée en Grèce, en Janvier 1828*, Toulouse et Paris 1926.

Παπαγεωργίου Β., *Η μονή Τενέδου Κερκύρας*, στη "Νέα Εστία", τόμ. 3ος, 1929, σελ. 141 κ.ε.

Πετρίδης Παύλος, *Η διπλωματική δράσις του Ιω. Καποδίστρια υπέρ των Ελλήνων, 1814-1831*, Θεσσαλονίκη 1974.

Παπαδόπουλος Στέφανος Ι., *Ο Ιω. Καποδίστριας, ο θεμελιωτής του νεοελληνικού κράτους, στη "Δάφνη στον Κυβερνήτη"*, τετράδια "Ευθύνης", αρ. 5, ό.π., σσ. 65-84.

Τσάτσος Κωνσταντίνος, *Ιωάννης Καποδίστριας, διακόσιαχρόνια από τη γέννησή του, 1776-1976, στον "Δάφνη στο Κυβερνήτη"*, τετράδια "Ευθύνης", αρ. 5, ό.π., σσ. 9-17.

Woodhouse G.M., *Capodistria, the founder of Greek inderendance*, London 1913.

Σημειώσεις

1. Για τις δραστηριότητες, που ανέπτυξε ο Ιω. Καποδίστριας στη Δυτική Ευρώπη, μετά την παραιτήσή του από το τσαρικό υπουργείο των εξωτερικών με κέντρο τη Γενεύη και για την ανάπτυξη, χάρις σ' αυτές, του δυτικοευρωπαϊκού φιλελληνισμού κατά την περίοδο 1822-1827 βλ. και Λουκάτος Σπύρος Δ., *Οι προσφορές του Ιω. Καποδίστρια στην ανάπτυξη του δυτικοευρωπαϊκού φιλελληνισμού στο Δελτίον της Αναγνωστικής Εταιρείας Κερκύρας*, έτος 14ο, αριθ. 14, 1977, σσ. 203-218 βιβλιογραφία.

2. Βλ. Τρικούπης Σπυρίδων, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, εκδ. 2α, τόμ. 4ος, σελ. 276.

3. Λουκάτος Σπυρίδων Δ., *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, εναίσιμος επί διδακτορία διατριβή υποβληθείσα εις την Φιλοσοφικήν Σχολήν του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήναι 1959, στις σσ. 131-138 βιβλιογραφία.

4. Βλ. το Σύνταγμα του 1803 στο *Le tre costituzioni (1800, 1803, 1807) delle isole Ionie ed i relativi documenti*, Corfio, 1849.

5. Βλ. το σύνταγμα του 1806, ό.π., στη σημ. με αριθ. 4.

6. Βλ. το 201ο άρθρο του συντάγματος του 1803, ό.π., στη σημ. με αριθ. 4 και Λουκάτος Σπ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 3, σελ. 58.

7. Βλ. περισσότερες λεπτομέρειες Λουκάτος Σπ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 3, σσ. 65-73, όπου και σημαντικός υπομνηματισμός. Βλ. και Κ. Δαφνή, *Ι. Καποδίστριας, ένας Μεγάλος Έλληνας, στο Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια*, τετράδια "Ευθύνη", αριθ. 5, σελ. 91.

8. Βλ. και Κ. Δαφνή, ό.π., στη σημ. με αριθ. 7, σσ. 91-92.

9. Βλ. Λουκάτος Σπ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 3, σσ. 79-92, ιδιαίτερα σσ. 88-90. Βλ. και Βαλαωρίτης Αριστ., *Μνημόσυνα άσματα*, Κέρκυρα, 1883, του αυτού, *Βίος και Έργα*, υπόμνημα προς τον εν Λευκάδι έπαρχον περί Αρματωλών, τόμ. Β', σελ. 300, Αθήναι 1908, Βλαντής Σπυρ., *Δράσις του Ιω. Καποδιστρίου εν Λευκάδι* 1907, εν Αθήναις, 1911 κ.ά.

10. Βλ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 1.

11. Βλ. την επιστολή, όπως στη βιβλιογραφία με στοιχ. *.

12. Βλ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 1.

13. Βλ. και Δεσποτόπουλος Αλεξ., *Η ελληνική πολιτική του Καποδίστρια, στο Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια*, τετράδια "Ευθύνης", αριθ. 5, σ. 109.

14. Βλ. Δραγούμης Νικ. *Ιστορικά Αναμνήσεις*, τόμ. Α', Αθήναι 1874 και Δεσποτόπουλος Αλεξ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 13, σελ. 117.

15. Βλ. Λουκάτος Σπ., *Προσπάθειες για κάθοδο του Ιω. Καποδίστρια στην Ελλάδα προ της Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας, 1822-1825, στο Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια*, τετράδια "Ευθύνης", αριθ. 5, σσ. 148-170, στις σσ. 161-170 έγγραφα.

16. Το πλήρες κείμενο στο γαλλικό πρωτότυπο της επιστολής είναι το ακόλουθο: «Je

declarerai néanmoins que si en 1822 je l' ai praiérée à toute autre situation, c' est que seule pouvait me mettre à même respecter à la fois et les devoirs sacrés que m' impose ma terre natale et ceux d' une haute categorie, dont il ne peut appartenir à moi seul d' en déterminer la durée. C' est assez vous dire, Messieurs, que tant que S.M. l' empereur des Russies novara me comptez au nombre de ses serviteurs, il ne peut m' être donné de prendre une part active à aucun des tranaux, auxquels la Patrie commune appelle le devouement absolu et entier de ses enfants».

17. Το γαλλικό κείμενο της επιστολής είναι το ακόλουθο: «Et plus je teqrette de ne pouvoir commencer aujourd' hui parmi vous, comme en 1800 au milieu de mes concitoyens une carrière toute nouvelle».

18. Το γαλλικό πρωτότυπο κείμενο της επιστολής είναι το ακόλουθο: «Les Turcs out pu diviser, isoler, et armer les uns contre les autres vos pères. Mais unis en Dieu et dans l' enceinte de sa Sainte Eglise, ils ont resisté à ce fleau destructeur, en conservant dans leur pureté les principes et les moeurs, qui seuls constituent d' une reunlon d' hommes une nation; je veux dire, la Religion et par Elle, l' origine commune du peuple qui la professe, sa langue et sa sommision spontanée ' a une et ' a la même autorité spirituelle».

19. Το γαλλικό πρωτότυπο κείμενο της επιστολής του Ιω. Καποδίστρια καταγράφει: «Ou parmi ces qualités ces que tes renfermes toutes, comme un germe fecond, c' est la fidelité inviolable ' a la fois jurée ' a Dieu et ' a son Eglise...».

20. Το γαλλικό κείμενο καταγράφει: «Ayant une Eglise (σ. η Ελλάς) elle eut des Pasteurs et fut seutenue dans ses adversités parles consolations de l' Enangile».

21. Το γαλλικό κείμενο έχει ως ακολούθως: «Du moment donc que la religion de vos serments sera aussi pure et aussi inviolable devant les hommes qu' elle l' est devant Dieu, votre bu sra atteint».

22. Το γαλλικό κείμενο έχει ως ακολούθως: «Or c' est en consuetant cette autorité supreme que j' ai appris, Messieurs, ' a ne pas me faire illusion désormais sur ce qui peut m' être réservé durant le peu de vie qui me reste ' a vivre, et ' a m' estimer heureux, si ' a l' aide de Dieu je pourrai la finir sous le toit de mes pères et auprès du tembeau, o' u reposent leurs cendres».

23. Το γαλλικό κείμενο καταγράφει: «En interrgrant vos traditions domestiques et votre prepre conscience» και «Mais son ame (σσ. της Ελλάδας) et par elle l' esprti national demeura toujours libre et indépendant».

24. Το γαλλικό κείμενο έχει ως ακολούθως: «En conservant (σσ. οι Έλληνες) dans leur pureté les principes et les moeurs, qui seuls constituent d' une reunion d' hommes une nation» μπόρεσαν να αντισταθούν στη «fleau desteucter (σσ. des Turcs)».

25. Στο γαλλικό κείμενο: «Je croirais manquer ' a moi--meme et ' a tout ce que je vous dois, si fe m' abstenais de vous parler de vos discords, lorsque la lettre ' a laquelle je réponds m' en offre l' occasion».

26. Στο γαλλικό κείμενο της επιστολής: «Le courage et la valeur de vos braves sur mer et sur terre a surpassé votre attente te cette de l' Europe. Ceux memes parmi les étrangers qui sont les moins portés ' a vous benir, ne peuvent désormais vous refuser leur suffrage. Mais tout en vous reconnaissant le pouvoir de faire la querre aux Turcs, il vous contestent et vous contesteront celui de vivre en paix avec vous-memes; et malheureusement vos desordres leur offrent des arguments, dont ils ne profitent que trep, pour vous presentez comme incapables de vous soumettre ' a vos propres lois, ' a mains que ces lois ne soient cettes du glaive, et du glaive etranger».

27. Στο γαλλικό κείμενο της επιστολής: «Et cependant ce n' est qu' en vous tenanti tous a' un commun accord, et de toutes vos forces, sur le terrain sacré, que vous pourrez comleattre et vaincre les Turcs et la discorde civile, et tous ceux qui favorisent de leurs secours les uns et l' autre, dans l' espoir de vous accabler».

28. Στο γαλλικό κείμενο: «Mais qu' elle les subira (σσ. la Grèce les épreuves difficiles de lu tyrannie musulmane) avec .....de danger que toute autre nation, tant qu' en restant elle-même, elle placera toute sa coniance dans ses propres forces et dans les benefices du temps».

29. Το γαλλικό κείμενο: «(le) despotisme étranger, qui en (de la discorde civile) es' souvent la consequence nécessaire».

30. Το γαλλικό κείμενο: «Formant ainsi une nation, elle eut (la Grèce) des braves, pour la defendre dans ses montagnes; des marins pour la fair connaitre au monde civilisé; des hommes de

lettres pour la tenir en rapport avec cette anienne Grèce, dont le genie apporta le flambeau des sciences 'a l' Europe...».

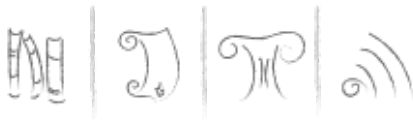
31. Το γαλλικό κείμενο: «Vous avez contracté l' engagement solennel de vous delivrer de Turcs, et de vivre sous l' empire des lois».

32. Το γαλλικό κείμενο, ό.π., στη σημ. με αριθ. 11.

33. Το γαλλικό κείμενο της επιστολής: «Ecrivez-les (σσ. obstacles) et soyez fermes dans la resolution de ne permettre à aucun interet, à aucune seduction de porter atteinte aux seyments, qui lient la nation aux lois qu' elle a adoptées. Quoique provisoires, ces lois seules peuvent actuellement vous gatantir du desordre, et à ce titre encore elles doivent etre pour vous sacrées et inviolables...».

34. Το γαλλικό κείμενο της επιστολής: «Si, comme je l' espere, la Providence daigne couronner vos nobles efforts, il viendra un temps, où éclairés pour votre experience, vous fonderez vous memes les institutions de votre Patrie en leur donnant pour base la conciliation equitable des interest, qui semblent vous diviser en ce moment.

35. Το γαλλικό κείμενο: «Ajeurnez donc teute discussion d' un nature semblable, et ne préjugez pas, par le fait de vos positions respectives, ce qui ne peut etre décidé utilement pour tous que sous la suvegarde du bon droit et de la justice».

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ

**Η ΠΡΩΤΗ ΑΤΜΟΠΛΟΥΪΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΛΗΞΟΥΡΙ – ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ**

Το πέρασμα από Ληξούρι σ' Αργοστόλι και τανάπαλι, τα περασμένα χρόνια, γινότανε με βάρκες, "ακάτια" όπως τις ονομάζανε. Σε εποχή ακόμα που το πρώτο είναι ένας οικισμός και το δεύτερο απλό αγρυροβόλιο, μιλάμε για λίγο μετά τα 1500, τα πρώτα δηλαδή χρόνια της βενετσιάνικης παρουσίας στην Κεφαλονιά, οι Ενετοί παραχώρησαν το δικαίωμα σε "μερικούς" να εκμεταλλεύονται το πέρασμα αυτό, εισπράττοντας ένα σολδί κατ' άτομο¹. Από την εισπράξη του οποίου οι αρχές δεν είχαν κανένα συμφέρον, μολονότι σαν μονοπωλιακό επεκτεινόταν και για κείνους ακόμα που διαθέτανε δικές τους βάρκες και οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν το τέλος αυτό!

Αυτή η άδικη και προνομιακή μεταχείριση, που ως φαίνεται με τον καιρό ατόνισε η σκοπιμότητά της, δημιούργουσε παράπονα, γιατί προσέκρουσε σε πολλά συμφέροντα, δυσκολεύοντας τη διακίνηση ανάμεσα στους δύο λιμενικούς σταθμούς. Τον πρώτο, παραγωγικό, που ήταν το Ληξούρι και τον δεύτερο, καταναλωτικό και μεταπρατικό, που ήταν το Αργοστόλι, σαν επίνειο του Κάστρου στο οποίο έδρευαν οι Αρχές και κατοικούσαν οι προύχοντες και οι διοικητικοί υπάλληλοι.

Κάτω από τη γενική πίεση που εξέφραζε και το γενικό αλλά και το ειδικό συμφέρον της εξουσίας, οι αρχές, καθώς μάλιστα δεν είχαν και κανένα άμεσο οικονομικό κέρδος, κατέργησαν την προνομιακή εκμετάλλευση του περάσματος και από τότε, και για χρόνια πολλά, οι κάτοικοι με τις δικές τους βάρκες, μπορούσαν να διαπορθμεύονται, μεταφέροντας μάλιστα και ξένα πρόσωπα ή εμπορεύματα χωρίς να πληρώνουν γι' αυτά κανένα δικαίωμα².

Οι βάρκες, τα ακάτια, με τον καιρό πληθύνανε και μεγάλωσαν σε χωρητικότητα. Μερικές έχουν δικαίωμα να μεταφέρουν 18 μέχρι και 20 επιβάτες, όπως μας πληροφορεί ένας αχρονολόγητος κατάλογος της εποχής της αγγλοκρατίας. Ο αριθμός τους φθάνει τις 39 σε δημόσια χρήση, χώρια άλλες 32 που χαρακτηρίζονται ιδιωτικές, που θα πρέπει να ερμηνευτεί πως δεν ασχολούνται με το πέρασμα επαγγελματικά, αλλά περιστασιακά. Οι ιδιοκτήτες τους ανήκουν στις γύρω του κόλπου περιοχές. Πρόκειται για καθαρά μεταφορικά πλοίαρρα, και όχι αλιευτικά, για τούτο και τον αριθμό των επιβατών που επιτρέπεται να μεταφέρουν, τον προσδιορίζει η υπηρεσία από την οποία ελέγχεται η πληρότητα και η ασφάλειά τους, καταγράφοντάς τα σε σχετικό μητρώο με αριθμό νηολογίου.

Οι για δημόσια χρήση κατανομούνται ως εξής:

Εικοσιμία είναι Ληξουριώτικες. Οκτώ Φαρσινές. Τέσσερες ανήκουν σε Κοντογουράδες. Τέσσερες σε Καρδακάδες και δύο σε Κου-ρουκλαδες. Όλος αυτός ο στόλος

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

βρίσκεται σε συνεχή δραστηριότητα τις μέρες των εκλογών για να μεταφέρει ψηφοφόρους από Ληξούρι σε Αργοστόλι ή και αντίθετα. Μάλιστα κατά τα και σήμερα καθιερωμένα, πολλές από αυτές προναυλώνονται από κομματικά στελέχη για την ομαδική μεταφορά οπαδών στα κέντρα ψηφοφορίας.

Τούτο πολλές φορές αποτέλεσε ένα μέσο παρέμβασης της Εξουσίας στο εκλογικό αποτέλεσμα. Πολλά τέτοια πλοιάρια εμποδίζονται να αποπλεύσουν από Ληξούρι προς Αργοστόλι, με το αιτιολογικό της υπέρβασης του αριθμού των επιβατών, σαν διαπιστωθεί πως μεταφέρουν ριζοσπάστες ψηφοφόρους! Και άλλες φορές ο απόπλους ματαιώνεται γιατί κάποιος εγκάθετος ανέλαβε να δημιουργήσει ταραχή προκαλώντας τους επιβιβασόμενους, οπότε η παρέμβαση των αστυνομικών οργάνων κρίνεται απαραίτητη για να οδηγηθούν όλοι στην Αστυνομία, όπου κρατούνται “για ασφαλιστικά μέτρα”, μέχρι να κλείσουν οι κάλπες, στερώντας τους έτσι το δικαίωμα να ψηφοφορήσουν!

Εκτός από την καθημερινή διακίνηση που διατηρείται ζωνρή, ανάμεσα στα δύο λιμάνια, από τα οποία το Ληξούρι συνεχίζει να 'ναι ένα εξαγωνικό αγροτικό κέντρο και το Αργοστόλι η πρωτεύουσα του νησιού, προς την οποία μετακινείται πληθυσμός για υπηρεσιακές, εμπορικές και επαγγελματικές υποθέσεις, μεγάλη κίνηση παρατηρείται χάρη στις ανάγκες του δημοσίου για τη διακίνηση των υπαλλήλων του. Οι μέρες λειτουργίας των Δικαστηρίων είναι και οι μέρες της πορθημιακής συμφοράρης, με δικαστές, μάρτυρες, διάδικους και υπόδικους που υπό συνοδεία μεταφέρονται για να παραστούν στο Δικαστήριο. Τα αστικά δικαστήρια, και ιδίως τα Εμποροδικεία, είναι πάντα πολυσχολα και σε αριθμό υποθέσεων και σε πλήθος εξεταζόμενων μαρτύρων. Όσο για τα ποινικά, και εκείνα από τα ορκωτά μέχρι τα πταισματοδικεία, πνίγονται στις υποθέσεις!

Τα πρωτόγονα αυτά μεταφορικά μέσα που ήταν υποχρεωμένα να κρατούν ανοιχτή γραμμή Ληξούρι – Αργοστόλι, μέσα στις δύσκολες μέρες του χειμώνα, με τις επικίνδυνες καιρικές συνθήκες, μόνο η επιδεξιότητα των κυβερνητών τους, τα κρατούσε σε συνεχή κίνηση. Μικρά σκαριά με δυσανάλογα φορτία, σε ένα πέρασμα που δεν ήταν πάντα γαλήνιο, έκρυβαν μία συνεχή απειλή και ένα υπαρκτό κίνδυνο.

Όλες αυτές τις δυσκολίες θα προσπαθήσουν να τις ξεπεράσουν με τον ιδανικότερο τρόπο, στα 1873, οι εταιρίες που συστάθηκαν για να δρομολογήσουν στη γραμμή Ληξούρι – Αργοστόλι ατμόπλοια σύγχρονα, άνετα και, το βασικότερο, ασφαλή!

Από τα μέσα του περασμένου αιώνα που άρχισε η υποχώρηση των ιστιοφόρων και έκαμε τη δυναμική παρουσία της η α τ μ ο π λ ο ῖ α, η κεφαλονίτικη πλοιοκτησία προβαίνει σε αγορές ατμοπλοίων, τα περισσότερα μεγάλης ηλικίας, εισάγοντας τη νέα τεχνολογία στις θαλάσσιες συγκοινωνίες. Κάτω από το γενικό αυτό πνεύμα ιδρύθηκαν οι δύο εταιρίες, αλληλοσυναγωνιζόμενες, σε μία προσπάθεια να επιβληθεί η μία στην άλλη και να μονοπωλήσει το πορθημίο Ληξούρι – Αργοστόλι.

Η πρώτη ονομάζεται **ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ** και διευθύνεται από τον Π. Μελισσινό και η άλλη **ΠΑΛΗ** και διευθύνεται από τον Αναστάσιο Τυπάλδο Πρετεντέρη με συνεταίρο τον Στ. Φλαμπουράρη. Καθεμιά τους διαθέτει και από ένα ατμόπλοιο. Η πρώτη εταιρεία κάτω από τη διεύθυνση του Π. Μελισσινού και συνέχεια του Σ. Κλαδά που τον διαδέχτηκε “έχρωκόπησεν”, και τότε οι μέτοχοι “συνελθόντες ἀφείλοντο αὐτοῦ τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐτέθησαν αὐτὴν εἰς τὸν Ἀν. Τ. Πρετεντέρη, πον δῆρυνθη τὴν δευτέρῃ εταιρίᾳ” με αποτέλεσμα οι δύο εταιρίες, εκ των πραγμάτων, να συνεταριοτούν και να συγχωνευτούν!

Η εταιρεία “Κεφαλληνία” που είναι και η πομπή που ασχολε, στις 26 Μαρτίου 1873, τα δρομολογία της στη γραμμή Ληξούρι – Αργοστόλι, συστάθηκε με μετοχικό κε-

ΤΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

φάλαιο 50.000 δρχ. από το οποίο είχαν κατατεθεί οι 38.000 δρχ¹. Η λειτουργία της κράτησε μέχρι τον Ιανουάριο του 1875, οπότε διέκοψε τις εργασίες της για δύο μήνες, μετά την άρση της εμπιστοσύνης των μετόχων προς τους Π. Μελισσινό και Σ. Κλαδά. Με απόφαση του δικαστηρίου και έγκριση των μετόχων η διεύθυνση, ως αναφέρθηκε, ανατέθηκε στον Αναστάσιο Τυπάλδο Πρετεντέρη.

Κάτω από την κοινή συνεταιριστική διεύθυνση η εταιρία με την νέα επωνυμία **ΑΤΜΟΠΛΟΪΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ** άρχισε τις εργασίες της, με πρώτο δρομολόγιο στις 29 Μαρτίου 1875, εξασφαλίζουσα μία τακτική συγκοινωνία ανάμεσα στα δύο λιμάνια με δύο ιδιόκτητα ατμόπλοια. Το ένα που ονομάζεται **ΠΑΛΗ** είναι χωρητικότητας 31 τόνων και δυνάμει 20 ίππων. Το άλλο ονομάζεται **Χελιδών** και είναι 19 τόνων και 16 ίππων².

Η εταιρία αυτή προκάλεσε το ενδιαφέρον του Υπουργείου Εσωτερικών, το οποίο ανέθεσε στο νομάρχη Κεφαλονιάς Κωνσταντίνο Δημητριάδη, να του συντάξει σχετική έκθεση, σημειώνοντας μάλιστα και τις υποδείξεις του, για την εύρυθμη λειτουργίας της, γιατί στο διάστημα αυτό τα πλοία **Πάλη** και **Χελιδών** χρειάστηκε να δεξαμενιστούν στο Ναύσταθμο του Πόρου, όπου ο Αναστάσιος Πρετεντέρης άφησε χρέος 755 δρχ. αδυνατώντας ή μη πρόθυμος να το εξοφλήσει³.

Η διατήρηση, όμως, της εταιρίας είναι προβληματική, γιατί τα έξοδα είναι υπέρογκα και δεν καλύπτονται από τις εισπράξεις. Το ένα πλοίο παροπλίζεται, για να μειωθούν οι δαπάνες και το άλλο επιδιορθώνεται για να επιτελεί με ασφάλεια το έργο του. Ο Α. Πρετεντέρης, ως εκπρόσωπος της εταιρίας, πνίγεται από τα χρέη. Στη δύσκολη αυτή στιγμή αποτείνεται στο δημοτικό συμβούλιο Ληξουριού, όπως επιχορηγήσει την επιχείρηση, για να επαναλάβει τις εργασίες, τις οποίες, από οικονομικές δυσχέρειες, είχε διακόψει! Ζητά επίσης από το ίδιο Συμβούλιο να αναλάβει τα έξοδα κατασκευής αποβάθρας, γιατί σ' αντίθεση με το Αργοστόλι, το Ληξούρι δεν διέθετε κατάλληλη προκυμαία για προσδόρμηση.

Άναφορά

Άναστασίον Πρετεντέρη

Έν Ληξουρίω 2 Ιουλίου 1879

Πρός τόν Κύριον Δήμαρχον Ληξουρίου.

Παρακαλώ ύμās κύριε Δήμαρχε νά εύαρεστηθείτε και νά εισάξετε τήν παρούσαν αίτησίον μου εις πρώτην συνεδρίασιν του Δημοτικού Συμβουλίου.

Είμαι περιττόν εις ύμās κύριε Δήμαρχε και εις τó Δημοτικόν Συμβούλιον νά αναπτύξω τήν άμεσον ώφέλειαν ήτις προκύπτει εις τόν Δήμον Ληξουρίου εκ τής διατηρήσεως ατμοπλοϊκής συγκοινωνίας τήν όποιαν και τά προηγούμενα συμβούλια άνεγνώρισαν και άπεβάρυναν τó Δημοτικόν Ταμείον προς διατήρησιν τής συγκοινωνίας ταύτης.

Καίτοι έν τώ προϋπολογισμώ του ένεστώτος έτους ύπάρχει κονδύλιον εκ δραχμών 1.500 χιλίων πεντακοσίων κατ' έτος προς διατήρησιν τοιαύτης συγκοινωνίας άλλ' ύπό τó όνομα Φρειδερίκον Γούδλεϋ ή ιδέα δέ του τότε Δημοτικού Συμβουλίου δέν έπροσδιόρισε εις άτομα άμοιβήν, άλλ' εις τά ατμόπλοια τά εκτελούντα τήν συγκοινωνίαν ταύτην.

Έπειδή όθεν ό κύριος Γούδλεϋ δέν έχει ατμόπλοιον όπως εκτελεί τήν συγκοινωνίαν ταύτην και επειδή ήδη επιδιόρθωσα τó άλλοτε εκτελούν τήν συγκοινωνίαν ατμόπλοιον και ήδη εύρίσκεται εις καλλίστην κατάστασιν ώς εξάγεται εκ τών αποδεικτικών τών μηχανικών τής Ατμόπλοίας Λούδ.

Δια τούτα παρακαλώ ύμās κύριε Δήμαρχε νά αναπτύξετε εκ τού έμμερου Συμβουλίου τήν υποθεσιν ταύτην και εις περιπτώσιν παραδοχής τών αναφερομένων προτάσεων νά θέλατε άναρροηθή νά μάς κοινοποιήσετε τó αποτέλεσμα. Όπως δέ δυνήθώ νά διατηρήσω τακτικήν συγκοινωνίαν έχω ανάγκην τής συνδρομής τών μάλλον ένδιαφερομένων Δήμων άνευ τής οποί-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ας καθίσταται αδύνατος ή διατήρησις τοιαύτης συγκοινωνίας. Ἐάν λοιπὸν τὸ ὑμέτερον Συμβούλιον ἀποφασίσῃ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοιαύτης συγκοινωνίας δέον νὰ ψηφίσῃ ὅπως χορηγοῦνται ἐκ τοῦ Δημοτικοῦ Ταμείου εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀναλάβῃ τὴν συγκοινωνίαν ταύτην ἀτμόπλοιον δραχμαὶ 150 ἑκατὸν πεντήκονα κατὰ μῆνα μεταπληρωτέας ἤτοι δραχμαὶ 1800 χιλίας ὀκτακοσίας κατ' ἔτος. Ἡ χορήγησις δὲ αὕτη θὰ διατηρεῖται ἐφ' ὅσον τὸ ἀτμόπλοιον διατηρῇ τακτικῶς τὴν συγκοινωνίαν ταύτην, εἰς ἔλλειψιν δὲ νὰ παύῃ αὐτοδικαίως. Ἡ ἀρωγὴ δὲ αὕτη δέον νὰ ψηφιστῇ διὰ μίαν τετραετίαν ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς δυνήθῃ νὰ προβλέψω καὶ δι' ἕτερον ἀτμόπλοιον ἄνευ τοῦ ὁποίου καθίσταται αδύνατος ἡ διατήρησις τοιαύτης συγκοινωνίας.

Ἡ τελευταία δὲ αἰτησίς μου εἶναι ὅπως δοθῇ τὸ δικαίωμα τῷ κυρίῳ Δημάρχῳ καὶ ἐκδόσῃ τὸ σχετικὸν ἔνταλμα τοῦ ἀναφερομένου ποσοῦ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ ἐνεστώτος ἔτους ἀφορῶσα τὴν συγκοινωνίαν ταύτην ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου μέχρι 1 Ἰουλίου ὅπως χρησιμεύσῃ τὸ ποσὸν τοῦτο διὰ κατασκευὴν ἀποβάθρας διὰ τὸν σκοπὸν τῆς συγκοινωνίας.

Αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τῆς ἐταιρίας πρὸς τὴν Δημοκρατικὴν ὑπηρεσίαν θὰ εἶναι αἱ αὐταὶ ὁποῖαι καὶ πρότερον καὶ κρίνω περιττὸν νὰ τὰς ἐπαναλάβω.

Εὐπειθέστατος

Ἀναστάσιος Τυπάλδος Πρετεντέρης.

Το αἶτημα αὐτὸ ἡ Δημοτικὴ Ἀρχὴ Ληξουρίου, με δήμαρχο τον Ἰωάννη Τυπάλδο Χαριτάτο, ζυγίζοντας τὴ σημασίαν διεξαγωγῆς τῆς συγκοινωνίας με ατμοπλοϊκά μέσα, ἀπαντᾷ με το ἀκόλουθο ψήφισμα.

Ψήφισμα 16

Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον συγκροτηθὲν ἐκ τῆς ὁλομελείας αὐτοῦ πλὴν τοῦ Ἀνασταίου Πρετεντέρη, ὡς ἐν τῷ Προκαταρκτικῷ Πρακτικῷ συνελθὼν ἐν τῷ Δημοκρατικῷ Καταστήματι κατὰ τὴν 8ην Ἰουλίου 1879 καὶ προεδρευθὲν παρὰ τοῦ προσωρινοῦ αὐτοῦ Προέδρου Γερασίμου Τσεκινᾷ Καμινάρη, παρόντος καὶ τοῦ Δημάρχου Ἰωάννου Τ. Χαριτάτου.

Λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπὸ 2 Ἰουλίου 1879 ἀναφορὰν τοῦ Ἀνασταίου Πρετεντέρη καὶ διασκεψάμενον ὅτι ἡ δι' Ἀτμοπλοίου συγκοινωνία μεταξὺ Ληξουρίου καὶ Ἀργοστολίου εἶναι ἀνάγκη ἀπόλυτος κατὰ πλειοψηφίαν παραδέχθη νὰ χορηγηθῇ ἐπιχορήγησις πρὸ τὸν Ἀναστάσιον Πρετεντέρην ἐκ δραχμῶν 1200 χιλίων διακοσίων ἐπὶ ἔτος ἐν ἀρξάμενον ἀπὸ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Πρετεντέρης ἀρχίσει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συγκοινωνίας ταύτης πληρωτέων ἀνὰ δρχμ. ἑκατὸν κατὰ μῆνα μεταπληρωτέως παρὰ τοῦ Δημοτικοῦ Εἰσπράκτορος ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὁρους.

Αὐτὸν/ὸν/Νὰ διατηρῇ τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ Ληξουρίου καὶ Ἀργοστολίου τρεῖς τουλάχιστον τῆς ἡμέρας.

Βον/ Διὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἤθελεν διακόψει τὴν συγκοινωνίαν θέλει ἀφαιρεῖται ἀνάλογον ποσὸν ἐκ τῆς μηνιαίας δόσεως.

Γον/ Ὁ Δήμαρχος ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου καὶ οἱ Δημοτ. Κλητῆρες Ληξουρίου θέλουνσι κέκτησθαι τὸ δικαίωμα τῆς μεταβάσεως εἰς Ἀργοστολίον καὶ ἐπανόδον δωρεάν.

Δον/ Ὁ Πρετεντέρης καθίσταται ἐκπτώτος τῆς ἐπιχορηγήσεως ταύτης ἂν διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν ἐπὶ δεκαπενθήμερον ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου.

Εἰς τὸν Δήμαρχον ἀνατίθενται τὰ περαιτέρω

Τρία μέλη τοῦ Συμβουλίου ἀγνωστοῖσιν γράφειν.

Τὰ μέλη δημοτικοῦ Συμβουλίου

Βασίλειος Ι. Κλαδάς

Σπυρίδων Ἀθ. Ζ. Ἀραβαντινός

Γεώργιος Δ. Μελιδώνης

Ἄγγελος Γ. Γοργορίνης

Πέτρος Ἀθ. Φαρακλός

Ἀπόστολος Κ. Ἀντωνάτος διὰ τὸν ἀγρὰμ. δημ. Σύμβ. Παναγὴν Φερντινόν

Θεοφάνης Π. Λουκέρης διὰ τὸν ἀγρὰμ. δημ. Σύμβ. Νικόλαον Καμινάρη

Ὁ Προσωρ. Πρόεδρος

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Θεογένης Π. Λουκέρης διὰ τὸν ἀγρὰμ. Προσωρ. Πρόεδρον Γεράσιμον Καμινάρην.

Διὰ τὴν ἀντιγραφὴν

Ἐν Ληξουρίῳ τῇ 14 Ἰουλίου 1879

Ι. Τ. Χαριτάτος⁸

Με την επιχορήγηση του δήμου Ληξουρίου, μόνο για το συγκοινωνιακό θέμα και αφού απορρίφθηκε το αίτημα της αποβάθρας, η εταιρία ξαναρχίζει τα δρομολόγια της στις 21 Ιουλίου 1879⁹, αφού η απόφαση εγκρίνεται από τη Νομαρχία, η οποία άκρως φειδωλή στις δαπάνες διατάσσει η επιχορήγηση να υπολογιστεί από την ημέρα που μπαίνει σε κίνηση το πλοίο και όχι από την ημερομηνία που εγκρίθηκε το ψήφισμα, όπως ζητά ο Πρετεντέρης¹⁰.

Αυτή η απόφαση θα φέρει σε δύσκολη θέση και το διευθυντή και την εταιρία που προσδοκούσε με τα κοντύλια της προχρονόλησης να καλύψει μερικές από τις απαιτήσεις. Γιατί δεν είναι μόνο τα έξοδα κίνησης και λειτουργίας που βαρύνουν και που προσδοκούν να τα ισοσκελίσουν με την επιχορήγηση, είναι και το παθητικό που άφησε η προηγούμενη χρήση και που δεν είναι δυνατόν να καλυφθεί, γιατί όπως αντιλαμβανόμαστε, η λειτουργία του πορθμείου δεν άφηνε κέρδη. Στην επίμονη άρνηση της νομαρχίας θα γίνει νέα προσφυγή χωρίς όμως κανένα οικονομικό αποτέλεσμα, γιατί σε θέματα έγκρισης δαπανών η διοίκηση είναι εξαιρετικά ευαίσθητη και το δημαρχείο αποφεύγει να ξανοίχτει σε μεγαλύτερες υποχρεώσεις!

Το χρέος προς τον Ναύσταθμο βασικό 755 δρχ. που με τους τόκους αυξήθηκε κατά πολύ, φαίνεται μετά από τις συνεχείς πιέσεις του Υπουργού Ναυτικών στον οποίο υπάγεται ο Ναύσταθμος, έχει ξεφληθεί. Η συνολική δαπάνη των επισκευών ήταν 2.505 δρχ. από τις οποίες 1.806 κατατέθηκαν αμέσως σε μετρητά για τα δε υπόλοιπα υπογράφηκαν συναλλαγματικές, με την εγγύηση του Σ. Λούη, πληρωτέες δέκα μέρες μετά την άφιξη του πλοίου από το δεξαμενισμό¹¹.

Δεν γνωρίζουμε πόσο κράτησε η οικονομική αντοχή της εταιρίας αυτής, ούτε για πόσο χρόνο συνεχίστηκε η επιχορήγηση του δήμου Ληξουρίου, γιατί δυστυχώς όλο το υλικό που έχουμε στη διάθεσή μας σταματά στο σημείο αυτό. Η θαρραλέα, όμως, χειρονομία της τοπικής αυτοδιοίκησης, ονομαστικά του δήμου Ληξουρίου με τα περιορισμένα οικονομικά, διατήρησε σε λειτουργία μία ιδιωτική επιχείρηση που πρόσφερε πολλά στη διακίνηση επιβατών και εμπορευμάτων. Η εταιρία αυτή πρωτοποριακή για την εποχή της και υποδειγματική για τον τόπο και την οικονομία του ιδρύθηκε σε μία εποχή έντονου ανταγωνισμού και οικονομικών δυσχερειών, όταν ακόμα η ελληνική οικονομία και οι πιστωτικοί κύκλοι, ως τη μοναδική σίγουρη προϋπόθεση θεωρούσαν εκείνη των τσιφλικιών! Κάθε άλλη απασχόληση έφθασε να θεωρείται αντιοικονομική και καταδικασμένη, συνακόλουθα ασύμφορη για χρηματοδότηση!

Εκείνο όμως που για μας σήμερα έχει σημασία είναι πως πριν ακόμα ξεκινήσει το τελευταίο τέταρτο του περασμένου αιώνα, στο κανάλι Ληξούρι - Αργοστόλι είχαν δρομολογηθεί ατμόπλοια, αφήνοντας πίσω τους τις γραφικές αλλά ανασφαλείς βάρκες που επί αιώνες πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους σ' αυτόν τον τομέα.

Τούτο το ξεκίνημα θα ανοίξει τους κατοπινούς δρόμους σε νέους αποφασιστικούς και τολμηρούς επιχειρηματίες να τοποθετήσουν όνειρα, ζήλο και χρήματα, πολλά χρήματα, για την πολιτισμένη διακίνηση των επιβατών των δύο γειτονικών πόλεων. Αυτό και την τοπική οικονομία και την κοινωνική επαφή και την πολιτιστική συγκοινωνία πολύ βοήθησε και στην ώρα του θα αποβεί ο σταθερότερος και καλύτερος συνδεσμός των δύο λιμένων, που οι σκολιμότητες, οι συνθήκες και τα συμφέροντα τις ηρέλαν δύο

πόλεις ανταγωνιζόμενες και εχθρικές! Δύο πόλεις αλληλομισούμενες και υποβλεπόμενες, χωρισμένες όχι μόνο δημογραφικά και τοπογραφικά μα και κοινωνικά! Ίσως για να μπορούν άνετα να τις ελέγχουν πολιτικά!...

Σημειώσεις

1. Με τον ερχομό τους οι Βενετιάνοι κυρίαρχοι, εκτός από τις αμοιβές και παροχές που πρόσφεραν σε όσους τους βοήθησαν να εγκατασταθούν στο νησί, διώχνοντας τους Τούρκους, δημιούργησαν και προνομιούχες ομάδες μέσα στις διάφορες τάξεις, παραχωρώντας δικαιώματα και προνομίες, σε μια προσπάθεια να κατασχευάσουν σταθερά στηρίγματα της παρουσίας τους. Πολλές από αυτές τις προνομίες και δικαιώματα δινόντανε κατ' εξαίρεση σε άτομα, οικογένειες ή συντροφιές μη αριστοκρατικής καταγωγής, στην υποστήριξη των οποίων στόχευε η διοίκηση. Τα ίδια άτομα χρήσιμα ως πληροφοριοδότες ενημερώνουν τις αρχές για κάθε εσωτερικό θέμα, μα και για την όποια είδηση προέρχεται από τις απέναντι τουρκοκρατούμενες ακτές της Στερεάς, γιατί με τους Τούρκους η Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου βρίσκεται, την εποχή εκείνη, σε εμπόλεμη κατάσταση. Μία τέτοια προνομία ήταν και το δικαίωμα του περάματος Ληξούρι – Αργοστόλι.

2. Πρβλ. Διον. Ζακυνθινού στην Εφημερίδα των Κεφαλλήνων, φ. 4, 6.5.1928, σελ. 5α.

3. Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κεφαλονιάς (Τ.Ι.Α.Κ.), Βασίλειο της Ελλάδας, λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο φάκελλο με στοιχείο ΙΖ, Έγγραφο αριθ. 2762 – 2851 / Δ 1060 / 15.4.1875 του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς το Υπουργείο Εσωτερικών. Περί ατμοπλοϊκής εταιρείας “Κεφαλληνία”.

4. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., έγγραφο 9907/31.3.1875 του Υπουργείου των Εσωτερικών προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας, αριθ. εισαγw. 2762 – 2 – 10/9.4.1875.

5. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 2762 – 2851/Δ 1060/15.4.1875, ό.π.

6. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 855/28.7.1877 του Δήμαρχου Ληξουρίου προς την Β. Νομαρχία Κεφαλληνίας, αριθ. εισαγw. 6878/31.7.1877. Επίσης έγγραφο 6878 – Δ 2691 – 6/3.8.77 του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς το Υπουργείο Ναυτικών, επί της υπ' αριθ. 1420/12.7.77 διαταγής του.

7. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αναφορά Αναστασίου Πρετεντέρη /2.7.1879, Προς τον κύριον Δήμαρχον Ληξουρίου αριθ. πρωτ. 783/5.7.1879.

8. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Απόσπασμα πρακτικών της συνεδρίασεως του δημοτικού Συμβουλίου Ληξουρίου /8.7.1879. Επίσης Ψήφισμα 16/14.6.1879 του δημοτικού Συμβουλίου Ληξουρίου.

9. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 920/18.8.1879 του δημάρχου Ληξουρίου προς την Β. Νομαρχίαν Κεφαλληνίας επί της υπ' αριθ. 5625/8.8.1879 διαταγής της.

10. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 5625 – 6482 – Δ 1969/15/12.9.1879 της Νομαρχίας Κεφαλληνίας προς τον Δήμαρχον Ληξουρίου. Βλ. και έγγραφο 5625 – Δ 1542 – 11/13.7.1879, του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς τον Δήμαρχον Ληξουρίου.

11. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Υποσχετική του Αναστασίου Τ. Πρετεντέρη /20.3.1876. Έγγραφο 3219/16.6.1876 του Υπουργείου των Ναυτικών προς τον κύριον Νομάρχη Κεφαλληνίας, αριθ. εισαγw. 6295/21.6.1876. Επίσης έγγραφο 1420/2.7.1877 του επί των Ναυτικών Υπουργείου προς τον κ. Νομάρχη Κεφαλληνίας, αριθ. εισαγw. 6030 – 6031/18.7.1877.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΜΑΡΘΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ – ΚΩΤΣΗ,
φιλόλογος, Προισταμένη ΓΑΚ – Αρχείων Νομού Ιωαννίνων

**ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ: Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΕΝΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΤΟ ΛΗΘΟΥΡΙ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ**

Κατά τη μελέτη του Αρχείου της Ζωσιμαίας Σχολής, που φυλάσσεται στα Ιστορικά Αρχεία Ιωαννίνων εντόπισα την παρουσία ενός αξιόλογου εκπαιδευτικού, που δραστηριοποιείται και προσφέρει χρήσιμες υπηρεσίες στην 'Ηπειρο', σε μια κρίσιμη μάλιστα ιστορική περίοδο – και στη συνέχεια υπηρετεί στην αξιόλογη επίσης Πετρίτσειο Σχολή στο Ληξούρι Κεφαλονιάς. Πρόκειται για τον Αλέξανδρο Καθάρειο από το Δερβέني της Κορινθίας, που πριν δρατηριοποιηθεί στους παραπάνω χώρους είχε υπηρετήσει στην Αμαλιάδα, στη Βόνιτσα, στην Άρτα, στα Τρίκαλα και στο Άργος κ.α.¹

Η παρουσία του Αλέξανδρου Καθάρειου στα Ιωάννινα συμπίπτει με την προσάρτηση των Νέων χωρών στον ελλαδικό χώρο και τη σύσταση της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, όταν το Ελληνικό κράτος σχεδόν διπλασιάζεται σε χώρο και σε πληθυσμό².

Συμπίπτει δηλ. με την απελευθέρωση των Ιωαννίνων (21 Φεβρουαρίου / 6 Μαρτίου 1913), γεγονός που υπαγορεύει νέες απαιτήσεις κατά την αναδιοργάνωση του χώρου αυτού σ' όλους τους τομείς της διοίκησης και, φυσικά, στον τομέα της εκπαίδευσης³.

Εικότετα οι υπηρεσιακές υποχρεώσεις του Κορίνθιου εκπαιδευτικού (φιλόλογου) τόσο στην 'Ηπειρο όσο και στην Κεφαλονιά λειτουργούν στα χρονικά πλαίσια των αποφασιστικής σημασίας εκπαιδευτικών ανακατάξεων στον Ελλαδικό χώρο: Σχολείο Βόλου, Δελμούζος (συνέχεια Δημ. Γληνός, Μανώλης Τριανταφυλλίδης), νομοσχέδια Τσιριμώκου με την καινούργια διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος⁴.

Κατά την περίοδο, λοιπόν, αυτών των ανακατάξεων – πολιτικών και εκπαιδευτικών – ο Καθάρειος είναι από τους πρώτους που μετακαλείται από την Κόρινθο να καταλάβει θέση ανώτερου στελέχους της εκπαίδευσης στον απελευθερωμένο και ήδη στα εκπαιδευτικά αναδιοργανούμενο χώρο της Ηπείρου. Έτσι αναλαμβάνει την Α' από τις οκτώ σχολικές περιφέρειες της Γενικής Διοίκησης της Ηπείρου, όπου υπηρετεί με βαθμό Επιθεωρητή, για μια μεταβατική, όπως φαίνεται περίοδο, αφού μετακινείται από την Κόρινθο με "απόσπαση", και έχει υπό την εποπτεία του την επαρχία Μετσόβου, τα τμήματα Ζαγορίου, Μαλακασίου και μέρος του τμήματος Κουρέντων⁵.

Η νεόδημη Γενική Διοίκηση Ηπείρου που έχει να αντιμετωπίσει, σαν επιπρόσθετα προβλήματα, το καθεστώς που προέκυψε μετά την απελευθέρωση της πόλης των Ιωαννίνων από την Οθωμανική κυριαρχία⁶ και την εμφάνιση του Βορειοπειρωτικού ζητήματος, προσπαθεί να εφαρμόσει τις νέες φιλελεύθερες τάσεις και τα νέα εκπαιδευτικά προγράμματα. Και το νέο πνεύμα επιδιώκει να περάσει στην εκπαίδευση και να το καταστήσει πράξη με τον διορισμό Επιθεωρητών στις Περιφέρειες, οι οποίοι όμως προέρχονται από την υπόλοιπη Ελλάδα, όπου η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι διάχυτη και επηρε-

άζει αισθητά τη διανόηση. Έτσι εξηγείται η ανάληψη υπηρεσίας από καθηγητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, ανώτερης βαθμίδας, που προέρχονται από τον υπόλοιπο Ελλαδικό χώρο, με εξαίρεση ένα μόνο Ηπειρώτη, το Φίλιππο Σαγκούνη¹⁰ και που καλούνται να στελεχώσουν την πρώτη βαθμίδα εκπαίδευσης στην Ήπειρο.

Ο Αλέξανδρος Καθάριος φαίνεται ότι έχει την υποδομή και τις δυνατότητες να προσφέρει χρήσιμες υπηρεσίες κατά την εφαρμογή της επιδιωκόμενης μεταρρύθμισης στον νέο χώρο του ελληνικού κράτους. Γνωρίζουμε ότι σε χρονικό διάστημα μόλις τριών μηνών, αφότου ανέλαβε υπηρεσία στην Α΄ Εκπαιδευτική Περιφέρεια (19-7 ως 30-10-1913), επισκέπτεται τα χωριά του Ζαγορίου “εν 13 ημέραις”¹¹ και συντάσσει σχετική έκθεση επιθεωρήσεως. Το Ζαγόρι, σύμφωνα με το συντάκτη της έκθεσης, παρουσιάζει τότε μεγάλο ενδιαφέρον και είναι “το μάλλον προηγμένον μέρος όλης της Ηπείρου και κοιτίς του Ηπειρωτικού πατριωτισμού και της Ηπειρωτικής παιδείας”¹². Σ’ αυτή την έκθεση γίνεται μία χαρτογράφηση της περιοχής με ειδικές αναφορές στο κάθε χωριό και απόπειρες προσέγγισης ζητημάτων τους, όπως ονομασία, γεωγραφική θέση, εξέταση από άποψη γεωγραφική, εθνολογική, κοινωνιολογική, εκπαιδευτική, θέματα απόστασης και συγκοινωνίας, γενικές παρατηρήσεις και ληπτέα μέτρα¹³.

Αξιίζει να δούμε την έκθεση αυτή ως κείμενο και ως περιεχόμενο, γιατί είναι οπωσδήποτε δηλωτική των επιστημονικών και ειδικότερα των παιδευτικών δυνατοτήτων του Καθάρειου. Η διάρθρωση του κειμένου και η επεξεργασία των επιμέρους θεμάτων είναι στοιχεία ενδεικτικά της επιστημονικής κατάρτισης του συντάκτη. Η έκθεση χωρίζεται σε τρία μέρη. Στην εισαγωγή (πρώτο μέρος) ο συντάκτης δίνει μια συνοπτική εικόνα της κατάστασης στην οποία βρίσκονται τα χωριά του Ζαγορίου, τον υψηλό βαθμό κοινωνικής και πνευματικής ανάπτυξης καθώς και τον υψηλό βαθμό της εκπαίδευσης. Στο δεύτερο μέρος, που είναι και ο βασικός κορμός της έκθεσης, ο Καθάριος, αφού υποδιαρίσει το Ζαγόρι σε τμήματα ανάλογα με τη γεωγραφική τους θέση και τη διάλεκτο¹⁴, κάνει αναφορά στα 27 χωριά, στην ονομασία του κάθε χωριού, στη γεωγραφική του θέση, στην “εθνολογική” κατάσταση του χωριού, δηλ. την πληθυσμιακή δομή και τις ομιλούμενες διαλέκτους. Ο συγγραφέας δοκιμάζει μια “κοινωνιολογική” διεύθυνση προσεγγίζοντας την πνευματική και κοινωνική τους ανάπτυξη, το ποσοστό του αναλφαβητισμού σε άνδρες και γυναίκες, τα επαγγέλματα των ανδρών καθώς και τα υψηλά ποσοστά αποδημίας. Εξετάζει επίσης τα είδη των σχολείων, όπως αυτά διαχωρίζονται ανάλογα με τον βαθμό εκπαίδευσης, σε Ελληνικά αρρένων, Δημοτικά αρρένων και θηλέων, Αρρεναγωγεία και Παρθεναγωγεία, και εντοπίζει ένα μόνο Νηπιαγωγείο στο Γρεβενίτη¹⁵. Τα περισσότερα από αυτά τα σχολεία λειτουργούν σε διδακτήρια κοινοτικά, εκτός από ένα Δημοτικό θηλέων, που λειτουργεί σε ιδιωτική οικία στη Βωβούσα. Ο συντάκτης αναφέρεται, επίσης, στην κατάσταση των διδακτηρίων, καθώς και στην ύπαρξη “ελαχίστου, πλήρους, μετρίου ή καθόλου εποπτικού υλικού”, καθώς και στον αριθμό των διδασκάλων και των μαθητών. Τον απασχολούσαν, επίσης, θέματα “απόστασης και συγκοινωνίας” των χωριών, η απόσταση δηλ. του καθενός από την πόλη των Ιωαννίνων και των άλλων όμορων με αυτό χωριά, που διανύεται σε “ώρες”, ενώ θίγει το πρόβλημα της επικοινωνίας των χωριών, που γίνεται οξύτερο κατά τους μήνες του χειμώνα. Ο συγγραφέας, στο τρίτο μέρος, “Γενικά συμπεράσματα και ληπτέα μέτρα”, αφού συντάξει τους αναλυτικούς πίνακες των δαπανών, των σχολείων και του προσωπικού, απ’ όπου διαφαίνεται το ποσοστό συμμετοχής του κράτους, τα είδη των σχολείων στο τμήμα του Ζαγορίου, καθώς και τα ονοματεπώνυμα των διδασκάλων, η ηλικία τους, τα έτη υπηρεσίας, τον αριθμό των διδασκόμενων και τις δικές του προτάσεις σχετικά με την αύξηση των θέσεων των διδασκόντων και διδασκαλισσών, την αύξηση των Νηπιαγωγείων, την ανάπτυξη της συγκοινωνίας, τον εξελληνισμό

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

των ονομάτων και την περαιτέρω εξέταση των κληροδοτημάτων, ώστε από τις προσόδους τους να συντηρούνται τα σχολεία. Προτείνει τομείς προς υποστήριξη όπως εκείνοι της κτηνοτροφίας, μελισσοκομίας, υφαντουργίας, σπηροτροφίας και υλοτομίας προκειμένου να εξασφαλισθούν καλύτεροι όροι διαβίωσης στα Ζαγοροχώρια.

Η διάρθρωση του κειμένου, το περιεχόμενο και τα σημεία αναφοράς είναι ενδεικτικά στοιχεία προβληματισμού του Καθάρειου. Αποδεικνύουν την επιστημονική ανάλυσή τους.

Ένα χρόνο αργότερα και αφού στήριξε με την απόσπασή του στα Ιωάννινα τους νέους θεσμούς της ελληνικής εκπαίδευσης, τοποθετείται στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς ως Γυμνασιάρχης στην Πετρίτσειο Σχολή (13-10-1914). Στο Ληξούρι υπηρετεί ένα χρόνο ως τις 13-9-1915 (οπότε αναχωρεί για τη Λευκάδα). Η παρουσία του Καθάρειου εδώ μαρτυρείται από τα πρακτικά του συλλόγου των καθηγητών εκείνης της περιόδου¹⁶. Η μελέτη αυτών των πρακτικών μπορεί να οδηγήσει σε συμπεράσματα, που έχουν σχέση με τον χαρακτήρα της εκπαίδευσης στη μεταβατική αυτή περίοδο και ειδικότερα με τη νοοτροπία των διδασκόντων μιας μικρής πόλης (στους οποίους, φυσικά, συμμετέχει και κατέχει την πρώτη θέση ο Καθάρειος).

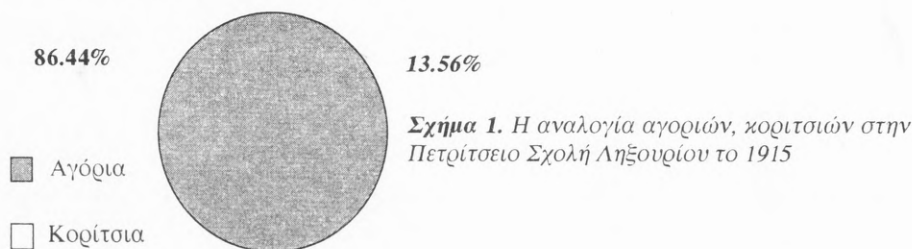
Συνεργάτες του Α. Καθάρειου στην Πετρίτσειο Σχολή Ληξουρίου είναι οι φιλόλογοι Μ. Σακελλάριος και Βασιλόπουλος, ο οποίος διδάσκει εκτός από Αρχαία Ελληνικά, Λατινικά και Λογική¹⁷, ο καθηγητής μαθηματικών Ι. Παρασκευόπουλος¹⁸, ο οποίος διδάσκει και Κοσμογραφία, ο καθηγητής Ι. Δελλαπόρτα, που διδάσκει Γαλλικά και Ιστορία¹⁹, ο καθηγητής Φυσικής Α. Μελέκος²⁰ και ο καθηγητής Θρησκευτικών Σπ. Τσιμέας²¹. Η επιστελέχωση του σχολείου με καθηγητές όλων των ειδικοτήτων εντοπίστηκε στα Πρακτικά του συλλόγου και έμμεσα από τα μαθήματα, στα οποία οι μαθητές εξετάστηκαν κατά τις απολυτήριες εξετάσεις σύμφωνα με το Εκπαιδευτικό πρόγραμμα του 1914²².

Ο Αλ. Καθάρειος φαίνεται ότι είναι ένας ευσυνείδητος εκπαιδευτικός και έμπειρος διοικητικός, καθώς ακολουθεί την τυπική διαδικασία τόσο στη σύνταξη πρωτόκολλου παράδοσης, λόγω ολιγοήμερης απουσίας του²³, όσο και κατά τις συνεδριάσεις του συλλόγου των καθηγητών για διοικητικά θέματα. Ζητάει λ.χ. την τυπική έγκριση του Υπουργείου για κάθε απόφαση, την επικύρωση ποινών τιμωριών που επιβάλλονται στους μαθητές²⁴ ή τη δεκαήμερη παράταση της διδασκαλίας των μαθημάτων μέχρι 7 Ιουνίου "προς συμπλήρωσιν των εργασιών του Γυμνασίου", οπότε και οι εξετάσεις θα άρχιζαν 10 Ιουνίου²⁵.

Η επιβολή τιμωριών προς συμμόρφωση, παραδειγματισμό των άλλων μαθητών και εθισμού του ατόμου και ομαλής ένταξης στην σχολική μονάδα και αργότερα στην κοινωνία είναι φαινόμενο συχνό της μαθητικής ζωής. Δείχνουν την ηθική ενός εκπαιδευτικού συστήματος και μιας μικρής κοινωνίας, όπως αυτής του Ληξουρίου. Οι επιδέξιοι χειρισμοί εξάλλου του Α. Καθάρειου οδήγησαν σε μια ομόφωνη απόφαση του συλλόγου των καθηγητών ως προς την επιβολή τιμωριών για παραπτώματα μαθητών του σχολείου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του μαθητή Ι. Γερ. Θεοδωράτου της Γ' τάξης Γυμνασίου, που τιμωρήθηκε με αποβολή "6 μηνών από το Γυμνάσιο" και διαγωγή "επίπορον", η οποία και τελικά τροποποιήθηκε σε αποβολή του μαθητή "διά παντός" από το Γυμνάσιο²⁶, λόγω άρνησής του να δεχτεί έρευνα από τον Γυμνασιάρχη Α. Καθάρειο και τον καθηγητή Μιχ. Σακελλάριου. Είναι ένα δειλό μήνυμα απέναντι στον μαθητή σε περίοδο κατά την οποία η διανοήση έχει συλλάβει τον φόρο της ανυπακοής. Η δράση του μαθητή είναι μια μορφή επανάστασης για τη στιγμή που ο μαθητής του προσβάλλει και υποτιμά την προσωπικότητά του. Η υιοθέτηση μιας τέτοιας στάσης δεν

είναι απλή υπόθεση, αν αναλογιστούμε ότι ο μαθητής ζει σε μια εποχή που είναι δέσμιος των τύπων του σχολείου και οι ηθικοί κανόνες της κοινωνίας αυστηροί, όταν μάλιστα αναφερόμαστε σε μια μικρή επαρχιακή πόλη, όπως το Ληξούρι.

Για σοβαρά επίσης παραπτώματα όπως κάπνισμα και χαρτοπαιξία²⁷ μαθητών, που καταγγέλθηκαν στο σχολείο από την Αστυνομία, εισηγήθηκε ο Γυμνασιάρχης στο σύλλογο των καθηγητών. Οι μαθητές της Β' και Γ' τάξης²⁸ τιμωρήθηκαν αυστηρά, με την ποινή της αποβολής, γιατί δημιούργησαν "βλάβην του μαθητικού αξιώματος". Η εμφάνιση τέτοιων παρείσακτων παραπτωμάτων είναι δυνατή σε αγροτικές περιοχές, όπου τα μορφωτικά αγαθά είναι περιορισμένα και οι διέξοδοι ελάχιστοι. Η ποσοστιαία εξάλλου υπεροχή των αγοριών σε σχέση με τα κορίτσια, όπως φαίνεται στο σχήμα 1, δικαιολογεί παρόμοιες εφηβικές εκδηλώσεις στα αγόρια.

Η υπεροχή εξάλλου των αρρένων 51, έναντι 8 κοριτσιών²⁹, όπως φαίνεται στον πίνακα 1, είναι εμφανής και κατά την έκδοση των αποτελεσμάτων τον μήνα Ιούνιο³⁰ και Σεπτέμβρη³¹, όπου η πλειοψηφία των μαθητών που παραπέμπονται είναι άρρενες και στα μαθήματα Ελληνικά, Μαθηματικά και Λατινικά. Την ίδια επίσης χρονιά, το 1915, το δυναμικό της Πετρίτσειου Σχολής Ληξουρίου ανέρχεται σε 59 μαθητές (αγόρια και κορίτσια), ενώ της Ζωσιμαίας (για μια ενδεικτική σύγκριση) 361³² και μόνο αγόρια.

α/α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΤΑΞΗ
1	Αλεξανδράτος Γ. Χαρίλαος	Γ
2	Αλιβιζάτος Β. Χαραλάμπης	Α
3	Αλιβιζάτος Κ. Τζανής	Γ
4	Αλιβιζάτος Λ. Παναγής	Α
5	Αναλυτής Α. Αντώνιος	Γ
6	Αντωνάτος Σ. Σπυρίδων	Β
7	Γαβριελάτος Ι. Ανδρέας	Β
8	Γαουμάς Γ. Ευάγγελος	
9	Γιακουμάτος Ι. Παναγής	

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

10	Γιαννάτου Δ. Παρασκευή	A
11	Γιαννόπουλος Α. Ανδρέας	Γ
12	Δαούσης Φ. Δημήτριος	B
13	Δονάτος Θ. Γεράσιμος	A
14	Ελευθεράτος Γ. Διονύσιος	Γ
15	Ευαγγελάτος Π. Βασίλειος	B
16	Ευθυμιάτος Ι. Γεράσιμος	Γ
17	Θεοδωράτος Κ. Διονύσιος	A
18	Θεοδωράτος Κ. Δημήτριος	Γ
19	Ιακωβάτου Γ. Αθηνά	Γ
20	Καγγέλαρη Αγγ. Μαρία	Γ
21	Καθάριος Αλ. Ασημάκης	B
22	Καλός Γ. Βασίλειος Α΄	Γ
23	Καλός Γ. Γεώργιος Γ΄	Γ
24	Καλός Δ. Νικόλαος	A
25	Καμινάρης Α. Παναγής	A
26	Καραουμάνης Α. Δημήτριος	A
27	Κοκόλης Π. Ευστάθιος Γ΄	Γ
28	Κομινάτου Ι. Ναθαλία	A
29	Κομιτάτος Π. Πέτρος	Γ
30	Κουρούκλης Στ. Διονύσιος	A
31	Κουρούκλης Α. Δημήτριος	Γ
32	Κουρούκλης Θ. Διονύσιος	B
33	Κουταβά Ν. Αγγελική	Γ
34	Κουταβάς Σπ. Γεράσιμος	Γ
35	Λιβιεράτος Π. Θρασύβουλος	B
36	Λοββόρος Γεώ. Στυλίου	Γ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

37	Λοβέρδου Χ. Μαρία	Β
38	Λούλης Ι. Γεράσιμος	Γ
39	Λυκούδης Ι. Γεράσιμος	Γ
40	Μαλιόρης Χαρ. Πλάτων	Α
41	Μαρκάτος Π. Διονύσιος	Α
42	Μηλιαρέση Γ. Αικατερίνη	Α
43	Μηνιάτης Π. Ματθαίος	Γ
44	Μοσχονάς Εκτ. Ευάγγελος	Β
45	Μπουραπούλης Κ. Ευάγγελος	Β
46	Μωραΐτης Ευαγ. Γεώργιος	Α
47	Νερατζίνης Α. Γεώργιος	Α
48	Πανταζάτος Χ. Γεράσιμος	Γ
49	Περγλιγγής Π. Γεώργιος	Β
50	Περγλιγγής Π. Νικόλαος	Γ
51	Πετράτος Γρ. Κλέαρχος	Β
52	Πετράτος Σπ. Σπυρίδων	Β
53	Σκιαδαρέσης Χ. Σπυρίδωνα	Α
54	Σταθάτος Π. Χριστόφορος	Γ
55	Σταθάτου Γ. Ροζα	Α
56	Τσίκλης Σ. Ευάγγελος	Α
57	Τσιμαράτος Π. Σωκράτης	Α
58	Τσιτέλης Η. Άγγελος	Α
59	Χριστοδουλάτος Α. Βασίλειος	Β

Πίνακας 1. Μαθητές Πετριτσείου Σχολής Αηξουρίου το 1915

Η γενικότερη εκπαιδευτική κατάσταση φαίνεται ότι ενδιαφέρει το Γυμνασάρχη Α. Καθάσιο, ο οποίος συμμετέχει στο συνέδριο της Πατρίας, που διοργανώθηκε “υπό του Γενικού Επιθεωρητού”³³, οπότε και επέστρεψε στο σχολείο ύστερα από απουσία δύο περσίτων μηνών, επειδή μεσολάβησαν και οι θερινές διακοπές.

ΠΑΤΡΙΣΤΕΙΟ
ΛΥΚΕΙΟ
ΑΙΧΟΥΡΙΟΥ
ΝΟΜΟΣ ΑΙΧΟΥΡΙΟΥ

Ο Καθάριος με την προσφορά του στην Ήπειρο και την Πετρίτσειο σχολή Ληξουρίου⁴ συνέβαλε κατά το μέτρο που προκύπτει από το ως τώρα υλικό, στην μεταρρύθμιση που άρχισε στην Ελλάδα στη β' δεκαετία του 20ού αιώνα.

Σημειώσεις

1. ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, φακ. 1, αρ. εγγρ. 29 (10-5-1913), Επίσημο Δελτίο, αρ. φ. 12/10-5-1913. Αναφέρεται η ίδρυση του Ζ' τμήματος της Γενικής Διοίκησης των "Εκκλησιαστικών και Δημοσίων Εκπαιδεύσεως" και η τοποθέτηση του καθηγητή του "έν Κορίνθω Γυμνασίου" Αλεξάνδρου Καθάρει-ου ως επιθεωρητή στην Α' Εκπαιδευτική περιφέρεια, όπου αναγράφεται Καθάριος με -, ενώ στο βιβλίο Πρακτικών ο ίδιος υπογράφει Καθάριος με -ει.

2. Ο Αλεξάνδρος Καθάριος γεννήθηκε το 1872 στο Δερβένι Κορινθίας, όπου τελείωσε το Δημοτικό και το Ελληνικό Σχολείο. Αποφοίτησε από το Γυμνάσιο Κορινθίας και στη συνέχεια φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1898 διορίζεται για πρώτη φορά σχολάρχης στο Ελληνικό σχολείο Αμαλιάδας. Στα Γιάννινα φαίνεται ότι εγκαταστάθηκε όλη η οικογένειά του, επειδή ο γιος του Ασημάκης εντοπίζεται εγγεγραμμένος στο μαθητολόγιο της Ζωσιμαίας Σχολής. Στις 13 Οκτώβρη του 1914 έφυγε από τα Γιάννινα και υπηρέτησε ως Γυμνασιάρχης στο Ληξούρι Κεφαλονιάς. Μετατέθηκε στη Λευκάδα, στο Αγρίνιο, στο Κιάτο και στην Τρίπολη. Το 1921 εκλέχθηκε καθηγητής της Ελληνικής Γλώσσας και Ιστορίας στο Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Συνταξιοδοτήθηκε το 1940. Πέθανε το 1965. (Σπ. Εργολάβος "Τα Ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας", Ιωάννινα 1993, σ. 29-30).

3. Το πολιτικό κλίμα, όπως διαμορφώθηκε αμέσως μετά την απελευθέρωση των Νέων Χωρών το 1912-13, οδήγησε στη δημιουργία δύο Γενικών Διοικήσεων στον Ηπειρωτικό χώρο, της ελληνικής γενικής Διοίκησης της Μακεδονίας και της Γενικής Διοίκησης των "έν Ηπείρῳ υπό του Ελληνικού στρατού κατεχομένων χωρών" και άλλες δύο στο νησιωτικό χώρο, της Κρήτης και των Νήσων του Αιγαίου (Βλ. Νομαρχία Ιωαννίνων, εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τ. 1, όπου δημοσιεύεται ο νόμος Ν.ΔΡΛΔ', 4134/28-2-1913). Ε. Νικολαΐδου, Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914), Ιωάννινα 1987, Δωδώνη, τ. ΙΣΤ', τευχ. 1, σ. 1 (497) – 2 (498). Α. Τάχου, Η συμβολή της Ελληνικής Διοικήσεως στην παλιγγενεσία των Νέων Χωρών, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 33. Β. Ανδρονόπουλου – Μίνα Μαθιουδάκη, Νεοελληνική Διοικητική Ιστορία, Αθήνα 1988, σ. 119. Μ. Παπαδοπούλου – Κώτση, Το Αρχείο της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, Ιωάννινα 1993, σ. 10-16. Της ίδιας, 1914. Ο ορτασμός της πρώτης επετείου της απελευθέρωσης της πόλης των Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1991, εκδ. Δήμου Ιωαννιτών.

4. "Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", τ. ΙΕ', σ. 14, άρθρο του Γ. Λεονταρίτη με τίτλο: Η Διθνής θέση της Ελλάδος στις παραμονές του Α' Παγκοσμίου πολέμου.

5. Α. Πολίτης, Η φοιτητική συντροφία και η ιστορία της, Ν. Εστία, τεύχος, Αθήνα 1937, σ. 79. Α. Δημαράς, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Αθήνα 1974, τ. 2, σ. λζ.

6. Αρχικά ήταν πέντε σχολικές περιφέρειες, που αυξήθηκαν την επόμενη χρονιά σε οκτώ. Σ' αυτές υπηρέτησαν ως επιθεωρητές, εκπαιδευτικοί που ανήκαν στη βαθμίδα των καθηγητών με τον θεσμό της απόσπασης: (εκτός από τον Α. Καθάριο) ο Αλ. Παπαγιαννόπουλος από την Χαλκίδα, ο Γ. Βασιλειάδης από την Κεφαλληνία, ο Αρ. Γιόλιαν από την Φθιώτιδα και από την Ήπειρο ο Φίλιππος Σαγκούνης (Ε. Νικολαΐδου, Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914), σ. 588 (92)).

7. ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, φακ. 1, αρ. εγγρ. 29(10-5-1913), Επίσημο Δελτίο, αρ. φ. 12/10-5-1913.

8. Ε. Νικολαΐδου, Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914), σ. 588 (92).

9. Π. Λαμπρίδης, Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα, Ιωάννινα 1971, μέρος Α', σ. 79, 80 (ε.μ. μέρος Β', σ. 64-65, μέρος Γ', σ. 33, 41, 201, 229).

10. Ε. Νικολαΐδου, Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914), σ. 588 (92) – 589

11. Σπ. Εργολάβος, Τα Ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας, Ιωάννινα 1993, σ. 38.
12. ό.π. σ. 36.
13. Σπ. Εργολάβος, Τα Ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας, Ιωάννινα 1993, σ. 28.
14. Εργολάβος, σ. 33-34: Ανατολικών (Βλάχοφωνον), Βόρειον (Ελληνόφωνον), Κεντρικών (Ελληνόφωνον), Δυτικών (Ελληνόφωνον), Νότιον (Ελληνόφωνον).
15. ό.π., σ. 128.
16. ΓΑΚ – ANK, Βιβλίο Πρακτικών των συνεδριάσεων του συλλόγου των καθηγητών του Γυμνασίου Ληξουρίου (1877-1915), σ. 205, πράξη 45/5-12-1914. Εδώ αναφέρεται ότι ο Καθάριος παρέλαβε από τον καθηγητή Ι. Παρασκευόπουλο το αρχείο και το γραφείο του Γυμνασίου. Στις 8-11-1914 έλειψε με άδεια, οπότε παρέδωσε προσωρινά την υπηρεσία στον καθηγητή Μ. Σικελλαρίου μέχρι 23-11-1914, όταν επέστρεψε. Ευχαριστώ τον Υπεύθυνο των ΓΑΚ – Αρχείων Νομού Κεφαλληνίας και Επίκουρο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πατρών κ. Γ. Μοσχόπουλο για τις πολύτιμες συμβουλές και υποδείξεις του όχι μόνο γιατί με βοήθησε να προσεγγίσω το αρχαιολογικό αλλά και γιατί με φιλικότητα και επιμονή με ενθάρρυνε με την αμέριστη βοήθειά του στις δύσκολες στιγμές της αυτοαμφισβήτησης.
17. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 210, πράξη 54/14-6-1915.
18. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 210, πράξη 53/13-6-1915.
19. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 206, πράξη 46/14-1-1915 και σ. 211, πράξη 57/17-6-1915 και σ. 212, πράξη 60/20-6-1915.
20. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 209, πράξη 51/20-4-1915.
21. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 210, πράξη 54/14-6-1915.
22. Α. Δημαράς, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Αθήνα 1974, τ. 2, σ. 115.
23. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 215, πράξη 63/3-7-1915. Από αυτό το πρωτόκολλο αποκαλύπτεται η υπηρεσιακή αλληλογραφία του σχολείου, τα βιβλία δηλ. που διατηρούνταν στο Γυμνάσιο: τίτλοι εγγραφής, φάκελοι εισερχομένων και εξερχομένων εγγραφών, φάκελοι εγκυκλίων Υπουργείων, τα ζητήματα του λήγοντος σχολικού έτους, τα γραπτά “των γενομένων γενικών εξετάσεων”, τα “γενόμενα διαγωνίσματα και τα παραδοθέντα θέματα”, οι τριμηνιαίοι έλεγχοι των μαθητών και τρία αμεταχείριστα στελέχη αποδείξεων εισπράξεως μαθητικών τελών.
24. Βιβλίο Πρακτικών, πράξη 49/28-2-1915.
25. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 210, πράξη 52/30-5-1915.
26. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 208, πράξη 49/28-2-1915.
27. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 209, πράξη 50/28-2-1915.
28. ό.π., αναφέρονται στη Β΄ τάξη οι μαθητές Τζανής Αλιβιζάτος, Δημ. Δαούσης και Σπ. Πετράτος και στην Γ΄ τάξη Γεω. Ευθυμάτος και Γεω. Πανταζάτος.
29. Θεωρήσαμε σκόπιμο να δημοσιεύσουμε πίνακα μαθητών για να εξυπηρετήσουμε τυχόν περιπτώσεις μικροϊστορίας του Κεφαλληνιακού χώρου.
30. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 212, πράξη 61/20-6-1915.
31. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 213, πράξη 62/21-6-1915, σ. 216, πράξη 64/9-9-1915 και σ. 216, πράξη 65/12-9-1915.
32. ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Μαθητολόγιο Ζωσιμίας Σχολής 1915.
33. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 214, πράξη 63/3-7-1915. Λόγω της αναχώρησής του, συνέταξε πρωτόκολλο παράδοσης και παραλαβής του αρχείου και του γραφείου του Γυμνασίου στον Ι. Παρασκευόπουλο, τα οποία και παρέλήφθησαν κατά την επιστροφή του στις 4-9-1915.
34. Βιβλίο Πρακτικών, σ. 217, πράξη 65/13-9-1915. Η θητεία του Α. Καθάρειου, ως Γυμνασιάρχη στο Ληξούρι, λήγει στις 13-9-1915, όπως φαίνεται από το πρωτόκολλο παράδοσης και παραλαβής στον καθηγητή Ι. Παρασκευόπουλο, λόγω μετάξής του στη Λευκάδα.

ΑΝΔΡΕΑ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ: “Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΜΟΥ”.
ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΩΔΙΑ

Α. Είναι πολλοί οι συγγραφείς αυτοβιογραφιών (ή γενικότερα αυτοβιογραφικών κειμένων) που αντλούν το υλικό τους από τις πρώτες εμπειρίες τους, όσο συγκεχυμένα και να συντηρούνται αυτές στη μνήμη τους¹. Εκείνοι που εκθέτουν όσα διαδραματίστηκαν (ή υποτίθεται ότι διαδραματίστηκαν) κατά τη διάρκεια της κήσης και της γέννησής τους σαν να ήταν αυτόπτες μάρτυρες, με πλήρη συνείδηση του κόσμου και της πραγματικότητας, αποτελούν εξαιρέσεις². Τέτοια εγχειρήματα λαμβάνουν κατ’ ανάγκην διαστάσεις φανταστικών αφηγήσεων. Το ποίημα του Λασκαράτου “Η γέννησή μου”³ μπορεί να συγκαταλεχθεί στις αφηγήσεις τέτοιου είδους, (: αφηγήσεις των οποίων η ύλη είναι πλασματική). Το εν λόγω “στιχουργήμα”, όπως ο ίδιος το ονομάζει, απαρτίζεται από 35 ενδεκασύλλαβες στροφές, έξι στίχων. Στην πεζή εισαγωγή (την οποία κατά τη συνήθειά του τιτλοφορεί “Υπόθεση”) υπογραμμίζεται το γεγονός ότι το σύνθεμα αποτελεί φανταστική αφήγηση.

Το μόνο ιστορικό του στιχουργήματος τούτου είναι η ημέρα της γεννήσεώς μου. Πραγματικώς, εγώ εξημερώθηκα γεννημένος την 1η Μαΐου έ.π. 1811).

Στόχος μας είναι να υποστηρίξουμε ότι το σύνθεμα αποτελεί παρωδία τόσο σε ειδολογικό, όσο και σε θεματικό επίπεδο. Με τον όρο *παρωδία* δεν εννοούμε την υποβάθμιση, τη μείωση του παρωδούμενου αντικειμένου (είτε είναι είδος, είτε θέμα ή μοτίβο), αλλά τη μετατόπισή του σε νέα ιδεολογικά – κειμενικά συμφραζόμενα και τη συνακόλουθη μεταμόρφωσή του⁴. Με αυτή την έννοια η παρωδία είναι μια μορφή *διακειμενικότητας*. Η διακειμενικότητα αποτελεί συστατική, θεμελιώδη συνθήκη της λογοτεχνικής διάστασης των κειμένων⁵. Με αυτές τις προϋποθέσεις θα διαβάσουμε το, όχι απλώς ευφρές, αλλά και καλοκαμωμένο αισθητικά, νεανικό δημιούργημα του Λασκαράτου.

Με δεδομένο ότι δεν υπάρχει δυνατότητα παράθεσης ολόκληρου του ποιήματος, ας μου επιτραπεί να ανασυνθέσω με συντομία την υποκείμενη ιστορία. Η μέλλουσα μητέρα ελπίζει σε ένα “χοντρό”, “παχύ” και συνεπώς μεγάλο, σπουδαίο μαρξ και λουπόν... τρώει συνεχώς. Την πρωτομαγιά, βγαίνει με τις φίλες της στην εξοχή “για να πιάσει το Μάη”. Εκεί, νομίζοντας ότι θέλει να “ανακουφιστεί”, γεννά το γιο. Ασχίζει προσπάθειες να ενισχύσει την ανάπτυξη του νεογέννητου. Ιδέες προτείνονται πολλές. Ανάμεσα σε αυτές και ο ευνουχισμός του βρέφους, ο οποίος αποτρέπεται με την παρέμβαση ορισμένων νέων γυναικών. Ακόμη και η θρησκεία (στο πρόσωπο ενός ιερέα) έρχεται να συνδράμει την ατυχή μητέρα. Ο πατέρας υποψιαζόμενος τα κερδοσκοπικά κίνητρά του αναγκάζει την μητέρα να τον αποπέμνει και όπως σημειώνει στην καταβίβειά του ποιήματος ο αφηγητής:

Κι εγώ άφηνα χαλά, χαράτι θεία,
χ’ έγραφετο νύη εδώ την ιστορία

(Α. Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 118).

ΓΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Β. Πριν αναφερθούμε στα λογοτεχνικά θέματα που γίνονται αντικείμενο παρωδιακής μεταχείρισης από τον ποιητή, θα συζητήσουμε την παρωδιακή τακτική του σε επίπεδο είδους και συγκεκριμένα εκείνου της αυτοβιογραφίας. Είναι δεδομένο για την έρευνα ότι ο Λασκαράτος επιδόθηκε στην παρωδία ή, όπως συνηθέστερα τίθεται το ζήτημα, στη *σάτιρα*⁸ (ταυτίζονται, δηλαδή, δύο είδη τα οποία, ακόμη κι όταν συνυπάρχουν, διατηρούν την διαφορετικότητά τους⁹). Έχει διερευνηθεί αρκετά συστηματικά ο σατιρικός έλεγχος προσώπων, θεσμών και κοινωνικοπολιτικών καταστάσεων από τον Λασκαράτο καθώς και η παρωδιακή επεξεργασία ειδών όπως το έπος⁸. Σε όλα τα μη – “σοβαρά”, μη – λυρικά, ποιήματά του ακριβώς στην παρωδία ειδών στηρίζεται (είτε αυτό το είδος είναι το σονέτο, είτε ο μύθος, είτε κάποιο είδος της εκκλησιαστικής ή της κλασικής γραμματείας). Το ποίημα όμως “Η γέννησή μου” σχετίζεται άμεσα με το αυτοβιογραφικό είδος. Στην πρώτη του εκδοχή – πριν “καθαριστεί” από τα άσεμνα στοιχεία – είχε τίτλο “Η Βιογραφία μου”. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι στην προκειμένη περίπτωση και ένα από τα είδη στα οποία ο Λασκαράτος, στη συνέχεια, επιδόθηκε απολύτως “σοβαρά” και μάλιστα με μία εμμονή που έχει δεόντως υπογραμμιστεί από την κριτική. Ο συγγραφέας, από τη στιγμή που μπαίνει στον πειρασμό του είδους, δεν σταματά για τριανταπέντε χρόνια να επανέρχεται σε αυτό, είτε με επανεπεξεργασίες προηγούμενων κειμένων, είτε με κείμενα που έχουν αυτοβιογραφικό χαρακτήρα⁹. Αυτή η “διπλή” διάθεση απέναντι στην αυτοβιογραφία δεν μπορεί φυσικά να ερμηνευθεί ως ψυχολογική αντίφαση ή ως σύγκρουση “υψηλής” και “σατιρικής” διάθεσης. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι το ποίημα “Η γέννησή μου” αποτελεί δευτερεύον πεδίο ενδιαφέροντος¹⁰ σε σχέση με το “σοβαρό” αυτοβιογραφικό “χείμαρρο”, το κυρίως έργο. Αντιθέτως, η “διπλή διάθεση” ενισχύει την εικόνα του Λασκαράτου ως παρωδού ειδών. Το εγχείρημα δηλώνει μια “κανονικότητα”, η “σοβαρή” αυτοβιογραφία στο όριο εκείνο που μετατρέπεται σε “κάτι άλλο”. Η παρωδία για την οποία συζητάμε αποτελεί τρόπον τινά το “αρνητικό” των σοβαρών αυτοβιογραφιών. Οι επεμβάσεις των άλλων, συγγενών και ξένων, και η σημασία του για την εξέλιξη του βρέφους μεγεθύνονται σε τέτοιο βαθμό, ώστε το ίδιο το αυτοβιογραφούμενο υποκείμενο ν’ αποτελεί το σκούρο φόντο της εικόνας, θα έλεγα μάλιστα ότι το είδος της αυτοβιογραφίας, σε αυτή την παρωδιακή εκδοχή της μετατρέπεται σε μια “ετερο-βιογραφία”.

Γ. Στο πρώτο τμήμα αυτού του κειμένου, υποστηρίξαμε ότι το ποίημα συγκαταλέγεται σε εκείνα στα οποία οι συγγραφείς εκθέτουν την προϊστορία της γέννησής τους και όσα αμέσως την ακολούθησαν, σαν να τα γνώριζαν εξ ιδίας αντιλήψεως και όχι μέσω της μαρτυρίας τρίτων. Αυτό μπορούμε να το πιστοποιήσουμε διαβάζοντας την πέμπτη στροφή:

Έτσι κιόλες την ώρα που εγεννήθηκα
εθαύμασε που μ’ είδε έτσι μικρόνε
γιατί, μου λένε πως, δεν εδυνήθηκα
μήτε να κλάψω... λόγια γυναικών...
Τα παραλένε... είναι παραμύθια...
Μ’ ακούσετε από μένα την αλήθεια...

(Α. Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 112).

Ο αφηγητής, από την μία πλευρά, εγγυάται την αλήθεια όσων θα εκθέσει στη συνέχεια και, από την άλλη, δηλώνει ότι αυτή η αλήθεια αντλεί το κύρος της από τον ίδιο. Οι υπόλοιποι λένε απλώς “παραμύθια” (ό,τι δηλαδή πρόκειται στην πραγματικότητα να

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

πει αυτός). Η επίκληση της αλήθειας αποτελεί ένα από τα πιο τυπικά στοιχεία του αυτοβιογραφικού λόγου και λειτουργεί ως επικύρωση της αναφορικής αξίας της αυτοβιογραφίας· την μετατρέπει από δυνατότητα σε δεδομένο. Καταλαβαίνουμε ότι για να είναι έγκυρη η αναφορική διάσταση τέτοιων κειμένων, προϋποτίθεται η δυνατότητα ανάκλησης των γεγονότων με τη συνδρομή της μνήμης. Μεταφερόμενο, λοιπόν, το μοτίβο της επίκλησης της αλήθειας στα θεματικά συμφραζόμενα του κειμένου του Λασκαράτου χάνει μεν την επικυρωτική του αξία (γιατί βέβαια ένα έμβρυο και στη συνέχεια ένα νεογέννητο, αντικειμενικά δεν μπορεί να “θυμάται”, δεν μπορεί να αποτελέσει ιδιαίτερα αξιόπιστο μάρτυρα) επιτελεί, όμως, μια νέα λειτουργία. Γίνεται αναπαράσταση, *εικόνα*, ενός κανονικού μοτίβου, μετατρέποντας, συνεκδοχικά, το σύνολο της αυτοβιογραφικής ύλης που το περιβάλλει σε *εικόνα* αυτοβιογραφικής ύλης. Κατά τον Μ. Bakhtin, αυτή η διαδικασία είναι που διακρίνει τις παρωδίες από άλλα λογοτεχνικά είδη. Αυτό είναι που συνιστά την ιδιαίτερη φυσιογνωμία τους¹¹. Έτσι, αν μια “κανονική” αυτοβιογραφία αποτελεί απόπειρα αναπαράστασης της πραγματικότητας, το ποίημα του Λασκαράτου αποτελεί αναπαράσταση μιας αναπαράστασης¹² (δηλαδή αναπαράσταση αυτοβιογραφίας). Ως εκ τούτου είναι είδος σε δεύτερο βαθμό. Εικόνα μιας εικόνας· παρωδία.

Δ. Παρωδιακά αντιμετωπίζονται στο ποίημα του Λασκαράτου και μια σειρά λογοτεχνικών θεμάτων όπως η κύηση, η γέννηση, η ανάπτυξη, θρησκευτικά σύμβολα, τα οποία, κατά κανόνα, θεωρούνται “αξίες”. Θα ξεκινήσουμε από το θέμα της κύησης το οποίο σχεδόν πάντα αντιμετωπίζεται θετικά, “σοβαρά”, στη λογοτεχνία. Το ποίημα του Λασκαράτου αποφενακίζει τις μυστικιστικές διαστάσεις που το συνοδεύουν. Η παρώδηση του επιτυγχάνεται διά του συνδυασμού του με το θέμα της πολυφαγίας της μητέρας. Ωστόσο η βουλημία της μητέρας, στη διάρκεια της κύησης, δεν αποτελεί αφορμή παραδοσιακού αστεϊσμού (παραδοσιακού, διότι το θέμα της λαίμαργης μητέρας καθ’αυτό δεν είναι διόλου ασυνήθιστο). Αποκτά απροσδόκητο βάθος γιατί τα κίνητρα της μητέρας είναι “υψηλά”:

... το παιδί μου θε' να γένη
ένας άντρας χοντρός, παχύς, μεγάλος,
που δε θαν τον περνά κανένας άλλος.
(Α. Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 111).
Έτρωγε πάντα, γιόμα, μεσημέρι,
δειλινό, δείπνο, πρόγευμα αυγή, βράδι
κι εξύπναε πάντα με ψωμί στο χέρι,
που τ' άρταινε με ξίδι και με λάδι.
Κι έτρωγε για θροφή του δράκου,
μα κειό εκακοστομάχιζε του κάκου.
(Α. Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 112).

Με αυτόν τον τρόπο, αποδίδεται μια εντελώς γήινη διάσταση στην περίοδο της κύησης. Η μητέρα διά μέσου ενός συλλογιστικού τυπικού στη λαϊκή κουλτούρα θεωρεί ότι η σπουδαιότητα του παιδιού της θα εξαρτηθεί από το μέγεθός του. Όπως υποστηρίζει ο Mihail Bahtin στη μελέτη του “Forms of Time and Forms of the Chronotope in the Novel”¹³ συζητώντας την περίπτωση Rabelais, οτιδήποτε μεγάλο στη φύση δεν είναι κατ’ ανάγκη καλό. Σύμφωνα, όμως, με τον λαϊκό πολιτισμό, καθετί καλό έχει την τάση να αναπτύσσεται, σε αντίθεση με κάθε είδους μεταφυσικές αντιλήψεις που θέλουν την αξία και την ποιότητα αντίστροφα ανάλογες του υλικού μεγέθους. Μέσω της παρωδιακής συσχέτισης των θεμάτων “κύηση” .. “βουλημία” .. “σωματική ανίεση” .. “αξία” αποδίδεται στην περίοδο της κύησης η γήινη διάσταση για την οποία κάναμε λόγο, με τρόπο

ανατρεπτικό, παράγοντας ένα αποτέλεσμα το οποίο δεν είναι απλώς κωμικό, αλλά και νοηματικά ρηξικέλευθο.

Ένα από τα πιο πνευματώδη τμήματα του ποιήματος είναι εκείνο που περιλαμβάνει την πρόταση μιας "γριάς" να ευνουχίσουν το νεογέννητο για να αποκτήσει το επιθυμητό βάρος. Το θέμα της σωματικής ανάπτυξης συνδυάζεται απροσδόκητα με το θέμα του ακρωτηριασμού. Το μωρό γλιτώνει με την επέμβαση των νέων γυναικών. Η στάση της γριάς και των γυναικών ερμηνεύονται με βάση το στοιχείο της ερωτικής επιθυμίας. Στην τελευταία δε στροφή του επεισοδίου, η αποφυγή του "κουτσουρέματος" ανάγεται σε θεία παρέμβαση και μάλιστα σε παρέμβαση της ίδιας της Παναγίας! Ο αφηγητής καταλήγοντας δηλώνει την πρόθεσή του να της αφιερώσει ένα τροπάριο: "να βαλθώ... σε θροπάρι" (Ανδρέα Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 115).

Μεγάλο μέρος του ποιήματος αφιερώνεται στις πανουργίες ενός ιερέα. Εξαιτίας μιας προτροπής της Παναγίας σε όνειρο που υποτίθεται ότι είδε, αποφασίζει να βοηθήσει τη μητέρα να δυναμώσει το παιδί της. Της προσφέρει, λοιπόν, λάδι από το καντήλι της Παναγιάς για να αλείψει το βρέφος. Το λάδι όμως, με μια ευρηματική αντιστροφή, αντί να ενισχύσει την ανάπτυξη του μωρού παραλίγο να καταστρέψει ζωτικά όργανά του. Οι ποντικοί μυρίζονται το λάδι, ανεβαίνουν στην κούνια και προσπαθούν να του "φάνε τα ρουθούνια" (Ανδρέα Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 115). Το παιδί σώζεται γιατί ο πατέρας που δεν συμπαθεί τον ιερέα και τον υποψιάζεται, ζητάει από την μητέρα να τον διώξει¹⁴.

Το σημείο, όμως, στο οποίο το σύνθεμα εγγίζει τα όρια του γκροτέσκο αποτελεί ο συνδυασμός της γέννησης του ήρωα με την εσφαλμένη εντύπωση της μητέρας ότι ήθελε ν' ανακουφιστεί:

Στο δρόμο που επηγαΐναν τραγουδώντας
το' εφάνηκε σα νάθελε να χύση
νερό, και γάλι-γάλι απαρατώντας
τες άλλες, κατεβαίνει σε μια βρύση,
πως επήαινε λογάται για να πγη,
μαθελ' εξεναντίας ν' αλαφρωθή.
Έκαμε τη δουλειά της με σιγία,
κ' έπειτα ευθύς ασκώθηκε τραχάτη,
μα οι διαβάτες που ερχόντανε μία – μία
την ακολουούσαν πάντα με το μάτι,
κι όντις ασηκωνότουν "το μαντίλι σου",
της εφωνάανε όλοι, "το μαντίλι σου",
Τότες γυρίζει, σκύφτει, και τι πιάνει!
Αλλο πάρι μαντίλι, ένα παιδί!...
Στοχάσου ά δεν επήγε να πεθάνη
από την πίκρα. Εκεί που ακαρτέρει
έναν άντρα, ένα λιόντα, μian πανθήρα,
να κάμη ένα κονκί για ταμπακιέρα!
(Α. Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 112-113)

Γεννιέται λοιπόν ο ήρωας κάτω από εντελώς παράδοξες συνθήκες. Ο νέος αυτός συσχετισμός, δεν προσδίδει άσεμνο ή βέβηλο χαρμά ήτα στη γέννησή¹⁵. Τη φέρνει, όμως, στο ίδιο επίπεδο με άλλες σωματικές λειτουργίες απεκδύοντας τη δημιουργία ζωής από την κατηγορία του πόνου ή του θαυμαστού και του μυστηριώδους. Γενικότερα αλλωστε, η συμπεριφορά της μητέρας κατά τη διάρκεια της κύησης, της γέννας και μετά από αυτή

δεν ξεφεύγει από τη ρουτίνα της καθημερινής ζωής. Έτσι, ενισχύεται η αίσθηση ότι η φάση αυτή στη ζωή της γυναίκας αποτελεί ανάλογο τύπου κατάσταση με τις υπόλοιπες σωματικές. Φέρνει βέβαια τη ζωή και τη χαρά, αλλά η διαφορά της από δραστηριότητες του σώματος όπως εκείνη του “αλαφρώματος” βρίσκεται περισσότερο στο νου των ανθρώπων, ο οποίος επιδιώκει να της δώσει μυστικιστική χροιά, παρά στη φυσική τάξη των πραγμάτων.

Οι περιπτώσεις που φέραμε ως παραδείγματα αναδεικνύουν τη δυναμική και τη δομική φυσιογνωμία της παρωδίας θεμάτων. Η προσέγγιση, ο συμφυρισμός θεματικών ενοτήτων που κατά κανόνα δεν συσχετίζονται αποτελεί τη δομή με βάση την οποία αποκτά λειτουργικότητα. Οι οικείοι συσχετισμοί αποφεύγονται και στη θέση τους αναδύονται νέοι οι οποίοι βρίσκονται σε δυσαρμονία με τις αναμονές εκείνων που διαβάζουν το παρωδιακό κείμενο. Ανάλογα με την ένταση της δυσαρμονίας, ο αναγνώστης οδηγείται σε μια διαφορετική (ή καλύτερα, υπό όρους, με προϋποθέσεις) πρόσληψη όχι μόνο της πραγματικότητας αλλά και των κειμένων που την αναπαριστούν με τρόπο “σοβαρό”. Σημαντικό είναι ότι η παρωδία θεμάτων συνδυάζεται με την παρωδία είδους. Έτσι, αφενός το κείμενο παρωδεί λογοτεχνικούς “τόπους”, αφετέρου “ανοίγεται” στην παρωδία θεμάτων που άπτονται της κοιλτούρας της εποχής του (και όχι μόνο) με την καταλυτική συνδρομή του γέλιου. Το “σοβαρό” (είτε αυτό είναι είδος, είτε θέμα) εξαναγκάζεται σε έναν ειρηνικό διάλογο με το περιθωριακό, το μη-κανονικό. Η αντιθετική αυτή δομή δεν “λύνεται” μέσω της προσφοράς μιας τρίτης, ορθής θεώρησης των πραγμάτων. Στόχος της παρωδίας δεν είναι να αίρει αντιθέσεις (ή να διδάσκει “αφ’ υψηλού”) αλλά να τις φέρνει στο φως. Έχει η παρωδία μιαν ισχυρή, βαθιά, διδακτική διάσταση. Αυτή όμως η διδακτική διάσταση δεν επιβάλλει “ορθοδοξίες” ή νέους κανόνες. Επιβάλλει το αντίκρουσμα όσον πραγματεύεται με καινούργιο, “υποψιασμένο” τρόπο. Η ανταρσία του γέλιου (σε αντίθεση με τις πάσης φύσεως άλλες ανταρσίες) ποτέ δεν ενέδωσε στην κανονικοποίηση και στη θεσμοποίηση.

Σημειώσεις

1. βλ. π.χ. την αυτοβιογραφία του Α. Βικέλα *Η Ζωή μου*. Στο κεφάλαιο “Πρώτοι εντυπώσεις” αναφέρεται στις μνήμες του από την ηλικία των τεσσάρων ετών. Σχετικά με την σημασία που απέδιδε σε αυτές τις εντυπώσεις παραθέτω: “Δεν έχω σαφή την ανάμνησιν των λεπτομερειών τούτων, αλλά συναισθάνομαι ότι αι πρώται εκείναι αόριστοι εντυπώσεις διέπλασαν λεληθότως την ψυχήν μου” βλ. Α. Βικέλα *Η Ζωή μου*, Κατάστημα του συλλόγου προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα 1908, σ. 19.

2. βλ. π.χ. το μυθιστόρημα του Laurence Sterne, *Η ζωή και οι απόψεις του Τριστάμ Σάντι*, κυρίου από σόι, (εκδ. Gutenberg: Orbis Literae, Αθήνα 1992). Ήδη στο πρώτο κεφάλαιο ο αφηγητής κάνει λόγο για τις συνθήκες σύλληψής του.

3. Α. Λασκαράτου, *Ποιήματα*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1981, σσ. 111-118. Στο εξής, οι παραπομπές στο ποίημα θα δίνονται στο κυρίως κείμενο.

4. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά αυτής της μεταμόρφωσης.

5. Αποτελεί συγχρόνως ένα πεδίο μελέτης της θεωρίας της λογοτεχνίας που έχει ως αντικείμενο τις κάθε είδους σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα σε κείμενα (λογοτεχνικά ή μη) αλλά και στις σχέσεις ανάμεσα σε κείμενα και ευρύτερες πολιτισμικές κατηγορίες (π. χ. της τέχνης, της ηθικής, της θρησκείας κ.λ.π.). Αυτό το πεδίο έρευνας γνωρίζει, στις τελευταίες δεκαετίες, σημαντικότητα αύξηση. Μια “χαρτογράφηση” του χώρου προσφέρεται στον συλλογικό τόμο *Intertextuality: Theories and Practices*, (επιμ. Michael Worton – Judith Still), Manchester University Press 1990.

6. Η οσάτια, ηχэдόν σε όλες τις περιπτώσεις, θεωρείται (οσφάτα ή λωσάτα) λογοτεχνικό είδος που “ανοίγεται” στην κοινωνική πραγματικότητα και δεν μπορεί να ζατανωθεί χωρίς την παράλληλη εξέταση αυτής της πραγματικότητας. βλ. την εργασία της Ερασμίας – Λουίζας Σταυρο-

πούλου "Σάτιρα και κοινωνία: Το παράδειγμα δύο ποιητών του 19ου αιώνα" στον τόμο *Πρακτικά του 5ου συμποσίου ποίησης: Κοινωνία και Ποίηση* (εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986, σσ. 225-241) βλ. ακόμη την μελέτη του Ν. Τζουγανάτου "Ανδρέας Λασκαράτος" στον τόμο *Σάτιρα και πολιτική στην νεώτερη Ελλάδα: Από τον Σολωμό στον Σεφέρη* (εκδ. Εταιρεία σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας, Αθήνα 1979, σσ. 98-127). Στην περίπτωση ωστόσο του συγκεκριμένου ποιήματος, θα υποστηρίξουμε ότι η παρωδιακή του υφή το "ανοίγει" κατά κύριο λόγο στο παιχνίδι των λογοτεχνικών διασυνδέσεων.

7. Για τη διάκριση σάτιρας – παρωδίας βλ. Linda Huntcheon, *A theory of Parody: The Teachings of Twentieth – Century Art Forms*, Methuen, Inc. 1985. Η Huntcheon υποστηρίζει ότι η σάτιρα έχει τον στόχο της πάντα "εκτός των τειχών" (: της λογοτεχνίας), ενώ η παρωδία στοχεύει σε προηγούμενες κωδικοποιημένες λογοτεχνικές μορφές. Πηγή της σύγχυσης σάτιρας – παρωδίας αποτελεί η συχνότατη συνύπαρξή τους (βλ. κυρίως σσ. 42-43 και 49).

8. Βλ. την μελέτη του Ζ. Σιαφλέκη "Από τη διακειμενικότητα στην υπερχειμενικότητα: "La secchia rapita" του Α. Tassoni και "Το Ληξούρι εις τους 1836" του Α. Λασκαράτου" στο βιβλίο του *Συγκριτισμός και ιστορία της λογοτεχνίας*, Επικαιρότητα, Αθήνα.

9. βλ. σχετικά την εισαγωγή της Αλδής Σιδέρη στην *Αυτοβιογραφία* του Α. Λασκαράτου (εκδ. Γνώση, Αθήνα 1983, σσ. 2-29).

10. Βλ. όμως και την άποψη του Ν. Τζουγανάτου ότι πρόκειται για ένα "μάλλον άσεμνο, νεανικό σατιρογράφημα" στο οποίο ο Λασκαράτος "με χωριτωμένο τρόπο διαστρέφει και γελοιοποιεί τη γέννησή του", ό.π. σ. 99.

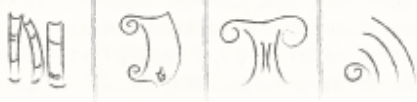
11. Βλ. σχετικά την μελέτη του Μ. Bakhtin "From the Prehistory of Novelistic Discourse" στη συλλογή κειμένων του με τίτλο *The dialogic Imagination: Four Essays by Mikhail Bakhtin* (επιμ. Michael Holquist, μεταφρ. Caryl Emerson – Michael Holquist), Austin, University of Texas Press 1981. Με αφορμή τα σονέτα που απαντούν στο μυθιστόρημα του Θερβάντες *Δον Κιχώτης*, κάνει την γενικότερης ισχύς παρατήρηση ότι δεν πρόκειται για καθαυτό σονέτα αλλά για εικόνες (images) σονέτων. Το παρωδιακό του χαρακτήρα τους συνίσταται στο ότι συγκροτούν εικόνες είδους. Το ίδιο το λογοτεχνικό είδος γίνεται αντικείμενο αναπαράστασης.

12. Οι απόψεις του Μ. Bakhtin για την παρωδία που αποτελούν τμήμα της θεωρητικής αφετηρίας μας δεν είναι ασύμβατες με την σύγχρονη αντιμετώπιση του θέματος από την Huntcheon. Η παρωδία, σύμφωνα με τις απόψεις της, αποτελεί επανάληψη μιας ήδη κωδικοποιημένης μορφής. Η επανάληψη αυτή διαφέρει από άλλες λογοτεχνικές επαναλήψεις (π.χ. μίμηση, παραθέματα κ.λ.π.) κατά το ότι συντελείται πάντα από κριτική απόσταση. Αυτό το γεγονός εγκαθιστά την διαφορά μέσα στην καρδιά της ομοιότητας.

13. βλ. Μ. Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essayw by Mikhail Bakhtin*, "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel" (επιμ. Michael Holquist, μεταφρ. Caryl Emerson – Michael Holquist). Austin, University of Texas Press 1981 (κυρίως σσ. 167-170).

14. Σε αυτό το τμήμα, όπου υπάρχει και μια διδακτικής έμπνευσης αποστροφή του αφηγητή στις αναγνωστρίες, μπορεί να υποστηριχθεί ότι τι κείμενο ανοίγεται στο σατιρικό είδος. Αυτό όμως αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής διαπραγμάτευσης.

15. Είναι ανάγκη να επαναλάβουμε ότι η παρωδία δεν έχει στόχο να μειώσει τις κωδικοποιημένες μορφές (θέματα ή είδη) που διαπραγματεύεται. Έτσι, για παράδειγμα, το ποίημα του Λασκαράτου "Το μπαστούνι" (Ανδρέα Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σσ. 467-468), παρωδία του εθνικού ύμνου, δεν μειώνει βέβαια τον Ύμνο. Για το ότι ο Λασκαράτος εμπνεύστηκε και από τις σάτιρες του πρώτου μας ποιητή, βλ. το ποίημα "Η Κολιατσιάδα", όπου κάνει λόγο για το γνωστό σολωμικό ιατροσυμβούλιο που "έκαμε πρώτος" (ο Σολωμός) και "έγινε τύπος ιατροσυμβούλιων" (Ανδρέα Λασκαράτου, *Ποιήματα*, σ. 235).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΑΜΑΛΙΑ ΑΝΟΥΣΑΚΗ, φιλόλογος

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΛΥΧΝΟΣ” ΠΟΥ ΕΞΕΔΙΔΕ Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ

Ο Ανδρέας Λασκαράτος, Κεφαλονίτης στην καταγωγή, γεννήθηκε σε μια μικρή κωμόπολη της Κεφαλονιάς, το Ληξούρι, το 1811. Σπούδασε νομικά και υπήρξε μια από τις σημαντικότερες μορφές της νεοελληνικής λογοτεχνίας, όντας σατιρικός ποιητής και πεζογράφος. Υπήρξε πνεύμα ανήσυχο και μαχητικό και δέχθηκε πολλές επιθέσεις στη ζωή του. Εξαιτίας της πολεμικής που του ασκήθηκε από την Εκκλησία – η οποία έφθασε μέχρι τον αφορεσμό του το 1856, λόγω των φιλελεύθερων και αντικληρικών απόψεών του – αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τη θέση του δικαστικού και να απομακρυνθεί επανειλημμένα από την πατρίδα του.

Μια από τις σημαντικότερες δραστηριότητες της πολυτάραχης ζωής του, υπήρξε η έκδοση της εφημερίδας “Ο ΛΥΧΝΟΣ”. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η εφημερίδα αυτή αρθρογραφείται σχεδόν κατ’ αποκλειστικότητα, από τον ίδιο τον Λασκαράτο, ενώ σπάνια συναντάμε στα φύλλα της άρθρα άλλων προσώπων. Ο πρώτος αριθμός του Λύχνου, εκδόθηκε στη Ζάκυνθο, στις 5 Μαΐου του 1859, τρία δηλαδή χρόνια μετά τον αφορεσμό του Λασκαράτου. Ο Λύχνος ονομάζεται από τον εκδότη “Εφημερίδα Οικογενειακή” και πουλιέται στο εξωτερικό, με το αντίτιμο των δεκαπέντε λεπτών. Όλα αυτά αναφέρονται στην πρώτη σελίδα του κάθε φύλλου, ενώ οι σελίδες του κάθε φύλλου είναι τέσσερις έως έξι και μερικές φορές προστίθεται σε αυτές και ένα παράρτημα. Πρόκειται για φύλλα μικρού μεγέθους, διαστάσεων 14 επί 20 εκατοστών.

Ο Λύχνος ζητά την αλήθεια, τη δικαιοσύνη και την αρετή και συνεχίζει να εκδίδεται μέχρι το 1868, για εννέα δηλαδή χρόνια. Ωστόσο η πορεία του δεν υπήρξε απρόσκοπτη. Από τις 5 Μαΐου του 1859, που εκδόθηκε ο πρώτος αριθμός της εφημερίδας και μέχρι την 1η Ιουλίου του 1868, που εκδίδεται ο 49ος και τελευταίος αριθμός της, ο Λύχνος υπέφερε αρκετά και πέρασε πολλές περιπέτειες και ο εκδότης του ακόμη περισσότερες. Στο ξεκίνημα της πορείας του, ο Λύχνος ήταν “Εφημερίδα Οικογενειακή”, όπως τουλάχιστον τιτλοφορείται στην πρώτη σελίδα του. Στα πρώτα φύλλα του, που εκδίδονται σε μικρά χρονικά διαστήματα, αλλά χωρίς περιοδικότητα, μπορεί ο αναγνώστης να βρει γνωμικά και ιστορίες ηθικού περιεχομένου. Χαρακτηριστικό ως προς αυτό, είναι το ερώτημα που τίθεται στο φύλλο της 1ης Ιουλίου του 1859, για το αν συμφέρει να είναι κανείς κατεργάρης, δηλαδή ηθικά ξεπεσμένος. Τέτοιου τύπου ερωτήματα και διλήμματα, επανειλημμένα συχνά στα φύλλα της εφημερίδας και δίνουν το στίγμα της. Πέρα από αυτά όμως, ο Λύχνος φαίνεται πως ασχολείται και με κοιντικές σε θέματα τοπικού κυρίως ενδιαφέροντος. Στο 5ο τεύχος, για παράδειγμα (Ζάκυνθος, 30 Σεπτεμβρίου 1859), αναφέρεται ότι ο Αρμυστής είχε ζητήσει να δει τα νόθα παιδιά: “*Δεν πιστεύω έξωχάτα να ηθέλησες να τα ιδής τούτῳ για να μπορείς να πής πως τα ιδες, και να ξερής να μιλήσης γιὰ ταῦτα*”, γράφει ο Λασκαράτος και προτείνει την ιδεατή σφραγίδα:

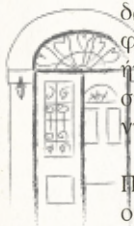
ΕΚΔΟΣΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΟΥΛΤΕΙΟ ΔΗΖΟΥΡΙΟΥ

τροφείου. Το παράδειγμα αυτό είναι ίσως ενδεικτικό, τόσο για την προσωπικότητα του Ανδρέα Λασκαράτου, όσο και για τα αίτια που ξεσήκωσαν την πολεμική που του έγινε. Είχε, δηλαδή, αίσθηση των κοινωνικών προβλημάτων και οι κριτικές του ήταν ιδιαίτερα καυστικές. Δεν δίσταζε να φέρει σε θέση δύσκολη, ακόμα και υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν ο Αρμυστής. Σε άλλο φύλλο αναφέρεται στο Βαρόμετρο, εξηγεί τη χρήση του και πόσο εύκολα κατακεννάζεται και καταγγέλλει το γεγονός, ότι αυτό το τόσο χρήσιμο για τους σταφιδοπαραγωγούς εργαλείο, δε χρησιμοποιείται ποτέ από αυτούς, αντίθετα υπάρχει ένα στο σπίτι του Gay Lussac! Οι σταφιδοπαραγωγοί αντίθετα, εμπιστεύονται και πληρώνουν άτομα, που υποτίθεται πως μπορούν να προλέγουν τον καιρό, δεκαπέντε μέρες νωρίτερα (φαίνεται πως κάτι τέτοιο είχε συμβεί λίγο καιρό πριν την Κεφαλονιά). Το άρθρο τελείωνε με τη λέξη: “Ντροπή!”. Βλέπουμε δηλαδή πως ο Λασκαράτος, χτυπούσε μεν τα πρόσωπα της εξουσίας, δεν ήταν όμως και λαοπλάνος. Δεν δίσταζε να στιγματίσει τα σφάλματα και την αφέλεια του απλού κόσμου, όταν έβλεπε κάτι στραβό.

Μέσα από τα ίδια τα άρθρα, πάντως, φαίνεται πως είχε αρχίσει να ασκείται κάποια πολεμική στην εφημερίδα. Αναφέρεται ότι ο Λύχνος, εξαιτίας των πολεμίων του, είναι υποχρεωμένος να λειτουργεί ως νομάς και να εκδίδεται τότε στην Κεφαλλονιά, τότε στη Ζάκυνθο και τότε στην Αθήνα. Στο φύλλο της 14ης Νοεμβρίου του 1859 (αριθμός 9ος) εξάλλου, φαίνεται πως είχε δημιουργηθεί κάποια διαμάχη με την εφημερίδα “Αστέρων της Ανατολής”. Δημοσιεύεται άρθρο, με τον τίτλο “ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΝ ΣΥΝΤΑΧΤΗΝ ΤΟΥ ΑΣΤΕ-ΡΟΣ” του οποίου όμως το όνομα δεν αναφέρεται. Η εφημερίδα αυτή μάλλον ήταν θρησκευτικού περιεχομένου ή τουλάχιστον ο συντάκτης της ήταν άνθρωπος θεοσεβής, γιατί ο Λασκαράτος χαρακτηριστικά, γράφει: “κ’ ἐσύ κ’ ἐγὼ τὸ ἴδιο ταξίδι κάνουμε· τὸ ἴδιο πρόσωπο πάμε να βροῦμε... Σὺ δὲν θέλεις νά ‘πας εἰς τὴν Αἰθήθεια, δηλαδή εἰς τὸν Θεόν, παρὰ διὰ τῆς Θρησκείας· κ’ ἐγὼ πηγαίνω κατευθείαν εἰς τὴν Αἰθήθεια, εἰς τὸν Θεόν, ὅπου βρισκω καὶ τὴν θρησκείαν”. Πάντως είναι γεγονός πως ο Λασκαράτος δεν φαίνεται να πτοείται από τις βολές που δέχεται” Αναγγέλω ευχαρίστως εἰς τοὺς Καταδρομῆς μου, ὅτι κάθε συκοφαντία, για ‘με εἶναι μια Γαϊδάρια, τῆς οἱοῦμαι ἡ ράχη με χρησιμεύει”. Ὅπως αναφέρεται σε άλλο σημείο, μετά από τις επικρίσεις που του ἔγιναν, οἱ συνδρομητὲς του αὐξήθηκαν ἀπὸ ἑκατὸν εἰκοσι, σε τριακόσιους δέκα. Φαίνεται ὅμως πως οἱ συνδρομητὲς του δεν εἶναι συνεπεῖς στὶς οικονομικὲς τοὺς υποχρεώσεις, γεγονός που δημιουργεῖ προβλήματα στὸν Λύχνο. Γι’ αὐτὸ ὁ Λασκαράτος κάνει ἐκκλήση να του γίνῃ μια ἀκόμη “καταδρομή”, που θα του δώσει νέα ὥθηση. Εἶναι καυστικὰ σατιρικός: “Ἡ Αἰθήθεια χρειάζεται καταδρομὲς, καθὼς ἡ ζωγραφικὴ χρειάζεται ἰσκιους. – Ἡ καταδρομὴ εἶναι ὁ δείκτης τῆς Αἰθήθειας. – Αἰθήθεια χωρὶς καταδρομὴν, εἶναι δύναμη χωρὶς ὥθηση· εἶναι πράγμα που μένει ἀνεργο, ἀμελῆ-μένο καὶ γλῦγορα λησμονεῖται. Ἡ μια γλῦγορη καταδρομὴ ἢ ὁ Λύχνος εἶναι σε κίνδυνο.³ Παρὰ τὶς προσδοκίες, ὥστόσο, καὶ τὴν αισιοδοξία τοῦ Λασκαράτου, τὰ πράγματα φαίνεται ὅτι παίρνουν ὀλοένα καὶ χειρότερη τροπὴ. Στὰ Επτάνησα, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔχει ἐδραιωθεῖ πια γιὰ τὰ καλὰ τὸ κίνημα τοῦ ριζοσπαστισμοῦ, που εἶχε ξεκινήσει με τοὺς Κεφαλλονίτες ριζοσπάστες, Λιβδά, Ζερβὸ καὶ Μομφεράτο καὶ ἄλλους Επτανήσιους, που ἦταν υπέμαχοι τῆς ἑνώσεως τῶν Επτανήσων με τὴν Ελλάδα. Οἱ ριζοσπάστες δεν συμβιβάζονταν με καμία ἀπὸ τὶς μεταρρυθμίσεις που ἡ Ἀγγλικὴ Προστασία στὰ Επτάνησα καὶ συνέχιζαν τὸν ἀγῶνα τοὺς με δομικότητα.

Ὁ Λασκαράτος, καθὼς ἦταν φιλικὰ προσκείμενος στὸ καθεστὸς τῆς Ἀγγλικῆς Προστασίας, δεν πίστευε στὸ ριζοσπαστισμὸ καὶ θεωροῦσε τὰ αἵτηματά του καθαρὴ οὐτοπία. Γενικὰ πρέσβευε τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ἑνώση τῆς Επτανήσου με τὴν Ελλάδα ἦταν

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΩΝΕΙΟΥ

ακόμη πρόωρη. Θεωρούσε τους ριζοσπάστες δημαγωγούς, που χρησιμοποιούσαν το λαϊκό αίτημα για εκπλήρωση των εθνικών πόθων, προς ικανοποίηση των ατομικών τους μόνο συμφερόντων. Η στάση του Λασκαράτου απέναντι στο ριζοσπαστικό κίνημα είχε, καθώς φαίνεται, προκαλέσει την αντίδραση του κόσμου, που αντιμετώπιζε τότε το ριζοσπαστισμό ως σανίδα σωτηρίας. Η έκδοση του Λύχνου, γέννησε νέες αντιδράσεις και έφερε το Λασκαράτο σε ανοικτή πια διαμάχη με τον Κωνσταντίνο Λομβάρδο, βουλευτή τότε της Ζακύνθου στην Ιόνιο Βουλή και αρχηγό του ριζοσπαστικού κινήματος, το οποίο ο ίδιος είχε συντάξει σε κόμμα. Η διαμάχη του Λασκαράτου με τον Λομβάρδο, είναι ένα στοιχείο που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την πορεία του Λύχνου. Ο Λομβάρδος είχε αρχίσει να εκδίδει στη Ζάκυνθο εφημερίδα, με τίτλο: “Η Φωνή του Ιονίου”. Στο φύλλο της 10ης Νοεμβρίου του 1859, της “Φωνής του Ιονίου” του Λομβάρδου, γράφτηκε ότι ο Λύχνος, χτυπούσε μες την καρδιά την Ορθοδοξία και πως ο Λασκαράτος ήταν βαλμένος από το καθεστώς της Αγγλικής Προστασίας, με σκοπό να αλλαξοπιστήσει τους Ορθοδόξους⁴.

Ο Λασκαράτος προσέφυγε στην Ιόνιο Βουλή, το Δεκέμβριο του 1859, ζητώντας ικανοποίηση για την προσβολή που του έγινε και κατηγορώντας τον Λομβάρδο για συκοφαντία. Η Βουλή, ύστερα από ζωηρή συζήτηση και με διαφορά μόλις μιας ψήφου, αποφασίζει: “Να στιγματισθεί ο Λασκαράτος διά της άνευ περαιτέρω εξετάσεως απορρίψεως της αναφοράς του, ως αναξίου προσοχής και να παραπεμφθεί η αισχρά εφημερίδα του Λασκαράτου, ο Λύχνος, στον Έξαρχο διά να ληφθεί παν υπό της ελευθερίας του λόγου επιτρεπόμενο μέτρο”⁵.

Η από εδώ και στο εξής πορεία του Λύχνου, δείχνει πως ο εκδότης του δεν ήταν άνθρωπος που έχανε εύκολα μάχες. Ο Λύχνος δεν είναι πια μια απλή εφημερίδα. Είναι ένα όπλο στα χέρια του Λασκαράτου. Θα πάψει να εμφανίζεται ως εφημερίδα οικογενειακή, με ηθικά διδάγματα και ήπιες κριτικές και το ύφος του πια θα γίνει οξύ και μαχητικό. Στο φύλλο της 18ης Ιανουαρίου του 1860, του Λύχνου, ο Λασκαράτος δίνει την απάντηση στην απόφαση της Βουλής: “*Νεολαία της Εφτανήσου! Οι Αντιπρόσωποι των πατέρων σας σήμερα στη Βουλή εκηρύξαν αντιθησκευτικόν τον Λύχνο μου! Τόν Λύχνο μου πρέπει σεις νά τόν λάβετε, επειδή τώρα πλέον δίνω 350 – αντίτυπα στην Επτάνησο, καί πρέπει νά ιδετε εις αυτόν ότι δέν εμπεριέχει τίποτε εναντίον εις τήν θρησκείαν τήν εδική σας, τή θρησκεία όπου επιδασθήκατε στα σχολεία σας, τή θρησκεία του Χριστού. Οι αντιπρόσωποί μας λοιπόν έχουνε άλλη θρησκεία...*”. Ο Λύχνος σταματά να εκδίδεται και προτείνει στους συνδρομητές του να στραφούν, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, στον “Εωσφόρο”, εφημερίδα που εκδιδόταν στην Κέρκυρα. Ο Λύχνος σταματά να εκδίδεται για πέντε περίπου μήνες. Το επόμενο φύλλο, το 13ο, εμφανίζεται στην Κέρκυρα, στις 8 Ιουνίου του 1860. Ο Λασκαράτος αναφέρει ότι αυτοί που ήθελαν να οβήσουν τον Λύχνο, αποδείχθηκαν κλέφτες, που χρειάζονταν σκοτάδι. Λέει ότι έχει χειρόγραφες αποδείξεις για τις κλεψιές τους, τις οποίες από φορά σε φορά θα χρησιμοποιεί, ως ακαταμάχητους συμμάχους της εφημερίδας του.

Η πραγματική όμως αλλαγή στο ύφος της εφημερίδας γίνεται αισθητή στο αμέσως επόμενο φύλλο, το 14ο, που εκδίδεται στην Κεφαλονιά στις 29 Οκτωβρίου του 1860. Η εφημερίδα δεν έχει πια το όνομα “Λύχνος”, αλλά “Λυχνίες” και δεν τιτλοφορείται πλέον “Εφημερίδα Οικογενειακή”, αλλά “Εφημερίδα πολεμική”. Στην πρώτη σελίδα, αναφέρεται ότι οι Λυχνίες θα συνεχίσουν τον ίδιο αριθμό, του 13, και ότι το πρό-
 4. Α. Λακάρου, *Εφημερίδα Λύχνος*, Αθήνα 1977, σ. 10.
 5. Α. Λακάρου, *Εφημερίδα Λύχνος*, Αθήνα 1977, σ. 11.

Ιονίου Βουλής, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας, όπως ο ίδιος λέει, αποτελείται από “Γαλιότους” (ανθρώπους των κατέργων) σαν τον Λομβάρδο. Ίσως ο Λασκαράτος σε κάποια σημεία να φθάνει στην υπερβολή, ήταν όμως η συμπεριφορά της Βουλής που τον εξώθησε στα άκρα. Οι *Λυχνίες* δηλώνουν, πως θα χτυπήσουν “κατακέφαλα” όλους εκείνους που καπηλεύονται έννοιες όπως Πατρίδα, Θρησκεία, Φιλελευθερισμός, Ορθοδοξία, με απώτερο σκοπό και στόχο να αποκτηνώσουν το λαό, για να μπορούν άνετα να του κλέβουν χρήματα και τιμές.

Στην ουσία, οι *Λυχνίες*, ζητούν ότι ζητούσε και ο *Λύχνος*: Αλήθεια, δικαιοσύνη και ηθική. Αυτό που έχει αλλάξει είναι ο τρόπος. Η εφημερίδα, παρουσιάζει μαχητικότητα και τόλμη αξιοθαύμαστη για την εποχή – αλλά και για κάθε εποχή – που δείχνει πως δεν φοβάται τα χτυπήματα. Ο Λασκαράτος δεν κρατάει πια κανένα πρόσχημα: “*Τέτοιους προδότες της πατρίδος τους και της ανθρωπότητας, θέλει τούς βάλλω αποκάτου στές Λυχνίες μου, καί δέν θέλει τούς αφήσω, παρά όταν τούς ιδω ψόφους*”. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτά τα γράφει αναφερόμενος σε εξέχοντα μέλη της τότε κοινωνίας, τους βουλευτές. Κυρίως όμως η προσοχή του επικεντρώνεται στο Λομβάρδο. Δεν φαίνεται διατεθειμένος να υποχωρήσει μπροστά σε τίποτα: “*Εγώ θέλει σε ρίξω. Τό υπόσχομαι στο Δημόσιο. Καί υπόσχομαι νά μή σέ αφήσω, παρά όταν σέ ιδω χωρίς Εφημερίδα, χωρίς ψήφους καί χωρίς Σαράγια*”.

Μέχρι και το φύλλο 17, η εφημερίδα τιτλοφορείται “*Λυχνίες, εφημερίδα πολεμική*” και σε κάθε φύλλο υπάρχει άρθρο με τίτλο: “*ΛΟΜΠΑΡΔΟΥ ΑΧΡΙ-ΣΤΙΑΝΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ*”. Για παράδειγμα: “*Ο φιλόθησκος Λομπάρδος, κλέφτει τους χωρικούς και στή σταφίδα καί εις τό λάδι, όπου του πάνε*”. Αναφέρει ατιμίες που κατά καιρούς ο Λομβάρδος είχε κάνει ή τουλάχιστον υποτίθεται ότι είχε κάνει, όπως προκύπτει από τα άρθρα που δημοσιεύονται στην εφημερίδα.

Τα επόμενα τρία φύλλα (αριθ. 18-20) που εκδίδονται στην Κεφαλλονιά, στις 16 Ιανουαρίου, 9 Φεβρουαρίου και 23 Φεβρουαρίου αντίστοιχα, τιτλοφορούνται “*Λύχνος, Εφημερίδα Οικογενειακή*”. Ωστόσο η εφημερίδα δεν φαίνεται να διαφέρει σε τίποτα ιδιαίτερα από τις *Λυχνίες*. Η πολεμική συνεχίζεται με την ίδια ένταση και δυναμικότητα. Ενδεικτικό ως προς αυτό είναι το γεγονός ότι ο Λασκαράτος στέλνει στον Λομβάρδο τον *Λύχνο*. Είναι τόσο οξύς και προκλητικός, ώστε φθάνει κανείς να υποθέσει ότι έβαλε ξανά στην εφημερίδα τον τίτλο “*Λύχνος*”, μόνο και μόνο για να την στείλει στον Λομβάρδο. “*Ο Λομβάρδος είδε τώρα ύστερα πως έκαμε κακά να συκοφαντήση τό Λύχνο μου! ... Καί γιατί τό είδε; Γιατί τόστειλα τό Λύχνο*”.

Δημοσιεύει στην εφημερίδα και την επιστολή που έστειλε στον Λομβάρδο μαζί με τον *Λύχνο*, στην οποία, σε τόνο σαρκαστικότητας του λέει πως επιθυμεί να τον κάνει συνδρομητή της εφημερίδας του και γι’ αυτό του στέλνει αυτό το φύλλο, ενώ πρόκειται να του στείλει και όλα τα άλλα φύλλα αυτής της εξαμηνίας. Τελειώνει την επιστολή του, ως εξής:

“*Ελπίζω ότι θά μου παραχωρήσετε τήν τιμήν όπου σας ζητώ, σκεπτόμενος ότι ένα διαφορετικό κίνημά σας, ήθελε μέ παροξύνει.*

Ο δούλος σας
ΑΝΔΡ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ”

Η εφημερίδα με τον αριθμό 21 (23 Μαρτίου 1861, Κεφαλληνία), έχει τον τίτλο “*Λυχνίες, Εφημερίδα Πολεμική*” και στρέφεται για μια ακόμη φορά κατά της Βουλής, γιατί όπως αναφέρεται, είχε αποκηρύξει κάποια αναφορά του Λασκαράτου, με κάποια κατηγορία, κατά του Λομβάρδου. Από εδώ και στο εξής ο τίτλος της εφημερίδας, σταθερά πια είναι “*Λύχνος*” και χαρακτηρίζεται “*εφημερίδα οικογενειακή*”. (Εδώ πρέπει να

ΠΑΡΑΒΑΤΕΙΟΣ
ΑΝΤΙΣΤΑΝΤΙΝΟΙ
ΕΛΛΗΝΕΣ

σημειωθεί ότι το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από τα φύλλα που αυτή τη στιγμή σώζονται στο αρχείο Κεφαλλονιάς, δηλαδή μέχρι και το φύλλο με αριθμό 34).

Ο Λασκαράτος μιλάει για ηθική και στρέφεται κατά της "Δημοκοπίας". Η εφημερίδα, από εδώ και στο εξής φαίνεται κάπως πιο ήπια. Αξίζει να σημειώσει κανείς, ότι στο φύλλο της 22ας Ιουνίου του 1861, γίνεται αναφορά στο θέμα της γλώσσας. Είναι φανερό ότι ο Λύχνος είναι με το μέρος εκείνων που πιστεύουν στη χρησιμοποίηση της γλώσσας που μιλάει ο λαός. Χαρακτηριστικό είναι ότι κατηγορείται ο Αλέξανδρος Σούτσος, γιατί στα ποιήματά του χρησιμοποιεί μια γλώσσα άχρηστη και απαρχαιωμένη. Στο ίδιο θέμα επανέρχεται και στο φύλλο της 11ης Φεβρουαρίου του 1862, όπου χαρακτηριστικά λέει: *"Η γλώσσα που μαθαίνουμε από την μάνα μας είναι γιομάτη ζωή και δύναμη, η γλώσσα που μαθαίνουμε από τους παπύρους είναι γιομάτη etichetta και ψίχρα. Έτσι τή μιά τή μιλούμε σε πράματα που μάς ενδιαφέρουνε δυνατά, τήν άλλη σε πράματα στά οποία τό εγώ μας έχει λιγότερο μέρος"*.

Στο ίδιο φύλλο, σε επόμενο άρθρο, αναφέρεται ένα ακόμη περιστατικό, που είναι ενδεικτικό για την προσωπικότητα του Ανδρέα Λασκαράτου. Γίνεται δηλαδή φανερό, ότι είχε ζητήσει να συμπεριληφθεί ο Αφορεσμός του (που είχε γίνει το 1856), στην Έκθεση Βιομηχανικών Τεχνευμάτων. Στέλνει επιστολή στην Επιτροπή της Έκθεσης, στην οποία αναφέρει, ότι για την πραγματοποίηση του Αφορεσμού του, είχαν συμβάλει δύο άτομα, ο Κόμης Δημήτριος Καρούσος, τότε Έπαρχος Κεφαλληνίας και ο τότε Ιερογραμματεύς του Δεσπότη, ο παπάς Μαντζαβίνος. Η επιστολή τελειώνει ως εξής: *"Μετρώντας τώρα ότι, τόσα πλούτη και τόσες δόξες, οι δύο τούτοι άνθρωποι τά 'πιτύχανε τότες μέ τό μέσος του χαρτιού τούτου που σας εσωκλείω, σπεύδω νάν τό στείλω στην έχθεση, σαν αντικείμενο περιεργίας, σαν αριστούργημα βιομηχανικής ευφυΐας. Παρακαλόντας σας όθεν νά το εχθέσετε, μαζί μέ τήν παρούσα συντροφευτικήν μου"*. Οι φράσεις αυτές κρύβουν τόσο ειρωνεία, όσο και πικρία. Ο Λασκαράτος έχει κυνηγηθεί πολύ και άδικα και δεν κρύβει την έχθρα του για τους ανθρώπους που τον κυνήγησαν, αλλά και την πικρία του για τον άδικο τρόπο με τον οποίο του συμπεριφέρθηκαν. Ο Ανδρέας Λασκαράτος, συνέχισε να εκδίδει τον Λύχνο του, ως την 1η Ιουλίου του 1868, όπου εμφανίστηκε το 49ο και τελευταίο φύλλο⁹. Οστόσο, στο Αρχείο Κεφαλλονιάς, όπου και πραγματοποιήθηκε αυτή η εργασία, αυτή τη στιγμή σώζονται φύλλα μέχρι και το 1861, με εξαίρεση αυτό της 11ης Φεβρουαρίου του 1862. Συνεπώς, δεν μπορούμε να έχουμε μια γενική εικόνα της πορείας της εφημερίδας, μέχρι το τέλος της.

Σημειώσεις

1. Λύχνος, Έτος Ιον, Αριθμός 8ος, Κεφαλληνία, 28 Οκτωβρίου, 1859.
2. Λύχνος, Έτος Ιον, Αριθμός 10ος, Κεφαλληνία, 5 Δεκεμβρίου, 1859.
3. Λύχνος, Έτος Ιον, Αριθμός 8ος, Κεφαλληνία, 28 Οκτωβρίου, 1859.
4. Σπύρος Μελάς, Ελληνική Δημιουργία, Τόμος Ζ' - 1951, Εκδόσεις Παπαδήμα.
5. Σπύρος Μελάς, Ελληνική Δημιουργία, Τόμος Ζ' - 1951, Εκδόσεις Παπαδήμα.
6. Σπύρος Μελάς, Ελληνική Δημιουργία, Τόμος Ζ' - 1951, Εκδόσεις Παπαδήμα.
7. Διαολαποθήκη, Τόμος Β', Αριθμός 26, Κεφαλληνία 5 Ιανουαρίου, 1861.
8. Διαολαποθήκη, Τόμος Β', Αριθμός 27, Κεφαλληνία 16 Φεβρουαρίου, 1861.
9. Διαολαποθήκη, Τόμος Β', Αριθμός 28, Κεφαλληνία 2 Μαρτίου 1861.
10. Διαολαποθήκη, Τόμος Β', Αριθμός 29, Κεφαλληνία 11 Μαρτίου, 1861.
11. Διαολαποθήκη, Τόμος Β', Αριθμός 30, Κεφαλληνία 16 Μαρτίου, 1861.
12. Διαολαποθήκη, Τόμος Β', Αριθμός 32, Κεφαλληνία 9 Απριλίου, 1861.
13. Διαολαποθήκη, Τόμος Ε', Αριθμός 54, Κεφαλληνία 18 Μαρτίου, 1862.
14. Διαολαποθήκη, Τόμος Ε', Αριθμός 55, Κεφαλληνία 25 Μαρτίου, 1862.
15. Διαολαποθήκη, Τόμος Ε', Αριθμός 61, Κεφαλληνία 4 Οκτωβρίου, 1862.
16. Διαολαποθήκη, Τόμος Ε', Αριθμός 58, Κεφαλληνία 31 Μαΐου, 1862.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΗΜ. ΡΑΒΑΝΗΣ *

τ. σχολικός σύμβουλος

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΒΟΥΘΡΩΤΙΟΙ

Ο Μάρκος Τούλλιος Κικέρων, ο κορυφαίος συγγραφέας, πολιτικός και ρήτορας της ρωμαϊκής δημοκρατίας κατά τα μέσα του τελευταίου αιώνα προ Χριστού, από τα νεανικά του χρόνια είχε γοητευθεί από τον πνευματικό πλούτο των ελληνικών γραμμάτων και τεχνών. Παρόλο που ανήκε στην παντοδύναμη και υπερφίαλη κοινωνικοπολιτική παράταξη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, αγνώνιζε με ευθύτητα πως η πνευματική του καλλιέργεια ήταν θεμελιωμένη στις ανθρωπιστικές αξίες και το φιλοσοφικό προβληματισμό του κλασσικού αλλά και του ελληνιστικού κόσμου της εποχής του.

Δάσκαλοί του είχαν χρηματίσει οι αριστοί και ηγήτορες της ελληνικής πνευματικής παράδοσης των νεανικών του χρόνων. Ο ποιητής Αρχίας, Φαίδρος ο Επικούρειος, Διόδωτος ο Στωϊκός, Φίλων ο Ακαδημαϊκός και στη ρητορική Μύλος ο Ρόδιος. Στα νομικά δάσκαλός του ήταν ο Quintus Mucius Scaevola, pontifex maximus, όπως και για τη μετάφραση στη λατινική των σχετικών κειμένων. Έγραψε ελληνικούς ποιητικούς στίχους και μετέφρασε από τα ελληνικά τον “Οικονομικό” του Ξενοφώντα και τα “Φαινόμενα” του Αράτου. Φιλοσοφία εσπούδασε στην Αθήνα και μεταξύ των διδασκάλων του ήταν και ο Αντίοχος της Ασκαλώνας, εκλεκτικό φιλόσοφος. Στη Ρόδο δάσκαλός του ήταν ο φημισμένος στωϊκός Ποσειδώνιος. Στη φιλοσοφική του ενασχόληση ευδιάκριτος ήταν ο εκλεκτικός συνδυασμός στωϊκής φιλοσοφίας, πλατωνισμού και της περιπατητικής σχολής.

Το 75 π.Χ., σε νεαρή ηλικία, του ανατέθηκε το αξίωμα του “τιμητή” και το 70 π.Χ. ήγειρε αγωγή κατά του Γάϊου Κορνηλίου Βέρρη, στρατιωτικού διοικητή της ελληνικότητας Σικελίας, για αρχαιοκαπηλία κατ’ εξακολούθηση και απροσχημάτιστη λεηλασία των αραμυλλίων αρχαίων έργων τέχνης των πόλεων της.

Το 68 π.Χ. αρχίζει η περιφημη αλληλογραφία του με τον επιστήθιο φίλο, γυναικάδελφο και ομοϊδεάτη στην πολιτική, τον Τίτο Πομπώνιο Αττικό, που θα διακόψει ο βίαιος θάνατός του από ανθρωπύς του Αντωνίου, πλησίον της Φόρμια, τις αρχές Δεκεμβρίου του 43 π.Χ. Κατά τον ρωμαίο ιστορικό Κορνήλιο Νέπωτα, η αλληλογραφία αυτή υποκαθιστά με την ειλικρίνεια, διεισδυτικότητα και πληρότητά της, την ανάγκη αναζήτησης άλλων ιστορικών πηγών για την κρίσιμη εκείνη εποχή.

Η αλληλογραφία του Κικέρωνα με τον Αττικό διασώθηκε σε χειρόγραφο αντίγραφο

* Η έκδοση αυτού του τεύχους της Κυμοθόης δεν πρόλαβε τον καθηγητή κ. Γ. Ραβάνη, ο οποίος “έφυγε” ξαφνικά τον περασμένο Νοέμβριο. Ο κ. Ραβάνης δεν ήταν Κεφαλονίτης. Έζησε όμως και διδάξε στην Κεφαλονία, όπου πέθανε. Οι μαθητές του θα τον θυμούνται πάντα με τη νοσταλγία και αγάπη. Ακαταπόνητος δάσκαλος και ερευνητής, συνεργάστηκε συχνά με το Σύνδεσμο Φιλολόγων, ο οποίος θα περιβάλλει πάντα τη μνήμη του με εκτίμηση και σεβασμό.

φο που ανεύρε, κατά ευτυχή σύμπτωση, το έτος 1345 ο διαπρεπής φιλόλογος και ποιητής της Αναγέννησης Πετράρχης, σε μοναστηριακή βιβλιοθήκη στην Ιταλία. Μέσα από τις εκατοντάδες σελίδες των επιστολών του Κικέρωνα προς τον Αττικό, οι Ρωμαίοι παρουσιάζονται με παραστατικότητα σαν να ζούσαν στη δική μας εποχή. Αλλά και ο Κικέρων καταπλήσσει με την ειλικρίνειά του. Μας αυτοαποκαλύπτεται, εκφράζει ενδότερες σκέψεις του, αμφιβολίες, τα συναισθήματά του και σαν να ήταν μπροστά στον εξομολογητή του προσπαθεί να δικαιολογήσει, κατά το δυνατό, τα σφάλματα ή τις παραλείψεις του. Ταυτόχρονα όμως οι επιστολές του αυτές είναι και αξιολογότερες ιστορικές πηγές. Γιαυτό και η ιστορική τους σημασία είναι ανυπέρβλητη.

Ακολουθώντας τη χρονολογική σειρά της σχετικής αλληλογραφίας του Κικέρωνα προς τον Αττικό και άλλους φίλους του, φυσικό είναι να προταχθούν πρώιμες αναφορές του στη Βουθρωτό από τη μακρινή Κιλικία, όπου υπηρετούσε ως πολιτικοστρατιωτικός διοικητής της. Από την πρώιμη αυτή περίοδο, δέκα χρόνια πριν από τις συγκρούσεις του αιματηρού εμφυλίου πολέμου, έχομε αναφορές του Κικέρωνα, για τη γοητευτική πόλη της Βουθρωτού και τους ειρηνικούς κατοίκους της. Ο “Αττικός” ήταν τότε ο Ρωμαίος διοικητής της πόλης. Νομίζω πως με την ανάγνωση των επιστολών αυτών ο αναγνώστης θα βοηθηθεί να μορφώσει πιο ολοκληρωμένη αντίληψη του ενδιαφέροντος του Κικέρωνα, για την παλαιά Ηπειρωτική πόλη.

Η Βουθρωτός, αρχαιότατη πόλις στις ανατολικές ακτές ομώνυμης λιμνοθάλασσας, ευρίσκεται ακριβώς απέναντι και σε μικρή σχετικά απόσταση από την Κασσώπη, στο ΒΑ άκρο της Κέρκυρας. Ο γεωγράφος Στράβων αναφέρει ότι η πόλη, ήταν κτισμένη “επί τῷ στόματι του Πηλώδους λιμένος” στην κορυφή λόφου, όπου σήμερα είναι ορατά τα ερείπια της αρχαίας πόλης. Μικρός φυσικός δίαυλος ένωνε το λιμάνι της με την ανοικτή θάλασσα. Από την ονομασία της συνάγεται πως οι κάτοικοί της είχαν επίδοση στην εκτροφή βοοειδών, που εξαγόταναν στην Κέρκυρα και τις γειτονικές περιοχές. Ο Στέφανος ο Βυζάντιος συσχετίζει την ονομασία της με τον πρώτο οικιστή της, τον Τρώο Έλενο που έμεινε κατάπληκτος από τα κοπάδια των βοδιών της και εύκολα εξασφάλισε τη σωτήρια θυσία του, μετά τη φυγή με τη μητέρα του Ανδρομάχη από την Τροία. Το προς θυσία ζώο διέφυγε μισοκτυπημένο και πέθανε εκεί όπου αργότερα χτίστηκε η Βουθρωτός. Αργότερα ο Τερέντιος Ουάρρων, που είχε επισκεφθεί την Ήπειρο, αναφέρει ότι ακόμη έδειχναν λόγο με την ονομασία της Τροίας, που επιβεβαιώνεται και από επιγραφές με Τρωικά ονόματα.

Κατά τη Ρωμαιοκρατία, όπως και κατά του χρόνου της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας η πόλη, χάρη στα κτηνοτροφικά προϊόντα της, είχε σημαντική ανάπτυξη και είχε αναδειχθεί σε αξιόλογη επισκοπική έδρα κατά τα μέσα του Ε΄ αιώνα μ.Χ., όπως αποδεικνύει η συμμετοχή του επισκόπου της στη σύνοδο της Χαλκηδόνας το 451.

Η έντονη προσωπική απασχόληση του μεγάλου Ρωμαίου ρήτορα με τη Βουθρωτό, είχε αρχίσει αρκετά ενωρίτερα από την όξυνση της πολιτικής ζωής στη Ρώμη, μία τουλάχιστο δεκαετία πριν από το φόνο του Ιουλίου Καίσαρα, από τους ηγέτες της δημοκρατικής παράταξης Ιούνιο Βρούτο και Γάιο Κάσσιο, τις Ιδούς Μαρτίου του 44 π.Χ. Ήταν οι χρόνοι της εκστρατείας των λεγεώνων της Ρώμης κατά των Πάρθων και Σκυθών και άλλων τοπικών βασιλείων, που αγωνίζονταν για την πολιτική τους υπόσταση, στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ο Κικέρων είχε την ευθύνη διοίκησης της κρίσιμης επαρχίας της Κιλικίας, της πύλης δηλαδή προς την εγγύς και την προσηλάντολη. Ο Αττικός είχε παραμείνει στη Βουθρωτό και απολάμβανε την ειρηνική ποιότητα κλίματος, τοπίου και ανθρώπινων σχέσεων, με τους Έλληνες κατοίκους της.

Η κοινή πρόωπη και αυθόρμητη στάση και των δύο επιστολογράφων απέναντι των

χαρίτων της φυσικής ζωής, μακριά από τα μεγάλα αστικά κέντρα στην ύπαιθρο, θα πρέπει να αναζητηθεί στην αντίθεσή τους προς τη μαζικοποίηση του ατόμου στην πολυσχολή πολιτική και στρατιωτική ζωή των μεγάλων αστικών κέντρων. Το “ευ ζειν” στο περιβάλλον της φύσης και η διαμονή είτε σε μικρά αλλά χαριτωμένα πολιίσματα ή σε καλόγουστες βίλλες, στο όμορφο φυσικό περιβάλλον, συντροφιά με βιβλία δόκιμων συγγραφέων, άρχισε να γίνεται ένα χαρακτηριστικό του κύκλου της πνευματικά καλλιεργημένης αστικής κοινωνίας. Θα επανεμφανιστεί και θα αναπτυχθεί στους αιώνες που θα ακολουθήσουν σαν μια χαρακτηριστική τάση του ευρωπαϊκού πνευματικού κόσμου για το “ευ ζειν” σε υψηλό πνευματικό και φυσικό περιβάλλον.

Η τάση αυτή θα συνεχιστεί στο Βυζάντιο και τον δυτικό Μεσαίωνα με την ίδρυση αναχωρητηρίων, μοναστηρίων, αργότερα και πανεπιστημίων, σε όμορφα τοπία, μέσα στο απaráμιλλο κάλλος θαυμασίων φυσικών χώρων. Με το χρόνο θα συμβάλει στην αναβάθμιση και της πνευματικής ζωής, μακριά από τις αστικές και πολιτικές διαμάχες, μέχρι των ημερών μας. Παρακολουθούμε λοιπόν τον Κικέρωνα να διαθέτει ένα πλήθος εναλλασσόμενων κατοικιών, προφανώς και για λόγους προσωπικής ασφάλειας. Είτε στο Άντιο, το Σινουεσήνο, το Αρκάνο, την Αστούρια, το Αβενίνο, στη Βάια, το Λανούβιο, το Τούσκουλο, το Μισένο, στην Νησίδα – ανοικτά της Νεάπολης – την Πομπηία, τη Νόλα, τη Βενούσια και άλλες περιοχές φυσικού κάλλους.

Από την πρώτη περίοδο, δέκα ολόκληρα χρόνια πριν από τους κρίσιμους χρόνους του εμφύλιου πολέμου, έχουμε σύντομες αναφορές στις επιστολές του για την γοητευτική πόλη της Βουθρωτού, τους ειρηνικούς κατοίκους της, που ασχολούνται με το εμπόριο, κύρια την κτηνοτροφία, και τη διατήρηση ενός αρκετά υψηλού επιπέδου ζωής, όπως απέδειξε η αρχαιολογική σκαπάνη κατά τις αρχές της τρίτης δεκαετίας του αιώνα μας που λήγει.

Οι δικτατορικές τάσεις του Κικέρωνα, είχαν ήδη αρχίσει να γίνονται ορατές, μετά τις αλλεπάλληλες επιτυχημένες εκστρατείες του στο χώρο της δυτικής Ευρώπης και της βόρειας Αφρικής. Το επιθετικό ενδιαφέρον του είχε στραφεί πλέον προς την Ανατολή. Η Ρώμη είχε αναγνωρίσει την πολεμική του ιδιοφυΐα και παρά την πανάρχαια δημοκρατική παράδοσή της, ο στρατιωτικός ιμπεριαλισμός την έθελγε διαρκώς και περισσότερο. Ο πειρασμός της παντοκρατορίας μοιραία την έτρεπε προς την απέραντη άγνωστη ανατολή, όπως ακριβώς είχε συμβεί τρεις αιώνες ενωρίτερα με τον Έλληνα κατακτητή Αλέξανδρο τον Μακεδόνα.

Για τις επιχειρήσεις προς ανατολάς ήταν αναγκαία ισχυρά προγεφυρώματα – βάσεις στις δυτικές ακτές της Ελλάδας και μάλιστα στις πλησιέστερες προς την Ιταλία. Εξαιρετική περιοχή για άμεση πρόσβαση από την Ιταλία στο χώρο της χερσονήσου του Αίμου και στο μεγάλο άξονα, που θα ολοκλήρωνε η συμπλήρωση της Εγνατίας οδού, θα οδηγούσε τελικά προς την Ασία. Αρχίζει από την Επίδαμνο, το σημερινό Δυρράχιο και την Απολλωνία νοτιότερα, ενώ απέναντι ακριβώς από το ΒΑ άκρο της Κέρκυρας, ήταν ο ευρύχωρος κλειστός όρμος της Βουθρωτού. Η τελευταία είχε το πλεονέκτημα της σχετικής εγγύτητας με την Ιταλία, εφόσον αρκούσε ταξίδι μιας μόνο νύχτας, με ευνοϊκό βορειοδυτικό άνεμο, που συνήθως επικρατεί στην περιοχή, για να φθάσουν τα πλοία εκεί από τα νοτιότερα λιμάνια της Απουλίας και της Καλαβρίας και να υπάρξει άμεση πρόσβαση στους στρατηγικούς δρόμους της Ηπειρωτικής γης προς ανατολάς ή προς νότον.

Η περιοχή της Βουθρωτού, εκτός από τα κτηνοτροφικά προϊόντα και τα άλογά της ήταν εφορηή και σε δημητριακά προϊόντα. Γι' αυτό και πολύ νωρίς είχε επισημανθεί από τους δραστήριους και τολμηρούς Φοίνικες και είχε χρησιμοποιηθεί σαν εμπορικός σταθμός τους. Εξ άλλου ας μη λησμονείται και η ασφάλεια που παρείχε η θέση της πό-

γενναίο Γεώργιο Κούλιαιτς, έλαβαν μέρος σε μάχη για την απελευθέρωση της πόλεως χωρίς όμως επιτυχία. Στην παρακμή της συνέβαλε και ο Αλή Πασάς όταν προσεπάθησε να την καταλάβει, αλλά το φρούριό της, που εξασφάλιζε τα πλούσια ιχθυοτροφεία της, καταστράφηκε όταν ανατινάχθηκε το 1798 με υπόνομο από τους Γάλλους, που είχαν καταλάβει και τα Ιόνια νησιά. Η παρακμή της περιοχής συνεχίστηκε έκτοτε μέχρι τις ημέρες μας, χωρίς ελπίδες αναβίωσής της, εφόσον ο παρακείμενος λιμνίσκος των Αγίων Σαράντα έχει στην εποχή μας αντικαταστήσει πλήρως την επικοινωνία με τη γειτονική Κέρκυρα.

Κατά το 1418 τα ερείπια της πόλης επισκέφθηκε ο Κυριακός ο εξ Αγκώνος και με ιδιαίτερη ακρίβεια αντέγραψε και διέσωσε επιγραφές της πόλης, η τύχη όμως των οποίων σήμερα αγνοείται. Το ανασκαφικό έργο ανέλαβε με συστηματικό τρόπο ο Luigi Ugolini τη διετία 1924-25. Αποκαλύφθηκαν σπουδαιότατα λείψανα προϊστορικών, ελληνικών, ελληνιστικών, ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων. Εντοπίστηκαν παλαιολιθικά λείψανα και νεολιθικοί οικισμοί στην πεδιάδα της Βουθρωτού. Στην περίοδο αυτή ανήκουν οστέινα μαχαίρια, πόρπες και άλλα αντικείμενα. Από την κλασική πόλη αποκαλύφθηκαν τμήματα των τειχών της, με δύο μνημειακές πύλες, ενώ σε μεταγενέστερη εποχή προσετέθηκαν δύο ακόμη πύλες και πύργος. Η σημαντικότερη είναι η πύλη του Λέοντος, στην κορυφή της οποίας υπήρχε ανάγλυφο από ασβεστόλιθο, με την παράσταση λεονταριού που κατασπαράζει ταύρο και χρονολογείται από τα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα. Από την ίδια εποχή χρονολογείται και το θέατρο της πόλης, στη νότια κλιτύ του λόφου της ακρόπολης. Η ορχήστρα χρονολογείται από τον 4ο αιώνα, ενώ κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους στρώθηκε με πλάκες από λευκό ασβεστόλιθο. Ευδιάκριτο είναι και το “κοίλον” για τους θεατές, διαχωρισμένο σε δύο διαζώματα. Στις βαθμίδες του είναι πολλές ελληνικές επιγραφές, η μία αφιερωμένη στον Ασκληπιό, που παρέχουν στοιχεία για τη ζωή της πόλης. Από τη ρωμαϊκή περίοδο βρέθηκαν λείψανα κτιρίων, ίσως λουτρών, μαρμάρινα αγάλματα, επιγραφή και νομίσματα. Ένα από τα αγάλματα παριστάνει πολεμιστή και στη βάση του είναι χαραγμένο το όνομα του δημιουργού του, γλύπτου Σωσικλή. Άλλα αγάλματα έχουν βρεθεί σε καλή κατάσταση στο χώρο του θεάτρου. Ένα από αυτά είναι αντίγραφο της μεγάλης Ηρακλειώτιδας, που ανήκει στους ρωμαϊκούς χρόνους. Σημαντικά ευρήματα είναι μία κεφαλή του Αγκρίππα, άγαλμα του Αυγούστου και της θεάς της Βουθρωτού. Ο Πομπώνιος Αττικός είχε κατασκευάσει μια θαυμάσια κατοικία, το “Αμάλθειον”, κοντά στην οποία βρέθηκε ανάγλυφη πτερωτή Νίκη από Πάριο μάρμαρο.

Για δεύτερη φορά ο Κικέρων επανέρχεται στο θέμα των Βουθρωτών στην πιο κρίσιμη περίοδο της Ρώμης με απαντητική επιστολή του στον Αττικό, στις 21 Απριλίου του 44 μ.Χ., μετά το φόνο του Ιουλίου Καίσαρα από τον Βρούτο και τον Κάσσιο, όταν επέκειτο η αναγόρευσή του σε ισόβιο δικτάτορα από τη σύγκλητο. Στην επιστολή του ο Αττικός είχε χρησιμοποιήσει αυτούσια τη λέξη “ακολασία”, για να περιγράψει τη φρενήρη και εγκληματική αντίδραση των οπαδών του Καίσαρα, μετά τη δολοφονία του. Ο Κικέρων διερωτάται αν θα έπρεπε να αναμενόταν διαφορετική συμπεριφορά από τους δημοκρατικούς. Ο ίδιος προβλέπει μείζονες βιαιοπραγίες. Θεωρεί μάλιστα αξιολόγαστο τον χαρακτηρισμό του Καίσαρα από τους ελυσσόμενους οπαδούς του “ως μεγάλου ανδρός και ενδοξότατου πολίτη”. Αντίθετα, την πράξη των φονέων του χαρακτηρίζει ως “γεγονός μέγιστο και περιφανέστατο για εμάς, γιατί με το φόνο του βασιλιά, ελεύθεροι δεν είμαστε;” Κι ευθύς αμέσως τον ευχαριστεί για τη φροντίδα που δείχνει ο Αττικός για το γιό του, τον συνωνυμό του Κικέρωνα. Μετά αναφέρεται στο κύριο θέμα του: “Για τους Βουθρωτίους κι εσύ ορθά σκέπτεσαι, κι εγώ δεν απαρνούμαι τη φροντίδα αυτή. Θα αναλάβω κάθε δραστηριότητα που θεωρώ, υπό τις παρούσες περιστάσεις καταλληλότερη”.

Σε νέα επιστολή του την επόμενη ημέρα, 22 Απριλίου 44 π.Χ., για τη γενική πολιτική κατάσταση που επικρατούσε, αναγράφει στην Ελληνική το στίχο: "Ὡ πράξεως καλῆς μεν, ατελοῦς δέ". Και συνεχίζει: "Γνωρίζει πόσο αγαπῶ τους Σικελούς και πόσο τιμῶ τους δικούς μου αυτοὺς ανθρώπους. Ὅμως και ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐδίσταξα να τους δοθεῖ ἡ λατινική ιθαγένεια. Ὅταν ὁμως ὁ Αντώνιος δωροδοκῆθηκε με τεράστιο ποσὸ χρημάτων, οἱ Σικελοὶ ἐγέναν Ρωμαῖοι πολῖτες, ἐνὸς ὅταν ζοῦσε ἐκεῖνος (ὁ Καῖσαρ) δὲν εἶχε γίνεи καμιὰ δημόσια ἀναφορά και τὸ θέμα ἦταν καταχωνιασμένο... Για μια ὁμως τόσο διαυγὴ και τόσο προφανή υπόθεση των Βουθρωτίων θα δεῖξομε ἀμέλεια; Και μάλιστα ὅταν εἶναι τόσο σπουδαιότερη, παρὰ ἐκείνη που ἦταν βεβαρημένη με δωροδοκία;"

Ὁ Κικέρων ἐπανερχεται, μετὰ τέσσερες ἡμέρες, στὶς 26 Απριλίου 44 π.Χ. με νέα ἐπιστολή του, και ἀναφέρει με ἀγωνία ἀπὸ τὸ πρωτότυπο τους στίχους τῆς Ἰλιάδας, Γ' 228 κ.ε.

"... ἀλλ' οὐ δαιτὸς ἐπὶ ῥάτου ἔργα μέμνηεν
ἀλλὰ λίην μέγα πῆμα, διοτρεφές, εἰσορόωντες
δεῖδιμεν· ἐν δοιῇ σωσέμεν ἢ ἀπολέσθαι".

Και σε μετάφραση:

"Δεν μας μέλει τόσο τὸ αμαρτωλὸ συμπόσιο,
ὅταν μπροστα στα μάτια μας, μεγάλη
δυστυχία μας κατατρέχει, ἀγνοώντας
ὁ καθένας μας, ἀν θα σωθεῖ ἢ θα χαθεῖ".

Ακολουθώντας τὴ χρονολογική σειρά τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας του Κικέρωνα πρὸς τὸν Ἀττικὸ και ἄλλους φίλους του, φυσικὸ εἶναι να προταχθοῦν πρώιμες ἀναφορὲς στὴ Βουθρωτὸ ἀπὸ τὴ μακρινὴ Κιλικία, ὅπου υπηρετοῦσε ὡς πολιτικοστρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς. Ἀπὸ τὴν πρώιμη αὐτὴ περίοδο, δέκα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὶς συγκρούσεις τοῦ αἰματηροῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἔχομε ἀναφορὲς τοῦ Κικέρωνα γιὰ τὴ γοητευτικὴ πόλη τῆς Βουθρωτοῦ και τους εἰρηνικοὺς κατοίκους τῆς. Ὁ Ἀττικὸς ἦταν τότε ὁ Ρωμαῖος διοικητὴς τῆς πόλης. Νομίζω πως με τὴν ἀνάγνωση των ἐπιστολῶν αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης θα βοηθηθεῖ να μορφώσει πιο ολοκληρωμένη ἀντίληψη τοῦ ενδιαφέροντος τοῦ Κικέρωνα, γιὰ τὴν παλαιὰ Ἡπειρωτικὴ πόλη.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΤΤΙΚΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ (59-50 π.Χ.)

Τὸ θέμα τῆς επικείμενης ἀπειλῆς κατὰ τῆς γεωκτησίας των Βουθρωτίων ἀπασχόλησε τὸν Κικέρωνα ἐντονα ἐπὶ ἀρκετὸ διάστημα και πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Ἰουλίου Καίσαρα τὸν Μάρτιο τοῦ 44 π.Χ. Αὐτὸ οφείλεται στο γεγονός ὅτι εἶχαν ἤδη διαρρεύσει πληροφορίες, ὅτι ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ὁ δικτάτωρ ἐπρόκειτο να προσφέρει γιὰ ἐποικισμό σε ἀπόμαχους βετεράνους, πιστοὺς στὸν ἴδιο, κτήματα των Ἑλλήνων κατοίκων τῆς εὐφορῆς πεδιάδας τῆς Βουθρωτοῦ. Οἱ Βουθρωτίοι ἀντιμετωπίζουν τὴν ορατὴ αὐτὴ ἐξοντωτικὴ ἀπειλή, καταφεύγοντας στὸν μέγιστο των δικανικῶν ρητόρων τῆς Ρώμης, τὸν Μάρκο Τούλλιο Κικέρωνα. Ἦταν βέβαιοι πως ἡ παγκοίνως γνωστὴ ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας και των γραμμάτων στὴν προσωπικότητά του και γενικὰ ὁ θαυμασμὸς, ὁ ἐρωτὰς του γιὰ τὸν κλασικὸ ἑλληνισμό και καθε τι το ἐλληνικὸν τοῦ καθιστοῦσε καταλλήλως γιὰ νὰ υπερασπιθεῖ τα δικαιώματα τους στὸ ἀνώτατο δικαστήριο τῆς Ρώμης, σε μιὰ ἀτέλειδα ομαδοῦν προσπάθεια προσφυγῆς στὴν υποτεταμένη ἀντικειμενικὴ ρωμαϊκὴ δικαιοσύνη. Και πράγματι ὁ ρήτωρ δὲν τοὺς διέψευσε. Ἡ ἀγωνι-

στικότητα του Κικέρωνα δεν είχε καμφθεί. Η θαρραλέα δημόσια υποστήριξη του αιτήματος των Βουθρωτίων, για να περισωθεί η γη των προγόνων τους, γη ποτισμένη κυριολεκτικά με ιδρώτα και αίμα, λόγω των ειδικών κλιματολογικών συνθηκών που επικρατούσαν εκεί, οι ενέργειες και ο ζήλος που επέδειξε για την υπόθεση αυτή ο Κικέρων, τον τιμούν εις τους αιώνες και τον διασώζουν από την κατηγορία της πολιτικής δειλίας και της συγκάλυψης των φιλελεύθερων αισθημάτων του. Η εικόνα που προσφέρει η διασωθείσα, καθημερινή σχεδόν, επιστολογραφία του για το θέμα αυτό, με φίλους ομοϊδεάτες και άλλα υψηλά ιστάμενα πρόσωπα είναι γεμάτη από σπινθηροβόλα πνευματικότητα και τον έρωτα πολιτικής ελευθερίας.

Οι επιστολές της κρίσιμης εκείνης εποχής απευθύνονται, κατά κύριο λόγο στον ελληνομαθή και φιλέλληνα Τίτο Πομπώνιο, γνωστό ως Αττικό, λόγω προσωπικής κλίσης του προς την ελληνική πνευματική καλλιέργεια.

Η πρώτη διασωθείσα επιστολή του προς τον Αττικό γράφτηκε από το Άντιο, μικρή παραλιακή πόλη νότια της Ρώμης, τον Απρίλιο του 50 π.Χ.

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΑΤΤΙΚΟ

“Ό,τι σου είχα υποσχεθεί σε προηγούμενες επιστολές μου, πως κάτι θα έγραφα κατά το ταξίδι μου αυτό δεν συνάγεται πως μπορώ να το επιβεβαιώσω, γιατί τόσο έχω σγαλιάσει τις διακοπές μου και δεν μπορώ να τις αποχωριστώ. Λοιπόν, είτε απολαμβάνω τη συντροφιά βιβλίων, που έχω στο Άντιο σε αφθονία ή μετρώ τα κύματα, αφού οι θύελλες δεν είναι κατάλληλες για να πιάσω κολιούς, ούτε πάλι έχω και καμιά διάθεση για συγγραφή. Γιατί και τα γεωγραφικά που είχα αποφασίσει είναι μεγάλο έργο. Αλλά κι ο Ερατοσθένης, που είχα υποσχεθεί στον εαυτό μου, κατακρίνεται πολύ από τον Σεραπίωνα και τον Ίππαρχο. Πώς θα το έκρινες αν πρόσθετα και τον Τυράννιο; Και, μα τον Ηρακλή, είναι ορισμένα δυσεξήγητα και έννοιες παρόμοιες, που δεν παρέχουν τη δυνατότητα να γράψεις χαριτωμένα, παρότι έδιναν αυτή την εντύπωση. Και το κυριότερο, τι τα θέλεις, για μένα είναι επαρκής λόγος να τ’ αφήσω.

Ακόμη αμφιβάλλω αν θα πρέπει να εγκατασταθώ στο Άντιο μόνιμα. Θα προτιμούσα να ήμουν ένας από τους λίγους άρχοντες εδώ, παρά στη Ρώμη. Πραγματικά ήταν σοφότερο που εγκαταστάθηκες μόνιμα στη Βουθρωτό. Πίστεψέ με όμως πως πολύ μοιάζει μ’ εκείνη η πολιτεία αυτή των Αντιωτών. Είναι τόπος τόσο κοντά στη Ρώμη, όπου πολλοί ούτε τον Βατίνιο δεν έχουν ιδεί, όπου δεν υπάρχει ούτε ένας, εκτός από εμένα, που να ενδιαφέρεται αν κάποιος από τους νέους επιτρόπους είναι ζωντανός ή πεθαμένος, όπου κανείς δεν με ενοχλεί και όλοι με αγαπούν. Εδώ είναι ακριβώς ο τόπος για να πολιτευθώ! Γιατί εκεί (στη Ρώμη), όχι μόνον δεν επιτρέπεται αλλά είναι και βαρετό. Επομένως μόνο κάτι με προσωπικές σκέψεις θα γράψω, που θα διαβάσουμε αποκλειστικά μαζί, κατά τον τρόπο του Θεόπομπου και ακόμη αναλυτικότερα. Ούτε έχω μεταβάλει τις πολιτικές μου απόψεις, εκτός από το μίσος μου για τους ανατροπείς. Και αυτό χωρίς χαιρεκακία, αλλά μάλλον από κάποια επιθυμία να γράψω κάτι. Αλλά για την υπόθεση έγραφα στους τιμητές του άστεος και τον πατέρα του Κουνίντου. Να δεις τι έχουν να ειπουν και υπάρχουν ελπίδες για δηνάρια, για να ριφθούν στο θησαυροφυλάκιο του Πομπηίου. Εκτός από αυτό να προσδιορίσεις τι πρέπει να γίνει με το τείχος. Τίποτε άλλο; Όταν θα σκεφθείς τότε θα φύγεις να με ενημερώσεις”.

Άντιο, Απρίλιος ή Μάιος του 56 π.Χ.

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΑΤΤΙΚΟ

“Πολλά από όσα μου έγραψες με χαροποίησαν, αλλά κανένα περισσότερο από ένα πλάτο τρισσακάτας με τσιπ. Όσον αφορά στο μικρό χέρις που γράφεις, “μην ειπείς μεγάλο λόγο πριν ιδείς το τέλος” Δεν κατάφερα να βρω κανένα τριπλάκι που πολλή χάρη υπάρχει, αλλά δεν είναι βέβαιο ότι ποιείται να είναι εντάξει κοντά στο σπίτι μας. Αυτό να γνωρίζεις, πως το Άντιο είναι η Βουθρωτός της Ρώμης, όπως το

ΚΑΚΟΒΑΤΕΛΙΟΣ
ΜΑΡΤΙΝΟΣ ΔΕΛΕΓΑΝΤΗΣ

δικό σου είναι της Κέρκυρας. Κανένα άλλο μέρος δεν είναι ησυχότερο, δροσερότερο, πιο ευχάριστο. Ας είναι αυτό ο αγαπημένος μου τόπος κατοικίας. Αφότου ο Τύραννος μου έκαμε τη χάρη και τακτοποίησε τα βιβλία μου, το σπίτι μου ζωντάνεψε. Πραγματικά το έργο του Διονυσίου και του Μηνόφилου ήταν αξιοθαύμαστο. Η ομορφιά των βιβλιοθηκών είναι ανυπέροβλη, τώρα μάλιστα που πρόσθεσαν και την αναγραφή του περιεχομένου τους. Χαίρε! και θέλω να μου γράφεις για τους μονομάχους και μόνον αν συμπεριφέρονται καλά. Δεν επιθυμώ να μαθαίνω αν συμπεριφέρονται άσχημα”.

Ρώμη, Ιούνιος ή Ιούλιος του 54 π.Χ.

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΑΤΤΙΚΟ

“Σαν ένδειξη των πολλών απασχολήσεών μου αρκεί το γεγονός πως η επιστολή μου έχει γραφεί από το βιβλιοθηκάριο. Δεν σε επικρίνω καθόλου για τη συχνότητα των επιστολών, αλλά οι περισσότερες από αυτές απλά με πληροφορούν που ήσουν· ότι προ-έρχονταν από εσένα και αποδείκνυναι πως ήσουν καλά. Δύο από αυτές, σταλμένες σχεδόν ταυτόχρονα από τη Βουθρωτό, με χαροποίησαν τα μέγιστα. Γιατί επιθυμούσα πάντα να μάθω ότι το ταξίδι σου ήταν άνετο. Αλλά περισσότερο η συχνότητα των επιστολών σου, παρά η αφθονία των πληροφοριών σου, με ικανοποίησε. Ένα γράμμα που μου παρέδωσε ο Μ. Πάκιος, ο φιλοξενούμενός σου, ήταν αξιόλογο και γεμάτο πληροφορίες. Εις αυτό λοιπόν σου απαντώ και μάλιστα ευθύς αμέσως. Στον Πάκιο με επιχειρήματα και λόγους και έμπρακτα, απέδειξες ποια βαρύτητα είχαν οι συστάσεις σου. Γι’ αυτό και τον θεωρώ σαν έναν από τους στενούς φίλους μου, αν και προηγούμενα ούτε καν τον γνώριζα.

Λοιπόν στις επιστολές που έφερε ο Πάκιος έχω απαντήσει. Τώρα όμως, αν επιτρέπεται, θα σε μαλώσω. Γράφεις λοιπόν σ’ εκείνο το γράμμα σου, που μου έφερε ο Γάϊος Δεκίμιος και το είχε παραλάβει στη Βουθρωτό, πως αποφάσισες να μεταβείς στην Ασία. Για μένα, μα τον Ηρακλή, είναι αδύνατο να διακρίνω και την μικρότερη διαφορά, αν θα έστελνες πληρεξούσιο ή θα πήγαινες εσύ ο ίδιος και να λείψεις πάλι τόσο πολύ από τους δικούς σου. Θα προτιμούσα όμως να είχα συζητήσει το θέμα μαζί σου αναλυτικά και ασφαλώς κάτι θα είχα επιτύχει. Τώρα όμως καταχωνιάζω τις αντιρρήσεις που έχω. Εύχομαι να επιστρέψεις γερός το ταχύτερο δυνατό. Εγώ πάντως αραιώνω τις επιστολές μου, γιατί δεν είμαι βέβαιος, πού είσαι ή πού θα είσαι. Προς το παρόν μάλιστα δεν γνωρίζω, αν όμως φανεί κάποιος που θα σε ανταμώσει, αποφάσισα να δοθούν οι επιστολές. Εφόσον λοιπόν σκέπτεσαι να μεταβείς στην Ασία, τότε θα σε περιμένω να επιστρέψεις; Να μου το κάνεις αυτό σαφέστερο. Και για τον Ευτυχίδα τι έκαμες;”

Λαοδικεία, 13 Φεβρουαρίου 50 π.Χ.

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΑΤΤΙΚΟ

“Χαίρω ιδιαίτερα που επέστρεψες σώος στην Ήπειρο και όπως γράφεις με πλοίο απολαμβάνοντας το ταξίδι. Το ότι όμως δεν είσαι στη Ρώμη μαζί μου την παρούσα στιγμή, που ήταν ανάγκη, αυτό με θλίβει. Παρηγορούμαι όμως με τη σκέψη, όπου κι αν είσαι να έχεις έναν ευχάριστο χειμώνα και να απολαύσεις την ηρεμία σου. Ο Γ. Κάσιος, ο πατέρας του Κ. Κάσιου, ο φίλος σου, μου είχε στείλει προηγούμενα ευγενικότερα γράμματα, με τα οποία μου ζητούσε πληροφορίες, ενώ στην επιστολή που ακολουθούσε ανέφερε πως έχει λήξει ο Παρθικός πόλεμος. Εκείνου είχα προειδοποιήσει ότι την Αντιόχεια πουν από την άγριση εκείνου του Βίρουλου, αλλά χωρίς κανένα δικό μας κατόρθωμα. Σήμερα πράγματι διαχειμάζουν στην Κυροιστική και επιζητείται μεγάλη συγχροση. Ούτε αμφιβάλλει ο Δειόταρος, που είναι αρραβωνιασμένος με την κόρη του Αρτάβαλου, από τον οποίο μπορείς να πληροφορηθείς, αν με την πρώτη καλοκαιρία

διαβεί τον Ευφράτη με όλες τις δυνάμεις του. Την ημέρα όμως που αναγνώστηκαν στη σύγκλητο οι νικητήριες αναφορές του Κάσιου, που είχαν σταλεί στις 7 Οκτωβρίου, ταυτόχρονα οι δικές μου ανέφεραν τις ανησυχίες...

Από τα γεγονότα αυτά φοβούμαι, μήπως ο Πομπηΐος, λόγω του κινδύνου επανάστασης δεν απομακρυνθεί από τη Ρώμη και ο Καίσαρ δεν τιμηθεί από τη σύγκλητο. Εφόσον αυτό το αδιέξοδο δεν επιλυθεί, δε νομίζω ότι η σύγκλητος θα μου επιτρέψει να αναχωρήσω από την επαρχία, προτού έρθει ο διάδοχός μου. Διότι δεν είναι ορθό σε τόση ρευστότητα της κατάστασης, σε τόσο σημαντικές επαρχίες να ηγούνται ύπαρχοι. Για να μη παραταθεί λοιπόν η θητεία μου εδώ, που δεν επιτρέπεται να το υποστηρίξει έστω κάποιος πληρεξούσιός μου, φοβούμαι πολύ περισσότερο, επειδή απουσιάζεις και με τη συμβολή, χάρη και το ενδιαφέρον σου, θα συνέβαλες στην επίλυση πολλών θεμάτων. Αγωνώ αν η κατάσταση εξελιχθεί όπως εγώ επιθυμώ, αλλά φοβούμαι τα πάντα. Αν και η επιστολή σου εκείνη από τη Βουθρωτό έχει μια όμορφη κατάληξη, παρόλο που την είχες γράψει ασθενής: "Όπως βλέπω και ελπίζω, δεν θα υπάρξει εμπόδιο για την επιστροφή σου". Θα προτιμούσα: "όπως βλέπω". Δεν ήταν αναγκαίο "όπως ελπίζω"... Με βασανίζουν οι αμφιβολίες σου..."

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΑΝΟΙΞΗ – ΘΕΡΟΣ 44 π.Χ.

Ποτίολοι, 19 Απριλίου 44 π.Χ.

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΤΤΙΚΟΝ ΧΑΙΡΕ!

"Αυτή λοιπόν είναι η πραγματικότητα: Ο Βρούτος κατάφερε να είναι στο Λανούβιο³, ο Τριβώνιος από αγροτικούς δρόμους να κατευθύνεται προς την επαρχία του, ώστε ό,τι έγινε, γράφηκε, ελπώθηκε, υποσχέθηκε, σκέφθηκε ο Καίσαρας να είναι πιο σεβαστά, αν ο ίδιος ζούσε ακόμη. Δεν θυμάσαι που διακήρυττα εκείνη την πρώτη ημέρα στον Καπιτωλίνο λόφο, πως η σύγκλητος θα έπρεπε να προσκληθεί από τους στρατηγούς να συσχεφθεί στο Καπιτώλιο; Αθάνατοι θεοί, πόσα θα ήταν δυνατό να είχαν συμβεί, όταν όλοι οι πραγματικοί δημοκράτες επέχαιραν, ακόμη κι εκείνοι που edίσταζαν, τότε που οι άρχαγες της εξουσίας είχαν συντριβεί! Κατηγορείς τις αποφάσεις της απελευθέρωσης. Αλλά τι ήταν δυνατό να γίνει τότε; Δεν είχε περάσει παρά ελάχιστος χρόνος από τον κίνδυνο εξόντωσής μας. Δεν θυμάσαι που διακήρυσσες, πως η υπόθεσή μας θα είχε χαθεί, αν γινόταν η κηδεία; Όμως εκείνος κατακάηκε μέσα στην αγορά και άθλια πινέθηκε, ενώ δούλοι και όχλος στάλθηκαν στα σπίτια μας με πυρσούς. Τι ακολούθησε μετά; Να τολμούν να λένε: "Ωστε λοιπόν ήσουν εναντίον του Καίσαρα;" Αυτά και άλλα που είναι αδύνατο να ανεχθώ. Γι' αυτό σκέπτομαι να μετακινούμαι από τόπου εις τόπον. Όμως η δική σου περιοχή είναι πολύ εκτεθειμένη σε κινδύνους. Η ναυτία που σε ταλαιπωρούσε σε άφησε τώρα; Από τα γράμματά σου υποθέτω πως αυτό θα πρέπει να έχει συμβεί. Θα επιστρέψω λοιπόν στους Τεμπάσους, τους Σκαίβους, τους Φράγκους. Δε νομίζεις πως μπορεί να εμπιστευτεί κανείς τα σπίτια τους, όσο έχομε κάποιο κύρος; Γιατί νομίζουν πως είμαστε πιο γενναίοι, παρά την προσωπική εμπειρία τους. Εφόσον οι άνθρωποι αυτοί αγαπούν την ειρήνη δε θα συμπεριφερθούν ληστρικά. Όταν όμως εγώ σου έγραφα για την αγροικία του Κουρτελίου και Σεξτίλιανου, εννοούσα τον Κηνσορίνο, τον Μεσσάλα, τον Πλάνκο, τον Ποστούμο, όλους αυτούς. Προτιμότερο θα ήταν η δημοκρατική παράταξη να είχε χαθεί μετά το φόνο εκείνου, που ποτέ δε συνέβη⁴, παρά να παρακολουθεί αυτά που συμβαίνουν τώρα.

Ο Οκτάβιος ήλθε στη Νεάπολη στις 18 Απριλίου. Εκεί συναντήθηκε με το Βάλβο το πρωί της επομένης. Την ίδια ημέρα ήταν μαζί μου στην Κίμικα και επέστρεψα αποδεχθεί την κληρονομία του ζητήματος, κατά τη διαθήκη του Καίσαρα. Ουίς, όπως γράφεις, προσέκοι τυχρή αναμένει τον Αντώνιο. Τα θέματα της Βουλής του Καπιτωλίου, που είναι δική σου υπόθεση, όπως θα έπρεπε, και θα είναι εφάπαξ η Ελληνική του Κλουβίου θα φθάσει μερικές εκατοντάδες σφατέρσιους. Για τον πρώτο χρόνο λοιπόν έ-

ΠΑΡΚ2ΒΑΤΕΙΟΣ
ΑΠΟΤΕΛΕΤΗΚΕ
ΜΟΥΣΕΟΝ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

χομε ξεκαθαρίσει 800.000 σιστέροσιους. Παραπονείται ο πατέρας Κούντος έντονα για το γιό του, κύρια γιατί είναι ανεκτικός με τη μητέρα του, αν και προηγούμενα ήταν εναντίον της, παρά την καλοσύνη που του έδειχνε. Εναντίον του γιού του μου έστειλε καυστικά γράμματα. Με τι ακριβώς απασχολείται τώρα και δεν έχει φύγει ακόμη από τη Ρώμη, σε παρακαλώ να μου γράψεις και οτιδήποτε άλλο, θα το εκτιμήσω ιδιαίτερα. Απολαμβάνω με πάθος τα γράμματά σου".

Γράφτηκε στο Τουσκουλο μεταξύ 3ης και 6ης Ιουλίου του 44 π.Χ.
Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΦΙΛΟ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟ XVI, 16

"Εδιάβασα τα χαριτωμένα γράμματά σου. Στον Πλάνκο έγραψα και έστειλα το γράμμα. Αντίγραφο σου εσωκλείω. Τι είπε στον Τίωνα θα μάθω από τον ίδιο. Με την αδελφή σου θα προβαίνεις σε προσεκτικότερες ενέργειες, αν απαλλαγείς από τη γνωστή ενασχόληση.

Γράφτηκε στο Τούσκουλο στην ίδια χρονολογία
Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΛΟΥΚΙΟ ΠΛΑΝΚΟ, ΣΤΡΑΤΗΓΟ ΑΝΘΥΠΑΤΟ XVI, 16α

"Γνωρίζω πως δείχνεις μεγάλο ενδιαφέρον για τον φίλο μας τον Αττικό, γεγονός που επιθυμώ και για τον εαυτό μου, γιατί ειλικρινά νομίζω πως λίγους φίλους έχω να με προσέχουν και να με αγαπούν με τον ίδιο τρόπο. Εφόσον στα μεγάλα και παλαιά, δίκαια και πατρογονικά προβλήματα μου έχει προσφέρει μεγάλη ενίσχυση η θέλησή σου να με βοηθήσεις, όπως κι εγώ παρόμοια έχω τηρήσει απέναντί σου την ίδια στάση. Η υπόθεση των κατοίκων της Βουθρωτού δεν σου είναι άγνωστη. Πολλές φορές σου έχω μιλήσει και αναλύσει το θέμα αυτό. Τώρα έχει πάρει την εξής τροπή: Όταν διαπιστώσαμε πως η κτηματική περιουσία των Βουθρωτίων είχε δημευθεί, συγκινημένος ο Αττικός συνέταξε υπόμνημα, το οποίο μου ενεχείρησε για να το παραδώσω στον Καίσαρα, γιατί επρόκειτο να δειπνήσω μαζί του το ίδιο βράδυ. Το υπόμνημα αυτό παρέδωσα στον Καίσαρα. Ενέκρινε το σκεπτικό και απάντησε στον Αττικό πως θα διατάξει τα δέοντα, κατά τους κείμενους νόμους, και τον προειδοποίησε πως τα υπόλοιπα χρήματα θα έπρεπε να καταβληθούν από τους Βουθρωτίους εμπρόθεσμα.

Ο Αττικός που επιθυμούσε τη διατήρηση της πολιτείας τους, εξόφλησε την οφειλή με δικά του χρήματα. Μετά τις ενέργειες αυτές προσήλθαμε στον Καίσαρα, συνηγορήσαμε για τους Βουθρωτίους και παρελάβαμε ένα εξαιρετικά γενναιοφρον διάταγμα, υπογραμμένο από υψηλά ιστάμενες προσωπικότητες. Όταν έληξε αυτή η διαδικασία με κατέπληξε, όπως πάντοτε, η στάση του Καίσαρα που είχε καλέσει σε σύσκεψη εκείνους που εποφθαλμιούσαν τους αγρούς των Βουθρωτίων και όχι μόνον αυτό, αλλά σε όρισε και πρόεδρό τους. Ύστερα από αυτό εγώ ο ίδιος συνομίλησα μαζί του και μάλιστα επανειλημμένα, με αποτέλεσμα να με κατηγορήσει πως υποτιμούσα τη σταθερότητα του χαρακτήρα του. Αλλά και στον Μ. Μεσσάλα και τον ίδιο τον Αττικό είπε, να μην ανησυχούν και εβεβαίωσε με σαφήνεια πως δεν θα ήθελε να απογοητεύσει τους εκπροσώπους των Βουθρωτίων που παρευρίσκονταν, γιατί όπως γνωρίζεις επεδίωκε να έχει τη συμπάθεια του λαού. Όταν όμως διέπλευσαν το πέλαγος, σχεδίαζε τη μετακίνησή τους σε άλλη περιοχή. Και αυτά όταν ακόμη ζούσε. Μετά το φόνο όμως του Καίσαρα, όταν οι ύπατοι άρχισαν με απόφαση της Συγκλήτου να ερευνούν διάφορα θέματα, αυτά που ανέγραφα προηγούμενα αναφέρθηκαν στην επιτροπή αυτή. Ανεπιφύλακτα ανεγνώρισαν το δίκαιο της υπόθεσης και εβεβαίωσαν πως θα σου επιδώσουν τα σχετικά έγγραφα. Εγώ δε, αγαπητέ μου Πλάνκε, δεν είχα καμιά αμφιβολία, πως η απόφαση της συγκλήτου και ο νόμος και το διάταγμα των υπάτων και τα έγγραφα θα είχαν πληρέστατο κύρος. Είχα την εντύπωση όμως, πως η υπόθεση αυτή ήταν θέμα που θα ήθελες να διαχειριστείς προσωπικά εσύ και πως το είχα αναφέρει και είχα επιδώσει την παρέμβαση μου. Και πράγματι το ανέλαβα. Αττικέ, φίλε κ' λόγω δεσμού και καλής θέλησης, ώστε να τα είχαν επιτύχει όλα από τα δικά σου φιλόδοξα αισθήματα και το ευγενικό σου προς τον λαό έργο που εσύ έκαμες ανυπόκριτα, όπως απόλυτα πιστεύω, τιμώντας την φιλία μας, με γενναιοφρο-

σύνη, απλοχεριά και ταχύτερα. Για μένα δεν υπάρχει καλύτερος φίλος, πιο ευχάριστος και πιο αγαπητός από τον Αττικό. Προηγούμενα, όταν οι στενές οικογενειακές σχέσεις μας είχαν συνδέσει, τώρα όμως προστέθηκε και η εμπιστοσύνη, ώστε αυτό που επιδιώκεται με τη δική σου συμβολή, είναι η μεγαλύτερη δραστηριότητα και γενναιοφροσύνη, και τότε που ζούσε ο Καίσαρας και τώρα που πέθανε. Όταν μάλιστα κερδίσω την υπόθεση αυτή χάρη σε σένα, θα επιθυμούσα να με κρίνεις με τη μεγαθυμία σου, πως αυτή η μέγιστη δωρεά σου προς εμένα ήταν το μόνο κριτήριο. Κι εγώ, ό,τι κρίνω πως επιθυμείς και σου ανήκει, θα το φροντίζω με επιμέλεια και ευσυνειδησία. Πρόσχεχε την υγεία σου”.

Γράφτηκε στο Τούσκουλο την ίδια ημερομηνία

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΠΛΑΝΚΟ ΣΠΡΑΤΗΓΟ ΑΝΘΥΠΑΤΟ XVI, 16b

“Ήδη με γράμματά μου σου έχω ζητήσει, εφόσον έχει αναγνωριστεί το δικαίωμα των Βουθρωτίων από τους Υπάτους και κατά νόμον και με απόφαση και κρίση της συγκλήτου, να συμπαρασταθείς τον φίλο μας Αττικό, γνωστό για την ευσυνειδησία του, όπως κι εγώ δεν κοπιάζω λιγότερο, να απαλλαγεί από το άγχος της ευθύνης. Γιατί, όταν όλα επιτευχθούν και μάλιστα το ταχύτερο, σ’ εμένα θα αναγνωριστεί πως οφείλονται, στην ευσυνειδήτη φροντίδα σου, τις ενέργειες και τους κόπους σου. Πιστεύουμε πάντως, πως χάρη στη σύνεσή σου θα επιμεληθείς, ώστε τα διατάγματα των υπάτων που παρενεβλήθησαν, δεν θα οδηγήσουν σε πλήρη ανατροπή των δεδομένων. Πάντως όμως, όπως συνηθίζω, θα υπερασπιστώ με πάθος την υπόθεση της γαλήνης και ειρήνης, παρόλο που δεν επιδοκιμάζω εκείνα που είχε αποφασίσει ο Καίσαρ, αν και αυτό αναμενόταν, λόγω της θέσης που κατείχε. Κρίνω μάλιστα, πως κι εσύ το ίδιο θα πρέπει να κάμεις, αν και η επιστολή μου αυτή δεν αποβλέπει να σε πείσει, αλλά να σε παρακαλέσει. Επομένως, αγαπητέ μου Πλάνκε, σε παρακαλώ κι ακόμη σε ικετεύω πάλιν και πολλάκις, και ο Θεός να βοηθήσει, πιο μεγάλος μου πόθος δεν υπάρχει κι από τα κατάβαθα της ψυχής μου, άλλη επιθυμία δεν έχω, παρά να αναλάβεις αυτή την υπόχρεση και να τη φροντίσεις μέχρι την αίσια κατάληξη. Ωστε αυτό που χωρίς καμιά αμφισβήτηση επιτύχαμε από τους υπάτους, χάρη στην αγαθή και δίκαιη φύση της υπόθεσης, με τη δική σου κοπιώδη συμβολή θα το επιτύχομε και τώρα αλλά και εσύ θα επιχαρείς. Ποια είναι η αγαθή σου θέληση προς τον Αττικό και προς εμένα, μας το έχεις αποδείξει προσωπικά και ενώπιόν μου. Αν λοιπόν το κάμεις αυτό, εγώ που με τη θέλησή μου αλλά και σύμφωνα με τις πατρικές επιταγές, με θεωρούσες δικό σου άνθρωπο, χάρη σ’ αυτή τη μεγάλη ευεργεσία, θα με έχεις στο πλευρό σου. Σε ικετεύω με μεγαλύτερο πάθος και πάλι και πολλάκις”.

Γράφτηκε τον αυτό χρόνο με την XVI 16b

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΦΙΛΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΩΝΑ, XVI 16c

“Ποτέ δεν είχε περάσει από το νου μου πως θα έλθει στιγμή να προσέλθω σ’ εμένα σαν ικέτης, αλλά σε βεβαιώνω πως δεν κάμπτομαι από τις περιστάσεις που διερχόμαστε, γιατί λάβαμε πείρα της αγάπης σου. Πόσο δεμένος είμαι με τον Αττικό το γνωρίζεις. Κι εσένα θ’ αγαπήσω, αλλά πρόσφερε μου αυτό· λησμονήσε τη συγκαιρία, τότε που θέλησα να υπερασπιστώ κάποτε, την υπόθεση του συγγενούς σου εκείνου που αντιδίκουσε μαζί σου, γιατί ήταν θέμα προσωπικά δικό του. Πρώτα λοιπόν η δική σου κατανόηση είναι δείγμα της υψηλής καλλιέργειά σου. Γιατί τους δικούς του φίλους οφείλει να φροντίζει καθείς. Έπειτα, αν με αγαπάς, παράλειψε τον Αττικό. Στο φίλο σου Κικέρωνα που σέβεται τόσο πολύ και τον θεωρείς φίλο σου στενότερα, πρόσφερε αμέριστα τώρα αυτό που πάντα προσδοκούσα, να αποδείξεις τη μέγιστη αγάπη σου προς εμένα.

Ο Καίσαρας με δικό του διάταγμα, που είχα υπογράψει μαζί με άλλους επιφανείς άνδρες, μας αποσαφήνισε και μας εβεβαίωσε, πως όταν οι αγορήγοι θα μετέβαιναν διά θαλάσσης, θα έστελνε επιστολές για τον τόπο όπου θα εγκαθίσταντο τους Βουθρωτίους. Εσπανά όμως εκείνος φανερώθηκε. Έπειτα, όπως κι αν φανταζόμαστε, τα διατάγματα του Καίσαρα, η υπόθεση αναβλήθηκε από τους ίδιους, για τις καλές του Ιουνίου. Στις 2

ΑΚΟΒΑΛΕΥΣ
ΑΝΘΥΠΑΤΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΥΚΩΝ

Ιουνίου εκδόθηκε με ψήφισμα νόμος που όριζε και ανέθετε στους υπάτους το δικαίωμα αναγνώρισης αυτών των διαταγμάτων. Η υπόθεση επομένως των Βουθρωτίων ανατέθηκε στους υπάτους. Το διάταγμα του Καίσαρα αναγνώσθηκε, όπως και εκτός από αυτό και ένα πλήθος άλλων διαταγμάτων του. Οι ύπατοι, σύμφωνα με τη γνωμάτευση του συμβουλίου, εξέδωσαν απόφαση ευνοϊκή για τους Βουθρωτίους και απέστειλαν τα έγγραφα στον Πλάνκο. Τώρα αγαπητέ μου Καπίτωνε, επειδή γνωρίζω πάντοτε πόσο δύνασαι να επηρεάζεις εκείνους που είναι κοντά σου, μάλιστα αυτόν τον ίδιο τον Πλάνκο, άνθρωπο προσηνή και ευγενικότατο, προσπάθησε. Μη διατάσεις να κοιπάσεις ή μάλλον να τον καλοπιάσεις, να επιτύχει ο Πλάνκος, που τον θεωρώ άριστο να ολοκληρώσει τη δική σου προσπάθεια. Η όλη υπόθεση μου φαίνεται πως συνοψίζεται στο εξής: Χωρίς την παρέμβαση άλλου, ο ίδιος ο Πλάνκος να ενεργήσει με την ευφύια και τη σύνεσή του. Δεν θα πρέπει να αμφιβάλουμε πως το ίδιο το διάταγμα των υπάτων, που κατά νόμο και με απόφαση της συγκλήτου θα διατηρηθεί δεν θα ανατραπεί, όπως διαφαίνεται, ούτε θα αμφισβητηθεί το κύρος της πράξης του Καίσαρα, γιατί και αυτοί που τους αφορά, ακόμη κι εκείνοι που δεν το εγκρίνουν, επιθυμούν την έγκρισή του για χάρη της ειρήνης. Εφόσον λοιπόν αυτή είναι η πραγματικότητα συμφέρει να επηρεάσουμε τον Πλάνκο να ενεργήσει με προθυμία και γενναιοφροσύνη. Και ασφαλώς αυτό θα πράξει, αν επιμείνεις με τη δική σου ζωντάνια και ενέργεια, που πάντοτε προσωπικά έχω γνωρίσει και δεν συναντάται σε κανέναν άλλον. Με πάθος εξαιτούμαι να το πράξεις”.

Γράφηκε μετά την 6η Ιουλίου 44 π.Χ.

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΓΑΪΟ ΚΟΥΠΙΕΝΙΟ, XVI, 16d

“Προς τον πατέρα σου έτρεφα βαθύτατο σεβασμό κι εκείνος με θαυμάσιο τρόπο με εφρόντιζε και αγαπούσε, ούτε ποτέ είχα αμφιβάλει πως και εσύ θα είχες τα ίδια συναισθήματα προς εμένα. Εγώ πάντως δεν έπαυσα να σε αγαπώ. Γι’ αυτόν ακριβώς το λόγο και αιτούμαι από εσέ, κατά μείζονα λόγο, να υποβοηθήσεις την πόλη των Βουθρωτίων, ώστε το υπατικό διάταγμα που ευνοούσε τους Βουθρωτίους και είχε εκδοθεί κατά την επιθυμία τους, να καταστεί έγκυρος νόμος και απόφαση της συγκλήτου και να υποβοηθήσεις, ώστε ο φίλος μας Πλάνκος πρώτος να το θεωρήσει και να το επικυρώσει. Θερμότατα σε παρακαλώ, Κουπιένιε μου, και σε ικετεύω για πολλοστή φορά.

Γράφηκε μετά την XVI, 16b

ΚΙΚΕΡΩΝ ΠΡΟΣ ΠΛΑΝΚΟΝ, ΧΑΙΡΕ! XVI 16e

“Παράβλεψε το γεγονός πως ήδη σου έχω γράψει με πολλές λεπτομέρειες για τους κατοίκους της Βουθρωτού και διαρκώς επανέρχομαι στο θέμα αυτό. Σε βεβαιώνω, αγαπητέ μου Πλάνκε, πως αυτό δεν το κάμνω από δυσπιστία, είτε για τη γενναιοδωρία σου, είτε για τα φιλικά σου αισθήματα προς εμένα. Διακυβεύεται όμως το συμφέρον του φίλου μου Αττικού και μάλιστα το προσωπικό του κύρος. Γιατί αυτό ακριβώς επεδιοκίμασε ο Καίσαρ ενώπιόν μας και με τις υπογραφές μας, εφόσον είμαστε παρόντες κατά τη σύνταξη των διαταγμάτων και των οδηγιών του Καίσαρα. Είχε δοθεί λοιπόν η εντύπωση πως αυτά θα πραγματοποιούνταν. Μάλιστα εφόσον έχεις εξουσιοδοτηθεί να χειριστείς το όλο θέμα, ώστε αυτό που θα αποφασίσουν οι ύπατοι, σύμφωνα με τις διαταγές του Καίσαρα και τις οδηγίες του, δεν λέγω πως εσύ θα επικυρώσεις, αλλά με επιμέλεια και γενναιοδωρία θα τα επιδοκιμάσεις. Και αυτό θα ήταν αιτία να σε ευγνωμονώ σε βαθμό ανυπέβλητο. Και μάλιστα είχα την ελπίδα, όταν θα λάβαινες τα γράμματά μου, θα είχε ήδη υλοποιηθεί το αίτημά μου, για το οποίο σε είχα παρακαλέσει με προηγούμενες επιστολές μου. Όμως δε θα παύσω να σε παρακαλώ, μέχρις ότου με ανακοινωθεί πως το αίτημά μου πραγματοποιήθηκε, που αναμένο με μεγάλη ελπίδα.

Γιατί ευθύς αμέσως σε βεβαιώνω πως θα χρησιμοποιήσω άλλο είδος επιστολής προς εσένα, με το οποίο θα σε ευχαριστώ για τη μέγιστη ευσχεσία σου. Όταν μακροτάτα υλοποιηθεί, θα επιθυμούσα να εκτιμήσεις πως η υποχρέωσή μου διαόφεται, και ότι ο Αττικός, που θα ωφεληθεί τα μέγιστα, αλλά μάλλον θα γίνει ευχαριστημένος, εφόσον δεν αγωνιώ λιγότερο από εκείνον”.

ΠΑΡΟΛΟΓΙΣΜΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΠΟΣΤΡΟΥ

Γράφηκε λίγο χρόνο μετά την XVI, 16c

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟΝ ΚΑΠΙΤΩΝΑ, XVI, 16f

“Δεν αμφιβάλλω μήπως εκπλαγείς κι ακόμη ίσως ταραχθείς, επειδή σε απασχολώ για το ίδιο θέμα και πάλι. Διακυβεύεται όμως κρίσιμη υπόθεση για οικειότατό μου πρόσωπο, με το οποίο είμαι άρρηκτα δεμένος, τον Αττικό. Ασφαλώς γνωρίζω τη φροντίδα που δείχνεις προς τους φίλους σου, όπως και εκείνη των φίλων σου προς εσένα. Αποφασιστική όπως θα ήταν η δική σου συμπαράσταση στην υπόθεση του Πλάνκου. Ασφαλώς έχω λάβει πείρα της ανθρωπιάς σου και γνωρίζω πόσο σε ευχαριστεί να βοηθείς τον φίλο σου. Κανείς σ’ αυτήν την υπόθεση δεν μπορεί να μας βοηθήσει παρά μόνον εσύ. Και η υπόθεση είναι τόσο ακλόνητη, όπως όφειλε να είναι, εφόσον οι ύπατοι με δική τους απόφαση, κατά νόμο και με ψήφισμα της συγκλήτου έτσι έκριναν. Όμως πιστεύουμε πως όλα εξαρτώνται από τη γενναιοφροσύνη του στενού φίλου σου, του Πλάνκου. Γιατί εκτελώντας το καθήκον του και για χάρη της δημοκρατίας μας, θα επικυρώσει την απόφαση των ύπατων, ώστε να επιλυθεί κατά το επιθυμητό η υπόθεσή μας. Θα βοηθήσεις λοιπόν, Καπιτωνά μου. Ενέργεια που για να την πραγματοποιήσεις πάλιν και πολλάκις σε παρακαλώ”.

Σημειώσεις

1. Επίτροπος, φίλος του Καίσαρα, ελλειπούς ήθους.
2. Λανούβιο, κομόπολις μεταξύ Ρώμης και Αντίου.
3. Σχήμα λόγου κατ’ αντίθεση, από την επιτυχία του Οκταβιανού να μετατρέψει, με τον επικήδειο λόγο του, το φρόνημα των Ρωμαίων υπέρ του φονευθέντος Καίσαρα και εναντίον του Βρούτου και του Κασσίου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΑΛΚΑΙΟΣ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ: Ένας θερμός οπαδός της ζωής

Σύμφωνα με τον “Κανόνα των 9 λυρικών” από κάποιο δημιουργό, ο Αλκαίος καταλαμβάνει την δεύτερη θέση, χαρακτηριζόμενος ως “Κύκνος Λέσβιος”, ενώ αλλού αναφέρεται “ξίφος Ἀλκαίοιο, τό πολλάκις αἶμα τυράννων ἔσπεισεν πάτρης θέσμια ὄνόμενον”². Ο πρώτος χαρακτηρισμός επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι ο ποιητής είναι, μαζί με τη Σαπφώ, ο πιο βασικός εκπρόσωπος της αιολικής λυρικής ποίησης. Η δεύτερη φράση είναι άμεσα συνυφασμένη με το έργο του και τη ζωή του, μια ζωή γεμάτη δράση, πολέμους, εξορίες, επιστροφές από την εξορία, αγώνες εναντίον των τυράννων αλλά και διασκέδαση, συμπόσιο, τραγούδι... Αυτός ο τρόπος ζωής του Αλκαίου περνά μέσα στο έργο του, το οποίο μας παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για το πολίτευμα και τις ανακατατάξεις της εποχής. Γι’ αυτό, θα ήταν αρκετά χρήσιμο, πριν προχωρήσουμε στο έργο του ποιητή, να δούμε εν συντομία το ιστορικό και πολιτικό παρασκήνιο της εποχής του δού αιώνα στη Λέσβο, με βάση το οποίο διαφωτίζονται ποιήματα του Αλκαίου.

Η ακμή³ του Πιττακού, του γνωστού τυράννου της Λέσβου, συμπίπτει με την 42η Ολυμπιάδα, δηλ. κατά τα έτη 612-609. Με βάση αυτή τη μαρτυρία⁴, είναι δυνατό να χρονολογήσουμε τον Αλκαίο αφού η δράση του Αλκαίου συνδέεται με την εξουσία του Πιττακού. Αναφέρεται, δηλαδή, ότι κατά την τριετία 612-609 που ανατράπηκε ο τύραννος Μέλαγχρος (από τη γενιά των Κλεανακτιδών) από τον Πιττακό και τους αδελφούς του Αλκαίου, ο ποιητής ήταν πολύ μικρός για να εμπλακεί στα γεγονότα⁵. Έτσι, πιθανή ημερομηνία γέννησής του μπορεί να θεωρηθεί το έτος 630 π.Χ.

Ο νέος τύραννος, ο Μύρσιλος, δε θα μείνει για πολύ στην εξουσία: ύστερα από μερικά χρόνια οργανώνεται συνωμοσία εναντίον του· τώρα πια ο Αλκαίος έχει μεγαλώσει και παίρνει ενεργό μέρος στη συνωμοσία μαζί με τον Πιττακό. Ο τελευταίος, όμως, προδίδει τη συνωμοσία, αλλάζει “κόμμα” και τάσσεται με το μέρος του Μυρσίλου με τον οποίο φαίνεται ότι για λίγο καιρό μοιράστηκε την εξουσία. Συνέπεια αυτού του γεγονότος ήταν μια πρώτη εξορία του Αλκαίου και των εταίρων του⁶ στην Πύρρα, μια μικρή κώμη στο εσωτερικό του λεσβιακού κόλπου. Όλα αυτά βέβαια διαδραματίστηκαν μετά τη μάχη στο Σίγειο⁷. Στο μεταξύ ο Μύρσιλος πεθαίνει και ο ποιητής πληροφορούμενος την είδηση πανηγυρίζει έξαλλα⁸. Ο νέος τύραννος, ο Πιττακός, είναι και ο νέος εχθρός του Αλκαίου⁹. Την επιστροφή από την εξορία διαδέχεται μια σειρά επαναστάσεων κατά του Πιττακού που θα κοστίσουν στον ποιητή μια δεύτερη εξορία ίσως στην Αίγινα¹⁰. Επιπλέον δεν πρέπει να αποκλείεται ταξίδι του Αλκαίου στην πόλη Αίγινα¹¹ στη θάλασσα στην Κύζικο. Γύρω στο 580 π.Χ. ο Αλκαίος επιστρέφει στο νησί αφού προηγουμένως ο τύραννος Πιττακός τον συγχώρεσε¹². Για αυτή τη μεγαλοφυχία του Πιττακού υπο-

στηρίζεται ότι έχουν εφευρεθεί πολλές ιστορίες με σκοπούς εποικοδομητικούς· έτσι και σ' αυτή την περίπτωση της συγχώρεσης υπάρχουν αμφιβολίες.

Αυτό είναι σε γενικές γραμμές το διάγραμμα της ζωής του Αλκαίου που δεν πρέπει να νοείται αποκομμένο από τους φίλους του Αλκαίου, από τη Σαπφώ, από την κοινωνική τάξη και βέβαια από την ιδεολογία του αιολικού ποιητή.

Ο Αλκαίος ανήκει σε μια αιολική αριστοκρατία που αγαπά τον πλούτο, τις ιπποδρομίες και τη διασκέδαση καθώς και κάθε ελευθερία στον τρόπο ζωής. Με την κατάρρευση της μοναρχίας, οι αριστοκρατικές οικογένειες συγκρούονται μεταξύ τους με σκοπό την άνοδο στην εξουσία· συχνά οι διαφορές δεν λύνονταν, εφόσον οι τύραννοι συνεχίζουν να παρεμβαίνουν στην εξουσία. Έτσι απαιτούνται αγώνες εναντίον τους και ο Αλκαίος πάντα βρίσκεται στην παράταξη που αντιπολιτεύεται: Ο Αλκαίος στηρίζει τις διεκδικήσεις του σε κληρονομικά προνόμια. Μέσα από τις διεκδικήσεις του, τις ανησυχίες του, την αναταραχή της εμφύλιας σύγκρουσης δομείται σιγά – σιγά το έργο του.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην περίπτωση του Αλκαίου είναι δυνατό μέσω της λογοτεχνίας και ιδιαίτερα της ποίησης να μάθουμε ιστορία. Αυτό βέβαια με όλες τις επιφυλάξεις που μας υπαγορεύει το γεγονός ότι ο ποιητής μπορεί μεν να μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για την εποχή του, δεν είναι όμως απαλλαγμένος από συμπτώσεις ή αντιπάθειες προς ορισμένα πρόσωπα, ζει τα διαδραματιζόμενα και το συναίσθημα υπερφαιλαγγίζει τη λογική και την αντικειμενικότητα.

Ως ποιητής ο Αλκαίος είναι ο πιο ένθερμος εκφραστής αυτού που ο C.M.Bowra ονομάζει –δικαιολογημένα θα λέγαμε– “ποίηση της δράσης”. Τόσο η γλώσσα που επιστρατεύει στην υπηρεσία της τέχνης του, όσο και οι περιγραφές και τα θέματα αφήνουν καθαρά να φανεί η δράση, η κινητικότητα και η ζωντάνια που αποτελούν ιδίον του ποιητή. Τα πάντα είναι ζωντανά, κινούμενα με ανάλαφρους ή κάποτε γοργούς ρυθμούς και τα ρητορικά σχήματα ή τα ευρήματα του Αλκαίου μας παρουσιάζουν αυτή την έννοια της γοργότητας. Ο μύθος αποτελεί πηγή έμπνευσης χωρίς, όμως, να παρατηρείται δουλικά μίμηση· αντίθετα, αναπλάθεται και εισάγονται νέα στοιχεία ώστε το αποτέλεσμα να είναι πρωτότυπο δημιουργήμα. Η φύση παρουσιάζεται ανάγλυφα – με ακρίβεια και λεπτομέρεια που ξαφνιάζει – σε όλες τις εκφάνσεις της. Το κρασί, το συμπόσιο και ο έρωτας εξυμνούνται για τις ευεργετικές τους ιδιότητες. Οι θεοί έχουν τη δική τους θέση στα ποιήματα του Αλκαίου: εδώ έχουμε Ύμνους· προς τον Ερμή, τον Απόλλωνα, τον Άρη· ικεσίες στο Δία αλλά και αναφορές στο Δία...

Σε αυτά, όμως, τα ποιήματα οι τόνοι είναι χαμηλοί και ο Αλκαίος φαίνεται να τα έχει όλα υπό έλεγχο. Συνηθίζει να βλέπει το θέμα του από πολλές οπτικές γωνίες – είναι ιδιαίτερα εμφανές στα ποιήματά του για το κρασί – και τούτο τον κάνει να ξεχωρίζει. Η γλώσσα είναι μελωδική, ήρεμη και κυλά άνετα, όπως το κρασί στα ποτήρια... Το θέμα του κρασιού είναι συνδεδεμένο με αυτό του έρωτα και την αναφορά σε γυναίκες: κάπου ο Αλκαίος μιλά με γλυκά λόγια για τη Σαπφώ², αλλού αναφέρεται στην Αβανθίδα, ενώ αλλού έχουμε ένα πρώιμο δείγμα παρακλανσίθηρου³... Είναι γνωστό ότι ο Αλκαίος έγραψε ερωτικά ποιήματα, όμως είναι επίσης γνωστό ότι εχθρός του καλού είναι πάντα το καλύτερο. Το καλύτερο σ' αυτή την περίπτωση είναι η Σαπφώ, η οποία αναντίλεκτα έχει την πρώτη θέση στα ερωτικά ποιήματα...

Και ξαφνικά έρχεται ένα πολιτικό ή ένα στασιωτικό ποίημα και η γαλήνη ανατρέπεται. Το πάθος και ο αυθορμητισμός ξεδιπλώνονται και ο ποιητής ξεχάσει τον ορμητικό Αλκαίο. Ευθεία βολή στο στόχο αμεσότητα, δύναμη, ρεαλισμός και θάρρος είναι τα γνωρίσματα αυτού του είδους των ποιημάτων. Οι τόνοι ανεβαίνουν επικίνδυνα. Το πάθος ξεκινά από τις αντιπάθειες του ποιητή ή από τις προσπάθειες του

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΣΒΟΥ

να πείσει για τα όσα κακώς κείμενα βλέπει ο ίδιος και θέλει εγκαίρως να διορθώσει. Ο αγώνας και η βίαιη φύση του πολέμου τον γεμίζουν χαρά· καταφέρνει να σκιαγραφεί με αδρά χρώματα τους κινδύνους, τις αγωνίες και τις φουρτούνες της μάχης.

Ο Αλκαίος δίνεται ολόψυχα όταν γράφει ένα στασιωτικό ποίημα, όπως και όταν γράφει ένα συμποτικό. Αυτά τα δυο είδη ποιημάτων είναι που αντικατοπτρίζουν τον πραγματικό ποιητή. Παρακάτω θα αναλυθούν τα συμποτικά του Αλκαίου.

Αυτά λοιπόν είναι τα είδη των ποιημάτων που καλλιέργησε ο ποιητής: ύμνοι, ερωτικά, στασιωτικά, συμποτικά, πολιτικά, μυθολογικά. Το έργο του συνολικά ταξινομήθηκε σε 10 βιβλία από τους Αλεξανδρινούς φιλόλογους¹⁴. Η ταξινόμηση έγινε με βάση τα παραπάνω θέματα¹⁵.

Το κοινό στο οποίο απευθύνεται είναι ένα συγκεκριμένο κοινό, είναι φίλοι του και οι πολιτικοί του συνεργάτες, είναι άνθρωποι με τους οποίους αγωνίστηκε και εξορίστηκε και με τους οποίους γλέντησε. Κάποτε τους συμβουλεύει...¹⁶

Είναι νομίζω φυσικό ένας ποιητής του μεγέθους του Αλκαίου να αφήσει ανεξίτηλα τα ίχνη του, τόσο στο χρόνο όσο και στους επόμενους ποιητές. Ο Αλκαίος ασκούσε μία έλξη στους αθηναίους τραγουδιστές σχολίων¹⁷, ιδιαίτερα όταν τα ποιήματά του περιείχαν κάποια πολιτική αναφορά. Ο Θεόκριτος αλλά και άλλοι ποιητές της ελληνιστικής εποχής τον έχουν ως πρότυπο, όταν γράφουν τα παρακλαυσίθερά τους και ο λατίνος ποιητής Οράτιος δηλώνει θαυμαστής και μιμητής του...

Ο Αλκαίος – και αυτό είναι που πρέπει πάνω απ' όλα να του αναγνωρίσουμε – όμως δεν είναι επαγγελματίας ποιητής, ούτε βέβαια στρατευμένος. Γράφει, όταν έχει κάτι να πει. Μιλά ελεύθερα μέσα σε κάποια όρια. Αυτά υποθέτω είναι αρκετά για μια πρώτη προσέγγιση του ποιητή· έτσι θα πρέπει να τον κατανοήσουμε και μέσα σ' αυτά τα πλαίσια να τον αισθανθούμε.

1. Τα συμποτικά του Αλκαίου

Είναι γεγονός ότι ο Αλκαίος δίνει όλο του τον εαυτό στο συμπόσιο και στην οиноποσία. Η όλη φιλοσοφία που έχει αναπτύξει για το κρασί και τη σημασία του στη ζωή του ανθρώπου, συμπυκνώνεται σε δυο αυτόνομες φράσεις του: “Φοῖνος, ὦ φίλε παῖ, καὶ ἀλάθεα” (= το κρασί φίλε μου είναι και αλήθεια). Ο στίχος εκφράζει μία πολύ διαδεδομένη αντίληψη¹⁸ που παρέμεινε και κατά τους μεταγενέστερους χρόνους... Ο δεύτερος στίχος – που θα μπορούσαμε νομίζω να τον συνδέσουμε με τον παραπάνω γιατί κατά κάποιο τρόπο τον επεξηγεί – λέει για το κρασί ότι είναι: “Φοῖνος γάρ ἀνθρώποισι διόπτρον”¹⁹. Επειδή, λοιπόν, ο Αλκαίος αγαπά τόσο το κρασί φαίνεται σωστό, παίρνοντας τα πράγματα από την αρχή, από το πρώτο στάδιο που ξεκινά ένα φυτό μέχρι να δώσει καρπό, να προτρέπει τα εξής: “μῆδεν ἄλλο φυτεύσης πρότερον δένδριον ἀμπέλω” (= πρωτύτερα μη φυτέψεις κανένα άλλο φυτό παρά αμπέλι). Ένας άνθρωπος που δεν του λείπει ποτέ το κρασί είναι επόμενο να μεριμνά για το φύτεμα και την καλλιέργεια αμπελιού, ώστε να εξασφαλίζει πλούσιο το δώρο του Διονύσου στο ποτήρι του... Μόνο τότε θα μπορεί να μιλά στους συντρόφους του για άφθονο κρασί που ξεχειλίζει στα ποτήρια: “ἐν δὲ κέροντε τῷ μελιάδεος ὅτι τάχιστα κράτῃρα” (= όσο το δυνατό πιο γρήγορα τον κρατήρα με γλυκό κρασί γεμίστε).

Αυτή η βιασύνη του Αλκαίου εξηγείται από ένα άλλο απόσπασμά του, όπου γράφει χαρακτηριστικά:

“πῶνωμεν· τί τα λυχν' ὀμμένομεν; δακτύλος ἄμερα.
κάδ δάερε κυλίχαις μεγάλας αἴψ' ἀπὺ πασσάλων.

οἶνον γάρ Σεμέλας καὶ Δίος υἱὸς λακιθάδεον
ἀνθρώποισιν ἔδωκ' ἔγχεε κέρναις ἓνα καὶ δύο
πλήκας κάκ κεφάλας, <ἀ> δ' ἄτερά τάν ἄτεράν κύλιξ ὤθητ'ω".

(= Ας πιούμε. Τι περιμένουμε τα λυχνάρια; / Από την ημέρα απόμεινε ένας δάκτυλος. / Κατεβάστε αμέσως τις μεγάλες κούπες από τους πασσάλους. / Διότι ο γιος της Σεμέλης και του Δία (=ο Διόνυσος) έδωσε το κρασί στους ανθρώπους για να ξεχνούν τις στενοχώριες. / Βάλε ένα νερό και δυο κρασί γέμισε τα ποτήρια ως το χείλος/ και ας τσουγκρίσουμε).

Ένας δάκτυλος, λοιπόν, απόμεινε και η μέρα θα φύγει. Δεν πρέπει κανείς να χάνει το χρόνο του περιμένοντας ν' ανάψουν τα λυχνάρια και η λειτουργία της οινοποίησης αρχίζει: οι μεγάλοι κύλικες κατεβαίνουν από τους πασσάλους αμέσως, η αναλογία²⁰ μείξης νερού – κρασιού (1:2) ξεκινά, το κρασί χύνεται πλουσιοπάροχα και οι φίλοι τσουγκρίζουν. Εδώ ο Αλκαίος μας παρέχει πληροφορίες για αυτό που ονομάζουμε "drinkd-cult"²¹ ή οινοφιλολογία: όλο δηλαδή το τυπικό που προηγείται του γλεντιού, το σερβίρισμα, η οργάνωση της παρέας...

Παράλληλα με την "drinkd-cult" ο Αλκαίος μας δίνει τις ευκαιρίες με βάση τις οποίες γίνεται μια οινοποίηση: στο παραπάνω απόσπασμα ο ποιητής δημιούργησε αφορμή για ποτό με το τέλος της ημέρας. Οι ευκαιρίες, όμως ποικίλλουν. Αξίζει νομίζω να τις δούμε αναλυτικά. Μία πρώτη περίπτωση είναι ο καιρός:

"τέγγε πλεύμονα Φοίνωι· τό γάρ ἄστρον περιτέλλεται, ἃ δ' ὥρα χαλέπα, πάντα δέ δίψαισ' ὑπά καύματος·

ἄχει δ' ἐκ πετάλων Φάδεα τέττιξ."

(Μούσκεψε τον πνεύμονά σου με κρασί: διότι το άστρο ανεβαίνει· ο καιρός είναι δύσκολος και τα πάντα διψούν κάτω από το καύμα: μέσα στα γλυκά πέταλα τραγουδά το τζίτζικι).

Κάνει υπερβολική ζέστη· τα πάντα διψούν· το τζίτζικι τραγουδά: το άστρο²² ανεβαίνει. Εμείς όμως έχουμε κρασί και μ' αυτό θα δροσιστούμε, τραγουδά ο ποιητής. Το καλοκαίρι, λοιπόν, είναι κατάλληλη στιγμή για ποτό. Αλλού γράφει πάλι για το καλοκαίρι: "πίνωμεν· τό γάρ ἄστρον περιτέλλεται". Είναι εμφανής η Ησιόδεια επίδραση στην περιγραφή του καλοκαιριού. Εδώ το ποτό αναλαμβάνει να δροσίσει το καύμα που έχει καταλάβει τα πάντα. Έτσι όπως τα παρουσιάζει ο Αλκαίος, ο άνθρωπος έχει λύση εναντίον της ζέστης τη στιγμή που όλα τ' άλλα αγωνίζονται να επιβιώσουν. Ο πρώτος στίχος μιλά για τον άνθρωπο που υπερέχει και δε γίνεται έρμαιο του καύσωνα: το όπλο του σ' αυτή τη δύσκολη εποχή είναι βέβαια το δώρο του Διονύσου. Πολύ έξυπνα ο Αλκαίος μας διαγράφει μία ιδιότητα του ποτού.

Ο οίνος, όμως δεν προστατεύει μόνο από τη φλόγα του Σειριού το καλοκαίρι· ακόμα και όταν ο καιρός είναι κακός το κρασί συντροφεύει:

"ὄει μὲν ὁ Ζεὺς, ἐκ δ' ὀράνω μέγας
χείμων, πεπάγαισιν δ' ὑδάτων ῥόαι
κάββαλε τόν χείμων' ἐπὶ μὲν τίθεις
πῦρ, ἐν δέ κέρναις ἀφειδέως
μέλιχρον, αὐτάρ ἄμφι κόρσαι
μολθαχὸν ἄμφι[βάλων] γνόφαλλον

(βρέχει ο Δίας, χειμωνιά ο ουρανός μεγάλη μας κατεβάζει, τα νερά παγώσαν στα ρυάκια διώξε το κρύο κ' άναψε φωτιά, γλυκό κρασάκι πίνε, μην τσιγγουνεύσεις, κι ύστερα το κεφάλι σε μαξιλάρι μαλακό γέρε και βύθισέ το)

Ο Αλκαίος ζωγραφίζει με έντονα χρώματα μια βαρυχειμωνιά, όταν ο Δίας στέλνει χιόνια, βροχή και κρύο. Τότε το καλύτερο αντίδοτο είναι φωτιά, άνετος χώρος και

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

φυσικά γλυκό κρασί²³. Τώρα το κρασί ζεσταίνει τον άνθρωπο από το κρύο του χειμώνα· βοηθά τις τελευταίες ώρες της ημέρας να γίνουν ανάλαφρες, χαλαρές και να φύγουν ξεκούραστα.

Ο καιρός – καλός ή κακός – είναι μία πρώτη αφορμή. Μια δεύτερη αφορμή για γλέντι είναι το γεγονός ότι το κρασί παίρνει μακριά τις λύπες και τα βάσανα:

“οὐ χρεὶ κάκοισι θυμὸν ἐπιρέπην,
προκόψομεν γάρ οὐδὲν ἀσάμενοι
ὦ Βύκχι, φαρμάκων δ' ἄριστον
οἶνον ἐνεικαμένοις μεθύσθην”

δεν πρέπει ν' αφήσουμε την καρδιά μας να βασανίζεται,
διότι δεν θα καταφέρουμε τίποτε βασανιζόμενοι
Βύκχι· το καλύτερο από τα φάρμακα, το κρασί

Ακόμα και σήμερα ο λαός γνωρίζει ότι “με το κρασί πάνε κάτω τα φαρμάκια”. Το φάρμακο λοιπόν στις στενοχώριες είναι ο οίνος. Το κρασί, όμως, αποδεικνύεται σωτηρία και όταν ο άνθρωπος κάνει άσχημες σκέψεις ή όταν μιλά για το σκοτεινό βασίλειο του Άδη:

“πίνε, μέθα, Μελάνυπτε, μαζί μου· τι νομίζεις,
στο στρόβιλο του Αχέροντα μπαίνοντας, το μεγάλο
το πέρασμα διαβαίνοντας, πώς τ' άσπρο φως του ήλιου
θα ξαναδείς, άφησε, μπρος, τα όνειρα τα μεγάλα...”.

Η χρήση του μύθου, το μυθικό *exemplum*, έχει το σκοπό του: σ' αυτό το ποίημα αναφέρεται ο Σίσυφος, ο οποίος προσπάθησε να ξεφύγει από το θάνατο· όμως δεν τα κατάφερε και τελικά ο Δίας του όρισε βαριά ποινή στον Κάτω Κόσμο. Όμως όλα αυτά είναι άσχημες σκέψεις που δεν πρέπει να σε νέους άντρες. Οι τελευταίοι στίχοι τούτου του μεγάλου ποιήματος λένε:

“... κι άλλοτε πάλι τα' παμε· άσε να τα σηκώσει
όποιος χρωστάει τα πάθια του· έξω βοριάς φυσά·
ας πιούμε εμείς γλυκό κρασί που τους καημούς γιατρεύει”.

Αν το κρασί γιατρεύει τους καημούς και συμπαραστέκεται στις συμφορές, τότε στις χαρές έχει τον πρώτο ρόλο. Ο εφευρετικός Αλκαίος δίνει το έναυσμα για μέθη στο άκουσμα του θανάτου του Μυρσίλου:

“Νῦν χρεὶ μεθύσθην καὶ τινα πρὸς βίαν
πώνην, ἐπεὶ δὴ κάτθανε Μύρσιλος”.

Η χαρά ανήκει στον Αλκαίο και τους συντρόφους του που πάλεψαν για ν' ανατρέψουν τον τύραννο. Σε άλλο, όμως, απόσπασμα η υπερηφάνεια του Αλκαίου για τους προγόνους του παιδιού στο οποίο αναφέρεται. Του περιγράφει το καθήκον του κεραστή που γεμίζει τα ποτήρια με ανέρωτο κρασί και τα συμπόσια που διαρκούσαν πολύ. Αυτό το χαρακτηριστικό τους οι πρόγονοι δεν το εγκατέλειψαν ακόμα και όταν άρχισαν να γερνούν. Όλες τις νύχτες γλεντούσαν. Ο ποιητής καταλήγει:

“σύ δέ τεαυτάς ἐκγεγόνων ἔχης
τάν δοξαν, οἶαν ἄνδρες ἐλευθεροὶ
ἔσων ἔοντες ἐκ τοκήων...”

(εσένα η δόξα σου κρατά από προγόνους τέτοιους
που μόνο άνδρες ελεύθεροι
από ευγενείς πατέρες...)

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΡΕΥΝΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Ίσως αυτό το τμήμα του ποιήματος να αφήνει έμμεση αιχμή εναντίον του Πιττακού: αν θεωρήσουμε ότι ο χαρακτηρισμός κακόπατρης για τον τύραννο σημαίνει “ταπεινής καταγωγής”, τότε εδώ ο Αλκαίος καυχάται για την ευγενική καταγωγή κάποιου και έμμεσα περιφρονεί τον ξενικής καταγωγής Πιττακό²⁴.

(Λίγα χρόνια αργότερα πάντως ο ιστορικός Ξενοφών θα τελειώσει ένα κομμάτι της ιστορίας του με τη φράση “τοιούτων έστε προγόνων” αναφερόμενος στη γενναιότητα και την ανδρεία – αυτή τη φορά – των προγόνων).

Μία από τις χαρές που μπορεί να γευτεί ο άνθρωπος είναι και η υποδοχή γνωστού προσώπου ή κάποιου φίλου. Ο Αλκαίος ξέρει να καλωσορίζει κάποιον με την κούπα στο χέρι...

“χαῖρε καί πῶ τάνδε” (καλώς τονε· κάτσε να τα πεις)

“δεῦρο σύμπωθι” (εδώ, μαζί μου να τα πεις)

... και αν είναι να πάει σε συμπόσιο αυτό θα γίνει μόνο όταν:

“κέλομαι τινα τόν χαρίεντα Μένωνα κάλεσσαι

αἱ χρηή συμποσίας ἐπ’ ὄνασιν ἔμοι γε γενέσθαι”.

(παρακαλῶ τον ὄμορφο το Μένωνα φωνάζτε, αν πρέπει στο συμπόσιό σας και εγώ βέβαια να βρεθῶ).

Ο Αλκαίος δεν παύει να αναζητά το ποτό σε κάθε στιγμή της ζωής του, ακόμα και όταν είναι γέρος: “το μύρο στο πολύπαθο κεφάλι μου ας κυλήσει, στο γέρικο το στήθος μου· κι ας πιουν στις συμφορές μου...”

Είναι από τα τελευταία ποιήματα του Αλκαίου και ίσως από τις τελευταίες οиноποιίες της ζωής του. Το κρασί ανάλογα με την περίπτωση στην οποία πίνεται είναι:

“ἄλλοτα μέν μελιάδεος, ἄλλοτα (πότε ρουφώντας το γλυκό, πότε ξινό, ρεκόλι ἴδιο)

δ’ ὀξύτερω τριβάλων ἀρυτήμενοι”.

Εδώ το ποτό θα είναι μάλλον ξινό, γιατί από τη ζωή του έμεινε δάκτυλος. Ήταν μια ζωή γεμάτη δράση, γρήγορους ρυθμούς, περιπέτειες και γλέντι: ζωή γεμάτη βιώματα...

2. Ο Αλκαίος και ο Οράτιος (Carm. 2)

Ο Οράτιος (Quintus Horatius Flaccus: 65 π.Χ. – 8 π.Χ.), μια από τις πιο γνωστές και ξεχωριστές μορφές της λατινικής ποίησης, υμνεί τον ποιητή Αλκαίο για τη γλυκύτητα που έχει η ποίησή του και για την επίδρασή της στους ανθρώπους. Γράφει χαρακτηριστικά (Carm II, 13, 26):

...et te sonantem plenius aureo,

Alcaeae, plectro dura navis,

dura Fugae mala, dura belli”.

(και να δω εσένα Αλκαίε, μ’ ένα μαλαματένιο πλήκτρο ν’ ανακρούεις τη λύρα σου πιο πλέρια σκληρά παθήματα των καραβιών, σκληρά της εξορίας, σκληρά πολέμου...).

Ο Οράτιος απευθυνόμενος στον Αλκαίο μιλά σε δεύτερο πρόσωπο (ενώ σ’ όλο το υπόλοιπο ποίημα μιλά σε πρώτο ή σε τρίτο πρόσωπο). Τούτο και μόνο δείχνει την ιδιαίτερη συμπάθεια του λατίνου για το λέσβιο λυρικό. Αρκεί να προσθέσουμε ότι ο Οράτιος

μιμείται τον Αλκαίο ακόμα και στο μέτρο των ποιημάτων του: στο β' βιβλίο των ωδών τα μισά ποιήματα έχουν μέτρο αλκαϊκή στροφή²⁵. Αλλά και τα υπόλοιπα βιβλία των ωδών έχουν αρκετά ποιήματα γραμμένα σ' αυτό το μέτρο. Κάτι ακόμα που αξίζει να σημειωθεί εδώ, όσον αφορά στο παραπάνω απόσπασμα, είναι το γεγονός ότι ο Αλκαίος κρατά χρυσό πλήκτρο, κάτι που μόνο ο Απόλλων και οι Μούσες διαθέτουν. Αυτό είναι απόδειξη του πόσο θαυμάζει ο Οράτιος τον Αλκαίο και σε ποια τιμητική θέση, ανώτερη τον τοποθετεί. Εξάλλου η ωδή 32 του πρώτου βιβλίου αφιερώνεται στη βάρβιτο και στον Αλκαίο.

Πέρα από το θαυμασμό και την εκτίμηση που τρέφει ο Οράτιος για το πρότυπό του, εκδηλώνει την αγάπη του για το κρασί. Ανάμεσα στα ποιήματά του ξεχωρίζουμε 4 περιπτώσεις που μεταξύ άλλων μιλά και για το κρασί. Ας τα δούμε με τη σειρά που καταγράφονται στο 2ο βιβλίο των ωδών:

1) στο τρίτο ποίημα γράφει: "Εδώ διάταξε κρασιά να φέρουν... η ευκαιρία όσο σ' αφήνει και η ηλικία και τα μαύρα κλώνια που κλώθουνε για σένα οι τρεις αδελφές". Προτρέπει για διασκέδαση και οиноποσία όσο είναι ακόμα καιρός και πριν έρθει η ώρα του θανάτου. Σε προηγούμενο στίχο του ίδιου ποιήματος αναφερόμενος στο Δήλλιο μιλά το Φαλερνικό κρασί και το πόσο ευφραίνει τον άνθρωπο: είναι από τα κρασιά που φυλάγονται για να αναλωθούν σε ειδικές περιπτώσεις. Ο Αλκαίος σε ειδικές περιπτώσεις θα έπινε άκρατο οίνο ή οίνο με μικρή ποσότητα νερού. Το "carpe diem" για το γλέντι και την οиноποσία γίνεται σύνθημα και των δυο ποιητών, εφόσον ο χρόνος τρέχει...

II) στο έβδομο ποίημα και προσφωνώντας το φίλο του Πομπήιο του θυμίζει:

"Πομπήιε, που μαζί μ' εσένα / αργοπορημένη συχνά μέρα / έκοψα με κρασί..." :

Ο Οράτιος έρχεται να προσθέσει ένα νέο στοιχείο στην οίνο-φιλολογία που αναφέραμε προηγουμένως: οиноποσία γινόταν μόνο στο τέλος της ημέρας και όχι κατά τις ώρες της εργασίας· για τούτο ο Οράτιος λέει: έκοψα (=συντόμευσα) την ημέρα με κρασί". Αυτή η αργοπορημένη μέρα μπορεί να είναι μια κοπιαστική μέρα του πολέμου στον οποίο έλαβε μέρος ο Οράτιος. Με τον ίδιο τρόπο που φεύγει μια μέρα για τον ποιητή κατά τη διάρκεια της μάχης, φεύγει και για τον Αρχίλοχο...²⁶ Η νύχτα δεν περνά ευκολα στον αγώνα χωρίς ποτό και συμπόσιο. Σ' αυτό μοιάζει να συμφωνεί και ο Αλκαίος: σ' ένα απόσπασμά του περιγράφει τις φουρτούνες στη θάλασσα και το πάλεμα στο πέλαγος· καταλήγει: "φίλε μου ας τα ξεχάσουμε"

"μαζί σου μόνο να τα πιω ζητάω, πλάι στο Βύχχι..."

III) στο ενδέκατο ποίημα (στιχ. 13 κε.) ο Οράτιος απορεί γεμάτος εικόνες και αρώματα:

"Γιατί κάτω από το ψηλό πλατάνι
ή γέρνοντας στον πεύκο αυτόν ως τύχει
να μη ρουφάμε το κρασί μας... όσο η ευκαιρία μας αφήνει;".

Εδώ ο Οράτιος φαντάζεται ένα συμπόσιο στην ύπαιθρο κάτω από δέντρα, δίπλα σε ρόδα και σε ποτάμια. Έτσι η φύση και το κρασί θα ενωθούν και θα σχηματίζουν μια μοναδική απόλαυση για το άτομο.

Ο Αλκαίος έχει γράψει σχετικά ένα ποίημα που συνδέει το κρασί με τη θάλασσα:

"βύθισε το ποτήρι σου στο πιάσι το μεγάλο...
...μην κάνεις άλλο απ' την αυγή παρά μαζί μου μέθα...
...ξεχάσαμε τη θάλασσα; αν όμως σηκωθούμε
...το καραβάκι αν λύσουμε, αν στρέψουμε την πλώρη
στο πέλαγο, το κέφι μας θα βρούμε...".

Ο καθένας διαλέγει διαφορετικό μέρος της φύσης για να την ταιριάζει με το κρασί: ο Οράτιος ένα λιβάδι, ένα κάμπο ίσως· ο Αλκαίος τη θάλασσα.

IV) στο προτελευταίο ποίημα του δευτέρου βιβλίου ο Οράτιος τραγουδά το Βάκχο και τη γλυκιά μανία που σκορπίζει. Εκθειάζει τα κατορθώματα του Θεού στη γη, στον ουρανό και στον Άδη και γεμάτος ανάμεικτα συναισθήματα αναφωνεί:

“Ευοί! σπαράζει ακόμα από το φόβο
και χαίρεται η καρδιά μου σαστισμένη
μες στο γεμάτο Βάκχο στήθος...”.

Ο ρωμαίος ποιητής εμπνευσμένος από τη θεϊκή “επιφάνεια” ψάλλει ύμνο προς το Διόνυσο και δηλώνει οπαδός του θεού. Ο Αλκαίος δε χρειάζεται να κάνει τέτοια δήλωση: είναι φανερό σε καθένα από τα είκοσι συμποτικά αποσπάσματά του και από τη θέρμη με την οποία ξεσηκώνει τους πάντες για συμπόσιο και μέθη.

Ο καθένας ποιητής ακολουθεί το δικό του δρόμο, γράφει διαφορετικά και όμως συναντούνται: συναντούνται στο ότι και οι δυο αγαπούν το κρασί και τη διασκέδαση ως μέσο για ξεκούραση, εκτόνωση και απομάκρυνση – έστω και προσωρινή – από τα προβλήματα της ζωής.

Αλκαίος και Οράτιος συμφωνούν πως προκειμένου για γλέντι δεν πρέπει να περιμένουμε τίποτα και κανένα γιατί ο χρόνος βιάζεται. Νομίζω ότι αυτό τους το κάλεσμα δεν θα πρέπει να το αφήσουμε να περάσει απαρατήρητο...

3. Η γλώσσα του Αλκαίου

Ο Αλκαίος γράφει στη ντόπια λεσβιακή διάλεκτο: έτσι εξηγούνται οι ιδιομορφίες που παρουσιάζουν τα αποσπάσματά του (α στη θέση του η, ην αντί ειν στα απαρέμφατα, ιδιόμορφοι τονισμοί κ.ά.). Αυτό σημαίνει ότι επηρεάζεται και αντλεί από τη ντόπια παράδοση.

Οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιεί ξεκινούν πάντα από τα συναισθήματα που τρέφει για άτομα και καταστάσεις: Μπορεί να γράφει σκληρά και να φτάνει σε ικανότητα τον Αρχίλοχο στην περίπτωση του Πιττακού ή να πλησιάζει τον Όμηρο όταν περιγράφει όπλα και εξοπλισμό πολεμιστών. Είναι ικανός, δηλαδή, να εκφράζει όλα τα συναισθήματα της κλίμακας, από τα πιο ταπεινά ως τα πιο ανώτερα.

Η κάθε λέξη είναι προσεκτικά διαλεγμένη και τοποθετημένη στο σύνολο. Ο συνδυασμός των επιθέτων φανερώνει το χαρακτήρα του. Το πάθος και η ένταση ξεδιπλώνονται με γρήγορο, ζωντανό λόγο με δυνατούς συνδυασμούς ουσιαστικών – επιθέτων, με δυνατά ρήματα και κοφτές φράσεις.

Οι μεταφορές και τα κρυμμένα νοήματα έρχονται κάτω από λεξιλόγιο παρμένο από τη φύση, από τα καράβια και τις τρικυμίες: για ένα ναυτικό λαό το ειδικό λεξιλόγιο έχει μεγάλη σημασία και έτσι το ποίημα τον προσεγγίζει περισσότερο...

Τα δάνεια είναι αρκετά, ιδίως σε θέματα που διαπραγματεύτηκαν προγενέστεροι ποιητές με ελάχιστες λέξεις πετυχαίνει αυτό που θέλει: κατευθείαν βολή στο στόχο. Γράφει άμεσα και λιτά, ενώ γίνεται εκτενέστερος και πλουσιότερος σε εκφράσεις όταν χρειάζεται λχ. να περιγράψει ένα πλοίο. Οι εικόνες που παλάττει, το πλοίο που έρχον ντυθεί με το κατάλληλο γλωσσικό ένδυμα.

Σε επικά θέματα, όπως αυτό το καλοκαιρινό δείπνο, γίνεται προσκόλληση σε φράσεις που ο Αλκαίος παρέλαβε από την επική παρακαταθήκη. Όλα όμως πα-

ΤΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΝΕΡΕΟ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ρουσιαζονται άμεσα, αυθόρμητα, με τον τρόπο και την ένταση που τα βιώνει ο Αλκαίος. Η ανάλαφρη ροή των εικόνων έρχεται σε αντίθεση με την περίτεχνη τεχνική του αιολικού μέλους (το οποίο στηρίζεται στον αριθμό των συλλαβών).

Ο Α. Bowie στο βιβλίο του για την ποιητική διάλεκτο του Αλκαίου (βλ. βιβλιογραφία) παραθέτει τις διάφορες απόψεις των μελετητών πάνω στο θέμα αυτό. Νομίζω ότι αξίζει να σημειωθεί αυτό που χαρακτηριστικά σημειώνει ο Hooker: “η λεσβιακή ποίηση χρησιμοποιεί διαφορετικούς τύπους της ίδιας λέξης σε διαφορετικές μετρικές καταστάσεις...”.

Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι ο Αλκαίος είναι από τους λίγους ποιητές που αναγνωρίζουν την αξία της γλώσσας και τη συμβολή της στην έκφραση του ψυχικού κόσμου του καλλιτέχνη. “Έχει το δικό του λεξιλόγιο και οι λέξεις έχουν τη δική του αφή, το δικό του βάρος. Έχει περάσει το βυθό της σιωπής και έχει βρει τι είναι πραγματικά ο ίδιος”²⁷. Η γλώσσα του Αλκαίου είναι ο ίδιος, ο αληθινός Αλκαίος, ένας γνήσιος οπαδός της ζωής...

Το λεξικό της Σούδας γράφει για τον Αλκαίο: “Αλκαίος... ἐγένετο ἰσχυ-ρός καὶ μέγας καὶ τὰ πολέμια γενναῖος”. Ο χαρακτηρισμός είναι πετυχημένος: ο Αλκαίος έχει τη δική του θέση στην ιστορία της λυρικής ποίησης. Αξίζει να σκύψουμε με ιδιαίτερη συμπάθεια πάνω από το έργο του, γιατί η ποίησή του αποκαλύπτει πτυχές του χαρακτήρα του²⁸ και της εποχής του²⁹. Γράφει για ό,τι τον αγγίζει και όχι γιατί πρέπει να υμνήσει ή να ψέξει κάτι.

Το όνομα του Αλκαίου προέρχεται από τη λέξη αλκή, που σημαίνει δύναμη και ο ποιητής μας έδειξε τη δύναμή του σ’ ένα χώρο που ξέρει ν’ ανταμείβει με αιώνια δόξα όσους τον υπηρετούν σωστά: την τέχνη.

Σημείωση: Συμποτικά ποιήματα έχουν γράψει εκτός από τον Αλκαίο και ο Θεόγνης ο Μεγαρεύς, ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος και ο Εύηνος ο Πάριος (βλ. 22 D). Οι ποιητές αυτοί περιγράφουν τη συμπεριφορά των συμποσιαστών και την επίδραση του κρασιού στον άνθρωπο. Το ποίημα 18 D (=22, D, K) του Ξενοφάνη είναι παρόμοιο με αυτό του Αλκαίου που αναφέρεται στο χειμώνα.

Σχόλια – παραπομπές

1. A.P. 9, 184 (άδηλον)
2. A.P. 9, 571 (άδηλον)
3. Η λέξη ακμή (λατινικό floruit) αναφέρεται στο 406 έτος της ηλικίας κάποιου.
4. Τη μαρτυρία αυτή τη δίνει ο Διογένης ο Λαέρτιος 1,79.
5. Ο ίδιος ο Αλκαίος λέει χαρακτηριστικά: [ἀλλ’ οὐ τι τῶν μέ] νυμαί’ ἔτι γάρ πάϊς [τρόφω’ πὶ κόλπ]ω μῆρ[ο]ς ἐπίσδανον (: μα δε θυμάμαι κάτι από αυτά, διότι ακόμα παιδί ήμουν και καθόμουν στην αγκαλιά της τροφού τότε.)
6. Στους εταίρους του ίσως συγκαταλέγεται και η Σαπφώ. Κάποιοι πιστεύουν ότι και αυτή έλαβε μέρος στο κίνημα και εξορίστηκε μαζί με τον Αλκαίο, βλ. D.C. Platero, “Σαπφώ”.
7. Το Σίγειο βρίσκεται στην είσοδο του Ελληνισπόντου. Η Μυτιλήνη και η Αθήνα το διεκδίκησαν καθεμιά για λογαριασμό της. Ο Ηρόδοτος (5, 94) γράφει ότι ο Ιππίας κυριεύσε το Σίγειο από τους Μυτιληναίους και ότι οι Αθηναίοι για πολύ καιρό πολεμούσαν με τους Μυτιληναίους για το Σίγειο. Στο 5,95 αναφέρεται ότι ο Αλκαίος σε μια μάχη τράπηκε σε φυγή (αὐτός μὲν φεύγων ἑκαφύγει) και ότι αργότερα αυτό το έκανε τραγούδι. Τελικά το Σίγειο έγινε αθηναϊκή κτήση, μόνο όμως το μέρος που ανήκε στους Αθηναίους. Για περισσότερα βλ. Χρήστου Ξυδά, Ηρόδοτος 5, 94-95.
8. Ο Αλκαίος γράφει χαρακτηριστικά: “Νῦν καὶ μεθύσθην καὶ τινα πρὸς βίαν πάγων, ἐπεὶ δὴ κάτθανε Μύρσιλος” (= τώρα πρέπει να μεθύσουμε και να πιούμε παρά τη θέλησή μας, γιατί βέ-

βαια πέθανε ο Μύρσιλος). 39D = 332 LP = 332 V είναι η concordance.

9. Αν και στην αρχή ο Αλκαίος εκφράστηκε ευνοϊκά για τον αϊσυνμήτη (=διαιτητή) Πιττακό και τον θεωρεί θεόσταλτο (“ τις Ὀλυμπίων ἔνωρσε”), κατόπιν με την προδοσία του Πιττακού, η οργή του Αλκαίου στρέφεται εναντίον του τυράννου. Είναι χαρακτηριστικά τα επίθετα που ο ποιητής σωρεύει για τον τύραννο: φύσγων (=κοιλαράς), γαύρηξ (λόγω του ύψους του), σαράτους κ.α. Επίσης ο Αλκαίος ποτέ δε χρησιμοποιεί το β' ενικό πρόσωπο όταν του απευθύνεται. Ο Αλκαίος που μονίμως αγωνίζεται δε χάνει καμιά ευκαιρία για να στηλιτεύσει και να εξευτελίσει τον Πιττακό.

10. Η πόλη Αίνος ήταν αποικία της Μυτιλήνης στη Θράκη (πβ. απόσπ. 77D=45LP=45V).

11. Ο Πιττακός πίστευε ότι η συγχώρεση είναι καλύτερη της εκδίκησης.

12. Είναι γνωστό το απόσπασμα: “ἰοπλόκ' ἄγνα μελλιχόμειδε Σάπφοι / θέλω τί τ' εἶπην, ἀλλὰ με κωλύει αἰδώς”. Οι στίχοι που ακολουθούν αυτό το δίστιχο θεωρούνται η απάντηση της Σαπφούς στα λόγια του Αλκαίου.

13. Παρακλαυσίθηρα λέγονται τα ποιήματα, στα οποία ο ποιητής τραγουδά μπροστά στην κλεισμένη πόρτα της κοπέλας του, για να της τραβήξει την προσοχή. Στην αρχή μπορεί να παρακαλούσε και μετά να απειλούσε ή να γινόταν το αντίθετο. Το παλαιότερο δείγμα τέτοιου ποιήματος είναι το 65D.

14. Ονομάζονται αλεξανδρινοί φιλόλογοι οι φιλόλογοι που έζησαν κατά τους Αλεξανδρινούς χρόνους και επέφεραν διορθώσεις ή βελτιώσεις στα κείμενα που παρέλαβαν και κατόπιν τα εξέδωσαν. Στην περίπτωση του Αλκαίου την έκδοση του έργου του επιμελήθηκαν ο Αρίσταρχος ο Σαμόθραξ και ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος.

15. Αντίθετα, στη Σαπφώ η κατάταξη των ποιημάτων έγινε με βάση το μέτρο.

16. πβ. το απόσπασμα 91D: “οὐ χρῆ... μεθύσθην”.

17. Σκόλιο είναι είδος ποιήματος (τραγουδιού μάλλον). Απαγγελοταν στο τραπέζι όχι από τον καθένα με τη σειρά του, αλλά από τους πιο κατάλληλους, άσχετα από τη θέση τους. Το τραγούδι θα πήρε το όνομά του από την ανώμαλη πορεία του μέσα στη συντροφιά. (Σκολιός =λοξός, στραβός). Αυτή είναι η ερμηνεία που δίνουν πολλοί για τη λέξη σκόλιο.

18. Ο Θέογνις ο Μεγαρεύς γράφει: “ἄνδρός δ' οἶνος ἔδειξε νόον” βλ. Θέογνι [497 – 510] από το βιβλίο του Ι.Θ. Παπαδημητρίου “Ελεγεία και Ταμβός”, σελ. 126-127.

19. Ο πρώτος στίχος είναι το απ. 66D=366LP=366V και ο δεύτερος στίχος: 104D=333LP.

20. Η συνήθης αναλογία νερού – κρασιού ήταν 5:1 (Εδώ το 1:2 δηλώνει πιθανώς ότι η περίπτωση ζητά ζητά “δυνατό” κρασί.) Γενικά όμως το ποτό στην αναλογία του κρασιού προς το νερό ήταν καθορισμένο. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα συμπόσια υπήρχε συμποσίαρχος που επέβλεπε την τήρηση των αναλογιών και των κανόνων.

21. Ο όρος cult σημαίνει την ιδιαίτερη επίδοση πολλών ανθρώπων ιδιαίτερα σ' ένα θέμα. Ο όρος οιοφιλολογία σημαίνει τα ζητήματα σχετικά με το ποτό, τη βιβλιογραφία γύρω από το ποτό κλπ. Η σημείωση γίνεται για να μη ληφθεί αρνητικά ο όρος φιλολογία.

22. Πρόκειται για το άστρο Σείριος, που ο Ησίοδος στο “Έργα και Ημέραι” στιχ. 417-419 κλπ. αναφέρει ως κύριο αίτιο για την κατάσταση στην οποία περιέρχονται οι άνθρωποι. Βλ. στιχ. 580 κ.ε.

23. Ο Ησίοδος στο “Έργα και Ημέραι” στιχ. 596 δίνει τις αναλογίες νερού – κρασιού (3:1) όταν κάποιος θέλει να κάνει θυσία παίρνοντας νερό από “αίενασο κρήνη”.

24. Ο Πιττακός καταγόταν από πατέρα Θράκα, ο οποίος ίσως είχε δημόσιο αξίωμα στη Λέσβο.

25. Η αλκαϊκή στροφή είναι ένα τετράστιχο του οποίου το μέτρο είναι: οι δυο πρώτοι στίχοι έχουν: χ-υ-χ-υ-υ-υ-, ο τρίτος στίχος: χ-υ-χ-υ- - και ο τέταρτος: -υ-υ-υ-υ- -.

26. Βλ. απόσπασμά του 5aD = 4W.

27. Γ. Σεφέρης: “Δοκιμές”, τόμος 2ος, έκτη έκδοση, σελ. 163-164.

ΣΙΣΥΦΟΣ: βλ. λ. 593. Στην Ιλιάδα χαρακτηρίζεται ως “ὁ κέρδιστος γένει' ἀνδρῶν...”.

28. Ο Αλκαίος διαθέτει στο έπακρο το τυπικό χαρακτηριστικό (είδος φόρμουλας) που αποδίδεται σχεδόν σε όλους τους ποιητές: ήταν vinosus (: αγαπούσε δηλ. το κρασί).

29. Ο D Page υποστηρίζει ότι τα συμποτικά ποιήματα γράφθηκαν για να παρουσιαστούν (να διαβαστούν) σε συμπόσια με την ευκαιρία της οργάνωσής τους. Μερικά κείμενα, που παρουσιάζουν μια ευχάριστη παρέα, συχνά χρησιμοποιούνται ως προκήρυξη για άλλον θεσμό, όπως των πολιτικών.

Βιβλιογραφία για τον Αλκαίο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- C.M.Bowra: "Αρχαία Ελληνική Λυρική Ποίηση", τόμος Α', σελ. 201-259, έκδοση ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989³, μετάφραση: Ι.Ν. Καζάκης.
- Α. Σκιαδάς: "Αρχαῖος Λυρισμός 2", σελ. 235-227, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1981. Το βιβλίο περιλαμβάνει βιβλιογραφία για κάθε λυρικό ποιητή.
- Α. Lesky: "Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας", σελ. 201-213, μετάφραση του έργου έγινε από τον Α. Τσοπάνακη, εκδόσεις: Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1981⁵.
- Λεξικό Σούδας, S.V. Αλκαίος.
- "Αλκαίος, τα ποιήματα", Σ. Κακίση, εκδόσεις "Εστίας", 1979.
- Daniele Calvo Platero "Σαπφώ".
- Χρήστου Ξυδά: "Ηρόδος βιβλίο πέμπτο Τερψιχόρη" (κεφ. 94-95). Εκδόσεις Καρδαμίτσα. Σημείωση: Ο C.M. Bowra δίνει λεπτομερείς πληροφορίες για τον Πιπτακό και για το πώς τον έβλεπε ο Αλκαίος.
- Ιω-Θεοφ. Α. Παπαδημητρίου: "Ελεγεία και Ίαμβος", ποιήματα Θέογνι, σελ. 125 κ.ε.
- Q. Horati Flacci: "Carmina". Εκδόσεις Λειψίας: B.G. Teubneri.
- Κ. Γρόλλιου: "Οράτιος: Οι Ωδές. Βιβλίο II", Βιβλιοπωλείο της Εστίας. Αθήνα 1992.
- A. Bowie: "The poetic dialect of Sappho and Alcaeus".
- D. Page: "Sappho and Alcaeus" και ειδικότερα στο κεφ.: "Alcaeus: the non-political poems".
- Γ. Σεφέρης: "Δοκιμές. Τόμος 2ος" και ειδικότερα "Η γλώσσα στην ποίησή μας", σελ. 162-181.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Όλιγη λιβάς... ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ (305-240)

Στο έργο του Καλλίμαχου δε συναντάμε μια χρονική θεματική διαδοχή. Δεν έχουμε μια προσδιορισμένη ιστορική ή μυθολογική θεματική ενότητα που ξεδιπλώνεται στο σύνολο ποιητικό corpus, όπως στο έργο του Ησίοδου ή του Ομήρου. Ούτε είναι ο ποιητής που συνθέτει πολεμικά εγερτήρια για να παρακινήσει προς άμυνα τους τρυφηλούς νέους της πατρίδας του, όπως έπραττε ο πατέρας της ελεγειακής ποίησης Καλλίνος ο Εφέσιος, και άλλοι αρχαίοι λυρικοί ποιητές. Δεν ανήκει στους εκπροσώπους της διδακτικής ποίησης, που χρησιμοποιούν δύσκολες εκζητημένες εκφράσεις όπως είναι οι Χαλκιδαίοι ελεγειακοί ποιητές, Λυκόφρων (330 π.Χ.) και Ευφορίων (276 π.Χ.) που παρ' όλη την επαινετή τους προσπάθεια νοιώθουμε να βλέπουν ενίοτε προς τον άγονο ρητορισμό και την επίδειξη πολυμάθειας, ποιητές μιας διδακτικής ποίησης, που επιδιώκει να αποκοπεί από τον ομφάλιο λώρο που τη συνδέει με τους παλαιούς μύθους, τις λαϊκές παραδόσεις, και δεισιδαιμονίες. Ούτε έγραψε μεγάλα επικά διδακτικά ποιήματα για να εκφράσει τις απόψεις του – κατά παραγγελία – για τα ουράνια σώματα και τους διάφορους αστερισμούς, όπως ο Άρατος από τους Σολούς (315), ο μαθητής του Εφέσιου γραμματικού και ποιητή Μενεκράτη. Αλλά μέσα από τα λιτά, πυκνά, επεξεργασμένα εξάμετρα του ή δίστιχά του, τα σατυρικά του δράματα, τις κωμωδίες, τους ιάμβους του ή τα μεγαλύτερα συνθετικά του έργα, όπως είναι τα “Αίτια” και οι “Έξι Ύμνοι” του, ανακαλύπτουμε μικρούς επιλεγμένους θεματικούς πυρήνες (π.χ. τα Επιγράμματα του χωρίζονται σε δύο μεγάλες ομάδες, αυτή που αναφέρεται στους όρκους του έρωτα, και η άλλη που έχει σχέση με το θάνατο), μικρογραφικές πραγματεύσεις ή “επιγραμματικά βιτρώ”, που η επιλεκτική τους αναφορά και η ποιητική ανάκληση και επανερμηνεία τους, μας αποκαλύπτουν τις αισθητικές τους αρχές, τους επιδιωκόμενους στόχους, τα καλλιτεχνικά κριτήρια που διέπουν τις επιλογές του, τις θέσεις του για τους πολεμίους της ποίησής του, την προτίμησή του για την μικρή ποίηση, τις μεταφυσικές του αναζητήσεις, τις ερωτικές του ιδιαίτερες προτιμήσεις. Και ασφαλώς την ευρύτερη διάθεση της κοσμοπολίτικης και κοσμολάγνας εποχής του. “Μιας εποχής που μολονότι η φλόγα της ορθολογικής έρευνας είχε αρχίσει να τρεμοπαίζει και παρά το μεγάλο ρεύμα που μπορεί να παρατηρήσει κανείς προς τις μυστηριακές θρησκείες και τις ανατολικές λατρείες, ήταν εποχή ασυνήθιστα απαλλαγμένη από σκοταδισμό και λογοκρισίες, μια εποχή που παρείχε εύκολη μετακίνηση στους ανθρώπους, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αλλάζουν τόπο και σπιτικό, όταν αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα. Κατά κανόνα όμως ο στοχασμός και η δημοσιοποίηση των πεποιθήσεών τους και των ανακαλύψεών τους δεν υπέκειντο σε περιορισμούς”, σημειώνει ο Frank W. Walbank. Οι μικροί αυτοί θεματικοί πυρήνες αίσθησης της ποίησης του Καλλίμαχου διαφαίνονται στα έργα του και είναι πολύτιμοι και για το ότι επέχουν θέση πολιτισμικών τεκμηρίων. Δηλαδή μας αποκαλύπτουν το ιστορικό υπόβαθρο, και την κοινωνική ατμόσφαιρα, καθώς και τις άλλες κοι-

ωνικές διεργασίες των ανθρώπων της Αλεξανδρινής εποχής. “Η Αλεξάνδρεια δίδει τον τόνο της πνευματικής δημιουργίας και οι διάφοροι ποιηταί εξ άλλων πόλεων αισθάνονται την ανάγκη να θητεύσουν εις την φιλόξενον αυλήν των Πτολεμαίων και να ζωογονηθούν από την πνευματικήν πηγήν του νέου Ελληνισμού”, γράφει εύστοχα ο Αριστοξένος Σκιαδάς. Ο Καλλίμαχος ασφαλώς δεν είναι ούτε ηθογράφος όπως ο Ηρόδοτος, ο Λουκιανός ή οι Βουκόλοι ποιητές, Φιλίτας από τη Κώο – ιδρυτής της Βουκολικής ποίησης – ή ο προικισμένος Θεόκριτος (315), ούτε άκρατος νατουραλιστής, όπως ο ιστορικός Θουκυδίδης, ή ο Ευριπίδης, ή ακόμα ο τρυφερός Λόγγος. Δεν επεδίωξε να συγγράψει ένα εγχειρίδιο του κοινωνικού βίου των ανθρώπων της εποχής του, αν και το έργο του πανεπιστήμονα, όπως τον απεκάλεσε η Ουράνα Διοματάρη, είναι τεράστιο και πολύπλευρο για την εποχή του. Μια που το Βιβλιοθηκονομικό του μόνο έργο “Πίνακες των εν πάση παιδεία διαλαμπάντων και ων συνέγραψαν” που τους συνόδευε με βιογραφικά, ιστορικά και κριτικά σημειώματα, αποτελούνταν από εκατόν είκοσι βιβλία. Οι νόμοι που διέπουν τον φυσικό κόσμο, οι ηθικοί κανόνες, το εθιμικό δίκαιο, η μυθολογούσα δοξασία του Δωδεκαθέου, η Πασχάλια θεολογία του Άδωνη και του Πάνα, οι πολιτικές αρχές, είναι για τον αυλικό ποιητή μια τρομερή αλλά μάλλον αμετάκλητη πραγματικότητα. Ο ποιητής ανήκει ίσως στους έσχατους επιγόνους της κλασικής δοξασμένης εποχής, για τους οποίους τα τελικά ηθικά όρια της Πόλης, οι πνευματικές αξίες, οι κοινωνικοί ιστοί που συγκροτούν το άστυ δεν είναι απλά εφευρήματα του πολιτιστικού περίγυρου, αλλά θεμελιώδεις και ουσιαστικοί νόμοι, της αιδούς, του καλού, του αισχρού, του αγαθού, του ήθους, της αρετής, του κάλλους, της ανδρείας ... κλπ. Ο έμμισθος Αλεξανδρινός δεν είναι ο ευφώρατος ανατροπέας της καθεστυνικής κοινωνικής τάξης της εποχής του και της ιεραρχίας των αξιών της. Έστω και αν ενθυλακώνει μέσα στον στίχους του ψήγματα των ιδεολογικών, καλλιτεχνικών και άλλων αρχών του. Δεν είναι ο ακραίος θιασώτης του σωτάδειου μέτρου. Ο Καλλίμαχος δεν έγραψε τολμηρούς, δηκτικούς στίχους για να καυτηριάσει τους ηγεμόνες του Ελληνιστικού κόσμου, όπως ο σύγχρονός του Σωτάδης από τη Μαρωνία της Κρήτης. Ο Αλεξανδρινός ποιητής είναι ο εξανθρωπιστής μάλλον του υπάρχοντος συστήματος της εποχής του και όχι ο ανακαινιστής του. Προτείνει έναν ορθολογικότερο τρόπο ερμηνείας του εποικοδομήματος και έναν λειτουργικότερο τρόπο διαχείρισής του. Αν και το μόνο που του απέμεινε είναι να εισάγει νέους θεούς σε παλαιούς ναούς. Ο αντιπροσωπευτικότερος και ποιητικότερος ποιητής της εποχής του με τις τεράστιες γνώσεις του δεν θυσίασε την έξοδό του από τα ιδιωτικά του σπουδαστήρια για χάρη της τύρβης της αγοράς και του πλήθους ή τα πολιτικά χαράγματα της εποχής του, όπως θά ’λεγε ένας σημερινός διανοούμενος, ο τόσο παρεξηγημένος Ζαν Πολ Σάρτρ.

Ο Καλλίμαχος ανδρώθηκε από την εποχή του, αλλά δεν κατόρθωσε ή δεν επεδίωξε να την διαμορφώσει ριζικά, ή να συμβάλλει αποφασιστικότερα στην ανατροπή της. Ίσως δεν το επιθυμούσε ή ήταν πέρα από την προσωπική του ιδιοσυγκρασία να οικοδομήσει ένα μύθο συνολικό μέσα στο έργο του. Να δημιουργήσει ένα πολυπρισματικό οικουμενικό σύμβολο, ένα ποιητικό πρότυπο, πάνω στο οποίο – ή και με αφορμή – θα στηρίζονταν και θα απέθεται τις ελπίδες, τις αγωνίες και τα πάθη τους, οι άνθρωποι της εποχής του, όπως έπραξε ο Όμηρος, οι αρχαίοι τραγικοί, ή αν θέλετε και οι τέσσερεις Ευαγγελιστές, με τον χριστιανικό μύθο! Ή ακόμα ο Παύλος, ο θεμελιωτής του εκκλησιαστικού ιδεώδους της Αγάπης. Γιατί ο πραγματικός ποιητής όπως ο θεός Πλάτων, είναι ή μεγάλος παραινέτης ή συμβολοειρээτης. Ο Καλλίμαχος δεν έπείρασε τα κοσπέδα της πολιτισμένης υπαινετικής ειρωνείας και του σχηματισμού. Δεν έγινε ποτέ ένας μαθητής του Αριστοφάνη. Ο μελίχιος ποιητής διέπλευσε μ’ ανοιχτά πα-

ΙΑΚΩΒΟΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΤΑ ΚΕΝΤΡΗΝ ΒΕΛΟΠΟΛΗΝ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΠΕΘΕΡΕΙΟΝ

νιά και λαγαρή σκέψη τον μυστικιστικό μεταφυσικό στρόβιλο της εποχής του, μελωδώντας ότι: “είχα ταπεινή ζωή με λίγο βιός, ούτε κάτι φοβερόν έπραξα, ούτε αδίκησα κανένα. Καλή μου γης, εγώ ο Μικόλος, αν κάτι πονηρό παίνεψα, μήτε εσύ ελαφριά να μου γενείς, μήτε και τ’ άλλα πνεύματα που μ’ έχετε” (Επίγραμμα 26).

Η εποχή, που παρουσιάστηκε το έργο του έμμοισθου Αλεξανδρινού, κυφορεί έντονα τα στοιχεία του συγκριτισμού και των κάθε είδους και μορφής ιδεολογικών ζυμώνσεων. Η αιχμηρή ιχνογράφηση της σύνθεσης της ποίησής του, η δεξιοτεχνία της απεικόνισης των διαφόρων ιστορικών συμβάντων, η συνειδητή επιλογή των θεμάτων, η ευλυγισία στον εντοπισμό του θεματικού πυρήνα, οι θωπίες της γνώσης, έτσι όπως διαθλώνται στην έκφραση και στα λεκτικά σήματα, οι εύστοχες “εν αμφιβολία” επανερμηνείες των μύθων – ιδιαίτερα στους Ύμνους – καθώς και η υπαγωγή του θεματικού μοτίβου σε μια προσχεδιασμένη ερμηνευτική προσέγγιση που διευθύνει την οργάνωση του εννοιολογικού ποιητικού υλικού, πέρα από τις συμβατικότητες της εποχής και την κάποια υφέρπουσα ορισμένες φορές, γραφικότητα της απεικόνισης, επιτυγχάνεται με τη συμπύκνωση του στοχασμού, των εκφραστικών μέσων, κάτω από την στιβαρή καθοδήγηση ενός αισθήματος ορθολογισμού (και αιτιακής αναφοράς). Ενός καθοριστικού κοινωνικού στεπτικισμού, μιας ποιητικής επιστημοσύνης και ενός λεπτοφυέστατου σαρκασμού και κόσμιας ειρωνείας που αποπνέει η σκέψη του και αντικατοπτρίζεται στη σύνολη ποιητική του δημιουργία. Έναντι της μυθολογούσας αναφοράς παλαιών δοξασιών, του όποιου θρησκευτικού ανορθολογισμού και των διαφόρων τομέων της προαπερχομένης παράδοσης, που αναχαιτίζουν την ιστορική προοπτική της σκέψης του ποιητή, και ασφαλώς υπολείπονται του σχεδιασμού της. Τα παλαιά παραδοσιακά αυτά στοιχεία, οι καθιερωμένες μορφές της ποιητικής παράδοσης, όπως τα αποκαλεί ο Αριστόξενος Σκιαδάς, εγκαλούνται από τη μνήμη του καλλιτέχνη για να την εμπνυχώσουν και όχι να ποδηγετήσουν, όπως μάλλον συμβαίνει στον Απολλώνιο τον Ρόδιο, το εισηγητή του ερωτικού στοιχείου στην επική ποίηση, ή επιδιώκουν να συγχωνευτούν με τον επίσης χαμηλόφωνο, εξομολογητικό, ερωτικό τόνο των ελεγειακών σαραγαμάτων του ωχρού μελετητή, του πρώτου λόγιου ποιητή Φιλίτα από την Κω (338). Ο Καλλίμαχος στέκεται διστακτικός για το αν θα πρέπει να ακολουθήσει με ελευθερία και άνεση τις ιδιαίτερες ψυχικές του ανάγκες, και την προσωπική του ιδιοσυγκρασία όπως έπραξε με τα ειδήλια του ο Θεόκριτος, ο προικισμένος αυτός βουκόλος ποιητής, όπως τον αποκαλεί ο Δημήτρης Τσιμπουκίδης. Γράφει στο 46 επιγράμμα του ο Καλλίμαχος: “Πολύ καλό βρήκε ο Πολύφημος το ξόρκι για τον ερωμένο. Ναι, μα τη Γή, δεν είναι αμαθής ο Κύνκλωπας. Οι Μούσες τον έρωτα αδυνατίζουν, Φίλιππε. Πανάκεια για όλα η λυρική σοφία. Έτσι θα ρώ. Μα και η νηστεία είναι ό,τι πρέπει για τα πονηρά: τη νόσο τη φιλόπαιδα κόβει στη ρίζα. Για μας υπάρχουν τόσα γιατρικά για τον έρωτα...”. Λέξεις που εύκολα θα είχαν βγει από το στόμα φανατισμένων καλογήρων του Χριστιανικού δόγματος ή από τα χείλη προεπιστημονικών γιατρών σεξολογίας, σαν και αυτές που ξεστομίζει ένας αρκετά γνωστός κακός θεατρικός συγγραφέας και σεξολόγος γιατρός, που επιδιώκει με “γεροντική μανία” να περάσει στο πάνθεο των αθανάτων. Ο Καλλίμαχος ερωτοζυγιάζεται παίζοντας. Σε ένα άλλο επίγραμμα του 41, γράφει “η μισή ψυχή μου αναπνέει ακόμα την άλλη μισή, δεν ξέρω, ο έρωτας ή ο Άδης αν την άρπαξε, πάντως έγινε άφαντη. Σε ποιο απ’ τα παιδιά να πήγε πάλι. Κι ας απαγόρευα πολλές φορές “τη δραπέτισσα”, νέοι, μην τη δέχεστε, της αξίζει ο θάνατος με λιθοβολισμό ξέροντας καλά με κάποιον έρωτα ή έτσι στριφογυρνά”. Στίχοι που θυμίζουν αμυδρά το γνωστό ποίημα Θανάτου του Κωνσταντίνου Καβάφη. Αλλά και ένας λιθολογισμός που όσο και αν είναι ποιητικός παρατέμπει στις πιο μισαλλόδοξες περιόδους της εβραϊκής Παλαιάς Διαθήκης.

Επανερχόμενος στα προαναφερθέντα, τα παραδοσιακά λοιπόν αυτά στοιχεία επέχουν θέση "διακοσμητικού" πλαισίου. Τίποτα δηλαδή περισσότερο από μια ευρεία και διαδεδομένη τάση, εμφανή σε νεοπαγανιστές δημιουργούς της εποχής του, που δε συμεριζόντουσαν τίποτε περισσότερο από μια γενική συγγένεια προτιμήσεων και αναγκών. Ήταν ένας μανιχαϊκός παγανισμός. Και πιστεύω ότι θα γίνει σαφέστερος ο όρος που χρησιμοποιώ, αν φέρουμε στη μνήμη μας τα διάφορα ρεύματα των αρχαίων Γνωστικών. Ένα σημερινό παράδειγμα είναι μάλλον ο λόγος ενός πολύ αξιόλογου και αγαπητού σε μένα ποιητή, ο αδρός, ο ρωμαλέος, ο κρυπτικός αλλά και τόσο πομπώδης και καμιά φορά στομφώδης ποιητικός λόγος του Αγγελου Σικελιανού.

Στην Καλλιμάχεια δημιουργία θα ανιχνεύσουμε μια εν "διαμορφώσει" ρεαλιστική ερμηνευτική προσέγγιση των μυθικών δοξασιών, που νοτιζόντάς την με ένα αλμυρό εξομολογητικό τόνο θα καταλήξουν σε αυτό το χαρακτηριστικό παιχνίδι, το παιχνίδι των αμφίδρομων επιθυμιών. Και έτσι ενώ αποπειράται να επαναπροσδιορίσει με έναν υποκειμενικότερο τρόπο τα στοιχεία της παράδοσης, ταυτόχρονα υποδηλώνει και την εξάρτησή του από αυτά. Η λεπτή και διακριτική του ειρωνεία υποσκάπτει τα θεμέλια της χωρίς ωστόσο να την παρωδεί ή να την εξευτελίζει, κάτι που μας δίδαξαν ο δάσκαλός του Ευριπίδης και οι Σοφιστές. (Ο Ευριπίδης, ο οποίος έσπασε τους παλαιούς ιστούς που έδεναν την τραγική ποίηση με τη θρησκεία, πράγμα που επέφερε το τέλος της τραγωδίας). Η ερμηνευτική αυτή επανατοποθέτηση των μεταφυσικών και οντολογικών προβλημάτων του σκεπτόμενου ανθρώπου έχει την αφετηρία της στο ιοστέφανο άστυ, την Αθήνα, πατρίδα της αμφιβολίας και της έρευνας, του έρωτα και του θεάτρου. Και ακόμα στους κλεινούς, αλλά τόσο παρεξηγημένους Σοφιστές, οι οποίοι με τα ρηξικέλευθα διδάγματά τους και πρωτοπόρα μηνύματά τους αντιτάχθηκαν με θάρρος στο στιβαρό και ρωμαλέο Αισχύλειο θρησκευτικό πνεύμα και σήμαναν την αρχή του τέλους του ελληνικού κλασικού κόσμου και των αξιών του, έστω και αν αργότερα η Σοφόκλεια διδαχή του εθνικού δικαίου της Αντιγόνης, θα υπερσχύσει εκείνη του ορθολογιστή Κρέοντα. Για τους μετεωροσοφιστάς που τόσο άδικα τους σατυρίζει η Αττική Κωμωδία και ειδικότερα ο Αριστοφάνης στο έργο του Νεφέλες, ο άνθρωπος είναι το κέντρο του σύμπαντος και πρέπει να φροντίζει μόνο για το "δοκείν" και όχι για το "είναι", αφού η θρησκεία, η ηθική, το δίκαιο του είναι δοσμένα νόμφ και όχι φύσει. Έτσι ο "δισσός" λόγος των Σοφιστών που κλόνισε ως τα βάθρα τον παλαιό Αττικό δεσμό του ανθρώπου με το θείο, την Πόλη και τον Νόμο, άνοιξε το δρόμο στο αντιθρησκευτικό και στο νοσηιοκρατικό πνεύμα, στον ατομικισμό και στον κοσμοπολιτισμό, αλλά και στην εγκυκλοπαιδικότητα και στον ανώτερο ανθρωπισμό, σε όλες τις τάσεις εκείνες που δυναμώνοντας όσο προχωρούσε ο τέταρτος αιώνας, επικράτησαν και έδωσαν τον τόνο στα ελληνιστικά χρόνια, όπως τόσο εύστοχα σημειώνει ο Κωνσταντίνος Τρυπάνης.

Ο Καλλιμάχος είναι ένας πρόδρομος των Εγκυκλοπαιδιστών και των κριτικά σκεπτόμενων θεϊστών. Ο στοχασμός του, η συστηματική ενοποίηση των εκφραστικών στοιχείων της γραφής του, όπως διακρίνεται από την συνθετική συγκρότηση μιας ποίησης μικρών διαστάσεων, χαμηλών στιγμών, ψυθιριστών συναισθημάτων, σκοτεινών ενίοτε διαθέσεων, απύρετων ερωτικών επιθυμιών, αόριστων πολιτικών θέσεων, φευγαλέων διδακτικών τόνων, με αυτήν την αναμφίβολη αφηγηματική άνεση και ρυθμικότητα του στίχου, ανακαλεί έντονα στη μνήμη όχι μόνο την ατμόσφαιρα των αρχαίων ελληνων λυρικών και ελεγειακών ποιητών, αλλά η ποιητική πολυεπιστημονική και η φορτισμένη με πλήθος ιστορικά και άλλα στοιχεία ποιητική του φόρμα θυμίζει έντονα τα Κάκτος του Έζρα Πάουντ. Ο Καλλιμάχος δε διαβάζεται εύκολα χωρίς υποκειμενισμό. Ο Κυρηναίος ποιητής θυμίζει περισσότερο ελεγειακό ονειροπόλο "πολύγνωστο", παρά έ-

ναν παθιασμένο απόστολο μιας άλλης εποχής. Γι' αυτό και ζούσε μάλλον περισσότερο σ' ένα αιώνιο αντάντε παρά μέσα στο σάλαγο ενός αλλέγκρο φουριόζο.

Σε ένα άκρως ενδιαφέρον κείμενο που έγραψε ο Bruno Snell και μιλά για το παιχνίδι στον Καλλίμαχο, ανάμεσα στα άλλα ενδιαφέροντα, γράφει χαρακτηριστικά: Αυτό το πνευματώδες παιχνίδι ο Καλλίμαχος το οφείλει στη ρητορική παράδοση... Ο Καλλίμαχος εγκατέλειψε νωρίς την υπερβολική χρήση των ηχητικών μέσων, που χρησιμοποιήσε ο εισηγητής της Γοργίας, αλλά αυτό το έκανε περισσότερο από καλαισθησία παρά από πεποίθηση ότι η μορφή του λόγου πρέπει να καθορίζεται από τον αντικειμενικό σκοπό. Η παγίδευση του αισθήματος με την ευφωνία και ο πλούτος των λεξιλογικών σχέσεων που τονίζεται περίτεχνα και παιχνιδιάρικα με τη χρήση αντιθέσεων, αναφορών κτλ. παραμένει ο κυρίαρχος στόχος... Ο Καλλίμαχος αποφεύγει να υιοθετήσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πεζού λόγου, όπως είναι η ρητή έκφραση του λογικού ειρμού, αντίθετα η έκθεση των σκέψεων του θυμίζει την ομηρική απλοϊκότητα· μια αξιοπρόσεχτη παρατήρηση, ανάμεσα στις άλλες ενδιαφέρουσες θέσεις, του μελετητή.

Ο Καλλίμαχος μεγάλωσε σε μια εποχή που ο ασφυκτικός έλεγχος του κόσμου από τη φιλοσοφία είχε υποχωρήσει. Η ζωή μπορούσε και πάλι ελεύθερα να ανασάνει, και οι άνθρωποι ανακάλυπταν ξανά αυτή την τόσο σπουδαία γοητεία της απλοϊκής αυθορμησίας. Γιαυτό και τα άτομα επεδίωκαν να επιστρέψουν στην πρωταρχική γλώσσα της ανθρωπότητας που είναι η ποίηση. Έστω και μέσω της μεταλλαγμένης θρησκευτικής μορφής της.

Η λιτότητα των εκφραστικών μέσων της ποίησης του Καλλίμαχου, η παιγνιώδης προσέγγιση των ξεταξομένων θεμάτων, η σκωπτική προδιάθεση, επιδιώκουν να προσφέρουν την αίσθηση ενός ενιαίου ελεγειακού ποιητικού συνόλου. Η καθαρότητα ακόμα της περιγραφής του συναίσθηματος, οι όποιες ιδέες που αναβλύζουν από το ευρύτερο πολυπολιτισμικό χώρο της Αλεξάνδρειας, αυτής της πρωτεύουσας των ηδονών και του ασκητισμού, οι θεωρίες που ξεπηδούν από τις ανάγκες της ζωής, του καθημερινού πολύμοχθου βίου των απλών ανθρώπων, η στιλπνάδα της επιγραμματικής ατμόσφαιρας, συντείνουν στο να διαφανεί η “φιλοσοφική προέκταση” της Καλλιμάχειας δημιουργίας, αλλά και της σκέψης του πεπαιδευμένου ανθρώπου της εποχής. Του καλλιεργημένου, του λόγιου, που η ευρυμάθειά τουμπολιάζει δημιουργικά το έργο του, φορτώνοντας το ίσως, με τις αναγκαίες κριτικές σταθερές χωρίς να το γονατίζει. Χωρίς δηλαδή η ποιητική αίσθηση να αλλοιωθεί από το βάρος ενός γνωσιολογικού φορτίου, όπως συμβαίνει με το έργο του Έζρα Πάουντ.

Για τον Καλλίμαχο γνώση σημαίνει μνήμη και αίσθηση ομορφιάς. Και η μνήμη προσδιορίζει την ποιητική φόρμα, και η ομορφιά το φωτίζει από τα μέσα, όπως συμβαίνει και στην καθαφική ποίηση.

Ο ποιητής είναι ένας κοσμοπολίτης της ελληνιστικής αναγέννησης, που θυμίζει έντονα τον Χόρχε Λούις Μπόρχες. Ίσως αμυδρά να συγγενεύει και με μια μικρή πλευρά του ποιητή Κωστή Παλαμά, χωρίς ασφαλώς να υπάρχουν αρκετά και σταθερά μέτρα σύγκρισης με το τιτάνιο έργο του. Η ζωή και τα διαβάσματά του συγχέονται, “ο Καλλίμαχος είναι ένας άνθρωπος των γραμμάτων με την σύγχρονη έννοια του όρου”, σημειώνει η ερευνήτρια και ιστορικός Jaqeline de Romilly.

Στον Κυρηναίο επιγραμματοποιό το ποιητικό εκφραστικό του ιδίωμα επιδιώκει να αποσπασθεί από το θέμα που γλωσσικά επενδύει και να αποπλάκυνθεί από αυτό μ' έναν τρόπο όχι πάντοτε ευδιάκριτο. Το γλωσσικό ιδίωμα, του μεταφιλόσοφου ποιητή είναι επιλεγμένο. Το μέτρο του είναι το ομηρικό εξάμετρο, έτσι όπως αμυδρά το εξεργάστηκε ο Αρχίλοχος και το υιοθέτησε ο Νόννος και ο ίδιος. Χρησιμοποιεί μέσα στο

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΟΝ
ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

έργο του κοινές λέξεις φορτίζοντάς τες με μια δική του αισθαντικότητα, παράλληλα με τη χρήση της παραδεδομένης γλώσσας, του χρησιμοποιούμενου πριν από αυτόν λογοτεχνικού είδους. Οι Αλεξανδρινοί ποιητές γνωρίζουμε ότι αρέσκονταν στην χρησιμοποίηση νέων λέξεων ή “νέας γλώσσας”, λέξεων σπανίων και δυσνόητων κάποτε κάποτε, και επεδίωκαν να καλλιεργήσουν νέους γλωσσικούς σχηματισμούς και τα “απαξ λεγόμενα”. Οι λέξεις κερδίζουν σε βάθος και προικίζονται με νέα νοήματα. Καινούριοι γλωσσικοί τύποι και νεόκοπες εκφράσεις κάνουν την εμφάνισή τους. Ολόκληρο το έργο του Καλλιμάχου, ιδιαίτερα όμως τα επιγράμματά του, διακρίνεται για την πλούσια εσωτερικότητα του κόσμου του, την προσήνεια των ανθρώπων του, την τρυφερότητα της φωνής μιας κοινωνίας βουλιαγμένης πίσω στα βάθη του χρόνου, σημειώνει ένας από τους δεκάδες μεταφραστές του, ο Θανάσης Παπαθανασόπουλος. Μια επεξεργασμένη και φροντισμένη γλώσσα που επιδρά στην μορφολογία, και δεν σκιαγραφεί μόνο την οργάνωση των ανθρωπίνων σχέσεων και τη σχέση του ανθρώπου απέναντι στο φυσικό του περιβάλλον, αλλά διαμορφώνει και αποκαλύπτει την ποιότητα των σχέσεων αυτών. Και ενώ την πραγμάτευση την διακρίνει ο έντονος ελεγειακός τόνος, το πνεύμα που την ερμηνεύει είναι ρεαλιστικό. Ενός συγκινητικού ρεαλισμού που εξαρτάται από την ερμηνεία των περιγραφόμενων καταστάσεων, καθώς οι καταστάσεις αυτές παραπέμπουν στην σκηνογραφία της παραδοσιακής παγανιστικής μυθολογίας και υποδηλώνουν μια τρυφερή αίσθηση που συναντάει άνετα το χώρο που την περιβάλλει. Με τον τρόπο αυτό έχουμε το κλιμακωτό βάθος του ποιητικού τοπίου. Την απόσταση του χρόνου και κατά συνέπεια την προοπτική του ποιητικού δράματος. Την αναπαράστασή του με τη μνήμη. Δηλαδή την παραστατική του θέματος. Τέλος την αναγωγή του με την κριτική διάνοια και φαντασία στη διάσταση εκείνη που παραβολή και ποίημα ταυτίζονται. Γι’ αυτό και η χρήση του συγκεκριμένου αυτού γλωσσικού ιδιώματος υπερέχει ορισμένες φορές ή και συναγωνίζεται το περιγραφόμενο θέμα, καθώς αποκρυσταλλώνει με δεξιότητα την ποιητική αίσθηση από την αδρότητα του περιγράμματος την άπνοη τονική διαβάθμιση της όποιας διακοσμητικότητας. Επιδίωξη του Καλλιμάχου είναι η εύρυθμος και αρμονική διάταξη της καλλιτεχνικής αίσθησης και όχι η ιστορική αναφορά, ή επανάληψη των μυθικών αρχών. Έτσι μεταλλάσσει ακόμα και τις προσωπικές του καταστάσεις, γεγονότα, και επιθυμίες σε καλλιτεχνική προδιάθεση. Το ζητούμενο δεν είναι τόσο το ίδιο το γεγονός, ή ακόμα θα λέγαμε το συναίσθημα του γεγονότος αυτού, όσο η συνειδητοποίησή του.

Και αυτό διακρίνεται περισσότερο στα επιγράμματά του, και ιδιαίτερα εκείνα στα οποία μας μιλά για την κλίση του προς τα παιδιά. Δηλαδή την παιδική αντρική ομορφιά. Ο Καλλιμάχος ελέγχει με έναν “απόλυτο” τρόπο την έκφρασή του. Έστω και αν είναι όχι μόνο ευδιάκριτο αλλά και επισημαίνεται το γένος του προσώπου. Δεν θα συναντήσουμε στον Καλλιμάχο τις εκφραστικές τολμηρότητες άλλων ερωτικών επιγραμματοποιών, όπως αυτές καταγράφονται στο πασίγνωστο βιβλίο της Παλατινής Ανθολογίας, Στράτωνος Μούσα Παιδική, και σαν την γνωστή και απολαυστική μετάφραση του Γιώργου Ιωάννου.

Ο ερωτικός λόγος του Καλλιμάχου, ο εκουσίως εξειδικευμένος λόγος του, έχει κάτι από την ατμόσφαιρα και την αφαιρετική διάθεση των Σονέτων του Σαίξπηρ και θυμίζει ορατάμενα Ρουμπαγιάτ του Ουάρ Καγιάμ. Η έλλειψη της συναίσθησης μιας ηθικής καταπίεσης, η ασυτηρότητα ή η υποκοίσις των ηθών δεν βλάπτουν τον λόγο του να είναι ζυγισμένος, μετρημένος και προσεκτικά διατυπωμένος. Και είναι περισσότερο λόγος περί έρωτος, περί της αισθητικής ομορφιάς, παρά ερωτικό ποίημα, ποίημα προς το αντρικό ερωτικό αντικείμενο. Ο Καλλιμάχος αποσιωπά διακριτικά την ερωτική ε-

μπειρία και τονίζει περισσότερο την αίσθηση της εμπειρίας αυτής. Ο ερωτισμός με την ευρύτερη έννοια του όρου, υμνογραφείται, ενώ αντίθετα υποχωρεί η επιθυμία. Και ασφαλώς στον Καλλίμαχο δε συναντάμε την γνωστή μεταμφίεση των ρόλων του Μαρσέλ Προυστ. Η υποβολή της ερωτικής αίσθησης είναι τόση, ώστε να μην αφήνεται τίποτε στη σκιά ή υπονοούμενο. Η συγκίνηση είναι άμεση και καταλυτική, ή χαρά πηγαία, και ο συναισθηματισμός βαθύς. Μια αρχαία ελληνική παράδοση που μας λέει ότι η ομορφιά διαμορφώνει τον χαρακτήρα των ευαίσθητων ανθρώπων, βελτιώνει την ηθική τους στάση και προάγει την προσωπική τους αρετή. Γράφει ο ίδιος: “Αν με τη θέλησή μου Αρχίνε σου νυχτοραγούδησα, πες μύριες κατηγορίες. Μα αν άθελά μου ήρθα, άσε το θυμό. Το ανόθευτο κρασί κι ο έρωτας μ’ ανάγκασαν, καθώς ο ένας μ’ έσερνε, κι ο άλλος δεν μου επέτρεπε να λογικευτώ. Σαν ήρθα όμως δε φώναξα ποιός ήτανε ή τίνος γιος, μα φίλησα το κατώφλι. Αν τούτο είναι αδίκημα, αδικώ”, επίγραμμα 42, ή πάλι σε άλλο επίγραμμά του, το 52: “τον όμορφο μελαχρινό Θεόκριτο, αν μούχει μίσος, τετράκις να μισήσεις, μα αν μ’ αγαπά αγαπά τον. Ναι εύχομαι στο Γανυμήδη, ουράνιε Δία. Κι εσύ ερωτεύθηκες κάποτε, κι ας μην μακρηγορήσω”.

Παρόμοια τεχνική χρησιμοποιεί ο Καλλίμαχος και όταν διαπραγματεύεται το θέμα του θανάτου. Το ίδιο το γεγονός του θανάτου έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Αυτό που κρατιέται στην ποιητική επιφάνεια είναι η συνειδητοποίηση του φρικτού γεγονότος. Η συναισθήση του και η απορρέουσα από αυτό απέραντη και αβάσταχτη θλίψη. Μια μελαγχολική διάθεση και ένα αξιοπρεπές παράπονο συνοδεύει τους σύντομους και λιγόλογους θυμάλγεις στίχους του. Ο Καλλίμαχος ευτυχώς αποφεύγει να γίνει όπως και στα ερωτικά θέματά του ο ύπατος εξομολόγος αμαρτημάτων που ακόμα δεν έγιναν, όπως θα έλεγε και ο Καρλ Κράους. Και το τραγικότερο ίσως είναι ότι ανάμεσα στα θέματα των καλλιμάχειων αυτών επιγραμμάτων πρωτεύοντα ρόλο κατέχουν αυτά που αναφέρονται στην παιδική θνησιμότητα, όπως το επίγραμμα 16, όπου οι θυγατέρες των Σαμίων κήδευσαν τη μικρή και χαριτωμένη Κρηθίδα την πολύμυθον. Ή πάλι το επίγραμμα 19, το οποίο διακρίνεται για την υποδειγματική του περιεκτικότητα, όπου μέσα σε δύο μόνο στίχους φανερώνεται όλος ο ψυχικός βουβός πόνος, και η τραυματική εμπειρία του δύστυχου πατέρα που έθαψε τον δωδεκαετή γιό του το Νικοτέλη. Την πολλήν ελπίδα όπως χαρακτηριστικά λέει: “Το δωδεκάχρονο παιδί έθαψε ο πατέρας Φίλιππος εδώ, τη μεγάλη ελπίδα του, το Νικοτέλη”.

Επιτύμβια επιγράμματα για μικρά παιδιά, θα ήθελα να προσθέσω ότι δεν συναντάμαι παρά πολύ συχνά. Μια σύντομη επιγραφή με τα επιτύμβια της Ανθολογίας θα μας φανέρωνε περίπου δέκα ακόμα περιπτώσεις επιγραμματοποιών που ασχολήθηκαν με το θέμα. Όπως π.χ. οι Ποσειδίππος, Αντίπατρος ο Σιδωνίος, Λουκιανός, ο Βιάνωρ κ.ά. Και ασφαλώς διαβάζοντας το σπαραχτικό επίγραμμα του Καλλίμαχου δεν θα μπορούσαμε να μην θυμηθούμε και το έργο “Ο τάφος” του Κωστή Παλαμά.

Παρ’ ότι λοιπόν οι θεματικές διαφοροποιήσεις στον Καλλίμαχο είναι αρκετά ισχνές, ο υφολογικός του τρόπος, αυτός ο ερμηνευτικός αναγκαίος όρος υποκαθιστά μέσω της σάτιρας και της λεπτής ειρωνείας το ίδιο το θέμα.

Έτσι η όποια σπουδαιότητα του θέματος δεν καθορίζει την ποιητική ατμόσφαιρα του έργου μάλλον συμβαίνει το αντίθετο.

Ο Καλλίμαχος δεν είναι ο κουρασμένος πεσσιμιστής που η σκεψη του συμβηματίζει με τη διαδεδομένη διάθεση της εποχής του. Δεν είναι ο πολυμύθος καλλιτέχνης που αιωρείται σε ένα φιλοσοφικό μεταφυσικό ελκυστικό κενό όπως ήταν ο κόσμος των Κυνικών. Μέσα από την εσκεμμένη ίσως αοριστία της ποιητικής του ατμόσφαιρας ανακαλεί και ιγνογραφεί την ανθρώπινη τοιχογραφία της εποχής του, και τη συμπληρώνει

με την φιλολογικότητα της έμπνευσής του, ή, παραφράζοντας τον ουσιαστικό λόγο της μεγάλης Μαργαρίτας Γιουρσενάρ για τον Κωνσταντίνο Καβάφη, η ποιητική του αναπόληση τον κατέστησε κυρίαρχο του χρόνου. Η πιστότητά του στην ποιητική εμπειρία, καταλήγει σε μια θεωρία της αθανασίας και το έργο του και το όνομά του νίκησαν επάξια το σκοτάδι της λήθης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (ενδεικτική)

1. Frank Walbank, *Ο Ελληνιστικός κόσμος*, Βάνιας 1993
2. Αριστόξενος Σκιαδάς, *Αρχαϊκός λυρισμός II*, 1986
3. Ουράνα Διοματάρη, *Ο ποιητής γράφει την ιστορία του κόσμου*, Πιτσιλός 1985.
4. Κωνσταντίνος Τρυπάνης, *Η Αλεξανδρινή ποίηση*, Ανατολή 1943
5. Brunno Smell, *Η ανακάλυψη του πνεύματος*, Μ.Ι.Ε.Τ 1981
6. *Μετρική της αρχαίας ελληνικής ποίησης*, 1969
7. Jacqueline de Romilly, *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Καρδαμίτσα 1988.
8. Μαργαρίτα Γιουρσενάρ, *Το στεφάνι και η λύρα*, Χατζηνικολή 1986
9. Callimachos, *Hymns and Epigrams*, Loeb Classical Library, 1977
10. Καλλίμαχος, *Επιγράμματα* (μεταφρ., εισαγωγή: Θανάσης Παπαθανασόπουλος, Μελέαγρος 1992)
11. Καλλίμαχος, *Ύμνοι* (μετάφραση: Πάικος Νικολαΐδης, Ασλάνης 1993

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

ΣΤΑΜΑΤΕΛΑΤΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ @ ΣΙΑ Ο. Ε.

για παιδιά

* **Βιβλία**

και νέους

Γυμνασίων

* **Βοηθήματα για μαθητές**

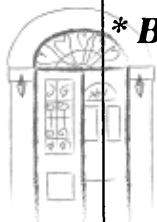
Λυκείων

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΑΠΥΣΣΕ 22 18 ΕΦΟΥΡΙΟΥ

ΛΙΘΟΣΤΡΩΤΟ — ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ — 0671 — 22918

ΓΛΥΝΗ ΜΟΣΧΟΥΛΑ – ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ ΕΥΤΥΧΙΑ, φοιτήτριες του Παντείου Πανεπιστημίου

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ*

ΜΕΡΟΣ Α

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ – ΤΕΧΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Τη βιομηχανική κληρονομιά ως έννοια συνθέτουν πολλά και διαφορετικά στοιχεία του βιομηχανικού παρελθόντος, (όπως μηχανές, κατασκευές, γραπτά ή προφορικά αρχεία κ.ά.). Τα στοιχεία αυτά προσφέρουν γνώσεις σχετικές με την ιστορία, την τέχνη, τη θρησκεία, τις κοινωνικές συνθήκες, τις παραγωγικές δραστηριότητες και με πολλά άλλα θέματα, που αφορούν μια χώρα ή έναν πληθυσμό ανάμεσα στις εποχές.

Η περιορισμένη παιδεία όσων κατά καιρούς ασχολήθηκαν με την εύρεση, την ταξινόμηση και τη φροντίδα διαφόρων μνημείων, έστρεψε την προσοχή τους στην ιδιαίτερη μέριμνα για τα ιστορικά μνημεία, (εκκλησίες, τείχη, πύργοι κ.ά.), λόγω της αξίας τους και του λαμπρού παρελθόντος τους. Όμως, υπάρχουν και κάποια παλιά κτίσματα, που αποτελούν συνισταμένες πολιτισμικών επιδράσεων και λειτουργούν ως φορείς πληροφοριών για τις συνθήκες εργασίας και παραγωγής, τα τεχνικά μέσα και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων μιας εποχής, ενώ παράλληλα μπορούν να έχουν τα χαρακτηριστικά των ιστορικών μνημείων. Εκτός, όμως, από τα διάφορα κτίσματα – συμπεριλαμβανομένων και των κατοικιών – τα εργαλεία και τις μηχανές, σημεία για να ανακαλύψουμε τις διάφορες μορφές ενός πολιτισμού, (αρχαίου ή πρόσφατου), μας δίνουν τα έντυπα, τα αρχεία και τα απομνημονεύματα, που αποτελούν τη βάση κάθε γνώσης για τα κτίσματα, τα μηχανήματα και τα εργαλεία. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της βιομηχανικής κληρονομιάς ενός τόπου και σκιαγραφούν τα σημαντικότερα γεγονότα της ιστορίας του, προσφέροντας τεκμήρια σε απλές υποθέσεις. Για όλα τα παραπάνω στοιχεία δόθηκε ο ορισμός “τεχνικά μνημεία”. Πριν ασχοληθούμε αναλυτικότερα με το θέμα αυτό, πρέπει να κάνουμε διαχωρισμό ανάμεσα στα “τεχνικά” μνημεία και τα μνημεία τέχνης, ο οποίος είναι αρκετά δύσκολος και ασαφής.

Το επίθετο “τεχνικά” αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες της βιομηχανίας, του εμπορίου, των συγκοινωνιών και των υπηρεσιών. Επομένως, “τεχνικό” μνημείο είναι το προϊόν των παραπάνω τομέων και συγκεκριμένα το “κινητό ή ακίνητο αντικείμενο που χαρακτηρίζει την εποχή του και συμβάλλει στην κατανόηση μιας εργασιακής διαδικασίας”. Κάθε βιομηχανικό επίτευγμα λοιπόν, αποτελεί τεχνικό μνημείο. Εξαιρούνται, βέβαια, αυτά που αποτελούν απλή λειτουργικά τμήματα μιας παραγωγικής διαδικασίας.

* Σημείωση: Εργασία που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του μαθήματος “Ιστορικές Εξελίξεις” του τμήματος Αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης του ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΝΙΜΟ ΚΑΙ ΕΞΟΧΟ

Τα "τεχνικά" μνημεία μπορούν ταυτόχρονα να είναι και μνημεία τέχνης, εφόσον πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις. Συχνά παρατηρούνται μεταβολές τεχνικών μνημείων σε μνημεία τέχνης, ενώ η αντίστροφη περίπτωση είναι πολύ σπάνια.

Τα τεχνικά μνημεία παρέχουν ευκρινείς πληροφορίες για διάφορα θέματα:

– Ο τομέας της βιομηχανικής παραγωγής πρώτων υλών, μας ενημερώνει για οικολογικά θέματα, π.χ.: τις βλαβερές επιπτώσεις της λειτουργίας της χημικής βιομηχανίας. Γενικά, είναι γνωστό πως οι βιομηχανικές δραστηριότητες προκαλούν περιβαλλοντικές επιδράσεις στη βλάστηση, τα ζώα, αλλά και τον άνθρωπο.

– Τα κτίσματα των παραγωγικών εγκαταστάσεων μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικά συμπεράσματα για τις οικονομικές συνθήκες μιας εποχής στα πλαίσια της τότε πολιτικής κατάστασης, για τον τεχνικό εξοπλισμό τους, τις συνθήκες εργασίας και συγκεκριμένα την προστασία και την υγεία των εργαζομένων.

– Από την πλευρά της ιατρικής, πληροφορίες δίνουν οι χώροι των λουτρών και αποδυτηρίων των βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Η κακή υγιεινολογική κατάσταση των λουτρών στα εργοστάσια το 19ο αιώνα, είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα συνθηκών υγιεινής της εποχής.

– Οι οικισμοί των εργατών γύρω από τις βιομηχανίες δίνουν πληροφορίες για τις κοινωνικές συνθήκες της κάθε εποχής.

Ακόμη, τα "τεχνικά" μνημεία μας ενημερώνουν:

- για τα προβλήματα των σχέσεων εργοδοσίας – συνδικαλιστών
- για το δίκαιο, τα νομικά θέματα και τις ισχύουσες νομικές διατάξεις
- για την καλλιτεχνική αντίληψη των ατόμων
- για τις γεωλογικές συνθήκες και τα κοιτάσματα πρώτων υλών
- για τις κλιματικές συνθήκες
- για τη θρησκεία και την κοσμοθεωρία
- για τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες ζωής κάθε εποχής.

Τέλος, τα "τεχνικά" μνημεία μπορούν να δώσουν απαντήσεις σε κοινωνικά προβλήματα και ερωτήματα.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Οι μεγάλες αλλαγές της οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας, οι τρομακτικοί ρυθμοί της τεχνολογικής ανανέωσης και η ταχύρρυθμη πολεοδομική ανάπτυξη οδήγησαν στην εγκατάλειψη και καταστροφή των βιομηχανικών τόπων και συγχροτημάτων μαζί με ό,τι περιείχαν ή παρήγαγαν. Έτσι, τα βιομηχανικά μνημεία, ακολουθώντας την πορεία των λεγόμενων ιστορικών μνημείων, καταστρέφονται παίρνοντας μαζί τους μνήμες και μαρτυρίες που συνθέτουν την ιστορία του βιομηχανικού πολιτισμού κάθε τόπου, μια ιστορία που ακόμη δεν έχει γραφτεί.

Σύμφωνα με τον S. Giedion "Μια κοινωνία που χάνει τη μνήμη της δεν είναι σε θέση να γνωρίζει που βρίσκεται και που πηγαίνει. Είναι πολύ λιγότερο υπεύθυνη από το άσος που προχωρά με τη βεβαιότητα τουλάχιστον του ενστίκτου". Γι' αυτό το λόγο είναι αναγκαίος ο καθορισμός στρατηγικής έρευνας, αξιολόγησης, διάσωσης και μελέτης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Έτσι, αναπτύχθηκε η Βιομηχανική Αρχαιολογία, η συστηματική διερεύνηση δηλαδή όλων των υλικών πηγών του βιομηχανικού πολιτισμού από την προϊστορία ως το παρόν. Πιο συγκεκριμένα, μελετώνται και καταγράφονται, διατήρηση και έρευνα των τόπων και δομών της πρώτης βιομηχανικής δραστηριότητας. Είναι μια προσπάθεια μελέτης σε βάθος του "βιομηχανικού πολιτισμού". Η Βιομη-

χνική Αρχαιολογία αναγνωρίζει τη σημασία των τεχνικών μνημείων ως έγκυρων φορέων πληροφοριών, γι' αυτό προσπαθεί με βάση τα μνημεία αυτά να περιγράψει την ιστορία της βιομηχανικής εξέλιξης. Ξεκινά από τους τόπους δουλειάς, τα κτίρια, τις μηχανές και φθάνει στους ανθρώπους, τις νέες κοινωνικές τους σχέσεις και τάξεις, στα υλικά μέσα και στους τρόπους παραγωγής σε μια καθορισμένη εποχή. Ο ιστορικός αυτός κλάδος δίνει ιδιαίτερη σημασία στην εποχή που η βιομηχανία ανέλαβε καθοριστικό ρόλο σε όλους τους τομείς και δημιουργήθηκαν νέες κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία.

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πέντε μεγάλες ενότητες αποτελούν το αντικείμενο της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας. Αυτές είναι: 1) Βιομηχανικά κτίρια, 2) μηχανές – εργαλεία, βιομηχανικό προϊόν, 3) μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς, 4) εργατικές κατοικίες και 5) φυσικοί τόποι βιομηχανικής εκμετάλλευσης – τεχνικά έργα υποδομής. Πιο αναλυτικά:

1) Βιομηχανικά κτίρια. Η έννοια της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας συνδέεται άμεσα με την ιστορία και εξέλιξη της αρχιτεκτονικής. Το εργοστάσιο ως κτίριο πέρασε από διάφορα στάδια προσαρμογής και ανάπτυξης. Αφού ξεπέρασε τις αρχικές προσαρμογές της πρώτης βιομηχανικής παραγωγής, περνά σε μορφές αρχιτεκτονικής που απορρέουν από τα κυρίαρχα ρεύματα της εποχής, συνδέοντας την αισθητική με την επιβλητική εικόνα της επιχείρησης. Μια τάση αυτόνομης βιομηχανικής αρχιτεκτονικής διαμορφώνεται στις αρχές του 20ου αιώνα. Αυτή ακολούθησε τους νόμους της λειτουργικότητας και της οικονομίας δυνάμεων, χρόνου και υλικού. Τα υλικά που υπερίσχυσαν είναι το τσιμέντο και το σίδηρο, που εξυπηρετούν τους παραπάνω νόμους. Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι ο μύθος της μηχανής γοήτευσε ολόκληρες γενιές αρχιτεκτόνων που υπηρετούν διάφορες σχολές. Πολλά θα μπορούσαν να γραφτούν για τη σχέση της αρχιτεκτονικής και της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας, όμως είναι ένα κεφάλαιο με ανεξάρτητα θέματα και ευρύ πειρεχόμενο.

2) Μηχανές – Εργαλεία – Βιομηχανικό Προϊόν. Τα “πολιτιστικά” αυτά “αγαθά” είναι μάρτυρες όλων των σταδίων ανανέωσης και επιρροής της τεχνολογίας στην εξέλιξη της οργάνωσης της εργασίας, της παραγωγής και του βιομηχανικού κτιρίου. Παράλληλα, έχουν τη δική τους αισθητική πλευρά, αρχίζοντας από την πρώτη βιομηχανική περίοδο, όταν σύμφωνα με το γούστο κάθε εποχής, τις μηχανές και τα εργαλεία στόλιζαν διάφορα διακοσμητικά στοιχεία και συνεχίζοντας με τη στιγμή που οι μηχανές, τα εργαλεία και το βιομηχανικό προϊόν περνούν από τα χέρια του ενός ιδιοκτήτη στους πολλούς, αποκτώντας τη δική τους αισθητική.

3) Μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς. Η επανάσταση των μέσων αυτών σημαδεύει την πορεία εξέλιξής τους. Η μείωση του χρόνου κυκλοφορίας των αγαθών, των πληροφοριών, αλλά και των ανθρώπων οδήγησε στην ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας και μεταφοράς που αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες της σχέσης πόλης – βιομηχανίας.

4) Εργατικές Κατοικίες. Οι οικισμοί των εργατών είναι σημεία αναφοράς των διαφόρων στιγμών ανάπτυξης της βιομηχανικής παραγωγής. Οι κατοικίες αυτές αποτελούν σημαντικές πηγές της ιστορίας του βιομηχανικού πολιτισμού. Βέβαια, μαζί με την ανάπτυξη της βιομηχανίας άλλαζαν συνέχεια οι απόψεις για τη θέση και τη φύση της εργατικής κατοικίας.

5) Φυσικοί Τόποι Βιομηχανικής Εκμετάλλευσης – Τεχνικά Έργα και Έργα Υποδο-

μής. Η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη κάθε χώρας ενισχύεται από την τροφοδότηση με πρώτες ύλες από το έδαφος και το υπέδαφος. Ταυτόχρονα όμως, προκαλούνται μεταβολές στο περιβάλλον με σημαντικές επιπτώσεις. Σοβαρές αλλαγές στο περιβάλλον προκαλούνται και από τα μεγάλα τεχνικά έργα. Όμως, εκτός από τη μελέτη των μεταβολών του περιβάλλοντος, η Βιομηχανική Αρχαιολογία ενδιαφέρεται για τον ανθρώπινο παράγοντα και για όλα τα σχετικά με τον εξοπλισμό των εργοστασίων θέματα.

Τα βιομηχανικά κτίρια, οι εργατικές κατοικίες, τα μέσα συγκοινωνίας και μεταφοράς, οι μηχανές, τα έργα υποδομής κ.ά. αποτελούν σημαντική πηγή της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας, αφού είναι μνημεία του βιομηχανικού πολιτισμού.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΦΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Πατρίδα της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας θεωρείται η Μεγάλη Βρετανία, ο τόπος στον οποίο συντελέστηκε αρχικά και καρποφόρησε η Βιομηχανική Επανάσταση. Μπορούμε, όμως, να βρούμε την αφετηρία της ακόμα πιο πίσω, στο 19ο αιώνα, στον τομέα των ορυχείων, όπου χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ο όρος “αρχαιολογία των ορυχείων” και ήταν τμήμα μιας Βιομηχανικής Αρχαιολογίας με διαφορετικό περιεχόμενο από αυτό που της προσδίδεται σήμερα. Ο Fr. Freise, που ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για την ιστορία των ορυχείων, τόνιζε ότι: “Από τα παλιά ορυχεία, τα ερείπια και τα ευρήματά τους μπορούσε κανείς να συναγάγει τα πλέον σαφή συμπεράσματα. Με τον τρόπο αυτό η Βιομηχανική Αρχαιολογία, σε κάποιες περιπτώσεις, μπορεί να καλύψει στην πράξη ικανοποιητικά την έλλειψη ιστορίας”. Ωστόσο, πίστευε ότι: “... δεν μπορεί κανείς να χρησιμοποιήσει τις ιστορικές ειδήσεις ως υποκατάστατο για την έλλειψη αρχαιολογικού υλικού”. Η “αρχαιολογία των ορυχείων”, ουσιαστικά, ήταν αποτέλεσμα της αντίληψης της εποχής που επιδίωκε την εξίσωση των ιστορικών μνημείων με τα σημαντικά τεχνικά μνημεία, με σκοπό την άνοδο του πολιτισμού. Πάντως, πρέπει να αναφερθεί πως τόσο η έννοια της “αρχαιολογίας των ορυχείων”, όσο και αυτή της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας, αλλά και η σχέση μεταξύ τους δεν έγιναν ιδιαίτερα αντιληπτές εκείνη την εποχή.

Το ενδιαφέρον για τα τεχνικά μνημεία πέρασε από πολλά και διάφορα στάδια ανάμεσα στις δεκαετίες. Φτάνοντας στο τέλος της δεκαετίας του 1960, ο απολογισμός των αποτελεσμάτων στο τέλος των πολέμων καθιστά αναγκαία τη λήψη μέτρων για την προστασία των μνημείων, χωρίς, όμως, να δίνεται ιδιαίτερη μέριμνα στα τεχνικά μνημεία.

Λίγα χρόνια νωρίτερα, στα μέσα της δεκαετίας του '50, αναπτύχθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία σημαντικές τάσεις που οδήγησαν στη δημιουργία του επιστημονικού κλάδου της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας στη Δυτική Ευρώπη. Η σωτηρία και η αποκατάσταση των τεχνικών μνημείων ήταν ο στόχος των πρώτων εργασιών των Βρετανών. Αργότερα, αναπτύχθηκε, ως επιστημονική έρευνα, η Βιομηχανική Αρχαιολογία για την ενίσχυση της ιστορίας της τεχνολογίας και της οικονομίας. Ο A. Paulinyi ήταν ο πρώτος που ανέπτυξε αυτή την καινούρια αντίληψη.

Το 1955 αναφέρθηκε για πρώτη φορά ο όρος “Βιομηχανική Αρχαιολογία”. Η ονομασία αυτή δόθηκε από την τοπική ιστορία της Μ. Βρετανίας. “Νονός” της επιστήμης αυτής υποστηρίζεται πως ήταν ο καθηγητής της λατινικής γλώσσας στο πανεπιστήμιο του Birmingham, D. Dudley. Το Συμβούλιο της Βρετανικής Αρχαιολογίας, το 1959, αναγνωρίζοντας τις δραστηριότητες των τοπικών μουσείων, των συλλογών και των κοινοτήτων για τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων, συγκάλεσε μία διασκέυη με καθήκον να μελετήσει τις δραστηριότητες και ιδρύσει ερευνητική επιτροπή για τη “Βιομηχανική Αρχαιολογία” (R.C.I.A.).

Ο πιο ένθερμος υποστηρικτής της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας ήταν ο Kenneth Hudson. Αυτός έδωσε, το 1963, τον εξής ορισμό σε αυτή τη μορφή της αρχαιολογίας: "... είναι η οργανωμένη σε επίπεδο επιστημονικού κλάδου, έρευνα των υλικών καταλοίπων βιομηχανιών του παρελθόντος". Ενώ, το 1963 υποστήριξε την αναγνώριση της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας ως ανεξάρτητου επιστημονικού κλάδου, το 1965 θεωρούσε ότι ο κυριότερος σκοπός της είναι: "... η, μέσω της διερεύνησης των υλικών καταλοίπων, συμβολή της στη γνώση της εξελικτικής πορείας της οικονομίας και της κοινωνίας".

Έναν άλλο ορισμό στις αρχές της δεκαετίας του '70, έδωσε ο Angus Buchanan: "Η Βιομηχανική Αρχαιολογία είναι ένας ερευνητικός τομέας, που ασχολείται με τη διερεύνηση, την κατανόηση, την καταγραφή και τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων. Η σημασία αυτών των μνημείων πρέπει να τεθεί στο πλαίσιο της ιστορίας της κοινωνίας και της τεχνολογίας". Ο Buchanan όπως και ο Hudson, τόνιζε την επιστημονικότητα του κλάδου.

Η οικονομική και τεχνολογική ιστορία παρουσίασε έντονη επιχειρηματολογία κατακρίνοντας την Βιομηχανική Αρχαιολογία στα εξής σημεία:

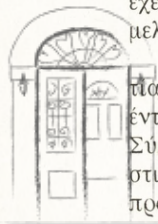
- Ο όρος Βιομηχανική Αρχαιολογία είναι άστοχος.
- Η Βιομηχανική Αρχαιολογία δεν έχει ένα συγκεκριμένο πεδίο ερευνών.
- Δεν έχει να επιδείξει μια δική της μέθοδο.
- Δεν μπορεί να είναι ένας ανεξάρτητος ερευνητικός κλάδος.

Ο Pauliny συμφωνεί όσον αφορά τα συγκεκριμένα επιχειρήματα με την αστοχία του όρου αρχαιολογία λόγω των χρονικών στιγμών που εξετάζει, των τεχνικών που χρησιμοποιεί και του χαρακτήρα των πηγών της. Πιστεύει ακόμα ότι η Βιομηχανική Αρχαιολογία της βρετανικής σχολής βρίσκεται πιο κοντά στις ιστορικές επιστήμες, παρά στην αρχαιολογία.

Έντονη κριτική προκάλεσε η αντίφαση ανάμεσα στον χαρακτηρισμό του κλάδου και στο χρονικό διάστημα στο οποίο πραγματοποιείται η έρευνά του. Ο Arthur Raistrick συγκεκριμένα ζητά "...μια πιο ομοιόμορφα κατανεμημένη έρευνα της βιομηχανίας από την προρωμαϊκή εποχή ως σήμερα με χρήση των πολλών τεχνικών της αρχαιολογίας..." και την αλλαγή του ονόματος του κλάδου σε "Βιομηχανική Αρχαιολογία και Απογραφή". Όσον αφορά τον ορισμό και το αντικείμενο της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας ο Raistrick διατυπώνει τα εξής: "... πρέπει να μελετήσει τον εργαζόμενο άνθρωπο σε σχέση με τα εργαλεία του, τις κατασκευές, τα κτίρια και τις πρώτες ύλες με τις οποίες εργάζεται, καθώς και με το άμεσο περιβάλλον στο οποίο διεξάγει αυτήν την εργασία. Με την ανακάλυψη, καταγραφή, ταξινόμηση και διατήρηση, προσπαθούμε να δείξουμε και να αναπαραστήσουμε τη συνεχή πρόοδο στη διάρκεια των αιώνων και την αυξανόμενη επιδεξιότητα του εργαζόμενου ανθρώπου στην κατεργασία των πρώτων υλών του περιβάλλοντός του".

Ο Jan Pazdur, ο οποίος αντιπροσωπεύει την πολωνική αντίληψη, θεωρεί ότι: "... δε σχηματίστηκε μια νέα επιστήμη, παρά μόνο ένα διακλαδικό ερευνητικό πεδίο, το οποίο έχει στο επίκεντρο της έρευνάς του μια κατηγορία πηγών και θεμάτων που έχουν παραμεληθεί από άλλες επιστήμες, κυρίως από την ιστορία της τεχνικής και της οικονομίας".

Στα σοσιαλιστικά κράτη η ενασχόληση με τα τεχνικά μνημεία άρχισε από τη δεκαετία του '50. Εκεί, η Βιομηχανική Αρχαιολογία ως επιστημονικός κλάδος, είναι πολύ πιο έντονα ενσωματωμένη στη γενική εκπαιδευτική διαδικασία επί όλης της Δυτικής Ευρώπης. Συμφωνά με τους Waechter και Wagenbreth: "Η εργατική τάξη καλείται στα σοσιαλιστικά κράτη, να συνδυάζει όλο και καλύτερα την οικονομο-τεχνική επανάσταση με τα προτερήματα του σοσιαλισμού". Ένα άλλο σημείο που τονίζουν και το οποίο δεν έχει αναφερθεί σε άλλο ορισμό είναι η αναγκαία μελέτη και συντήρηση των τεχνικών μνημείων.

ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΕΛΦΩΝ

ων του παρόντος, τα οποία αργότερα θα αποτελέσουν αντικείμενα της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας της διατήρησης των μνημείων, γιατί πιστεύει ότι η αρχαιολογία αυτή είναι μια ερευνητική άσκηση της προϊστορίας, ενώ η έρευνα και η διατήρηση μνημείων νεότερων εποχών αποτελεί αντικείμενο της συντήρησης μνημείων.

Από την άλλη μεριά ο Gerd Weisgerber ορίζει τη Βιομηχανική Αρχαιολογία ως “ένα ιστορικό κλάδο που χρησιμεύει στη διερεύνηση του βιομηχανικού παρελθόντος. Κύριες πηγές υλικού της αποτελούν τα μνημεία της βιομηχανίας, του εμπορίου, των συγκοινωνιών και της διανομής αγαθών. Η μέριμνα για τη συντήρηση και τη διατήρηση αυτών των μνημείων ανήκει στην αρμοδιότητα της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας”.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι η Βιομηχανική Αρχαιολογία αποτέλεσε αντικείμενο σκέψης και διαμάχης για πολλές δεκαετίες. Πολλές και μερικές φορές, αντικρουόμενες ήταν οι απόψεις που αφορούσαν τον ορισμό, το περιεχόμενο και τις δραστηριότητες της ως επιστημονικού κλάδου. Το ουσιαστικό συμπέρασμα που βγαίνει από όσα διατυπώθηκαν παραπάνω είναι ότι πλέον αναγνωρίζεται η αξία, αλλά και η σημασία της διάσωσης των τεχνικών μνημείων και ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια για να σωθούν μνήμες και μαρτυρίες που αποτελούν την ιστορία του βιομηχανικού πολιτισμού κάθε τόπου, προσδίδοντάς του τη χαμένη του ταυτότητα.

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η διαφορά μεταξύ των παλαιότερων και νεότερων εποχών είναι ότι για τις τελευταίες υπάρχουν αποδείξεις για την ύπαρξη μιας βιομηχανικής εγκατάστασης. Γι’ αυτό το λόγο ο κάθε ερευνητής, στην αρχή ακόμα της εργασίας του, θα πρέπει να επικοινωνήσει με τις αρμόδιες αρχές, υπηρεσίες και τους υπεύθυνους ιδιώτες, για να μπορέσει να βρει τα απαραίτητα τεκμήρια και να έλθει σε επαφή με τους κατοίκους της περιοχής, που θα του δώσουν χρήσιμες πληροφορίες. Στη συνέχεια, πρέπει να κάνει επιτόπια έρευνα για να βρει ίχνη, ευρήματα και διάφορα υπολείμματα. Μετά από την απογραφή όλων των εγκαταστάσεων και των μνημείων πρέπει να συλλεγούν και να τεκμηριωθούν και τα υπόλοιπα στοιχεία που συνδέονται με τη βιομηχανία, (ιστορικές φωτογραφίες, εικόνες, αντικείμενα τέχνης κ. ά. πολλά). Τα τοπικά μουσεία και οι τοπικοί σύλλογοι παρέχουν σημαντική βοήθεια στον ερευνητή για να συνεχίσει το δύσκολο έργο του. Μόλις καταφέρει να συγκεντρώσει το διαθέσιμο υλικό, απευθύνεται σε βιβλιοθήκες, συλλογές και αρχεία για να το εμπλουτίσουν. Μερικά από τα στοιχεία που είναι σημαντικά για την πληρέστερη τεκμηρίωση της βιομηχανικής εξέλιξης, είναι : οι εργαλειομηχανές παραγωγής βιομηχανικών προϊόντων, φωτογραφίες και κινηματογραφικές ταινίες, συμβόλαια εργασίας, φάκελλοι αμοιβών, διακρίσεις και έπαινοι, διαφημιστικό υλικό και εφημερίδες της εταιρείας, συλλογή αντιπροσωπευτικών προϊόντων της επιχείρησης, στοιχεία για κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, στοιχεία για τις κατοικίες εργατών, διάφορα έργα τέχνης σχετικά με τη βιομηχανία και άλλα πολλά.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι την πλήρη παρουσίαση της βιομηχανικής εξέλιξης δίνουν τα τεκμήρια: τεχνικής εξέλιξης, θέσεων εργασίας στη βιομηχανία, ιστορίας της εταιρείας, βιομηχανικών παραγόμενων προϊόντων, ιστορίας του συνδικαλισμού των εργατών, συνθηκών κατοικίας των εργατών, αλλά και κάποιες χαρακτηριστικές βιογραφίες και έργα τέχνης.

Βέβαια, η Βιομηχανική Αρχαιολογία δε μένει στην έρευνα των τεχνικών του παρελθόντος, δεν ασχολείται μόνο με τα κτιριακά και τα μηχανικά μνημεία αλλά ενδιαφέρεται και για την ανασύνθεση της ανθρώπινης ζωής. Άλλωστε τα τεχνικά αυτά μνημεία

έχουν δημιουργηθεί από ανθρώπους. Έτσι, η Βιομηχανική Αρχαιολογία μπορεί κάλλιστα να θεωρηθεί ως μια πραγματικά ανθρώπινη επιστήμη.

Στη συνέχεια θα γίνει αναλυτική παρουσίαση της επιστημονικής ανάλυσης του αντικειμένου το οποίο μελετάται. Πριν απ' αυτό όμως πρέπει να τονιστεί, όσον αφορά τη μέθοδο έρευνας αντικειμένων απ' την πλευρά της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας πως μόλις ανακαλυφθεί ένα αντικείμενο πρέπει να γίνει αυτοψία του χώρου που ήταν εγκατεστημένο, αναζητώντας τα διάφορα στοιχεία που το συγκροτούσαν για να παρθούν όσο το δυνατό περισσότερες πληροφορίες από αυτό. Αυτές οι πληροφορίες θα οδηγήσουν στην καλύτερη μεταφορά του αντικειμένου σε ένα χάρτη στη διάταξη που είχε το περιβάλλον, όταν το αντικείμενο αυτό χρησιμοποιούνταν. Στη διεκπεραίωση αυτής της εργασίας σημαντική βοήθεια προσφέρουν οι αρχειακές πηγές που επιβεβαιώνουν ή ακυρώνουν τις υποθέσεις που ειπώθηκαν αρχικά.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

1) Η μονογραφία μιας επιχείρησης ή ενός εργοστασίου.

Τη βάση κάθε μελέτης σχετικής με έναν κλάδο βιομηχανικής δραστηριότητας αποτελούν οι μονογραφίες μιας παλιάς επιχείρησης ή ενός παλιού εργοστασίου. Στην περίπτωση αυτή πρέπει να αναφερθούν λεπτομερώς τα διάφορα στάδια του παρελθόντος της επιχείρησης, οι διάφορες εγκαταστάσεις με τον εξοπλισμό τους και οι σημαντικές μετατροπές που υπέστησαν (αναπροσαρμογή, εκσυγχρονισμό κ.α.).

Η μονογραφία δίνει χρήσιμες πληροφορίες για το εργοστάσιο, τα μηχανήματα και τον οικονομικο-κοινωνικό περίγυρο. Ακόμα πιο ενδιαφέρουσα όμως, είναι η σύγκρισή της με άλλα παραδείγματα με τα οποία υπάρχουν σημεία σύγκλισης ή απόκλισης που δίνουν τη δυνατότητα να απορριφθούν ή να επιβεβαιωθούν κάποιες υποθέσεις και κάποια συμπεράσματα.

2) Η συγκριτική μελέτη των μηχανημάτων και του εξοπλισμού.

Τα διάφορα εργαλεία και μηχανήματα δεν ενδιαφέρουν μόνο τον εξειδικευμένο μηχανολόγο, που θέλει να μάθει τη θέση που κατείχαν αυτά σε όλη τη διάρκεια της χρήσης τους, καθώς και το πώς αντικαταστήθηκαν από κάποια άλλα καλύτερα. Ενδιαφέρουν ακόμα τον κοινωνιολόγο και τον οικονομολόγο που ψάχνουν τους λόγους που προκάλεσαν τη χρήση τους και τη βελτίωσή τους, που σε τελική ανάλυση οδήγησε σε αύξηση της παραγωγικότητας. Το εξαιρετικό ενδιαφέρον που δείχνουν όλοι οι ειδικοί γι' αυτά τα αντικείμενα, είναι δικαιολογημένο, αφού αποτελούν τα κυριότερα στοιχεία της βιομηχανικής κληρονομιάς, τα οποία λόγω της φύσης τους μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες: το υλικό των εξορυκτικών και μεταλλευτικών βιομηχανιών, της βαριάς μεταλλουργίας και χημείας, των μεταποιητικών βιομηχανιών και των ανυψωτικών και μεταφορικών συσκευών μικρής ακτίνας δράσης.

3) Η μελέτη του εργατικού και εργοδοτικού χώρου.

Η Βιομηχανική Αρχαιολογία πρέπει να ανασυστήσει ολόκληρο τον κόσμο των εργαζομένων, που δούλευε στις βιομηχανικές εγκαταστάσεις και κατοικούσε γύρω από αυτές. Στοιχεία γι' αυτό δίνουν τα κάθε είδους κατάλοιπα, που εντοπίζονται ή αντλούνται από αρχεία.

Όλες αυτές οι έρευνες δεν πρέπει να σταματούν εκεί, αλλά να συμπληρώνονται με εκθέσεις, άρθρα, μνημόνια που πρέπει να παρουσιάζονται, να δημοσιεύονται και να μεταδίδονται στο ευρύτερο κοινό από περιοδικά, με απώτερο σκοπό την ευαισθητοποίηση του κόσμου, αλλά και των υπευθύνων σε θέματα βιομηχανικής κληρονομιάς. Ακόμα και

τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν να συμβάλλουν στο σκοπό αυτό. Ήδη σε ορισμένες παλιές βιομηχανικές χώρες έχει αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό ένα κίνημα της κοινής γνώμης για την προστασία των βιομηχανικών μνημείων. Είναι απαραίτητη η επέκταση του κινήματος αυτού και στις άλλες χώρες, ώστε να μεγαλώσουν ακόμα περισσότερο οι ελπίδες για τη διάσωση των τεχνικών μνημείων.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ – ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Τα ζητήματα που αφορούν την προστασία, καταγραφή και χρήση των βιομηχανικών κτιρίων έχουν ιδιαίτερη σημασία, αφού αυτά αποτελούν την πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου. Συγκεκριμένα: α) Η καταγραφή των διαφόρων περιπτώσεων δεν πρέπει να γίνεται μόνο για την αξιολόγηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, αλλά και για να ανακαλυφθεί η ταυτότητα των διαφόρων ιστορικοκοινωνικών ομάδων, που σχηματίστηκαν στα τέλη του περασμένου αιώνα μέσα από διαδικασίες ανασυγκρότησης της οικονομίας, καθώς και τις επιπτώσεις που είχαν αυτές οι εξελίξεις στο περιβάλλον και τους ανθρώπους.

Για να επιτευχθούν αυτοί οι σκοποί πρέπει να γίνει η συλλογή – καρτελογράφηση – αρχειοθέτηση – ταξινόμηση του πληροφοριακού υλικού, έργο εξαιρετικά χρονοβόρο και μεγάλο σε όγκο.

β) Η διατήρηση των μνημείων είναι ένα ζήτημα αρκετά πολύπλοκο. Γνωστές είναι, βέβαια, σε όλους μας οι τεράστιες καταστροφές που έχουν υποστεί τα βιομηχανικά – όπως και τα ιστορικά – μνημεία σε όλες τις εποχές. Η αποδοχή μιας απλής πολιτικής διατήρησης δεν εγγυάται τη σωστή ανάδειξη των βιομηχανικών μνημείων, εξαιτίας της μορφής τους και της λειτουργικής τους υπόστασης. Επίσης, δεν εγγυάται τη σωστή επανένταξη των μνημείων όταν αντιμετωπίζονται σαν μεμονωμένες περιπτώσεις και όχι σαν τμήμα της προσπάθειας αναβάθμισης μεγαλύτερων πολεοδομικών περιοχών.

γ) Όσον αφορά την επαναχρησιμοποίηση των βιομηχανικών συγκροτημάτων, αυτή θα πρέπει να γίνει αφού οι συγκεκριμένες περιοχές χαρακτηρισθούν και ενταχθούν σε νέα πλαίσια λειτουργιών και χρήσης, ενώ παράλληλα διατυπωθεί σαφώς ο περιορισμός τους από τα χωροταξικά σχέδια των πόλεων.

δ) Η σχετική με την προστασία των μνημείων νομοθεσία είναι ανεπαρκής και δεν μπορεί να απαντήσει σε προβλήματα που παρουσιάστηκαν τα τελευταία χρόνια. Επίσης, δεν δίνει την απαραίτητη έμφαση στη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων, λόγω του ότι δεν έχει γίνει κατανοητή η σημασία τους στην ιστορία ενός τόπου.

Συμπληρωματικά μπορούμε να αναφέρουμε κάποια άλλα προβλήματα, που αφορούν την προσπάθεια διάσωσης της βιομηχανικής κληρονομιάς:

– Η συντήρηση των παλιών αξιολόγων κτισμάτων είναι πολυδάπανη και συχνά προκαλεί προβλήματα δημοσίου συμφέροντος.

– Σημαντικούς πόρους απαιτεί η αποσυναρμολόγηση και η μεταφορά των βαριών κτιρίων μηχανημάτων, εκεί που πρέπει να διατηρηθούν.

Από την άλλη μεριά, οι ογκώδεις εξοπλισμοί σπάνια μπορούν να διατηρηθούν στην ολότητά τους.

– Είναι πρακτικά δύσκολο να γίνουν οι αναγκαίες επιλογές μεταξύ των βιομηχανικών κτιρίων κ.α. στη σημερινή εποχή. Επιλογή θα πρέπει να δοθεί στην περίπτωση κάποιων μνημείων και στον παραγκωνισμό κάποιων άλλων. Τα κριτήρια αυτήν τη στιγμή, που πρέπει να λαμβάνει κανείς υπόψη του για να κάνει αυτές τις επιλογές, είναι αρ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΡΙΟΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ
ΜΟΝΕΙΟ ΜΕΤΣΙΤΕΡΑ

χιτεκτονικού και τεχνολογικού ενδιαφέροντος.

Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων προτείνονται διάφορες λύσεις, όπως η διατήρηση από τις σύγχρονες βιομηχανίες, κάποιων στοιχείων του παρελθόντος τους με τη μορφή σχεδιαγραμμάτων ή με τη μορφή στοιχείων των παλιών υλικών τους. Κάτι τέτοιο είναι σχεδόν αδύνατο λόγω της έλλειψης χώρου από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Αδύνατη είναι επίσης η διατήρηση ενός μηχανήματος, που πρέπει να φυλαχθεί, σε μια αποθήκη ή ένα βοηθητικό χώρο του εργοστασίου, όταν αυτό συνεχίζει τη λειτουργία του. Μια άλλη χαρακτηριστική περίπτωση είναι η περίπτωση της πτώχευσης μιας βιομηχανίας, με ολική ρευστοποίηση των περιουσιακών της στοιχείων και εγκατάλειψη του χώρου, με επιπτώσεις καταστροφικές για την περιοχή και τον πληθυσμό της. Είναι τεράστια η δαπάνη που απαιτείται για την απόκτηση ολόκληρης της βιομηχανικής μονάδας. Σε αυτήν την περίπτωση αναγκαία είναι μια ισχυρή οικονομική στήριξη για την απόκτηση του οικοπέδου και των στοιχείων που έχουν απομείνει από τις εγκαταστάσεις (μετά από πλειστηριασμούς). Στη συνέχεια και άλλοι σημαντικοί πόροι θα χρειαστούν για την αποκατάσταση και συντήρηση των κτιρίων και των υλικών που διασώθηκαν.

Μια ουσιαστική λύση για το συγκεκριμένο αυτό πρόβλημα είναι η τοποθέτηση και η παρουσίαση των συσκευών παραγωγής και των άλλων σχετικών αντικειμένων, κατά θέμα ή βιομηχανικό κλάδο, σε μουσείο. Με διάφορα φυλλάδια και καταλόγους θα ενημερώνονται οι επισκέπτες των μουσείων για το τι πρόκειται να δουν. Τα μουσεία αυτά ανήκουν σε τρεις κατηγορίες: τα τεχνικά μουσεία, τα λιγότερο εξειδικευμένα τοπικά μουσεία και τα λεγόμενα οικομουσεία, τα οποία αναπτύσσονται με αυξητικό ρυθμό τα τελευταία χρόνια. Την καλύτερη διαρρύθμιση έχουν συγκριτικά με τα άλλα τα πρώτα. Τα τοπικά μουσεία ανθούν στις μεγάλες επαρχιακές πρωτεύουσες, που προσπαθούν να παρουσιάσουν τον τοπικό πολιτισμό. Βέβαια, χρειάζεται περισσότερο δουλειά από την πλευρά των συντηρητών για να αναδειχθούν τα μουσεία αυτά. Προβλήματα συντήρησης και λειτουργίας αντιμετωπίζουν οι υπεύθυνοι των οικομουσείων. Γενική διαπίστωση είναι πως τα τεχνικά και τοπικά μουσεία αποτελούν το καλύτερο μέρος για τη διατήρηση των αντικειμένων της βιομηχανικής κληρονομιάς. Άλλωστε, τα οικοδομήματα και τα αντικείμενα που έχουν διασωθεί χρειάζονται φροντίδα για να μπορέσουν να γίνουν γνωστά στο ευρύτερο κοινό.

Η καλύτερη λύση για τα οικοδομήματα, που λόγω της εγκατάλειψής τους αρχίζουν να καταρρέουν, είναι η επαναχρησιμοποίησή τους από μια άλλη επιχείρηση όχι απαραίτητα βιομηχανική. Η λύση αυτή καταφέρνει, ακόμη και με την πλήρη μετατροπή τους, να διατηρεί τα κτίρια που στο παρελθόν είχαν διαπρέψει. Σε στενότερη επαφή με το κοινό βρίσκονται τα παλιά οικοδομήματα, τα οποία μετά την παύση της λειτουργίας τους αποκτήθηκαν από δημόσιους οργανισμούς, οι οποίοι εγκατέστησαν μετά από αναστήλωση διοικητικές υπηρεσίες, αίθουσες θεαμάτων και εκθέσεων, πολιτισμικά κέντρα και μουσεία.

Η αμεσότερη επαφή του κοινού με τα κτίσματα και τις εγκαταστάσεις του βιομηχανικού παρελθόντος μιας χώρας είναι επιβεβλημένη, γιατί αυτά είναι τα βασικότερα μνημεία του τεχνικού της πολιτισμού και συμβάλλουν στην κατανόηση της οικονομικής ανάπτυξης του πολιτισμού αυτού.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ – ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΙΑ ΑΜΕΣΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΟ
ΙΑΚΩΒΑΚΗΛΕΩΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΥΡΙΟΥ

Τα κατάλοιπα της βιομηχανικής κληρονομιάς δεν έχουν καμία ιδιαίτερη αξία και

δε χρησιμεύουν στη γνώση της ιστορίας του βιομηχανικού πολιτισμού ενός τόπου, παρά μόνο αν έχουν προσεκτικά καταγραφεί, μελετηθεί, ταξινομηθεί και διατηρηθεί. Μόνο με αυτόν τον τρόπο θα βοηθήσουν την τεχνική παιδεία των καθυστερημένων περιοχών στις μέρες μας, για να κερδίσουν το χαμένο χρόνο και να αποτελέσουν ουσιαστικό εφόδιο για την παιδεία των μελλοντικών γενεών.

Δεν πρέπει να παραληφθεί καμιά πλευρά, κανένα κατάλοιπο, καμιά πηγή πληροφοριών για κάποιο μνημείο ή χώρο που μελετάται. Για την καλύτερη διεκπεραίωση της διαδικασίας αυτής, πρέπει να γίνει η σωστή οριοθέτηση του χώρου που αντλεί το ενδιαφέρον, ενώ απαραίτητο συστατικό της καλής εκτέλεσης της έρευνας είναι η συνεργασία κατά πρώτο λόγο των αρχαιολόγων, που κάνουν τις αναγκαίες ανασκαφές για την ανεύρεση στοιχείων, με μια σειρά ειδικών διαφόρων επιστημονικών κλάδων όπως ιστορικών, εθνογράφων, κοινωνιολόγων, γεωγράφων κ.α. Άλλωστε δεν υπάρχει κλάδος βιομηχανικών αρχαιολόγων και όπως προαναφέρθηκε, συνεργάζονται διάφοροι ειδικοί στον ερευνητικό αυτό κλάδο, τόσο στα πλαίσια διαφόρων ιδρυμάτων όσο και σε "ερασιτεχνικό" επίπεδο (με την καλή έννοια του όρου), για να βγάλουν σε πέρας μια έρευνα μακροχρόνιου χαρακτήρα με προσπέλαση σε ποικίλους τομείς.

Η Βιομηχανική Αρχαιολογία είναι, λοιπόν μια άκρως ενδιαφέρουσα επιστήμη, που μέσα από τα τεχνικά μνημεία τα οποία απαρτίζουν τη βιομηχανική κληρονομιά μιας χώρας, προσπαθεί να φέρει στο φως την ιστορία ενός άγνωστου πολιτισμού που καταρρέει και θάβεται καθημερινά κάτω από τα συντρίμια των ερειπομένων βιομηχανικών εγκαταστάσεων.

ΜΕΡΟΣ Β´

Έρευνες για τη βιομηχανική κληρονομιά είναι δυνατό να διεξαχθούν σήμερα σε όλες τις χώρες του κόσμου, ακόμη και σε εκείνες που βρίσκονται στην αρχή του σταδίου της μανιφακτούρας. Οι έρευνες βέβαια αυτές δεν μπορούν να στηριχθούν στις ίδιες αρχές. Ο προσανατολισμός τους, λοιπόν, γίνεται ανάλογα με τα τρία κυριότερα σημερινά στάδια εκβιομηχάνισης, που προσδιορίζουν και τη σημασία των παλαιότερων επιβιώσεων της. Αυτά είναι: το στάδιο των λιγότερο εκβιομηχανισμένων χωρών, το στάδιο των παλαιών "νέων" χωρών και το στάδιο των παλιών βιομηχανικών χωρών.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΙΣ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ

Κατά γενικό κανόνα, στις χώρες αυτές υπάρχουν λίγα βιομηχανικά κατάλοιπα και αυτό συμβαίνει γιατί δεν έχουν, κυριολεκτικά, σχεδόν καθόλου βιομηχανία. Αντίθετα, οι περισσότερες από αυτές είχαν, και έχουν ακόμη, μια αρκετά ανεπτυγμένη βιοτεχνία, η οποία ουσιαστικά αναφέρεται στις μικρές αγροτικές βιομηχανίες. Αυτή παρείχε, ως την εισβολή των ευρωπαϊκών προϊόντων, μαζί με τις πρωτογενείς δραστηριότητες (συλλογή καρπών, θήρα, αλιεία και γεωργία), όσα είχαν ανάγκη οι επιχώριοι πληθυσμοί. Οι κατοικίες, τα ενδύματα, τα εργαλεία, τα μικροαντικείμενα του νοικοκυριού, τα μουσικά ή λατρευτικά όργανα, κατασκευάζονταν από ντόπιους τεχνίτες, οι οποίοι έχουν αφήσει ελάχιστα ίχνη των δραστηριοτήτων τους, αφού δεν είχαν μόνιμα εργαστήρια. Όπως και σήμερα, έτσι και στο παρελθόν δούλευαν στο υπαίθριο ή μπροστά από το μαγαζάκι τους, με ένα στοιχειώδη εξοπλισμό και πενιχρά αποθέματα πρώτων υλών, και πουλούσαν με το ρυθμό που κατασκεύαζαν τα προϊόντα τους.

Η αποικιοκρατία υπήρξε η αρχή της εγκατάστασης βιομηχανιών, εκεί όπου υπήρ-

χαν εκμεταλλεύσιμες πρώτες ύλες. Ειδικότερα, από τον 17ο αιώνα, το εμποροκρατικό σύστημα, που ρύθμιζε τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των αποικιών και της μητρόπολής τους, επεφύλασσε στη μητρόπολη τη φροντίδα εφοδιασμού των αγορών τους με βιομηχανικά προϊόντα. Σε αντάλλαγμα έπαιρνε τα προϊόντα του εδάφους τους, από τη συγκομιδή την εξόρυξη, για να τα μεταποιήσει στα δικά της εργοστάσια. Έτσι μέσα στις συνθήκες αυτές οι δύο ή τρεις πρώτοι αιώνες διείσδυσης των λευκών σε αυτές τις χώρες δεν οδήγησαν σχεδόν καθόλου στη βιομηχανική τους ανάπτυξη, εκτός από μερικές εξαιρέσεις.

Όμως, σε ένα δεύτερο στάδιο κατά τις αρχές του 19ου αιώνα, πολλαπλασιάζονται οι μετακινήσεις μεταξύ των μητροπόλεων και των υπερπόντιων εδαφών, οι οποίες συσφίγγουν τους μεταξύ τους οικονομικούς δεσμούς και ευνοούν τη μεταφορά νέων τεχνολογιών στις άλλες ηπείρους. Οι λόγοι των μετακινήσεων αυτών βρίσκονται: α) στις πολεμικές ατυχίες που συνέβησαν σε ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη την περίοδο εκείνη, οι οποίες τα απέκοπταν πρόσκαιρα από τις εξωτερικές τους αγορές, β) στα πρώτα κινήματα ανεξαρτησίας των αποικιών και γ) στις συνέπειες της Βιομηχανικής Επανάστασης, κυρίως, που αναπτύσσονται στη Γηραιά Ήπειρο.

Έτσι, σιγά σιγά, θα εγκατασταθούν στις χώρες αυτές: 1) βιομηχανίες μεταποίησης αγροτικών προϊόντων (παραγωγή ελαίου, υφαντουργία κ.ά), έστω κι αν δεν παρεμβάινουν παρά μόνο σε πρώτο στάδιο, 2) βιομηχανίες πρώτης επί τόπου επεξεργασίας των εξορυσσόμενων ορυκτών, οι οποίες λειτουργούν συχνά, όπως και οι πρώτες, για λογαριασμό ξένων εταιρειών και 3) πιο πρόσφατα, βιομηχανίες αγαθών εξοπλισμού ή άμεσης κατανάλωσης, που μέχρι τότε εισάγονταν.

Τα κράτη επιφορτίζονται τότε με ένα μέρος των επενδύσεων, όταν μπορούν να αποκτήσουν, από την εξαγωγή πρώτων υλών, κεφάλαια επαρκή για την κατασκευή ιδιαίτερα των απαραίτητων υποδομών για τη λειτουργία των βιομηχανιών αυτών, που μέχρι τότε πραγματοποιούνταν από τις μεγάλες εταιρείες που εκμεταλλεύονταν το φυσικό τους πλούτο, ή από τις μητροπόλεις που είχαν την κηδεμονία αυτών των χωρών: οι σιδηροδρομικές γραμμές, οι δρόμοι, τα λιμάνια, ο υγειονομικός και κοινωνικός εξοπλισμός ανήκουν πλέον στη δικαιοδοσία των κυβερνήσεων τους.

Τα κατάλοιπα των πρώτων βιομηχανιών και ο εξοπλισμός τους έχουν, τις περισσότερες φορές, εξαφανιστεί για ποικίλους λόγους. Οι πιο μικρές επιχειρήσεις στεγάζονταν σε εργαστήρια ελαφράς κατασκευής, που δεν άντεξαν στις κακοκαιρίες όταν έπαψαν να συντηρούνται. Οι μεγάλες εταιρείες είχαν κτίσει πιο ανθεκτικές κατασκευές για την εγκατάσταση γραφείων, αποθηκών ή αλυσίδων παραγωγής, που περιελάμβαναν συνήθως βαρύ υλικό, ατμοκίνητες μηχανές ή κινήτρες εσωτερικής καύσης. Τα μηχανήματα αυτά λειτουργούσαν, κατά γενικό κανόνα, ως την πλήρη φθορά τους και, μερικές φορές, αντικαταστάθηκαν από ευκαιριακό υλικό, έτσι ώστε ήταν συχνά σε άθλια κατάσταση όταν τα εργοστάσια έπαψαν να λειτουργούν. Μερικές φορές τα ξαναπουλούσαν, όταν μπορούσαν να επαναχρησιμοποιηθούν, ή τα έδιναν σε εμπόρους παλιοσιδερικών, που συνέλεγαν τα μέταλλα, σιδηρούχα ή μη, και που πετύχαιναν αυτοί πλέον καλές τιμές, αν υπήρχε χαλκουργείο σε μικρή ακτίνα από το σημείο εκείνο ή σε κάποιο λιμάνι. Αν δεν υπήρχαν οι δυνατότητες αυτές το εργοστάσιο αφηνόταν στην εγκατάλειψη και τα υλικά δεν αργούσαν να τα λεηλατήσουν οι περίοικοι. Τα εργοστάσια αυτά, πάντως, και τα βοηθητικά τους κτίσματα αποτελούν, μερικές φορές, πραγματικά γουροτόγια για μελλοντικά τεχνικά μνημεία!

Η επιβίωση των καταλοίπων αυτών ενός λιγότερο ή περισσότερο μακρινού παρελθόντος εξασφαλίζεται ίσως καλύτερα όταν τα εργοστάσια, μετά τη διακοπή της λει-

τουργίας τους, τα καταλάμβανε η άφθονη τροπική βλάστηση ή κάποια είδη ζώων, που απέτρεπαν την προσέγγιση ανθρώπων.

Αξιόλογα παραδείγματα της κατηγορίας των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών συναντάμε στην Εγγύς Ανατολή, την Αφρική και την Κεντρική Αμερική. Γενικότερα, τα τοπία των περιοχών αυτών έχουν ελάχιστα επηρεαστεί από τον σύγχρονο πολιτισμό. Από την άλλη όμως, μετά την εισαγωγή της οικονομίας της εκμετάλλευσης κατά τον προηγούμενο αιώνα φέρουν τη σφραγίδα των πρώτων αλλαγών. Οι αλλαγές αυτές αφορούν όχι μόνο τα κτίρια, που κατασκευάστηκαν την εποχή εκείνη, αλλά και τις νέες συνήθειες που απέκτησαν οι ιθαγενείς πληθυσμοί.

Ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας, από την άλλη, τείνει όλο και περισσότερο να αναθέτει στις χώρες αυτές, όταν διαθέτουν ένα αρκετά πολυάριθμο, αν όχι και εξειδικευμένο, εργατικό δυναμικό, την αξιοποίηση των εξαγόμενων από το έδαφος ή το υπέδαφός τους προϊόντων (αγροτικά προϊόντα ειδών διατροφής, ορυκτός πλούτος), την παραγωγή αγαθών τρέχουσας κατανάλωσης (ρουχισμός, εργαλεία, όργανα καθημερινής χρήσης) και τη συναρμολόγηση μηχανημάτων αρκετά υψηλής τεχνολογίας (ηλεκτρικές συσκευές, αυτοκίνητα, ποικίλοι εξοπλισμοί), όταν μπορούν να προσφέρουν, πέρα από το χαμηλότερο κόστος εργατικού δυναμικού, τα απαραίτητα για την επί τόπου διοχέτευση των προϊόντων και καταναλωτικές αγορές αρκετού εύρους σε μια οικονομικά αποδοτική περιμετρο. Όλες αυτές οι αλλαγές πολύ σύντομα θα αποτυπώσουν τα ίχνη τους στο τοπίο και τους πληθυσμούς των περιοχών αυτών που, βαθμιαία εγκαταλείπουν την κατηγορία των "λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών", για να περάσουν στην κατηγορία των κρατών πρόσφατης εκβιομηχάνισης.

Μετά από όλα τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι: οι λιγότερο εκβιομηχανισμένες χώρες έχουν κάποια εντελώς ιδιόζοντα βιομηχανικά "τοπία" και "μνημεία", σε σχετικά μικρό αριθμό. Όμως, είναι σίγουρα ενδιαφέροντα, γιατί συχνά θυμίζουν στις παλιές βιομηχανικές χώρες τις τεχνολογίες, που και αυτές χρησιμοποιούσαν στις αρχές της ανάπτυξής τους. Οι τεχνολογίες αυτές αξίζουν να γίνουν γνωστές και να διατηρηθούν, τουλάχιστον μέσω της εικόνας, με μακέτες στα μουσεία και με μερικές κατασκευές διατηρούμενες επί τόπου, για να θυμίζουν ότι ο τεχνικός πολιτισμός αποτελεί ένα σύνολο, ίσως λιγότερο διαιρετό απ' ότι άλλα έργα του ανθρώπου.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ "ΝΕΩΝ" ΧΩΡΩΝ

Η εκβιομηχάνιση στις χώρες που χαρακτηρίζονται ως "νέες" μόλις πριν από λίγα χρόνια, δεν έχει, κατά γενικό κανόνα, ηλικία μεγαλύτερη του ενός αιώνα, έστω κι αν ορισμένες είχαν, κατά το παρελθόν, βιοτεχνική παραγωγή πολύ ανεπτυγμένη. Η άφιξη των Ευρωπαίων, κυρίως των Βρετανών, υπήρξε η αφετηρία μιας γοργής και εντατικής αξιοποίησης των περιοχών αυτών, όπου οι ιθαγενείς έπαιζαν περιορισμένο ρόλο, είτε πρόκειται για την Αμερική, είτε για τη Ν. Αφρική ή την Αυστραλία.

Η ίδρυση των πρώτων βιομηχανιών συμβάδισε με την καλλιέργεια μεγάλων, ανεκμεταλλεύτων και σχεδόν έρημων από ανθρώπους επιφανειών. Η μεταποίηση και η πώληση των προϊόντων που συλλέγονταν απαιτούσε ισχυρά μέσα, που η μητρόπολη δεν ήταν σε θέση να προσφέρει. Έτσι, οι χώρες αυτές ανεξάρτητες από πάντοτε ή από πολύ νωρίς, αποφάσισαν σύντομα να αποκτήσουν αυτόνομα, έστω και μερικώς, μέσα που είχαν πρόσφατα ελπίσει να χρησιμοποιηθεί στις προσπάθειες εκβιομηχάνισής τους, αν δεν τις είχαν αποκτήσει ήδη απ' εαυτών. Κατασκευάζονται λοιπόν σύγχρονα ναυπηγεία, σιδηροδρομικές γραμμές, εργοστάσια μεταλλουργίας, ώστε να αποκτήσουν

τον εξοπλισμό και τα ενδιαμέσα και απαραίτητα εκείνα αγαθά για να έχουν μια ανεπτυγμένη οικονομία και μια καλή θέση σε διεθνές επίπεδο.

Θα πρέπει να επισημανθεί πως η μετανάστευση σημαντικού αριθμού στελεχών και τεχνιτών από τη Γηραιά Ήπειρο, η εφαρμογή της αποκτημένης εμπειρίας από τους προκατόχους τους, καθώς και η χρησιμοποίηση κεφαλαίων που εισήχθησαν ή συσσωρεύτηκαν από τις πρώτες εντόπιες ανθούσες επιχειρήσεις, ήταν γεγονότα που βοήθησαν στη δημιουργία των βιομηχανικών επιτευγμάτων των χωρών αυτών.

Επίσης, στα πλαίσια των απέραντων κρατών που είχαν σχηματιστεί, οι επιχειρηματίες απέκτησαν τη συνήθεια να αντιμετωπίζουν προβλήματα ευρύτατα. Ενώ τα εργοστάσια πήραν μεγάλες διαστάσεις αυξάνοντας αδιάκοπα την παραγωγικότητά τους. Σκοπεύοντας στην πρόοδο, λοιπόν, επιβάλλονταν οι συνεχείς και όλο υψηλότερες αποδόσεις των εργαζομένων και των μηχανών, καθώς και οι νέες έρευνες, νέες ανακαλύψεις, νέες κατασκευές. Οι παλαιότερες γρήγορα εκθρονίζονταν ή χαρακτηριζόνταν ως απαρχαιωμένες.

Μέσα σε τέτοιες συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες είναι, συχνά, πολύ δύσκολη η ανεύρεση των ιχνών των “πρώτων καιρών” της εκβιομηχάνισης. Από τότε, όμως, που διάφοροι σύλλογοι προέβησαν σε σχετικές έρευνες, δημιουργήθηκε σε πολλούς συλλέκτες η επιθυμία διατήρησης των καταλοίπων και ανάσχεσης αυτής της σταθερής ανάπτυξης αλλαγών στους επιχειρηματίες.

Έτσι, ιδιώτες ή σωματεία “διάσωσης” αγόρασαν, με στόχο την προφύλαξη από την καταστροφή και την αποκατάσταση, βιομηχανικά κτίρια ή κάθε λογής εξοπλισμούς (γέφυρες, υδατόπυργους, σιδηροδρομικούς σταθμούς κά), στα οποία μπορούν να εγκαταστήσουν μουσεία με βιβλιοθήκες, με αίθουσες διαλέξεων και χώρους συναντήσεων, όπου συγκεντρώνονται και μελετώνται στοιχεία για το παρελθόν της επιχείρησης που δεν λειτουργεί πια, για τη βιομηχανία της περιοχής ή και για τη συνολική ιστορία της.

Τα μουσεία αυτά, τα οποία δεν είναι αφιερωμένα αποκλειστικά στην ιστορία της τεχνολογίας, έχουν πάντα μεγάλη απήχηση στους κατοίκους των χωρών αυτών. Η εξήγηση της μεγάλης αυτής απήχησης βρίσκεται στο γεγονός της ύπαρξης μικρού παρελθόντος, όσον αφορά τις εν λόγω χώρες, των οποίων οι κάτοικοι έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα εργαλεία και τις συσκευές που χρησιμοποιούσαν οι πρόγονοί τους, αλλά και για τα προϊόντα που καταναλώνονταν, για τα αντικείμενα που κατασκευάζονταν σε όλη την επικράτεια ή εισάγονταν από τα κράτη της Γηραιάς Ηπείρου, απ’ όπου κατάγονταν οι μακρινοί τους πρόγονοι.

Έτσι, αρχικά, στον Νέο Κόσμο εμφανίστηκε η συνήθεια της αναπαράστασης του παρελθόντος μέσω της ανακατασκευής των “τοπίων”, όπου διαδραματίστηκαν μεγάλα ιστορικά γεγονότα ή τα σκηνικά της καθημερινής ζωής των προγόνων. Ήταν, ουσιαστικά, ένα μέσο για να αναπληρώσει κενά της ιστορίας του. Στη συνέχεια και άλλες χώρες, που αναστατώθηκαν από τις εισαγόμενες, δυτικές μεθόδους και τους νέους θεσμούς, ακολούθησαν το παράδειγμα του Νέου Κόσμου. Μια από αυτές είναι και η Ιαπωνία, που δημιουργεί εδώ και μερικά χρόνια μουσεία με θέμα σημαντικά προϊόντα, τα οποία έχουν έντονα σημαδέψει τη βιομηχανική της ιστορία, τόσο την αρχαία (πορσελάνη, μετάξι, σακέ) όσο και την πρόσφατη (άνθρακας, γάλβας, ούισκυ).

Μια άλλη μορφή αποκατάστασης, συνήθης στις χώρες αυτές, είναι η επαναχρησιμοποίηση των παλαιών βιομηχανικών κτισμάτων για άλλες δραστηριότητες. Αγορασμένοι από ιδιωτικές εταιρείες ή σωματεία χωρίς κερδοσκοπικό χαρακτήρα, οι χώροι αυτοί υφίστανται, λοιπόν, έργα αποκατάστασης και διαμόρφωσης υπό την επίβλεψη αρχιτεκτόνων που δεν καταφέρνουν πάντα να αξιοποιήσουν την πρωτοτυπία του εκάστοτε

κτιρίου, με αποτέλεσμα πολλές φορές την παραμόρφωση του αρχικού του χαρακτήρα.

Σπάνια μεν, αλλά υπαρκτή, είναι και η επαναχρησιμοποίηση παλιών βιομηχανικών κτιρίων για λειτουργίες του τριτογενούς τομέα ή ως κατοικίες. Στις πιο συνηθισμένες περιπτώσεις στεγάζονται γραφεία, καταστήματα ή πολιτισμικά κέντρα με όλα τα συνακόλουθα τους (μουσείο, βιβλιοθήκη, υπηρεσίες αρχείων, αίθουσες συγκεντρώσεων – διαλέξεων). Οι μετατροπές στα αρχικά σχέδια και στις εσωτερικές διαρρυθμίσεις των κτιρίων είναι, βέβαια, βαθιές με αποτέλεσμα την καταστροφή του πνεύματος της αρχικής δόμησης.

Άλλοι βιομηχανικοί χώροι μετατράπηκαν σε διαμερίσματα ή ξενοδοχεία με αναγκαίο επακόλουθο πολλές προσαρμογές για να γίνουν άνετα τα απέραντα κτίρια, που μπορεί να ήταν αποθήκες, αίθουσες συναρμολόγησης ή μικρά εργαστήρια.

Η βιομηχανική κληρονομιά των χωρών αυτών είναι φανερό ότι ταλαιπωρήθηκε αρκετά τις τελευταίες δεκαετίες, πριν συνειδητοποιηθεί η ζωτική της σημασία.

– ΤΟ ΤΕΧΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΠΑΡΚΟ ΤΗΣ ΙΘΑΚΗΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί η περίπτωση του Τεχνικού Μουσείου και Τεχνοπάρκου (Sciencenter) στην κομόπολη της Ιθάκης της Πολιτείας της Νέας Υόρκης, το οποίο αποτελεί μια παγκόσμια μοναδικότητα! Το Μάιο του 1993 ολοκληρώθηκε και εγκαινιάστηκε το Τεχνικό Μουσείο και Τεχνοπάρκο, το οποίο προήλθε από την μετατροπή του παλιού δημοτικού κτιρίου της περιοχής (κτίστηκε το 1896). Σε αυτό στεγάζονταν αντλίες του αποχετευτικού συστήματος της πόλης, ενώ σήμερα έχει μετατραπεί σε ένα όμορφο, πολύπλευρο και λειτουργικό κέντρο μάθησης και ψυχαγωγίας. Πρέπει να τονιστεί ότι φτιάχτηκε με την εθελοντική εργασία κατοίκων της πόλης, καθώς επίσης κι ότι κυρίως εταιρείες πρόσφεραν το σύνολο των υλικών που χρειάστηκαν για την ανακατασκευή και επέκταση του υπαίθριου πάρκου.

Το SCIENCENTER μόνο τους δύο πρώτους μήνες λειτουργίας του είχε 12.000 επισκέπτες από 46 πολιτείες των ΗΠΑ και από πολλές χώρες της Ευρώπης, Ασίας και Ν. Αμερικής. Σε αυτό είναι εγκατεστημένα 70 εκθέματα, που σκοπό έχουν “να προκαλέσουν το ενδιαφέρον και τον ενθουσιασμό των επισκεπτών για τις θετικές επιστήμες και την τεχνολογία”, όπως λένε οι υπεύθυνοι εκεί.

Στην περίπτωση του SCIENCENTER της Ιθάκης διαφαίνεται καθαρά η συνειδητοποίηση για τη σημασία της διάσωσης και επαναλειτουργίας (με εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό, βέβαια αυτή τη φορά, χαρακτήρα) ενός παλιού δημοτικού κτιρίου τόσο από την πλευρά των κατοίκων της περιοχής και των εταιρειών αυτής, όσο και από την πλευρά του κοινού που επισκέπτεται το χώρο, το οποίο είναι ιδιαίτερα ευρύ μια και προέρχεται κι από άλλες ηπείρους!

ΠΑΛΙΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Οι παλιές βιομηχανικές χώρες είναι η “Γη της Επαγγελίας” για τις έρευνες στο χώρο της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας, αφού οι βιοτεχνικές δραστηριότητες εμφανίστηκαν πολύ νωρίς και οι αλλαγές υπήρξαν πολύ αργές. Σε αυτές τις χώρες υπήρχαν 100 βιομηχανικά κατάλοιπα, δυστυχώς όχι πάντα σε καλή κατάσταση. Στις περισσότερες μπορούμε να επαγερθούμε πολλές νέες τεχνολογίες, οικονομικές και κοινωνικές, που επενέφεραν κατά τη διάρκεια της διαμόρφωσής τους. Ακόμα, μπορούν να χρησιμεύσουν

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ως βάση, σε συγκεκριμένα σημεία, συγκριτικών αναλύσεων των τεχνολογιών που χρησιμοποιούνται στο σύγχρονο πολιτισμό με τις τεχνολογίες άλλων παλαιότερων πολιτισμών.

Παράλληλα με όλους τους τύπους εργοταξίων, εργαστηρίων και εργοστασίων υπάρχουν ολόκληρα σύνολα από τεχνικούς εξοπλισμούς, που χρησιμοποιούν στις μεταφορές των διαφόρων υλών, στην προμήθεια πηγών ενέργειας, στην αποκομιδή κάθε λογής αποβλήτων, στις τηλεπικοινωνίες, όμως επίσης και σύνολα από κοινωνικούς “εξοπλισμούς” όπως: σταθμοί πρώτων βοηθειών, σχολεία κ.ά., που επέτρεψαν σε μεγάλες πληθυσμιακές συγκεντρώσεις να συνυπάρξουν με τις παραγωγικές αυτές μονάδες. Επίσης, ανοικοδομήθηκαν χιλιάδες κατοικιών είτε υπό μορφή πελώριων συγκροτημάτων, είτε ως ατομικά σπίτια συγκεντρωμένα σε συνοικισμούς. Όλες αυτές οι κατασκευές εξελίχθηκαν ταχύτατα κατά τους δύο τελευταίους αιώνες και υπό την επήρεια μεγάλων προόδων, που πραγματοποιήθηκαν σε όλους τους τομείς της τεχνολογίας με τη Βιομηχανική Επανάσταση.

Όπως και στις χώρες πρόσφατης εκβιομηχάνισης, έτσι και στις εν λόγω χώρες οι βαθύτατες αλλαγές καθιστούν επιτακτική την ανάγκη γρήγορης δράσης, προκειμένου να μη χαθούν για πάντα σημαντικές μαρτυρίες του παρελθόντος. Οι χώρες με παλιά βιομηχανική παράδοση έχουν ακόμη δυνατότητες να επανέχουν όλους τους κρίκους της τεχνολογικής τους ανάπτυξης, μέσω της μελέτης των επιχειρήσεων που τους έθεταν σε εφαρμογή.

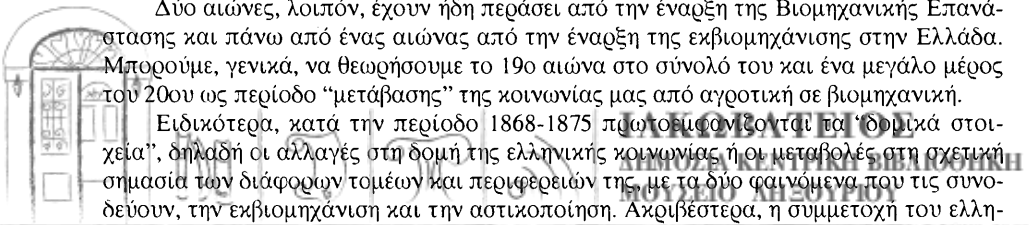
Οι έρευνες, όμως, έχουν προχωρήσει κατά πολύ άνισρο τρόπο, ανάλογα με τις περιοχές: έχουν προχωρήσει περισσότερο στις χώρες, όπου η βιομηχανία προόδευσε πιο πολύ και, ασφαλώς, κατέστρεψε καθώς ανανεωνόταν επί τόπου τις περισσότερες μαρτυρίες ενός μακρινού παρελθόντος. Πρέπει, λοιπόν, οι έρευνες να επιταχυνθούν και να εμβυθισθούν, χρησιμοποιώντας όλες τις σύγχρονες τεχνικές διερεύνησης που εφαρμόζονται σε όλους του τομείς της αρχαιολογίας.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

Ο κλάδος της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας στην Ελλάδα αντιμετωπίζει διάφορα σημαντικά προβλήματα, λόγω των ιδιόμορφων συνθηκών που υπάρχουν και οι οποίες επιβάλλουν, τελικά, την προσφυγή στην ιστορική έρευνα για τον προσδιορισμό των περισσότερων βιομηχανικών μνημείων. Τα προβλήματα αυτά προκύπτουν από την έλλειψη κτηματολογίου, τη χαώδη οργάνωση των σχέσεων ιδιοκτησίας και κυρίως τη συχνή αλλαγή χαρτογράφησης των βιομηχανικών επιχειρήσεων. Ενώ, σε κάποιες περιπτώσεις η τελευταία είναι ατελής και εσφαλμένη και μόνο τα πολύ γενικά προβλήματα της έναρξης της έρευνας μπορεί να λύσει. Προβλήματα θέτει, επίσης, και η εκτεταμένη καταστροφή των βιομηχανικών κτιρίων, καθώς και η μελέτη του τεχνικού και μηχανικού εξοπλισμού των εργοστασίων. Στη χώρα μας, δυστυχώς, σώζονται λίγα πράγματα σε αυτόν τον τελευταίο τομέα.

Δύο αιώνες, λοιπόν, έχουν ήδη περάσει από την έναρξη της Βιομηχανικής Επανάστασης και πάνω από ένας αιώνας από την έναρξη της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα. Μπορούμε, γενικά, να θεωρήσουμε το 19ο αιώνα στο σύνολό του και ένα μεγάλο μέρος του 20ου ως περίοδο “μετάβασης” της κοινωνίας μας από αγροτική σε βιομηχανική.

Ειδικότερα, κατά την περίοδο 1868-1875 πραγματοποιούνται τα “δομικά στοιχεία”, δηλαδή οι αλλαγές στη δομή της ελληνικής κοινωνίας ή οι μεταβολές στη σχετική σημασία των διάφορων τομέων και περιφερειών της, με τα δύο φαινόμενα που τις συνοδεύουν, την εκβιομηχάνιση και την αστικοποίηση. Ακριβέστερα, η συμμετοχή του ελλη-

νικού εξαγωγικού τομέα της γεωργίας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας είναι το στοιχείο εκείνο που πυροδοτεί τη διαδικασία μετάβασης.

Στο χάρτη βιομηχανίας του 1874/75 (βλ. παράρτημα) βλέπουμε ότι στη διαδικασία αυτή μετέχουν 20 περίπου πόλεις. Δεκατρείς από αυτές ανήκουν στην ομάδα των 18 πόλεων στο σύνολο της χώρας εκείνη την εποχή με πάνω από 5.000 κατοίκους, ενώ οι υπόλοιπες πλησιάζουν το μέγεθος αυτό. Βέβαια, το μέγεθος του πληθυσμού της πόλης δεν αποτελεί από μόνο του επαρκή παράγοντα για την εγκατάσταση της βιομηχανίας (πόλεις αρχικά σημαντικές, από την άποψη αυτή, όπως η Τριπολη και το Άργος δεν εμφανίζονται στον πρώτο βιομηχανικό χάρτη). Ο χαρακτήρας, η δομή του πληθυσμού και οι λειτουργίες της πόλης είναι τα κύρια στοιχεία που προσελκύουν τη βιομηχανική εγκατάσταση, τελικά.

Στο συγκεκριμένο χάρτη είναι ευδιάκριτη η διαχωριστική γραμμή, που ξεχωρίζει τις παράλιες πόλεις από τις πόλεις της ενδοχώρας. Φαίνεται έτσι η σημασία των θαλάσσιων οδών επικοινωνίας στην ανάπτυξη της οικονομίας αγοράς και την αστική ανάπτυξη. Πόλεις – λιμάνια, πόλεις εμπορικές και ναυτικές υποδέχονται καλύτερα το βιομηχανικό φαινόμενο (Πειραιάς, Ερμούπολη, Πάτρα). Το γεγονός αυτό δηλώνει πως οι μεταλλαγές της εθνικής μας οικονομίας αρχίζουν από τις παρυφές, εκεί όπου έρχεται σε επαφή με τις εξωτερικές αγορές, και όχι χάρη στην αυτόνομη ανάπτυξη του κεντρικού της πυρήνα.

Τη δεύτερη θέση κατέχουν πόλεις που έχουν σχετικά πλουσιότερη αστική – εμπορική παράδοση, καθώς και βιοτεχνική, και βρίσκονται σε κάποια "απόσταση ασφαλείας" από τα μεγάλα κέντρα, ώστε να διαχειρίζονται ακόμα αυτόνομα το εμπόριό τους (Αργοστόλι, Ζάκυνθος, Καλαμάτα, Χαλκίδα, ενδιάμεσοι σταθμοί προς Πάτρα). Τέλος, οι πόλεις που βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα έχουν την τάση να δημιουργούν το βιομηχανικό τους "παράρτημα" στην παραλία (η Αθήνα τον Πειραιά, η Λαμία τη Στυλίδα, η Αμφίσσα την Ιτέα, η Σπάρτη το Γύθειο λίγο αργότερα).

Αξιόλογες περιπτώσεις του χάρτη αποτελούν η Σπάρτη και η Λειβαδιά, οι οποίες είναι μικρές πόλεις της ενδοχώρας. Η παρουσία τους στο χάρτη οφείλεται στα πρώτα βήματα που πραγματοποιεί εκεί η κλωστούφαντουργία, καθώς βρίσκει στην περιοχή τους τις πρώτες ύλες της.

Από την άποψη του φάσματος των τομέων παραγωγής που καλύπτει η βιομηχανική κίνηση, όπως αυτή παρουσιάζεται στο χάρτη, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι μέσα σε λίγα χρόνια τέθηκαν οι βάσεις αυτού που επρόκειτο να αποτελέσει με τον καιρό τον βιομηχανικό ιστό της χώρας. Ελάχιστοι νέοι κλάδοι θα προστεθούν τις επόμενες δεκαετίες σε αυτό το πρώτο φάσμα που διαμορφώνεται μεταξύ 1868-1875. Παρατηρείται ουσιαστικά ένα φαινόμενο σύνθετο: από τη μία, υιοθετούν τη μηχανή οι παραδοσιακές βιομηχανίες, όσες μεταπολούν πρώτες ύλες είτε εγχώριες (λάδι, μετάξι), είτε εισαγόμενες (αλευροποιία, βυρσοδεψία). Και από την άλλη, εμφανίζονται νέοι βιομηχανικοί κλάδοι, που είτε ευνοούνται από την πρόσφατη εξάπλωση της καλλιέργειας μιας πρώτης ύλης (βαμβακοβιομηχανία), είτε είναι εντελώς ξένες προς τα φυσικά προϊόντα του τόπου (π.χ. βιομηχανίες χαρτιού και γυαλιού).

Από το παραγωγικό αυτό φάσμα οι "κινητήριοι" κλάδοι που σηματοδοτούν την έναρξη της διαδικασίας μετάβασης της ελληνικής οικονομίας είναι: η αλευροβιομηχανία και η κλωστούφαντουργία.

Με δεδομένη την εξαιρετική πορεία της βιομηχανίας στον ελληνικό χώρο και τις ιδιάζουσες, επιζωοτόνες συνθήκες σε αυτόν διαπιστώνεται ότι: 1) Το ξεκίνημα της βιομηχανικής της Ελλάδας, σχεδόν έναν αιώνα μετά την έναρξη της βιομηχανικής Επανάστασης στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, επιμηκύνει τη χρονική περίοδο έ-

ρευνας μέχρι τα χρόνια του 1920. 2) Τα κενά της ιστοριογραφικής έρευνας στην Ελλάδα, αλλά και ο κατακερματισμός και τα χάσματα των πηγών, επιβάλλουν αρκετά εκτεταμένο αναλυτικό στάδιο, για να γίνει δυνατή η καθολική προσέγγιση του αντικειμένου. 3) Απαιτείται, ακόμη, η παρέμβαση όλων των ενδιαφερομένων ειδικοτήτων: ιστορικοί, μηχανολόγοι, αρχιτέκτονες, νομικοί... 4) Οι εκτεταμένες καταστροφές του αστικού περιβάλλοντος στη μεταπολεμική Ελλάδα, εκτός του ότι είναι ένας λόγος που συνηγορεί στην επιμήκυνση της χρονικής περιόδου έρευνας, κάνουν αναγκαίες ακόμη πιο εκλεπτυσμένες μεθόδους έρευνας. 5) Χρειάζεται, τέλος, ένα σύνολο αισθητικών και ιστορικών κριτηρίων που να εξειδικεύονται κατά περίπτωση.

–ΥΠΠΟ– ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ – ΤΜΗΜΑ ΝΕΟΤΕ-ΡΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Στη γενικότερη προσπάθεια του Υπουργείου Πολιτισμού να διασωθούν και να αναδειχθούν τα νεότερα μνημεία, που αποτελούν όχι μόνο αξιόλογα δείγματα της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, αλλά και σημαντική μαρτυρία ανάπτυξης της πόλης που βρίσκονται, εντάσσεται και η προσπάθεια διάσωσης, ανάδειξης και επανένταξης των προβιομηχανικών κτιρίων και βιομηχανικών συγκροτημάτων στη σύγχρονη ζωή των πόλεων με νέο λειτουργικό ρόλο.

Έτσι στο Υπουργείο Πολιτισμού από το 1978 λειτουργεί η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, όπου το Τμήμα Νεότερων Μνημείων ασχολείται με την προστασία των μνημείων μετά το 1830. Συνειδητοποιώντας τον κίνδυνο, που αντιμετωπίζουν τα προβιομηχανικά κτίρια και τα βιομηχανικά συγκροτήματα, δημιουργήθηκε ομάδα εργασίας στην ίδια Διεύθυνση, η οποία συνδέεται άμεσα με τις κατά τόπους Εφορίες Νεότερων Μνημείων. Στόχος είναι η καταγραφή, διάσωση, αξιοποίηση και μελέτη επαναχρησιμοποίησης των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, αλλά και όλων όσων αυτές περικλείουν, όπως: μηχανές, αρχαιολογικά και φωτογραφικό υλικό, ώστε να μη χαθούν πολύτιμες μνήμες και μαρτυρίες για τον τόπο μας.

Στο Τμήμα Νεότερων Μνημείων έχει δημιουργηθεί εξειδικευμένο Αρχείο Βιομηχανικής Αρχαιολογίας. Αυτό περιλαμβάνει τα προβιομηχανικά κτίρια και τα βιομηχανικά συγκροτήματα, που έχουν χαρακτηριστεί άλλα ως έργα τέχνης και άλλα ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία. Η αρχειοθέτηση αυτή γίνεται από την ομάδα εργασίας της Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού και ακολουθεί το γενικό σύστημα αρχειοθέτησης του Τμήματος Νεότερων Μνημείων. (Στο παράρτημα παρατίθενται οι καρτέλλες καταγραφής των κτιρίων). Πρέπει να αναφερθεί ότι αναπόσπαστο μέρος του Αρχείου αποτελεί και το Φωτογραφικό αρχείο, όπου καταχωρούνται οι φωτογραφίες και τα αρνητικά με ιδιαίτερο κωδικό και αυξοντα αριθμό.

– ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αφετηρία της Εταιρίας (υπό σύστασιν το 1986) είναι ένας αρχικός πυρήνας επισημών διάφορων ειδικοτήτων (ιστορικοί, αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, πολιτικοί μηχανικοί), που από το 1984 ενδιαφέρονται συστηματικά για τη βιομηχανική κληρονομιά μας και έχουν στη διάθεσή τους ένα σημαντικό υλικό καταγραφής στον ελληνικό χώρο καθώς και μια ενημέρωση πάνω σε ανάλογες δραστηριότητες στις άλλες χώρες της Ευρώπης είτε μέσα από βιβλιογραφία, είτε με απευθείας σύνδεση και επαφή με ανάλογες εται-

ρείες. Η έρευνα της ομάδας σκοπεύει στα κυριότερα βιομηχανικά κέντρα και ασχολείται με τις τρεις βασικές συνιστώσες της βιομηχανικής κληρονομιάς ανάμεσα στα 1860-1920:

1) Το εργοστάσιο (μικρή ως μεγάλη κλίμακα, η μηχανή δηλαδή και το κτίριο ως το συγκρότημα κτιρίων), 2) τους σιδηροδρόμους και 3) τα δημόσια έργα.

Συνοπτικά, τρία είναι τα μεγάλα θέματα διάθρωσης της έρευνας:

1) Η συμπλήρωση του αρχαιακού υλικού, που διαθέτει η ομάδα από προϋπάρχουσες ιστορικές έρευνες. Η ταξινόμησή του και ο εντοπισμός του υλικού, στη συνέχεια, με τη μορφή της χαρτογράφησης.

2) Η φωτογράφιση και η αποτύπωση α' βαθμού κτιρίων, μηχανών κλπ.

3) Η συνθετική κατάταξη και τυποποίηση του υλικού με κριτήρια ιστορικά, αισθητικά, τεχνικά, καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων για τη διατήρηση και αξιοποίησή του.

– ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟ-ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1991 έγινε στη Θεσσαλονίκη και ειδικότερα στο χώρο του Μύλου Χατζηγιαννάκη (θα αναφερθούμε λεπτομερέστερα σε αυτόν παρακάτω) η πρώτη συνάντηση της Ομάδας Πρωτοβουλίας για την Προστασία της Τεχνολογικής και Βιομηχανικής Κληρονομιάς.

Από μέλη της Ελληνικής Εταιρείας Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Παράρτημα Θεσσαλονίκης) κλήθηκαν ερευνητές και εθελοντές – λάτρεις του αντικειμένου σε μια συνάντηση γνωριμίας. Κύριος στόχος της συνάντησης ήταν η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ όλων όσων εργάζονται για τη διάσωση και προστασία της τεχνολογικής και βιομηχανικής κληρονομιάς στη Μακεδονία και τη Θράκη, καθώς και η ενίσχυση και δημοσιοποίηση του έργου τους. Ο στόχος αυτός αποτελεί έναν από τους κύριους στόχους του Ελληνικού Τμήματος του TICCIN (θα αναφερθούμε σε αυτό αναλυτικότερα στη συνέχεια), του οποίου ιδρυτικά μέλη είναι και τα μέλη της Ομάδας Πρωτοβουλίας.

Από την Ομάδα έχει αρχίσει μια προσπάθεια πολλαπλής ενημέρωσης της κοινής γνώμης και των φορέων, με δημοσιεύσεις άρθρων, διοργάνωση διαλέξεων και περιηγήσεων, συμμετοχή σε εκπομπές των ΜΜΕ, δράση που αποσκοπεί στην προβολή της ανάγκης διάσωσης των βιομηχανικών μνημείων και στην ενίσχυση της πεποίθησης ότι οι βιομηχανικοί, ιστορικοί τόποι και τα μεμονωμένα κτίρια, εξοπλισμοί και τεχνικά έργα αποτελούν πολιτιστικά αγαθά. Επιδιώκεται, επίσης η προβολή του τόπου μας σε διεθνές επίπεδο.

– Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ & ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ

Η Διεθνής Επιτροπή για τη Διάσωση της Βιομηχανικής κληρονομιάς, το TICCIN, είναι ένας διεθνής οργανισμός, ο οποίος συντονίζει τη δράση των εθνικών φορέων-μελών του με στόχο τη μελέτη, προστασία και αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς (σήμερα 45 χώρες – μέλη). Η Ελλάδα συμμετείχε από το 1987 άτυπα, κυρίως χάση σε ατομικές πρωτοβουλίες από το χώρο του Πολιτιστικού Τεχνολογικού Ιδρυματος ΕΤΒΑ, καθώς και της Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού και των Εφορειών Νεότερων Μνημείων Κεντρικής Βιβλιοθήκης Πολιτισμού.

Το Σεπτέμβριο του 1991 διοργανώθηκε στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών η ιδρυτική

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΗΣ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
(TICCIN)

συνέλευση του Ελληνικού Τμήματος του διεθνούς TICCIIH και το Μάρτιο του 1992 η νέα κατασταστική συνέλευση. Τότε, λοιπόν, ψηφίστηκε ομόφωνα το Καταστατικό, σύμφωνα με το οποίο ιδρύθηκε Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με την επωνυμία “Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Επιτροπής για τη Διάσωση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς”.

Οι σκοποί του σωματείου, που ταυτίζονται με αυτούς του TICCIIH, αφορούν την καταγραφή, μελέτη, διάσωση και αξιοποίηση κάθε είδους καταλοίπων της βιομηχανικής και βιοτεχνικής δραστηριότητας στη χώρα μας. Έτσι, το TICCIIH προωθεί τη συνεργασία και την ανταλλαγή γνώσεων και ιδεών ανάμεσα σε όλους όσους εργάζονται και ενδιαφέρονται για τα θέματα αυτά, οργανώνονται εκθέσεις, συνέδρια, εκδόσεις κλπ. Επίσης, υποστηρίζει ανάλογες ενέργειες της πολιτείας, προωθεί την εκπαίδευση σε θέματα προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς, εργάζεται για την τεκμηρίωσή της (αρχεία, κατάλογοι ιστορικών τόπων και μνημείων) και γενικότερα επιδιώκει την ευαισθητοποίηση του κοινού για την αντιμετώπιση της βιομηχανικής κληρονομιάς ως πολιτιστικού αγαθού.

Εκτός των ατόμων – μελών του Τμήματος σημαντικοί είναι και οι φορείς – μέλη του: Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (Δ/ση Δημοσίων Σχέσεων), Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων, Εταιρεία Μελετών Λαυρεωτικής, ICOM–Ελληνικό Τμήμα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών /ΕΙΕ, Ομάδα Πρωτοβουλίας για την Προστασία της Τεχνολογικής και Βιομηχανικής Κληρονομιάς, ΟΤΕ, Πολιτιστικό Κέντρο Πάτρας, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Σιδηροδρομικό Μουσείο ΟΣΕ, Σύλλογος Σιδηροδρόμου (Αθήνα), Σύλλογος Φίλων Σιδηροδρόμων (Θεσ/νίκη), Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών ΤΕΙ Πάτρας, Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός της βράβευσης ελληνικών πειραματικών σχεδίων από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα κατά την ιδρυτική συνέλευση του Ελληνικού Τμήματος το 1991. Ιδιαίτερα για τη βιομηχανική κληρονομιά της Θεσσαλονίκης δόθηκε ένα αισιόδοξο μήνυμα από μερικές ιδιαίτερα σημαντικές επεμβάσεις επανάχρησης και κάποιες ιστορικές αποφάσεις διατήρησης παλαιών εργοστασίων.

–ΜΥΛΟΣ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΑΚΗ

Περίπτωση εφαρμογής επανάχρησης στην περιοχή της Θεσσαλονίκης είναι αυτή του Μύλου Χατζηγιαννάκη: Πρέπει καταρχήν να τονιστεί ότι η εξεύρεση νέας χρήσης για ένα παλιό εργοστάσιο εκτός λειτουργίας αποτελεί και το σημαντικότερο πρόβλημα για τη διατήρησή του. Τις περισσότερες φορές η νέα χρήση δεν επιτρέπει τη διατήρηση του μηχανολογικού εξοπλισμού. Θύματα, επίσης, της επανάχρησης πέφτουν πολύ συχνά τα βοηθητικά κτίσματα, για τα οποία δύσκολα μπορεί να βρεθεί νέα κατάλληλη χρήση. Εξάλλου, προγράμματα “αναπτυξιακά” σε περιοχές επέκτασης των ιστορικών κέντρων –όπου και συνηθέστερα βρίσκονται ιστορικά σύνολα της βιομηχανίας και μεταφορών – δεν λαμβάνουν υπόψη τους το σημαντικό αυτό απόθεμα της τεχνολογικής μας κληρονομιάς και θυσιάζουν μεγάλα τμήματά τους.

Για όλους αυτούς τους λόγους το παράδειγμα της διατήρησης και επανάχρησης του συγκροτήματος του Μύλου Χατζηγιαννάκη στην περιοχή ΦΙΕ (Θεσ/νίκης) καταλαμβάνει σημαντική θέση. Αποτελεί ένα υπόδειγμα διατήρησης συνόλου με τις μικρότερες δυνατότητες επέμβασης και με σεβασμό στην αυθεντικότητα της κατασκευής και στον υπάρχοντα μηχανολογικό εξοπλισμό.

Το κτιριακό σύνολο του Μύλου ιδρύθηκε το 1924 η Θεσσαλονίκη. Σε αυτό λειτουργούσε πετρελαιομηχανή και απασχολούνταν 60 εργάτες. Μετά το 1934 η παραγωγή

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

της επιχείρησης σημείωσε κάμψη και ο Μύλος νοικιάστηκε κατά το διάστημα 1958-1983 στην εταιρεία ΑΛΛΑΤΙΝΗ. Η μείωση των εξαγωγών οδήγησε στην τελική αναστολή των εργασιών του Μύλου το 1987.

Νέοι επιχειρηματίες, με εμπειρία στη διαχείριση μονάδων αναψυχής στη Θεσσαλονίκη, ανέλαβαν τη δημιουργία ενός χώρου στέγασης ποικίλων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων στον ήδη “νεκρό” χώρο του Μύλου. Με την υποστήριξη τεσσάρων Θεσσαλονικιών αρχιτεκτόνων οι νέοι επιχειρηματίες καθόρθωσαν να υπερβούν τις επιφυλάξεις των ιδιοκτητών για το είδος της επανάχρησης. Μετά από εννέα μήνες δημιουργικής δουλειάς τον Ιούνιο του 1991, τελικά, φάνηκαν τα πρώτα αποτελέσματα: α) στους χώρους παραγωγής και αποθήκευσης του παλιού Μύλου εγκαταστάθηκαν σταδιακά χώροι αναψυχής και στέγασης ποικίλων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων (ζωγραφική, φωτογραφία, μουσική, λόγος και θέατρο), β) ο κυρίως χώρος του Μύλου, όπου διατηρήθηκε πλήρως ο μηχανολογικός εξοπλισμός, αποτέλεσε ένα Μουσείο του εαυτού του.

Οι αρχιτεκτονικές επεμβάσεις διατήρησαν προσεκτικά, συμπλήρωσαν δημιουργικά, αποκατέστησαν και ανέδειξαν ιδιαίτερα σεμνά ένα σύνολο του οποίου η αυθεντικότητα αποτελεί και την κυριότερη αρετή. Η παρουσία τμημάτων του αρχικού μηχανολογικού εξοπλισμού σε όλους τους χώρους επιτρέπει στον επισκέπτη τη διαρκή αναδρομή στην αρχική λειτουργία του συνόλου.

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

Η τουριστική ανάπτυξη είναι ιδιαίτερα σημαντική τόσο στις χώρες που παρουσιάζουν συγκριτικό πλεονέκτημα στον τουριστικό κλάδο, όσο και σε εκείνες που πλήττονται από οικονομική κρίση στον δευτερογενή τομέα κι έτσι ο τουρισμός αποτελεί, τελικά, διέξοδο από την κρίση αυτή.

Τουριστική ανάπτυξη δε σημαίνει απαραίτητα υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Εάν γίνει με σωστό σχεδιασμό, σεβασμό στο ιστορικό και φυσικό περιβάλλον, αλλά και σεβασμό στις απαιτήσεις των κατοίκων της εκάστοτε περιοχής μπορεί να επιφέρει θετικά αποτελέσματα, τόσο στην τοπική οικονομία όσο και στην ποιότητα ζωής. Ένας τέτοιος σχεδιασμός θα πρέπει να προβλέπει ώστε η μεθόδευση της δημιουργίας των αναγκών για την ανάπτυξη έργων υποδομής, συγκεκριμένα, να εξασφαλίζει:

- ορισμένες ευκαιρίες οικονομικής δραστηριότητας για τον τοπικό πληθυσμό, ώστε να έχει κάποιο οικονομικό όφελος η ντόπια οικονομία,
- ευκαιρίες χρήσης των έργων υποδομής από τους κατοίκους της περιοχής σε περιόδους μη τουριστικής αιχμής,
- τον καθορισμό της ποσότητας του τουρισμού που μπορεί να δεχθεί ο τόπος, ώστε να μην υποβαθμιστεί και τελικά όλους τους παράγοντες που θα συντελούν στην ποιότητα της προσφερόμενης εμπειρίας στο τουριστικό κοινό και της καθημερινής ζωής των κατοίκων.

Σε αυτά τα πλαίσια, η αξιοποίηση των ιστορικών μνημείων, μπορεί, γενικά, να αποτελέσει πολύ έλξη μαζί με άλλα πλεονεκτήματα του τόπου.

Όπως οικονομικοί λόγοι, διοικητικοί ή άλλοι δεν επιτρέπουν συνήθως τη διάσωση όλων των μνημείων του παρελθόντος. Επομένως, πρέπει να γίνει επιλογή ανάμεσα τους. Εφόσον πρόκειται για μνημεία του πρόσφατου ιστορικού παρελθόντος, όπως τα βιομηχανικά κτίρια, τα θέματά επικεντρώνονται στον τρόπο επαναχρησιμοποίησης του κτίσματος στο μέτρο που δεν έχουν καθιερωθεί συγκεκριμένα πρότυπα γι' αυτές τις επεμβάσεις.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ
ΜΟΤΕΙΟ ΛΕΩΣΤΕΙΟΥ

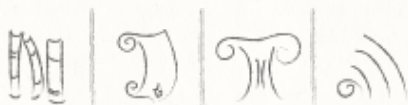
Από την πλευρά του τόπου, που θα δεχτεί τον τουρισμό, υφίσταται κίνδυνος, λόγω της ανάπτυξης μέσω της τουριστικής αξιοποίησης των μνημείων του και της έλλειψης άλλων πηγών οικονομικής δραστηριότητας, εξάρτησης του τόπου αυτού από τις διακυμάνσεις του τουρισμού και του απρόβλεπτου παράγοντα που τον επηρεάζει (διεθνείς συγκυρίες, τρομοκρατικές ενέργειες κλπ).

Το ζήτημα των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης αφορά άμεσα την Ελλάδα, αφού ο τουριστικός κλάδος παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομική της ζωή.

Η προσεκτική λοιπόν επιλογή και αξιοποίηση ελληνικών βιομηχανικών μνημείων με μεθοδευμένες ενέργειες είναι "κλειδί" για την προβολή της χώρας μας και τη λύση πολλών προβλημάτων της (οικονομικών κ.ά). Για να φτάσουμε όμως σε ένα τέτοιο σημείο πρέπει να συνειδητοποιήσουμε από τη μια την αξία των μαρτυριών του βιομηχανικού παρελθόντος της χώρας μας, σε πρώτο στάδιο, και από την άλλη τον κίνδυνο που διατρέχουν αυτές λόγω της φυσικής φθοράς ή της κερδοσκοπικής επιβουλής των κατεδαφιστών. Υπόβαθρο, βέβαια, γι' αυτήν τη συνειδητοποίηση αποτελεί η τεχνική παιδεία, η επαφή με τον τεχνικό πολιτισμό και την ιστορία του, στοιχεία που λείπουν αισθητά από την χώρα μας. Ελπιδοφόρο μήνυμα για τη διάσωση και αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς μας, βέβαια, φέρουν οι διάφορες ομάδες και σωματεία που αναφέραμε παραπάνω. Όμως, οι σχετικές προσπάθειες πρέπει να έχουν μέλλον απεριόριστο και μεγαλύτερη ένταση, προκειμένου να υπάρξουν αξιόλογα αποτελέσματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Εισαγωγή στη Βιομηχανική Αρχαιολογία, (ETBA) – RAINER SLOTTA
2. Βιομηχανική Αρχαιολογία, JACQUES PINARD
3. Οι απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο Αιώνα, Χρ. Αργιαντώνη
4. Βιομηχανική Αρχαιολογία. Για τη μελέτη και ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς (Υπουργείο Πολιτισμού, 1989)
5. Περιοδικό "Τεχνολογία", τεύχη 3/1989, 5-6/1992, 7/1994
6. Περιοδικό "Αρχαιολογία", τεύχος 18/1986

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ,
Λέκτορας Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Θράκης

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ (1800-1985)

Τα παραδοσιακά παιχνίδια του ελληνικού λαού, ένας ιδιαίτερα σημαντικός κλάδος της λαογραφίας μας, δεν έχουν βρει ακόμη τη θέση που τους αρμόζει στη σχετική βιβλιογραφία. Οι υπάρχουσες δημοσιεύσεις, που συγκεντρώνονται εδώ, ανήκουν περισσότερο στο περιγραφικό στάδιο της έρευνας, η οποία πάντως δεν έχει προχωρήσει ακόμη σε συνθετικότερες θεωρήσεις.

Η βιβλιογραφική επισκόπηση που ακολουθεί, καλύπτοντας τα χρόνια 1800-1985, όχι χωρίς την ανάγκη συμπληρώσεων, αποτελεί την ελληνική συμβολή στο διεθνές πρόγραμμα για το λαϊκό παιχνίδι, του Kansas State University, η οποία, για λόγους σχετικούς με την εθνική αξιοπρέπεια του γράφοντος, δεν κατατέθηκε εκεί και παρατίθεται εδώ. Ο στόχος είναι προφανής: να λειτουργήσει το δημοσίευμα αυτό ως αρχή και έναυσμα για τη μελέτη των παραδοσιακών παιδικών παιχνιδιών στην Ελλάδα.

Πιστεύω, με βάση την παρούσα κατάσταση των λαογραφικών σπουδών στη χώρα μας, ότι ο στόχος μπορεί εύκολα να επιτευχθεί, με τη σύνταξη ειδικών μελετών για το θέμα. Μόνο τότε το δημοσίευμα αυτό θα έχει εκπληρώσει τους σκοπούς του, επιτελώντας το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκε.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Αρχ. Ποντ.
Αρχ. Θρ. Θησ.

ΕΛΑ – ΕΚΕΕΛ

Ελλ. Αγ.
Ελλ. Δημ.
Επειτ. Καλβο
Επ. Κρητ. Σπ.
ΗΜΕ

Αρχείου Πόντου
Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού

Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου– Επετηρίς Κέντρου
Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

Ελληνική Αγωγή

Ελληνική Δημιουργία

Επετηρίς Καλαβρύτων

Επετηρίς Κρητικών Σπουδών

Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ**

Ηπειρ. Εστ.	Ηπειρωτική Εστία
Θρακ.	Θρακικά
Κρητ. Εστ.	Κρητική Εστία
Κυκλ.	Κυκλαδικά
Κυπρ. Σπ.	Κυπριακαί Σπονδαί
Κυπρ. Χρον.	Κυπριακά Χρονικά
Λαογρ.	Λαογραφία
Λαογρ. Κυπρ.	Λαογραφική Κύπρος
Μαθ. Εστ.	Μαθητική Εστία
Μακεδ. Ζωή	Μακεδονική Ζωή
Μακεδ. Ημερ	Μακεδονικό Ημερολόγιο
Ν. Αθην.	Νέον Αθήναιον
Ναυτ. Ελλ.	Ναυτική Ελλάς
Ν. Εστ.	Νέα Εστία
Πανσερρ. Ημερ.	Πανσερραϊκό Ημερολόγιο
Ποντ. Εστ.	Ποντιακή Εστία
Ποντ. Φυλλ.	Ποντιακά Φύλλα
Πρακτ. Β΄ Συμπ.	Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας
Γλωσσ ΒΕ Χωρ	του Βορειοελλαδικού Χώρου
Πρακτ Α΄ Συμπ.	Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Ποντιακής
Ποντ Λαογρ	Λαογραφίας
Προμ Πυρφ	Προμηθεύς Πυρφόρος
Σπαρτ Χρον	Σπαρτιακά Χρονικά
Φιλ Πρωτοχρ	Φιλολογική Πρωτοχρονιά

ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗΣ

1800 – 1906 (ΕΛΛ 23)

Δραγούμης Ν. Η μόρρα [παιδιά εν Ζακύνθω]. Πανδώρα Β΄ (1851-52) 916 – 917.

Παπασπλιώτης Κ.Γ. Περί των παρά τοις αρχαίοις Έλλησι παιδικών παιγνίων. Εφημ. Μαθητών Β΄ (1853-55) 365 – 372.

Αναδρομή και εις τινα νεοελληνικά.

Λουκάς Γ. Περί πάλης εν [Κύπρω]. Εφημ. Φιλομαθών ΙΓ΄ (1865) 702-703.

Μυστακίδης Β. Α. Οι σωζόμενοι αγώνες των αρχαίων εν Θράκη. Εβδομάς Γ΄ (1886), αρ. 112, σ. 184-186, αρ. 113 σ. 194-195. [Παιδικά αγων.].

Ολύμπιος Σ. Μ. Μακεδών Ο ελλητισμός εν Μακεδονία. Οι σωζόμενοι Ολυμπιακοί αγώνες. Εβδομάς Γ΄ (1886), αρ. 103, σ. 75-76. [Παιδ. αγωνισμ.].

Ζησίον Κωνστ. Γ. Αρχαίοι και νέοι αθληταί. Παναθήναια Β΄ (1901) 17-22.

Σφαγγός Κ. Δημώδεις παιδιαί [3]. Εθν. Αγωγή Δ΄ (1901) 30-31, 47, 77-78.

Αρβανιτόπουλος Α. Σ. Νέον αντίγραφον του σαυροκτόνου του Προξεντέλους. Εφημερίς Αρχαιολογική 1905, σ. 263-270.

Εν στ. 268-269 δημορ. παιδιά εξ Αρκαδίας ενέχουσα δαιτυλαμονίαν σχετιζομένην προς τον μύθον Απόλλωνος – Υακίνθου.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Ιατρίδης Κλ. Ήθη και έθιμα εν Ανατολή. Παιδιά εν Βουδουρίω της Πισσιδίας [65]. Ξενοφάνης Δ' (1906) 68-79, 362-374, 432-464.

1921 – 1938 (ΕΛΛ 9 – 10, 25)

Φαρμακίδης Ξ.Π. Ζιννάπιν' (Κυπριακόν έθιμον). [Μετά σημειώσεως Ν.Γ. Πολίτου]. Λαογρ. 6 (1917/18) 657.

Καραχάλιος Θεμ. Λείψανα του κοττάβου εν τη Νέα Ελλάδα. ΑΕ έτ. 1924, σ. 198-200.

Κακριδής Ιωάνν. Θ. Ελληνικά παιγνίδια. ΗΜΕ έτ. 1925, σ. 161-79.

Λουκόπουλος Δημ. Ποία παιγνίδια παίζουν τα ελληνόπουλα. Περιγραφές ελληνικών παιγνιδιών απ' όλα τα μέρη της Ελλάδος [109]. Αθήναι 1926, 8ον, σελ. 220. (Παιδαγωγική Βιβλιοθήκη, αρ. 15. Εκδοτική Εταιρεία "Αθηνά" Α. Ι. Ράλλης και Σία). Κρίσις: Λαογρ. 9 (1926/28) 297 (Σ. Π. Κυριακίδης).

Παιγνίδια και τραγούδια λαϊκά για παιδιά 6 χρονών και απάνω. Αθήναι. Εκδοτικός οίκος Δημητράκου, 1926, 8ον, σελ. 55. Κρίσις: Λαογρ. 9 (1926/28) 296 (Σ. Π. Κυριακίδης).

Αθανασούλα Ευδ. Γύρω γύρω όλοι... Λαϊκά παιγνίδια και τραγούδια για πολύ μικρά παιδιά. Διαλεγμένα από την Κα – . Εικονογραφημένα από τη Δδα Λύδια Μπορζέκ. Αθήναι 1927, 8ον, σελ. 63.

Δραγάτσης Ιάκ. Χ. Τα Γιαννάκια και οι κομπογιαννίταις. Ν. Εστ. 1 (1927) 1141 - 1142.

Ζαΐρης Νικ. Γεώργ. Αι γυμναστικά παιδιά των σχολείων. Εν Αθήναις 1927, 8ον, σελ. 205. 98 παιδιά εξ ων πολλά δημώδεις.

Φαρμακίδης Ξ. Π. Κυπριακά παίγνια. Λιγκρίν. Κυπρ. Χρον. 5 (1927) 200. 205.

Δαφέριμος Γ. Φ. Παιγνίδια. Προμ. Πυρφ. έτ. Γ' (1927) αρ. 60-66 σ. 7. έτ. Δ' (1928) αρ. 73-76 σ. 7, αρ. 79 σ. 7 [41].

Ποταμιάνος Ε. Χωριάτικα παιγνίδια. ΜΕΕ Περ. Ε-Ζ (1928) φ. 144 σ. 3, φ. 147, σ. 3, φ. 152 σ. 6-7.

Δαφέριμος Γ. Φ. Το παιγνίδι η παπούτσα. Τση γριάς ο σωρός. Η χώστρα. Οι κλέφτες και χωροφύλακες. Προμ. Πυρφ. έτ. Ε' (1929) αρ. 101 σ. 7, αρ. 102 σ. 7, αρ. 113 σ. 7, αρ. 115 σ. 7.

Φαρμακίδης Ξ.Π. Παρατηρήσεις εις Λαογραφίας Ε' 648. Λαογρ. 10 (1929/32) 272.

Δαφέριμος Γ. Φ. Παιγνίδια [4]. Προμ. Πυρφ. έτ. Η' (1932) αρ. 176 σ. 7, αρ. 184 σ. 7.

Κλεάνθους – Παπαδημητρίου Μυρσίνη Παιγνίδια με τραγούδια οργανωμένα με βάση την αρχή της εργασίας για παιδιά ως 12 χρονών. Αθήνα 1932, 4ον, σελ. 552.

Χατζόπουλος (1873) Κωνστ. Ν. Σαράντα Εκκλησιών σύμμικτα λαογραφικά. Θρακ. 3 (1932) 288-300. [Παιδιά 29].

Θεοδωρακάκος Π. Το πουρί (ο πούρος) (παιδιά Μάνης). Ελλ. Αγ. Α' (1933) 214.

Κορδατζή Μαρία Τα μηλάκια (παιδιά Θηβών). Ελλ. Αγ. (1933) 254.

Λαζάρου Α. Λαϊκά αγωνίσματα. Ελλ. Αγ. Α' (1933) 67-69.

Λάμπας Σωτήρ. Ι. Ολίγαι λέξεις εις τον χαλκουπόλεμον. Ελλ. Αγ. Α' (1933) 215-16.

Λάμπας Σ. Μία σημείωσις εις τον στραβοτσιάκαλον. Ελλ. Αγ. Α' (1933) 96.

Μαζοκοπάκη Αικατερίνη. Η ξυλογαϊδάρα (παιδιά Κρήτης). Ελλ. Αγ. Α' (1933) 148.

Μουλλάς Δ. Αγώνες λαϊκοί εις την περιφέρειαν Καλαβρύτων. Ελλ. Αγ. Α' (1933) 36.

Μπαλτάς Πολύβ. Η γουρουνίτσα (παιδιά Τριφυλίας). Ελλην. Αγ. Β' (1933) 39.

Μπασσιγιάννης Δ. Αγώνες λαϊκοί Δυτικής Θράκης. Ελλ. Αγ. Α' (1933) 7-10.

Μπίκος Αθ. Οι ιππικοί αγώνες της κομποπόλεως Μπάστα Μεσσηνίας. Ελλ. Αγ. Α' (1933) 185-87.

Παυλίνης Ενάγγ. Το τόπι (παιδιά Κυθήρων). Ελλ. Αγ. Α' (1933) 69-70.

Σακελλάρης Ενάγγ. Η αλώνα (παιδιά Κυθήρων). Ελλ. Αγ. Α' (1933) 217.

Σταμούλης Γρ. Το σαραντάφτυστο. Ελλ. Αγ. Α' (1933) 95-96.

Φυλακτός Γ. Ο στραβοτσιάκαλος (παιδιά Λαρίσης). Ελλ. Αγ. Α' (1933) 35.

Χειμάρας Κ. Ο χαλκουπόλεμος (παιδιά Αργινίου). Ελλ. Αγ. Α' (1933) 118-21.

Ασημακόπουλος Κ. Οι αγώνες του χωριού Μιδέας – Αργους. Ελλ. Αγ. Β' (1934) 9.

Γεωργόπουλος Π. "Μια" (παιδιά Παραμυθίας). Ελλ. Αγ. Β' (1934) 10-11.

Θεοδωρακάκος Π. Το στρατιωτικό: [παιδιά Μάνης]. Ελλ. Αγ. Β' (1934) 74-77.

Κ(αμπορογιάννης) Δ. Γρ. Σωματική αγωγή επί τουρκοκρατίας. Μεν. Ελλ. Εγκυκλ. τομ. 10 (1934) 973-74.

Κανταροτζής Δημ. Η γουρνίτσα (παιδιά Βελβεντού). Ελλ. Αγ. Β' (1934) 35.

- Κουλάκος Β.** Η γουρουνίτσα (παιδιά της Μάνης). Ελλ. Αγ. Β' (1934) 40.
- Λουζιώτης Αργύρ.** Ο πετροπόλεμος εις την Αταλάντην. Ελλ. Αγ. Β' (9134) 12.
- Μαμέλης Κ.** Οι αγώνες του χωρίου Μαϊστρου Έβρου. Ελλ. Αγ. Β' (1934) 174-75.
- Μιχαηλίδης Π.** Ο χοίρος (παιδιά Λευκωσίας – Κύπρου). Ελλ. Αγ. Β' (1934) 36.
- Περάκις Απ. Γ.** Παρατσάφαρα. Προμ. Πυρφ. ετ. Ι' (1934) αρ. 220 σ. 7.
- Πιστόλης Ν.Δ.** Το τόπι ή ζόπι. Καλιβία – Καλιβίτσα. Ελλ. Αγ. Β' (1934) 208-209.
– “Η λωρίδα” (έχω ένα πουλί). [Παιδιά Λοκρίδος]. Ελλ. Αγ. Β' (1934) 128.
- Σακελλαριδής Μ.** Η ελευθερία (παιδιά Αλμυρού). Ελλ. Αγ. Β' (1934) 127.
- Χειμάρρας Κ.** Η γουρούνα (παιδιά Αργινίου). Ελ. Αγ. Β'. (1934) 37-38.
- Γκο – Βί – ς (Βίγκος Α.)** Τα παιδικά μας παιχνίδια. Το Μέλλον της Ύδρας 3 (1934/35) 303-304.
- Ειδικός** Παιχνίδια στην ακρογιαλιά. [7]. Ναυτ. Ελλ. 7 (1935) 2326.
- Κορδατζή Μ.** Η γαϊδάρα. Η ελγά. Ελλ. Αγ. Γ' (1935) 58-59.
- Παπαχαράλαμπος Γ.** Ολίγα περί συτζάς. Κυπρ. Χρον. 11 (1935) 257-58. Ερμην. της λ. συτζά.
- Πιστόλης Ν.** Σημειώσεις επάνω σε διάφορα παιχνίδια. Ελλ. Αγ. Γ' (1935) 242-46. [Παιδ. 4].
- Σερελέας Γεώργ.** Μπίρδι – μπίρδι (παιδιά Γυθείου). Τρεις-ήμισυ (παιδιά Μάνης). Ελλ. Αγ. (1935) 23-24.
- Σταμούλης Γρ.** “Μιά περάσει” (παιδιά Αθηνών). Ελλ. Αγ. Γ' (1935) 301-302.
- Σταυρακάκης Εμμ.** Συλλογή επιχωρίων παιδιών [εκ της επαρχίας Σητείας Κρήτης]. [6]. Μύσων 4 (1935) 105-108.
- Καρακατσάνης Κ.** “Λακκουβίτσες”. (Παιδιά Φιλιατρών - Τριφυλίας). Ελλ. Αγ. Δ' (1936) 102-103.
- Κουτσουριδής Εμμ.** “Καλάκαρδες”. Ελλ. Αγ. Δ' (1936) 230.
- Νταής Χρ.** Βαρ και βουρ και πίσω η μάννα. (Παιδιά Καστανοχωρίου Μεγαλουπόλεως). Ελλ. Αγ. Δ' (1936) 265-66.
- Πουλόπουλος Ηλ.** “Το βρετό” (παιδιά Πλάκας Μεγαλοπόλεως). Ελλ. Αγ. Δ' (1936) 231.
- Σούζης Ι.** Μία σημείωσις εις την παιδιάν “λακκουβίτσες”. Ελλ. Αγ. Δ' (1936) 103.
- Χειμάρρας Κ.** Η αμπάριζα (παιδιά Κεφαλοβρύσου). Ελλ. Αγ. Δ' (1936). 35-38.
“Η Σπάτουλα”. Ποντ. Φύλλ. Α' (1936/37) φ. 6, σ. 21.
- Αγλαός Φράσις** που λένε στα χωριά μας [1 παιδιά]. Σπαρτ. Χρον. Α' (1937/38) αρ. φ. 13, σ. 11.
- Παπαδόπουλος Δ.Δ. (Σταυριώτης)** Τίμη-τίμη (παιγνίδι). Ποντ. Φύλλ Β' (1937/38) φ. 19, σ. 299. – Παιδιά Σταυρίου Χαλδίας, φ. 22, σ. 406-13. [Παιδ. 31].
- Δαφέριμος Γεώργ.** Μυλοποταμίτικα παιχνίδια και αστρονομικά. Επ. Κρητ. Σπ. 1 (1938) 483-88. [Παιδ. 2].
- Κυβερνητάκης Ιωάνν.** Ανθολογία παιγνιδιών της αρχαιότητας και των νεωτέρων χρόνων. Ηράκλειον Κρήτης (1938), 8ον, σελ. 211.
- Αποστολίδης Δημ.** Παιδιά Ελληνοπαίδων του Πόντου. Ποντ. Φύλλ. Γ' (1938/39) φ. 26, σ. 67-68.
- Μελανοφρύδης Παντ.** Παιγνίδια Χαλδίας [8]. Αρχ. Πόντ. 8 (1938) 220-29.
- Σταματίου Σ.** Μακεδονικά παραδόσεις. Το φουντούκι. Μπουκέτο Β' (1925) 842-43.
Παιγνίδια και μία παράδοση.
- Πασχάλης Δημήτριος Π.** Η εν Κάτω Κάστρω της Άνδρου Σχολή Ελληνικών Γραμμάτων και η εν Κορθίω της Αγίας Τριάδος. (Συμβολή εις την ιστορίαν της παιδείας εν Ελλάδι επί τουρκοκρατίας). “Δελτίον Ιστορικής και εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος”, τόμ. 9 (1926) 222-268. [Και αυτοτελές ανάτυπο: Εν Αθήναις 1926, 8ο, σελ. 49].
Εκτός από τις ιστορικές περιέχονται και λαογραφικές ειδήσεις σχετικές με τη σχολική ζωή στην Άνδρο (κυρίως σ. 224-226, στο ανάτυπο σ. 5-7) και ονόματα βαπτιστικά και επώνυμα (σ. 231-235, στο ανάτυπο σ. 12-15) κ.ά.
- Παυλίνης Ευάγγ. Ε.** Η παιδιά. Αθήναι, τύποις Κ. Κουντουριώτη, 1930, 16ο, σελ. 95.
Από λαογραφική άποψη ενδιαφέρουν οι σ. 44-50: “Κατάταξις των παιδιών”.
- Μ[πουράς] Ν.Α.** Η βουρβούρα. Επαρχία Α' (1930-1931) 25-26. Παιδικό παιγνίδι 1.
- Πικιώνης Δ.Π.** Τα παιχνίδια της οδού Αιόλου. Το 3ο Μάτ. αρ. 1 (Οκτώβριος 1935) [σ. 12-13].
- Σταμ[ατίου] Σταμ.** Νιγριτίνι διάφορα. Έθνος, έτ. 23 (1935-36) αρ. 7809, 14.7.1936, σ. 4.
Ειδήσεις για αθλητικούς αγώνες και 1 τραγούδι από τη Νιγρίτα.
- Παπανικολάου Νικόλαος Ασ.** Το παιγνίδι ως σπουδαίος συντελεστής του σχοιού της πνευματικής και σωματικής αγωγής με περιγραφήν 70 παιχνιδιών. (Αθήναι) 1938, 8ο μικρό, σελ. η' + 72.

Περιγραφή παιγνιδιών στις σ. 44-72.

Μιχ.Χ. Τα ωραιότερα τοπικά ελληνικά παιγνίδια. Νεολαία 1 (1938-1939) 1429.

Πρόερχονται από τα Θεσσαλικά Άγραφα 1, τη Λαμία 1 και τους Παξούς 1.

1939-1947 (ΕΛΛ 5)

Βλαχογιάννη Γιάννη Απολιχνίσματα (Σβούρα). Ν. Εστ. 25 (1939) 380. Περί της παιδιάς η σβούρα. **Αποστολίδου Δημ.** Παιδιαί των ελληνοπαίδων του Πόντου. Ποντ. Φύλλ. 3 (1833-40) 67-68 [~Μελέτη].

Πετροπούλου Δ. Α. Τζιβοντός ή τζίβαρ'. Μακεδ. Ημερ. 16 (1940) 240.

Αθανασιάδου Ευστ. Παγνίδια Σάντας [45]. Αρχ. Πόντ. 11 (1941) 116-129.

Ζήση Ευστρ. Παγνίδια Αυδημιού [22]. Θρακ. 15 (1941) 306-317.

Μελανοφρύδη Παντελή Παγνίδια Χαλδίας [45]. Αρχ. Πόντ. 11 (1941) 97-107.

Παπαχαράλμπους Γ. Αρχαία παγνία παρά τοις σημερινοίς Κυπρίοις Κυπρ. Σπ. 7 (1943) 95-102.

Ρωμαίου Κ. Α. Τα παγνίδια των παιδιών και η σημασία για την έρευνα του λαϊκού μας πολιτισμού. Σπαρτ. Χρον. 7 (1943-44) αρ. 73-74, σ. 163-165, 168.

Eckert Georg Griechische Fadenspiele. Thessaloniki 1944, 8ον, σελ. 21 (Volkskundliche Miscellen aus Mazedonien. Heft 6.)

1948 - 1953 (ΕΛΛ 8)

Κούκιου Γεώργ. Εμμ. Τα παγνίδια των Υδραίων. Το Μέλλον της Ύδρας, ετ. 9 (1949), αριθ. 3, 47-48, αρ. 4, 69-70. [Παιδιαί 12].

Μεταξά Αντιγόνης Ελάτε να παίξουμε. Συλλογή παιγνιδιών. Εικονογράφηση: Κώστα Καρυωτάκη. "Το βιβλίο του παιδιού" 26. Αθήναι (1949), 8ον, σ. 32.

Brewster P. G. and Tarsouli G. A string figure series from Greece. Ελληνικά νηματοπαγνία. ΕΛΛ 5 (1945-49, δημοσ. 1950) 101-125 [αγγλιστί και ελληνιστί]. Κρίσι.: Ελλ. Δημ. έτ. Α' τόμ. 8 (1951) 210-211. (Φαίδων Κ. Μπουμπουλιδής).

Παπανικολάου Κ. Παγνίδια με εικόνες, εργασίες και ασκήσεις (για παιδιαί). Τεύχ. Α'., Αθήναι 1950, 8ον, σ. 32.

Τσαθά Κ.Ι. Υδραϊκά λαογραφικά. Η παιδική χαρά στην Ύδρα. Το μέλλον της Ύδρας, έτ. 10 (1950) αριθ. 5, 92.

Αθανασιάδη Ε. Παιδικά παγνίδια 'ς τον Πόντο. Ποντ. Εστ. έτ. 2 (1951) τεύχ. 14, 791-793, τεύχ. 16, 903-904, τεύχ. 17-18, 949-950, τεύχ. 19-20, 1035-1036, τεύχ. 23, 10-11 (34-35) 1712.

Μαρινοπούλου Χ. Η Μηλίτσα. Το παγνίδι που παίζεται από τα παιδιαί της περιφερείας Τροπαίων. Γυμν. έτ. Α' (1952), τ. 3-6, 70-71.

Σταυρίτση Αριστ. Το τσερκένι. [=Χαρταετός]. Ελλ. Δημ. έτ. Ε' τόμ. 10 (1952) 285-89.

Τζουγανάτου Ν. Το "πηδάω!" (ένα Κεφαλονίτικο λαϊκό παγνίδι). Γυμν. έτ. Α' (1952) τ. 1-2, 21-24.

Τριηρόν (Παιδιαί της νήσου Σκοπέλου). Γυμν. έτ. Α' (1952), τ. 8-10, 125-126. Πάρε ένα (Παιδιαί της περιοχής Λίμνης Ευβοίας). Αυτόθι 126-127. Ο Ογκλάς (Παιδιαί της περιοχής Σπερχειάδος). Αυτόθι 127.

Αθανασιάδου Στάθη Ποντιακά παγνίδια [30]. Ποντ. Εστ. έτ. 4 (1953), τεύχ. 2-3 (38-39), 1926-1928, τεύχ. 4 (40) 1993-1995, τεύχ. 6 (42) 2082-3.

[**Σουζή Ι.**] Το τριζόπ (Παιδιαί Θεσσαλίας). Γυμν. έτ. Β' (1953) τ. 11-13, 173.

- Ο Βαλαάς (Παιδιαί Θεσσαλίας). Γυμν. έτ. Β' (1953) τ. 11-13, 174.

1954 - 1958 (ΕΛΛ 11-12)

Βαβουζής Π.Π. Κρητικά παγνίδια [2]. Κρητ. Εστ. έτ. ΣΤ' (1954) τεύχ. 47, ό. 27-28. Αυτόθι, τεύχ. 48 (1955), σ. 24-25.

Κληρίδης Ν. - **Παπαχαράλμπους Γ.** Κυπριακά παγνίδια. Κυπρ. Σπ. 1958, 1959, 1960, Παράρτημα IV, σ. α' - ρλδ'.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΗΕΙΟΝ ΜΕΛΕΤΗΡΙΟΥ

κρίσις: Λαογρ. 15 (1963/54) 511-12 (Γ. Α. Μέγας).

Ταμασοκλής Αριστ. Κ. Συμβολές στην ετυμολογίας της ελληνικής. Ελλ. Δημ. 13 (1954) 684-685, 731-32. (Παιδιά).

Χαλιογής Νικ. Το κοινό σχολείο στην Ύδρα. Το μέλλον της Ύδρας 14 (1954) 207-209, 231-32.

Κώνστας Κ.Σ. Τα "κρυφά σχολεία" της σκλαβιάς. Ήπειρ. Εστ. 4 (1955) 213-14.

Σαλαμάγκας Δ. Ο πετροπόλεμος στα Γιάννενα. Κρίκος 6 (1955) αρ. 54, σ. 28-30.

Αθανασιάδης Στ. Τα πρώτα γράμματα. Ποντ. Εστ. 7 (1956) 3759-60.

Ζώης Αντών. Α. Περί "χυτρίνδας" και "ψημένου". Μία ελληνική παιδιά. Ν. Αθην. 2 (1957) 43-54. [Μελέτη].

Ψαρράς Εμμ. Ιακ. Κυκλαδική γυμναστική λαογραφία. Α' Προετοιμασία των παιχνιδιών. Ο όρκος. Κυκλ. Α' (1956) τεύχ. 1, 6. 59-60. Β' Μετρήματα, λαχνίσματα, μαντέματα επάνω στα παιχνίδια. Αυτόθι, τεύχ. 6, σ. 316-23.

1959 (ΕΛΛ 11-12)

Σαΐτανίδης Δ. Τι παιχνίδια παίζουν τα Σουφλιωτόπουλα στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Ανα-συγκρότησις, έτ. Γ' (1956) αρ. 7 (31), σ. 114-16, αρ. 8 (32), σ. 133-34. [2].

Παπαχαλαάμπους Γ.Χ. Ασχός-πέλεκυς. Λαογρ. 17 (1957/58), σ. 405-408.

Ψαρράς Εμμ. Ιακ. Κυκλαδική γυμναστική λαογραφία. Δ' Η αγωνιστική παράδοσις. Κυκλ. τόμ. Β' (1957/58), τεύχ. 7, σελ. 35-45.

Οι αμάδες Σερ. Πνοή Α' (1958) αρ. 1, σ. 22.

Μελανοφρύδης Π. Παιδικά αθύσματα. Ποντ. Εστ. έτ. 10 (1959) 5295-6.

Ο Πετροπολεμιστής Λαογραφία: [πετροπόλεμος]. Φιλιατρά 3 (1959), τεύχ. 12, σ. 20-21.

1960 – 1962 (ΕΛΛ 15-16)

Κυριακίδου Θεοδώρα Κυπριώτικα παιχνίδια. Μαθ. Εστ. έτ. Ι' ('60), αρ. 26, σ. 218-19.

Παπακώστας Νικ. Χρ. Του Σωτήρος. Θρησκευτική εορτή. Αθλητικά παιχνίδια και αγωνίσματα. Ήπειρ. Εστ. έτ. Θ' (1960) 389-391.

Παπαχριστοδούλου Πολύδ. Τα ελληνικά γράμματα τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα στη Θράκη. Αρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 25 (1960) 227-260.

Εν σ. 253-58 ειδήσεις περί σχολικών εθίμων εν Θράκη.

Πετροπόλεμος. Φιλιατρά, έτ. Δ' (1960) τεύχ. 16, σ. 25-27.

Λουκάτος Δημ. Η λαογραφία της τράπουλας. Ηώς, έτ. 4 (1961) αρ. 42 (1), σ. 49-52.

Αθανασιάδης Στάθ. Παιγνίδια της Σάντας [16]. Ποντ. Εστ. έτ. 13 (1962), σ. 6765-66, 6902-6903.

Κώνστας Κ.Σ. "Παιγνίδια του εικοσιένα". Ν. Εστία τόμ. 71 (1962), σ. 426-429.

Λουκάτος Δημ. Ο χαρταετός. Παιδική διασκέδασις που έγινε εθνική. Ηώς, έτ. 5 (1962), αρ. 55, σ. 16-21.

Σείτανίδης Δημ. Τι παιγνίδια παίζουν τα Σουλιωτόπουλα στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Αρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 27 (1962) 293-314 [19 παιδιαί].

1963 (ΕΛΛ 17)

Αθανασιάδης Στάθ. [10] Παιγνίδια της Σάντας. Ποντ. Εστ. έτ. 14 (1963), σ. 6965-66.

1965 – 1965 (ΕΛΛ 18-19)

Κατζηγάκης Αλέξ. Κ. Λαογραφικά Ασπροποτάμιον (Πίνδου Τρικκάλων). Φιλ. Πρωτοχρ. 22 (1965) 199-202. Δημοσ. 25 παιδιαί.

1966 – 1967 (ΕΛΛ 20-21)

Νυμφόπουλος Μιλτ. Παιγνίδια Σάντας [29]. Αρχ. Πόντ. 27 (1966) 135-145.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Παπαχαράλαμους Γ. Χ. Πώς παίζεται το παιδικόν παιγνίδι "Βασιλέας" εις την Κύπρον. Κυπρ. Σπ. ΛΑ΄ (1967) 261-281.

1968 – 1971 (ΕΛΑ 22)

- Βασιλάς Ηλ.** Πώς παίζαμε τα κότσια. Ηπειρ. Εστ. ΙΗ΄ (1960) 457ο459.
Παπαθανασόπουλος Ηλ. Παιγνίδια στο Γωργίτσι. Λακωνικά Στ΄ (1969), τεύχ. 35, σ. 149-151. [Λογοτεχνική περιγραφή].
Βασιλάς Ηλ. Παιδικά παίγνια [2]. Ηπειρ. Εστ. ΙΘ΄ (1970) 167-168.
Ρουσσουνίδης Α.Χ. Δύο έθιμα μεταπεσόντα εις λαϊκά παίγνια. Κυπρι. Σπ. ΛΔ΄ (1970) 141-144.
Λοδόμματος Ανδρ. Κινητικά παιγνίδια – κατασκευές. Λαογρ. Κύπρ. Α΄ (1971), τεύχ. 1, σ. 29-32. – Παιγνίδια – όπλα από τη Λάπθθο, επαρχία Κερήνειας. Αυτόθι, τεύχ. 2, σ. 97-98.
Χαραλαμπίκης Χριστόφ. Περιορισμένης χρήσεως λαϊκά παιγνίδια εις τον νομόν Λασιθίου. Αμάλθεια Β΄ (1971), τεύχ. 8, σ. 211-223.
Αρτέμης Ανδρ. Η συκιά. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 79.
Γεωργίου Γεωργ. Βεζύρης. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 78.
Ευτυχίου Ευτ. Κιττί ή βασιλειον. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 78. – Μαρμαρωτόν. Αυτόθι, σ. 79.
Ιωάννου Ιω. Λιγχνί. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 79.
Κυριακού Κυρ. Το χωστό. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 80.
Πιερής Κων. Το φιλικουτούν. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 80.
Σταυρής Παναγ. Σκατούλια. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 79. – Τσιάμπουρος. Αυτόθι, σ. 80.
Χάρης Μηνάς Ασιελωστόν. Μαθ. Εστ. ΚΒ΄ (1971-72), αρ. 52, σ. 78.

1972 – 1975 (ΕΛΑ 24)

- Στεφόπουλος Αντ.** Παιδικά παραδοσιακά παιγνίδια από τη Χρυσή Καστοριάς. Μακεδονικά 12 (1972) 361-423.
Ταουσιάνης Χρ. Ν. Λαογραφικά Ριζοκαρπάσου (παιγνίδια) [5]. Μόρφωσις ΚΗ΄ (1972), αρ. 327-28, σ. 21, αρ. 329, σ. 19.
Φωτόπουλος Κων. Οι πετροπόλεμοι στον καιρό της τουρκοκρατίας στα Γιάννινα. Ηπειρ. Εστ. ΚΑ΄ (1972), τεύχ. 239-40, σ. 190-194.
Κυριάκου Κυρ. Το καμλί [1]. Μαθ. Εστ. ΚΔ΄ (1972-73), αρ. 53, σ. 121.
Πιερής Κων. Συκιά [1]. Μαθ. Εστ. ΚΔ΄ (1973), αρ. 53, σ. 121. – Χωστό (=χρυφό). Αυτόθι.
Ταουσιάνης Χρ. Ν. Κυπριακά παιγνίδια (από το Ριζοκάρπασον) [2]. Μόρφωσις ΚΘ΄ (1973), αρ. 337-38, σ. 26.
Χατζιωνάς Στυλ. Παιδικά της Αλιόνας [12]. Λαογρ. Κύπρ. Δ΄ (1974), τεύχ. 11-12, σ. 67-68.
Λαζαρίδης Κ. Παραδοσιακά παιγνίδια του χωριού μου (Κουκκούλιον – Ζαγορίου) [54]. Ηπειρ. Εστ. ΚΔ΄ (1975), τεύχ. 273-74, σ. 28-42, τεύχ. 275-76, σ. 166-189.
Τζημουράκας Χρ. Γύρω στο τζάκι [2]. Μακεδ. Ζωή τεύχ. 104 (1975), σ. 38-39.

1976 – 1985 (ΕΛΑ 26-27)

- Αλεξανδρίδης Κάρολος** Βιογραφικαί αναμνήσεις. Πανσερρ. Ημερολ. 2 (1976) 17-20.
 Ειδήσεις περί σχολικού βίου.
Βίττης Φ. Πετροπόλεμος. Μακεδ. Ζωή 124 (1976) 4142.
Μιχαήλ (Στάμης) Σταύρος Τσιούλλο πίττα. Ένα παιδικό παιγνίδι της Χλώρακας. Λαογρ. Κύπρ. Ι (1976), τεύχ. 28-30, σ. 20.
Παπαρηγόπουλος Πάνος Καλαβρυτινά παιγνίδια [23]. Επετ. Καλαβρ. Θ΄ (1977) 3-19.
Βασιλάδου Βαλασία Παιδικά παιγνίδια και τραγούδια Σωζοπόλεως. Λαογρ. ΛΑ΄ (1976-78) 235-245, 455 (résumé).
 Δημοσιεύονται και σχετικά παιδικά τραγούδια.
Γρηγοριάδης Γεωργ. Το παιγνίδι στο Κάρες. Αρχ. Πόντ. 34 (1977-78) 177-190.

Δούφλιας Κ. Το λαϊκό παιχνίδι. Ο διαμορφωτής και ο παλμός της παιδικής ηλικίας. Μακεδ. Ζωή 144 (1978) 42-44.

Πετρούτσου Μαρία Νισυριακά παιχνίδια. Νισυριακά 6 (1978) 107-113.

Τατσιόπουλος Α. Λαογραφικά Κομποτίου Άρτης. (Τοπικά παραδοσιακά λαϊκά παιχνίδια). Ηπειρ. Εστία τεύχ. 311-12 (Μάρτ. - Απρ. 1978) 236-242, τεύχ. 313-4 (Μάιος - Ιούν. 1978) 433-40, τεύχ. 315-16 (Ιουλ. - Αύγ. 1978) 633-644.

Βαβαλίδης Αριστ. Παιχνίδια της παλιάς γειτονιάς. Πανσερρ. Ημερ. 5 (1979) 27-29.

Ιωαννίδης Παύλος Φ. Πασχαλινά παιχνίδια στην επαρχία Πάφου. Κυπρ. Σπ. ΜΓ' (1979) 117-162.

Κλιάφα Μαρούλα, Βαλάση Ζωή Ας παίζουμε πάλι. Επιμέλεια Διονύση Βαλάση. Κέδρος, Αθήνα 1979, 8ο, σελ. 202.

Κρίση: Διαβάζω 36 (Νοέμβρ. 1980) 75-78 (Γ. Νεγρεπόντης).

Ταρσούλη Γεωργία "Τα παιχνίδια μας". Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1979, 8ο, σελ. 128.

Κρίσεις: Ν. Εστία 106 (1979) 1669-70 (Μ.Γ.Μερακλής). Διαβάζω 36 (Νοέμβρ. 1980) 75-78 (Γ. Νεγρεπόντης).

Τωμαδάκης Νικόλ. Β. Η σχολική ζωή εις την δημόδη ποιήσιν μας. Α' Η παιδαγωγία της βέργας ή βίτσας. Αθήνα 77 (1978-79) 210. - Β' Άγιος Βασίλειος Καισαρείας μαθητής. Αθήνα 77 (1978-79) 228. - Γ' Το "φανερό σκολειό". Αθήνα 77 (1978-79) 387-388.

Θεοδοσάκης Γιώργης Ν. Το παιδί στην κρητική λαογραφία. Από το λίκνο ως το σχολείο. (Συλλογή από τον Χόντρο Βιάννου Ηρακλείου). Κρητ. Εστία τεύχ. 252-253 (1980) 129-135, τεύχ. 254-255 187 - 197, τεύχ. 256-257, 302-303.

Γέννηση, βάπτισμα, παιδικός βίος, νανουρίσματα, νηπιακή γλώσσα, παραμύθια, παιχνίδια κ.ά.

Κλόκκος Γρηγόρης Μερικά παιχνίδια του Λευκόνικου. Λαογρ. Κύπρ. Ι' (1980), τεύχ. 28-30, σ. 103-112.

Φραγκάκι Ευαγγελία Κ. Ο χαρταετός. Ένα παιχνίδι που κινδυνεύει να εκλείψει. Κρητ. Εστία 254-255 (1980) 218, 221.

Πετρούτσου Μαρία Νισυριακά παιχνίδια. Νισυριακά 8 (1982) 22-48.

Στεμέλος Δημήτρης Η μάνα στην Ορεινή Ρούμελη. Από τα χρόνια της τούρκικης σκλαβιάς ως την εποχή μας. Ιστορική και λαογραφική μελέτη. Με πίνακες και σχέδια του Αλέκου Κοντόπουλου. Εκδόσεις "Δωδώνη", Αθήνα - Γιάννινα 1982, 8ο, σελ. 77.

Παιδική ζωή κλπ. Στις σ. 59-77: Εκλογή από ρουμελιώτικα δημοτικά τραγούδια για τη μάνα.

Ανεξαγόρας Λεντέρης Αθλήματα και παιχνίδια της Λαμπρής στην Τσακίστρα. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 241-245.

Αχιλλεούδης Χριστόδουλος Αγωνίσματα και χοροί στα κυπριακά γραμματόσημα. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 105-108.

Βασιλείου Βάσος Το διτζίκιν στην Μαραθούνα της Πάφου. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 76.

Γιαγκουλλής Κωνστ. Παλαιστικοί και κλασικοί αθλητικοί αγώνες μέσα από τη λαϊκή ποίηση. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 275-280.

Ιωάννου Ελπινίκη Η πρώτη γυμναστική του βρέφους. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 66.

Κακογιάννης Χρύσανθος Η φούσκα του σιοίρου στο Γουδί. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 102.

Κλεάνθους Ιάσων Το "διτζίκιν" στην Άρμου. Λαογρ. Κύπ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 300.

Κλεόπας Χριστόδουλος Το λίκριν στα χωριά της Πιτσιλιάς. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 189-190.

Κονικλίδης Κ. Η "Φτερωτή". Ένα παιχνίδι - κατασκευή της Κυθρέας. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 291-292.

Κουμπανίδου Αναστασία Συναγωνιστικά παιχνίδια: Γλωσσοδέτα λεγόμενοι μέχρι σήμερα εν Κύπρω. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 53-58.

Κυθρέτης Ιάκ. Τρία παιχνίδια της Κυθρέας. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 239-240.

1. Πέτρα χροστή. 2. Καττόμουνα 13. Το δαχτυλίδι.

Κυπριανού Στέφ. Πώς παίζουμε στο Βαρώσι στις αρχές του αιώνα με ζούργινο. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 246-247.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Κυπριανού Χρυσάνθος Αθλήματα – παιχνίδια – χοροί του λαού της Κύπρου. Αναλυτική βιβλιογραφία. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 321-381.

Κυριάκου Δόμνα Το τράβηγμα του σκοινιού στην Τάλαν της Πάφου. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 76.

Κωνσταντινίδης Αργύρης Η "φτερωτή" στην Πάφο. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 314.

Κωστέας Κωστής Δύο αθλήματα της Λύσης. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 95-96. 1. Το διτζίμιν. 2. Το κοτσαντηράπκτον.

Λαδόμματος Ανδρέας Διάφορα παιχνίδια – κατασκευές των παιδιών. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 261-264.

Λοϊζίδης Κωνστ. Το "λιγγρί" στο Δίκωμο της Κερύνειας. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 249-250.

Μαρθεντής Μιχαλάκης Άμιλλα και συνεργασία στα κυπριακά παιχνίδια και αθλήματα και η προσωπικότητα των Κυπρίων. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 89-94.

Μαυροκορδάτος Γεώργ. Παιχνίδια στο Δίκωμο. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 102.

Μιχαήλ (Στάμης) Σταύρος Παιχνίδια της Τυρηνής στον Αγκρό. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 112.

Μούσκος Γεώργ. Για να χάσουν στα παιχνίδια οι αντίπαλοι στην Παναγιά. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 182.

Οδυσσεώς Νίτσα Πώς "τάσσαμε" στο "βασιλέα" στην Πέτρα. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 101.

Παντέλας Παντελής Παιχνίδια Αγίου Σεργίου [6]. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 302-304.

Παπαθανάση – Μουσιοπούλου Καλλιόπη Τα ομαδικά παιχνίδια χθες και σήμερα και η φρασεολογία τους. Πρακτ. Β' Συμπ. Γλωσσ. ΒΕ Χώρ. (1983) 311-328.

Παπαθανασίου Βαρθάβας Αθλοπαιδιές στο Παλαίεζυθο. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 63-65.

Παπαχαράλάμπος Γεώργ. Χ. Συμποσιακά παιχνίδια. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 313-314.

Πασχαλίδης Πασχάλης Δ. Συλλογή λαϊκών κυπριακών παιχνιδιών [110].

Εισαγωγή: Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδου. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 113-176. Σημειώνονται οι επί μέρους συλλέκτες.

Περσιάνης Παναγ. Η παιδαγωγική σημασία των παραδοσιακών κυπριακών παιχνιδιών. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 41-51.

Πιπερίδης Παύλος Το "μασιαίριν" στη Γαλάτα. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 319.

Προδρομίου Ανδρέας Λέξεις της Άσσιας που σχετίζονται με τον αθλητισμό. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 260.

Σακκάς Γιάννης Το διτζίμιν της Γύφου. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 96.

Σαμάρας Παρασκευάς Σωματικές βλάβες κατά το αγώνισμα του διτζίμιου. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 183-188.

Σιλάβος Χρ. Εκλογή αρχηγού στα παιχνίδια στο Νέο Χωριό Κυθραίας. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 182.

Ταουσιάνης Χρίστος Παιχνίδια από το Ριζοκάρπασο. Λαογρ. Κ' πρ. ΙΓ'. (1983), τεύχ. 33, σ. 103-104.

1. Ανκά – ανκά πουλν τα. 2. Τα σκατούλλικα. 3. Γύρω – γύρω όλοι. 4. Ζυήμονα. 5. Τα τριάπτηγζια.

Φιλίππου Μαρία Κυπριακά γυναικεία παιχνίδια. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 77-87.

Φωτή Ελεγκού Το "ζιννάτιν" στην Βόνη. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 220.

Χατζηγεωργίου Γεώργ. Παιχνίδια από την περιοχή Λευκονοίκου. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 197-219.

Εργασίες μαθητών του Β2 Γυμνασίου Λευκονοίκου σχολ. έτους 1968-1969.

Χατζηθεοδούλου Ιωάν. Το "λούτζιν" στην Αλωνα. Λαογρ. Κύπρ. ΙΓ' (1983), τεύχ. 33, σ. 62.

Κυπριανού Χρυσάνθος Στ. Αθλήματα – παιχνίδια – χοροί του λαού της Κύπρου. Συμπληρωματικό. Λαογρ. Κύπρ. ΙΔ' (1984), τεύχ. 34, σ. 219-243.

Μακρίδης Γεώργ. Χρ. Αναμνήσεις ενός μαθητού του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας. Αρχ. Ποντ. 38

ΟΙ ΕΞΩΒΙΒΑΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

Από τότε που ο Ιησούς μίλησε και περπάτησε στους δρόμους της Παλαιστίνης, πολλοί άνθρωποι βρήκαν στα λόγια του και στις πράξεις του, απαντήσεις στις βαθύτατες ανάγκες τους. Με το παράδειγμα της ζωής του, έζησαν και αυτοί, μια πολύ πιο πλούσια σε νόημα ζωή. Όμως ο Ιησούς ο από Ναζαρέτ, είναι ιστορικό πρόσωπο ή δημιουργία μύθων και απάτη κατασκευασμένη, όπως υποστηρίζουν μερικοί;

Οι σφαλιστές θύρες πρέπει να βιάζονται. Και εν προκειμένω η θεολογία δεν έχει να φοβηθεί τίποτα από την ιστορική έρευνα. Όλες οι ανθρώπινες αξίες εμπεριέχονται στο πρόσωπο του Ιησού και μόνον έτσι κατοχυρώνονται, εμπλουτίζονται και βοηθούν τον άνθρωπο στην ιστορική του συνέχεια. Όμως τελευταία, η τεχνολογική ανάπτυξη, δεν έχει ισορροπηθεί με μία αντίστοιχη ανθρωπιστική. Κάθε χρόνο ανακαλύπτονται νέα χημικά στοιχεία, αλλά δεν ανακαλύπτονται και νέες ανθρώπινες αξίες. Αντίθετα, οι ήδη υπάρχουσες ελαττώνονται όλο και περισσότερο. Έτσι είναι μάλλον καιρός, πέντε Χριστούγεννα πριν το 2.000 μ.Χ., να επαναπροσδιορίσουμε τη σχέση μας με τον Ιησού και να πάρουμε στα σοβαρά τη χριστιανική μας ταυτότητα – εάν ο Ιησούς όντως αποτελεί ιστορικό πρόσωπο.

Ας δούμε πρώτα τις γραπτές πηγές από εθνικούς ιστοριογράφους και ρωμαίους ιστορικούς. Ο πρώτος από αυτούς είναι ο Πλίνιος ο Νεώτερος, ο οποίος ήταν διοικητής της Βιθυνίας περί το 112 μ.Χ. Έγραψε επιστολή προς τον αυτοκράτορα Τραϊανό (53-ο117 μ.Χ.). Στην επιστολή του αναφέρει ότι στην διοικητική του περιφέρεια της ευρύτερης Βιθυνίας, υπήρχε ήδη οργανωμένη χριστιανική κοινότητα με καθορισμένη μάλιστα μορφή λατρείας, χωρίς όμως και να δημιουργεί ανησυχίες η ύπαρξή της.¹ Ο Πλίνιος ο Νεώτερος δε φαίνεται να ανησυχεί καθόλου, μιας και ο χώρος της Ανατολής, γέμει από Προφήτες και θρησκευτικά κινήματα. Δε βλέπει να απειλείται η επίσημη ειδωλολατρική θρησκεία, ούτε ο εν γένει ρωμαϊκός τρόπος ζωής, η συνέχεια της ιστορίας όμως θα τον διαφεύσει οικτρά.² Όπως και νά 'χει το πράγμα, αποτελεί σοβαρή, αρχέγονη πηγή για τον Ιησού.

Συνεχίζουμε με τον περισσότερο γνωστό Τάκιτο (54; μ.Χ. – 118), ο οποίος αναφέρει περί το 115 μ.Χ. στα Χρονικά του, ότι ο αυτοκράτορας Νέρων (37 μ.Χ. – 68 μ.Χ.), είχε αποδώσει την πυρκαγιά της Ρώμης στα 64 μ.Χ. στους χριστιανούς της εποχής του. Ο Τάκιτος, μεταξύ άλλων αναφέρει ότι οι χριστιανοί έφεραν το όνομά τους από κάποιον "Χριστόν"³ που επί αυτοκράτορος Τιβερίου καταδικάστηκε σε μαρτυρικό θάνατο από τον ίδιο τον πραιτώρα της Ρώμης στην Ιουδαία Πόντιο Πιλάτο. Επίσης αναφέρει ότι η "δεισιδαιμών"⁴ νέα αυτή πίστη που κατέκτησε την Παλαιστίνη, τείνει τώρα να διαδοθεί στην ίδια την κοσμοκράτειρα Ρώμη και να οδηγήσει το λαό σε κάθε είδους "βελούδινα"⁵.

Τρίτος συγγραφέας είναι ο Σουετώνιος (1ος μ.Χ. – 2ος μ.Χ.) ο οποίος περι το 120

μ.Χ., επιβεβαιώνει με το έργο του το γεγονός των διωγμών κατά των Χριστιανών, όχι μόνο κατά την εποχή του Νέρωνα, αλλά και λίγο ενωρίτερα κατά την περίοδο της Αυτοκρατορίας του Κλαυδίου' (10π.Χ. – 54 μ.Χ.). Ο Σουετώνιος, αναφέρει ότι ο Νέρωνας κήρυξε διωγμό εναντίον “μίας νέας και κακοποιού δεισιδαιμονίας” των χριστιανών, ακριβώς όπως είχε πράξει ο Κλαύδιος εκδιώκοντας από την ρωμαϊκή πρωτεύουσα Ιουδαίους και χριστιανούς, εξαιτίας των ταραχών μεταξύ τους, για το όνομα του Ιησού Χριστού.

Εκτός από τους παραπάνω συγγραφείς, υπάρχουν μαρτυρίες και από άλλους εθνικούς συγγραφείς, όπως από τον αυτοκράτορα Ιουλιανό (331-363 μ.Χ.) τον αποκαλούμενο “παραβάτη”, στο έργο του “Κατά Χριστιανών”, από τον Λουκιανό (121-181; μ.Χ.), οι οποίοι θεωρούν τον Ιησού ως “σοφιστή” και “μάγο”, ουδόλως όμως αμφισβητούν την ιστορική του ύπαρξη.

Από τις ιουδαϊκές μαρτυρίες, παραθέτουμε τον Ιώσηπο (37-34 ή 100 μ.Χ.), σχεδόν σύγχρονο των κοσμοϊστορικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν κατά τον πρώτο αιώνα στην Παλαιστίνη. Το έργο του “Ιουδαϊκή Αρχαιολογία” καλύπτει την ιστορία του ιουδαϊκού έθνους ως τον πόλεμο κατά της Ρώμης το 66 μ.Χ., ο οποίος κατέληξε στην εξολοκλήρου καταστροφή των Ιεροσολύμων στα 70 μ.Χ. και στη διασπορά των Εβραίων στα πέρατα της γης χωρίς κράτος για δύο σχεδόν χιλιετίριδες. Γράφει συγκεκριμένα:

“Γίνεται δέ κατά τούτον τόν χρόνον Ἰησοῦς, σοφός ἀνὴρ, εἰ γ' ἄνδρα αὐτόν λέγων χρῆ. Ἦν γάρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τ' ἀληθῇ δεδομένων· καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους πολλοὺς δέ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ αὐτόν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσατο οἱ το πρώτον αὐτόν ἀγαπήσαντες· ἐφάνη γάρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτα τε καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν ἐπέλιπε τό φύλον”.

Πληροφορίες για τον Ιησού έχουμε όμως και από το Ταλμούδ την ιουδαϊκή ερμηνευτική παράδοση δηλαδή και την ραββινική φιλολογία. Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από τα τέλη του α' αιώνα μ.Χ. και δείχνουν τις ιουδαϊκές εκτιμήσεις και αξιολογήσεις για το πρόσωπο του Ιησού.

Υπάρχουν όμως και άλλα κείμενα έξω του εθνικού και ιουδαϊκού κόσμου που αναφέρονται στον Ιησού. Ένα από αυτά είναι το Κοράνιο, το ιερό βιβλίο του Μουσουλμανισμού. Το κοράνιο δέχεται την υπερφυσική γέννηση του Ιησού, θαυματουργική δύναμη, μιλάει με θαυμασμό για την Μαριάμ, τον θεωρεί μέγα προφήτη, όμως μέγιστος θεωρείται ο Μωάμεθ. Το κοράνιο μας οδηγεί στην προσέγγιση των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων και στις προφορικές παραδόσεις της Ανατολής.

Πράγματι, έχει επισημανθεί από τους ερευνητές η ύπαρξη και μιας άλλης γραμμής παραδόσεων, σχετικά με τον Ιησού που προέρχεται από τα βάθη της Ανατολής. Στην Κίνα για παράδειγμα, έχουν επισημανθεί “Βίοι του Ιησού” που φθάνουν σε αρχαίους χριστιανικούς ανέκδοτες, με υλικό προερχόμενο πιθανώς από παλαιοσυριακή παράδοση.⁷

Δέον να αναφερθούμε και στα βιβλία έξω του κανόνος της Αγίας Γραφής, ήτοι τα Απόκρυφα. Με τα απόκρυφα, θέλησαν κάποιοι να συμπληρώσουν κενά στον βίο και την δράση του Σωτήρος με προϊόντα της δικής τους φαντασίας. Αντιπροσωπευτικά αναφέρουμε τα: “Βιβλόν Ιακώβ”, “Θωμά ισραηλίου φιλοσόφου, τα εἰς τὰ παιδικὰ του Κυρίου”, “Ἀλληλογραφία μεταξύ τοῦ ἀρχόντος Εὐδῆσις Ἀβγαρου μετὰ τοῦ Σωτήρος”, “Πράξεις Παύλου καὶ Θέκλης”.⁸ Ο Ειρηναίος (130-140 / 202 μ.Χ.) αναφέρεται σε ένα “ἀμύθητον πλήθος ἀποκρύφων καὶ νόθων γραφῶν” (Κατὰ αἰρέσεων Ι, 20, 1). Η εκκλησία έπρεπε να

προβάλλει το μοναδικό κανόνα αλήθειας (regula veritatis), πυρήνας της οποίας ήταν τα γνήσια βιβλία της Κ.Δ., ως αυθεντικό θεμέλιο της αληθούς πίστεως (fundamentum fidei).⁹ Ως κριτήρια για τη συγκρότηση της συλλογής αυτής ελήφθησαν αφενός η απόδειξη της αποστολικής προελεύσεως των βιβλίων, αφετέρου η γενική χρήση τους από όλες ή τουλάχιστον τις περισσότερες τοπικές εκκλησίες. Ο λεγόμενος Μουρατόρειος Κανόνας συντάχθηκε κατά το τέλος του Β' αι., περιγράφει τα κανονικά βιβλία της Κ.Δ. και επισημαίνει τα μη κανονικά.¹⁰ Όπως και νά 'χει το πράγμα και η απόκρυφη φιλολογία, δέχεται την ύπαρξη του Ιησού Χριστού.

Όμως, πέρα από τα κλεφτοφάναρα των εξωβιβλικών κειμένων και μαρτυριών, υπάρχει η αξιοπιστία των τεσσάρων Ευαγγελιστών (θέμα όχι αυτής της έρευνας), οι οποίοι περιγράφουν γεγονότα ως αυτόπτες και αυτόχοι, ενώ και το πλήθος των χειρογράφων τους παρουσιάζεται ασυναγώνιστο σε σύγκριση με άλλα έργα και φθάνουν πολύ κοντά χρονικά στην εποχή της συγγραφής τους. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε ότι τα αρχαιότερα χειρόγραφα που έχουμε για τα έπη του Ομήρου είναι του 13ου μ.Χ. και έπειτα, ενώ προσφάτως ανακαλύφθηκαν τεμάχια Παπύρου με αποσπάσματα από το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο που φθάνει στο έτος 125 μ.Χ., όπου και πάλι οδηγούμαστε πολύ κοντά στο χρόνο συγγραφής του αρχικού κειμένου από τον ιερό συγγραφέα που έγινε περί το 100 μ.Χ.¹¹

Από τους Ευαγγελιστές λοιπόν μαθαίνουμε ότι αποκαλύπτοντας στον κόσμο την άπειρη αγάπη του Θεού, ο Χριστός ήρθε να ζήσει ανάμεσα στους ανθρώπους. Έγινε άνθρωπος θλίψεων, για να μας ικανώσει να γίνουμε μέτοχοι της αιώνιας χαράς. Φέρει την ανθρώπινη μορφή μας μπροστά στο θρόνο του Πατέρα και στους ατελείωτους αιώνες είναι και θα εξακολουθεί να παραμένει ένα με την ανθρώπινη φυλή που ήρθε να απολυτρώσει. Έγινε ο "Υιός του ανθρώπου"¹²

ΟΙ ΕΞΩΒΙΒΛΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΗΣΟΥ

- Γραπτές πηγές εθνικών ιστοριογράφων και Ρωμαίων ιστορικών (Πλίνιος ο Νεώτερος, Τάκιτος, Σουετώνιος).
- Εθνικοί συγγραφείς – φιλόσοφοι: Μάρκος Αυρήλιος, Ιουλιανός ο Παραβάτης, Λουκιανός.
- Ιουδαϊκές γραπτές πηγές (Ιώσηπος, Ταλμούδ).
- Ιησούς → Γραπτές πηγές της Ανατολής (Κοράνιον, Βίοι του Ιησού στην Κίνα).
- Βιβλία έξω του κανόνος της Αγίας Γραφής ήτοι Απόκρυφα (Πράξεις Παύλου και Θέκλης, Κατά Πέτρον Ευαγγέλιο, Αποκάλυψη Πέτρου, Θωμά τα εις τα παιδικά του Κυρίου κ.ά.).

Σημειώσεις

1. Η Ιστορική πορεία του Ιησού: Γ. Πατρώνου, εκδόσεις Δόμος, Αθήνα 1992, σελ. 47.

2. Πλινίου επιστολή 10, 96.

3. Τάκιτου Ανάλεκτα – Χρονικά XV, 38-44.

4. Η Ιστορική πορεία του Ιησού: Γ. Πατρώνου, εκδόσεις Δόμος, Αθήνα 1992, σελ. 49.

5. Σουετώνιος, Βίος Κλαυδίου 100, 25.

6. Ιωσήπου, Ιουδαϊκή Αρχαιολογία 18, 63-64.

7. Η ιστορική πορεία του Ιησού: Γ. Πατρώνου, εκδόσεις Δόμος, Αθήνα 1992, σελ. 57.
8. Οι Πατέρες και Συγγραφείς της αρχαίας εκκλησίας: Δ. Μπαλάνου, Αθήναι 1949, σ. 23-24.
9. Εκκλησιαστική Ιστορία, τόμος Α', βλ. Φειδά, Αθήνα 1992, σελ. 180.
10. Εκκλησιαστική Ιστορία, τόμος Α': Βλ. Φειδά, Αθήνα 1992, σελ. 181.
11. Η ιστορική πορεία του Ιησού. Γ. Πατρώνου, εκδόσεις Δόμος, Αθήνα 1992, σελ. 63.
12. Δώδεκα μικρά βήματα στο αύριο. Νίκου Ψέμμα, εκδόσεις Τοξότης, Αθήνα 1993, σελ. 17.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Η ιστορική πορεία του Ιησού: Γ. Πατρώνου, Εκδόσεις Δόμος, Αθήνα 1992.
2. Οι Πατέρες και Συγγραφείς της αρχαίας εκκλησίας: Δ. Μπαλάνου, Αθήνα 1949.
3. Εκκλησιαστική Ιστορία, τόμος Α': Βλ. Φειδά, Αθήνα 1992.
4. Δώδεκα μικρά βήματα στο αύριο: Νικ. Ψέμμα, Εκδόσεις Τοξότης, Αθήνα 1993.
5. Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην: Σ. Αγουρίδου, Αθήναι 1971.
6. Ιστορία των χρόνων της Καινής Διαθήκης: Σ. Αγουρίδου, Θεσσαλονίκη 1985.
7. Επίτομη θεολογία της Καινής Διαθήκης: E. Loshe, ελλην. μετ. Αθήνα 1980.
8. Ιστορία του Χριστού: Jon Papini, ελλην. μετ. Αθήνα 1971.
9. Ιστορία της έρευνας του βίου του Ιησού: A. Schweitzer, ελλην. μετ. Αθήνα 1982.
10. Ο αρχέγονος χριστιανισμός: J. Weiss, ελλην. μετ. Αθήνα 1983.
11. Η δίκη του Χριστού: Ν. Πετροπούλου, Αθήνα 1965.
12. Ο αστήρ της Βηθλεέμ: Σ. Χασάπη, Αθήνα 1970.
13. Το πρόβλημα των Εβδομήκοντα Αποστόλων του Κυρίου, Λουκά Φύλη, Αθήνα 1971.
14. Η επιστημονική έρευνα της Κ. Διαθήκης εν τω προτεσταντισμώ και τω ρωμαιοκαθολικισμώ κατά την τελευταίαν πεντηκονταετίαν, Ι. Καραβιδόπουλου, Θεσσαλονίκη 1966.
15. Ο Προφήτης από την Ναζαρέτ: Ι. Παναγόπουλου, Αθήνα 1973.
16. Ημέρα Κυρίου: A. Bloom, ελλην. μετ. Αθήνα 1987.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΙ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΕΣ

Εισαγωγή

Μετάφραση. Μια στενή, οικεία, σχεδόν αδιάκριτη σχέση, που την πορεία της δεν παρακολουθεί το κοινό. Το κοινό κρίνει τους καρπούς με ενδιαφέρον, απόλαυση, αδιαφορία ή επίκριση αλλά αυτή η αποκλειστική σχέση δεν το αφορά.

Κλεισμένος σ' ένα δωμάτιο ο μεταφραστής, έχει για μοναδικό διάλογο ένα βιβλίο, έργο ήδη βιωμένο από άλλον, μέσα στο οποίο προσπαθεί να εισχωρήσει εκ των υστέρων. Δεν συμπορεύεται, πελαγοδρομεί μόνος πάνω σε μια αινιγματική θάλασσα.

Η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών ως πιθανών μεταφραστικών οργάνων θέτει γλωσσολογικά προβλήματα που συνδέονται με την ανάλυση όλων των μεταφραστικών εργασιών. Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές (Η/Υ), σαν φορείς της μεταβιομηχανικής επανάστασης απασχολούν αναπόφευκτα και τους ανθρώπους του λόγου. Ήδη έχουν βρει εφαρμογή στη γλωσσολογία, στην τέχνη του γραπτού λόγου και κατ' επέκταση στη μετάφραση. Στην παρούσα εργασία προσεγγίζεται το θέμα μετάφραση – πληροφορική – Η/Υ από τη σκοπιά του μεταφραστή και όχι του ειδικού στους Η/Υ.

Ορισμός Μετάφρασης

Μεταφορά πληροφοριών, νοημάτων ή μηνυμάτων από μία γλώσσα σε μία άλλη είναι, κατά κοινή αντίληψη η μετάφραση. Στα ελληνικά χρησιμοποιούμε τον όρο μετάφραση για να δηλώσουμε τη λεκτική μετάβαση τόσο από μια γλώσσα σε μια άλλη (ξενόγλωσση μετάφραση) όσο και από μια (χρονική) μορφή μιας γλώσσας σε άλλη μορφή της ίδιας γλώσσας (μετάφραση από τα αρχαία ελληνικά στα Νέα Ελληνικά).

Μετάφραση κατά ένα ακριβέστερο ορισμό της έννοιας είναι η μετατροπή ενός κειμένου μιας γλώσσας (αφετηρίας) σε ισοδύναμο κείμενο μιας άλλης γλώσσας (στόχου). Φυσικά η μετατροπή ενός κειμένου σε κείμενο άλλης γλώσσας σημαίνει πρώτα επαρκή προσήληψη ενός κειμένου (του κειμένου αφετηρίας) και εν συνεχεία κατάλληλη παραγωγή ενός νέου κειμένου (κειμένου στόχου), που πρέπει νά 'ναι επικοινωνιακά ισοδύναμο προς το αφετηριακό κείμενο. Ισοδύναμο σε κείμενο σημαίνει ένα κείμενο ισότιμο, ισότιμο και ισοσθενές προς το αρχικό, τέτοιο που να μη χάνεται σ' αυτό κανένα συνάδελφο στοιχείο του πρωτοτύπου.

Παράλληλα με την πρόοδο που σημειώθηκε στην έρευνα των προβλημάτων που ανακύπτουν κατά τη μετάφραση επιστημονικών κειμένων και στη μελέτη της τεχνικής ορολογίας, εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και αναπτύσσονται με γοργούς ρυθμούς έρευνες, γύρω από ένα κλάδο που τέμνει τη μεταφραστική επιστήμη και έχει αρκετά κοινά σημεία με τα θέματα αυτά. Πρόκειται για την ηλεκτρονική επεξεργασία της γλώσσας και τη μηχανική μετάφραση.

Η μηχανική μετάφραση με τις δύο βασικές μορφές της, την αυτόματη μετάφραση και τη μετάφραση με τη βοήθεια H/Y, αποτελεί σήμερα και απτή πραγματικότητα. Εφαρμόζεται σε πολλούς γλωσσικούς συνδυασμούς, κυρίως μεταξύ των πιο διαδεδομένων γλωσσών. Εμφανίζεται με τη μορφή γλώσσας / πληροφορικών συστημάτων που μπορούν να επεξεργάζονται και να μετακωδικοποιούν λεξιλόγιο, μορφολογία και σύνταξη, ορισμένα από αυτά και με συγκεκριμένες λειτουργίες. Οι εργασίες αυτές μεταφέρουν στην ελληνική γλώσσα βασική τεχνογνωσία που έχει αναπτυχθεί σε άλλες γλώσσες και εντοπίζουν και ιχνογραφούν πεδία πρωτότυπης έρευνας για τα ελληνικά.

Έντονη είναι η ερευνητική δραστηριότητα και απ' τα πρώτα αξιοποιήσιμα αποτελέσματα: πρόκειται για το κοινοτικό πρόγραμμα EUROTRA το οποίο συνίσταται στην ηλεκτρονική επεξεργασία της ελληνικής γλώσσας και της τεχνητής νοημοσύνης και της κατανόησης των φυσικών γλωσσών από H/Y.

Η κατανόηση της ανθρώπινης γλώσσας από H/Y

Η ανθρώπινη γλώσσα αναγκαία και ικανή προϋπόθεση για την ανθρώπινη σκέψη, είναι η μόνη διανοητική λειτουργία που καθιερώνει τον άνθρωπο σαν ένα ξεχωριστό "είδος" στο ζωικό βασίλειο.

Ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στους κυριότερους ερευνητικούς τομείς της τεχνητής νοημοσύνης (κλάδος της πληροφορικής ο οποίος έχει σαν σκοπό την εξομίωση των κατ' εξοχήν ανθρώπινων λειτουργιών από τον H/Y) έχει η επιστήμη της επεξεργασίας (αναγνώριση, κατανόηση ή και παραγωγή) της ανθρώπινης γλώσσας. Βασικός προβληματισμός και κινητήρια δύναμη της τεχνητής νοημοσύνης είναι: ο H/Y είναι σε θέση να κατανοήσει την ανθρώπινη γλώσσα;

Ο προβληματισμός και οι διάφορες έννοιες τις οποίες ανέπτυξε ο τομέας της τεχνητής νοημοσύνης και της πληροφορικής δεν εμπλουτίζουν μόνο αυτούς τους τομείς αλλά και άλλους επιστημονικούς κλάδους όπως γλωσσολογία, ψυχολογία, φιλοσοφία.

Ένα κλασικό παράδειγμα εφαρμογής της επεξεργασίας της ανθρώπινης γλώσσας από τον H/Y είναι η αυτόματη μετάφραση. Προκειμένου για την αυτόματη (δηλ. από μια μηχανή) κατανόηση της ανθρώπινης γραπτής γλώσσας πραγματοποιείται συντακτική και σημασιολογική ανάλυση από ένα πρόγραμμα. Η επιστήμη της αυτόματης κατανόησης φυσικών γλωσσών κατάφερε κατασκευάζοντας τις πληροφορικές τεχνικές της και τα εννοιολογικά εργαλεία της, να προτείνει τις πρώτες πραγματικές εμπορικές εφαρμογές της προγραμματισμένης αυτόματης μετάφρασης, ερωτήσεις βάσεων δεδομένων σε φυσική γλώσσα κλπ.

Η συντακτική προσέγγιση αν και ιδιαίτερα χρήσιμη, για την έννοια της εξωτερικής συντακτικής μορφής, την οποία εισήγαγε, δεν ήταν ικανή να αντιμετωπίσει την τεράστια συνδυαστική της ανθρώπινης γλώσσας.

Η σημασιολογική προσέγγιση της στενής συντακτικής αναγνώρισης στοχεύει στην γενικότητα του ορήματος και ορισμένων απλών συντακτικών τοπικών ιδιοτήτων της φράσης. Η κύρια δύναμη αυτής της προσέγγισης είναι η απλότητα αλλά και η γονι-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

Ηλεκτρονική επεξεργασία της ανθρώπινης γλώσσας

μότητα της εσωτερικής δομής η οποία είναι ικανή όχι μόνο να αναπαραστήσει εξελιγμένες έννοιες με ένα περιορισμένο σύνολο πρωταρχικών στοιχείων, αλλά και να συμπεριλαμβάνει καινούργιες πληροφορίες σε μία διαδικασία σύγκρισης της εξωτερικής φράσης με εσωτερικά πλαίσια.

Ο Η/Υ αναπτύσσει διανοητικές λειτουργίες παρόμοιες με εκείνες του ανθρώπου. Υπάρχει δηλ. στον Η/Υ το στοιχείο της σκέψης, αλλά υπάρχει η άποψη ότι αυτή η μηχανιστική λειτουργία του Η/Υ δεν μπορεί να παρομοιαστεί με εκείνη της ανθρώπινης σκέψης.

Μεταφραστής και Ηλεκτρονικός Υπολογιστής

Τα εμπόδια που συναντά ένας σημερινός υπολογιστής στη μετάφραση δεν διαφέρουν από αυτά που συναντά και στη συγγραφή πρωτότυπων κειμένων. Το μηχανήμα, όσο και ισχυρό, δεν παύει να είναι μια αποθήκη κωδικοποιημένων στοιχείων και εντολών. Ο ανθρώπινος εγκέφαλος, εκτός από αυτή την ιδιότητα, περιέχει και τη λεγόμενη “κρίση” η οποία του δίνει τη δυνατότητα να συμπληρώνει στοιχεία που λείπουν, στο στάδιο της ανάγνωσης – αναγνώρισης, ή να παραλείπει στοιχεία, στο στάδιο της συγγραφής – σύνθεσης. Ο υπολογιστής θα πρέπει να αποκτήσει την ανθρώπινη “κρίση” για να μπορέσει να συγγράψει και να μεταφράσει. Η κωδικοποίηση, όμως, της “κρίσης” είναι έργο που θα χρειαστεί γενεές για να ολοκληρωθεί. Αρκεί να σκεφτούμε ότι απαιτείται η απομνημόνευση όλων των συγγραφικών έργων, όλων των γλωσσών και εποχών, η απομνημόνευση όλων των ανθρώπινων αισθημάτων και λειτουργιών, προβλέποντας και μελλοντικές εξελίξεις. Επίσης θα πρέπει να τροφοδοτείται τακτικά η μνήμη του Η/Υ με την εξέλιξη της κοινής ανθρώπινης εμπειρίας, όπως αυτή εμφανίζεται καθημερινά στα ΜΜΕ.

Ο Η/Υ έχει αφενός τη χρήση της “έξυπνης” γραφομηχανής και η άλλη του έξυπνου ευρετηρίου. Μια απόπειρα τεμαχισμού της διεργασίας της μετάφρασης και τη συμβολή του Η/Υ σ’ αυτή είναι η εξής:

1) Απλή αντιγραφή του κειμένου από την αρχική γλώσσα στην τελική. (Σ’ αυτό το στάδιο αφήνονται οι άγνωστες λέξεις και οι λέξεις που δημιουργούν πρόβλημα αμετάφραστες).

2) Συμπληρωματική απλή αντιγραφή. (Συμπληρώνονται οι λέξεις που έμειναν αμετάφραστες, μετά από σχετική έρευνα συμπληρώνονται φράσεις που παραλείφθηκαν).

3) Επεξεργασία στυλ. (Δίνεται ομοιογένεια στο κείμενο όταν και όπου χρειάζεται με βάση τα δεδομένα της γλώσσας στην οποία μεταφράζουμε. Ανιχνεύονται και τοποθετούνται οι αντιστοιχίες ύφους, ήχου και ρυθμού).

4) Τελική διόρθωση. (Διαβάζουμε και διορθώνουμε το κείμενο σαν αναγνώστες).

Με τον Η/Υ αυξάνεται η εξοικονόμηση του χρόνου. Ένας ακριβός προσωπικός Η/Υ μπορεί να εκτυπώσει και σε φιλμ και να λειτουργήσει σαν φωτοσύνθεση, οπότε ο μεταφραστής με εκδοτικές φιλοδοξίες έχει διπλό όφελος. Σαν “έξυπνο” ευρετήριο ή λεξικό για το μεταφραστή, ο Η/Υ μπορεί να χρησιμοποιηθεί με το πρόγραμμα Spreadsheet. Σ’ αυτό το πρόγραμμα πληκτρολογούμε τις άγνωστες λέξεις, διατάζουμε τον Η/Υ να τις ταξινομήσει με απόλυτη αλφαβητική σειρά και συμπληρώνουμε, όποτε τις βρίσκουμε, τις επιλεγμένες λέξεις της γλώσσας στην οποία μεταφράζουμε. Ένα τέτοιο βοήθημα είναι ανεκτίμητο, όταν μεταφράζω σε ιδιωματική γλώσσα η οποία απαιτεί αρκετή έρευνα.

Η πραγματικά συναρπαστική εφαρμογή όμως του Η/Υ στη μετάφραση, θα δοθεί με την ανάπτυξη της μεταμυθοπλασίας. Η μεταμοντερνιστική λογοτεχνία, για να ξεπεράσει

τα δεσμά της μητρικής της γλώσσας, θα χρειαστεί μαθηματικούς καθρέφτες του κειμένου, τους οποίους θα παίρνει ο μεταφραστής, θα τους τοποθετεί στον Η/Υ και θα αρχίζει το έργο του. Η αρωγή των μηχανών στην εξερεύνηση των δυνατοτήτων της τέχνης του λόγου είναι σημαντική μέχρι σήμερα και αναμένεται μεγαλύτερη στο μέλλον.

Ηλεκτρονική επεξεργασία της ελληνικής γλώσσας

Σήμερα η τεχνολογία της γλώσσας έχει προχωρήσει προς δύο κατευθύνσεις:

α) Ενδογλωσσική που είναι η “επεξεργασία των φυσικών γλωσσών” (δηλ. των διάφορων εθνικών γλωσσών) γνωστή διεθνώς ως N.L.P. (Natural language processing).

β) Διαγλωσσική που είναι η μηχανική μετάφραση (M.T.= Machine Translation).

Φιλόδοξο ερευνητικά υπήρξε το κοινοτικό πρόγραμμα μηχανικής μετάφρασης γνωστό με την επωνυμία EUROTRA.

Δεν έφτασε να εξασφαλίσει ένα κοινό σύστημα αυτόματης μετάφρασης από τη μία κοινοτική γλώσσα στην άλλη.

Παρέχει βεβαίως δυνατότητα μετάφρασης σε πολύ περιορισμένη έκταση και τύπο κειμένων που μπορεί σταδιακά να διευρυνθεί. Στην Ελλάδα έδωσε τη δυνατότητα επεξεργασίας της γλώσσας, από ένα προηγούμενο σύστημα, περισσότερο γλωσσολογικά και σε κοινή βάση με την ανάλυση των άλλων κοινοτικών γλωσσών.

Η γλωσσολογική προϋπόθεση και μεγάλη καινοτομία του EUROTRA ήταν η δημιουργία “κοινού προτύπου” από το οποίο να “περνούν” όλες οι (σημερινές) κοινοτικές γλώσσες από το πέρασμα να γίνεται μόνο κατά ζεύγη γλωσσών. Έτσι ενώ αρχικά στόχος ήταν η αυτόματη μηχανική μετάφραση, αυτό που κυρίως επιτεύχθηκε ήταν η πρόοδος στον τομέα της επεξεργασίας των φυσικών γλωσσών.

Γραμματικές και συντακτικές αναλύσεις, βασικά φαινόμενα της ελληνικής γλώσσας, σημασιολογικές αναλύσεις, λεξικά (λεξολογικά) σώματα υλικού κειμένων, ένας σύγχρονος εξοπλισμός σε Η/Υ και δρόμος για την υπολογιστική γλωσσολογία (computational linguistics). Η μηχανική επεξεργασία της Ελληνικής όπως και των άλλων φυσικών γλωσσών ήταν φυσικό μέχρι σήμερα να κινηθεί στο πρώτο ιεραρχικό στάδιο ανάλυσης της γλώσσας, το επίπεδο της πρότασης. Κι ωστόσο η μόνη πραγματική και φυσική μορφή της ανθρώπινης επικοινωνίας είναι το κείμενο (text) προφορικό και γραπτό. Στη μετάφραση από γλωσσολογικής πλευράς έχουμε πάνω απ’ όλα να κάνουμε με το κείμενο, όχι με λέξεις, ούτε καν με προτάσεις. Αυτό που διαφοροποιεί το κείμενο από ένα τυχαίο άθροισμα προτάσεων είναι ότι το κείμενο, όποιο κείμενο διαπερνάται, διέπεται και κατευθύνεται στις πληροφορίες που δίνει από συγκεκριμένες προθέσεις, από σκοπούς και στόχους που υπηρετούν με ορισμένη στρατηγική και επιλεγμένες επικοινωνιακές τακτικές.

Το σημαντικό στην επεξεργασία της γλώσσας είναι κατ’ ανάγκη η επιλογή και χρήση, κάθε γλωσσικού στοιχείου (λέξη, φράση, πρόταση) μέσα σ’ ένα ευρύτερο πλέγμα σχέσεων διαπροτασιακών ή υπερπροτασιακών που συνιστούν ό,τι συνήθως αποκαλείται κείμενο. Το εσωτερικό και εξωτερικό του κειμένου. Το κείμενο σε σχέση με το ενδογλωσσικό και εξωγλωσσικό περιβάλλον του. Όλα υπαγορεύουν την ανάγκη να περάσουμε σε ένα σύστημα ανάλυσης του γλωσσικού και εξωγλωσσικού πραγματικού περιβάλλοντος.

Επιβάλλεται το πέρασμα από τη “λογική της πρότασης” στη “λογική των διαπροτασιακών και εξωπροτασιακών σχέσεων” (“contextual reasoning”). Η μετάβαση από την πρόταση (sentence) στο εκφώνημα (utterance) στην πρόταση δηλ. μέσα στο γλωσσικό και εξωγλωσσικό περιβάλλον (context). Την μετάφραση την ενδιαφέρουν όλες οι σχέσεις που συνιστούν την επικοινωνιακή δυναμική δηλ. την ουσία και τον λόγο υπαρκτός κάθε

κειμένου.

Η μετάφραση ενός κειμένου είναι σύνθετη διαδικασία αφού ο μεταφραστής λειτουργεί ως ενδιάμεσος επικοινωνιακός κρίκος ανάμεσα στον παραγωγό ενός κειμένου και στον αναγνώστη. Κύρια δυσκολία του μεταφραστή αλλά και βασικό μέλημά του είναι ο εμποτισμός του μεταφρασμένου κειμένου με το πνεύμα, τις προθέσεις, και τις κατευθύνσεις του πρωτότυπου, με τη γενικότερη επικοινωνιακή στρατηγική και τις συγκεκριμένες τακτικές του δημιουργού.

Η δυσκολία της μετάφρασης έγκειται ακριβώς στην υποχρέωση του μεταφραστή να δημιουργήσει ένα κείμενο καθ' όλα ισοδύναμο προς το αρχικό ισοδύναμο αφενός, σ' όλες τις κειμενικές διαστάσεις το πρωτότυπο κείμενου και αφετέρου σ' όλα τα επίπεδα.

Για τη θεωρία της μετάφρασης ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η συνειδητοποίηση από τους γλωσσολόγους και τους επιστήμονες της πληροφορικής ότι πέρα από την αναγκαία αλλά περιορισμένη προσφορά των σημασιολογικών και μορφοσυντακτικών αναλύσεων στο επίπεδο της λέξης και της πρότασης από Η/Υ, αυτός (δηλ. ο Η/Υ) στα πλαίσια της μετάφρασης πρέπει να στραφεί στο επίπεδο του κειμένου. Αυτός φαίνεται να είναι ο αμέσως επόμενος στόχος της μηχανικής επεξεργασίας των φυσικών γλωσσών, όσο δύσκολος και αν είναι. Όλα τα άλλα που έγιναν ή θα γίνουν ακόμη σε επιμέρους γλωσσικούς τομείς υπηρετούν σε τελευταία ανάλυση αυτόν τον στόχο.

Συμπεράσματα

Ο Η/Υ έχει το πλεονέκτημα της μεγάλης ταχύτητας στην εξεύρεση αντιστοιχιών και της αξιοπιστίας σε τυποποιημένες αποδόσεις, χρειάζεται όμως οπωσδήποτε τον ανθρώπινο έλεγχο σε ό,τι αφορά τη μετάφραση ελευθέρου κειμένου. Με την ανάπτυξη των επιστημών και των τεχνολογιών της πληροφορίας και του λόγου, ιδιαίτερα στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης, είναι βέβαιο ότι η μηχανική μετάφραση, που αποτελεί ήδη χρήσιμο εργαλείο, θα υποκαθιστά όλο και περισσότερο την ανθρώπινη μετάφραση.

Η πληροφορική κατατάσσεται όλο και σημαντικότερη θέση στο χώρο της γλωσσικής βιομηχανίας. Εκτός από την ηλεκτρονική επεξεργασία κειμένων και τις βάσεις δεδομένων ορολογίας και τεκμηρίωσης, που αποτελούν πλέον εργαλεία εκ των ων ουκ άνευ, της μετάφρασης, και η μηχανική μετάφραση αρχίζει να παγώνει και διευρύνει την παρουσία της στο μεταφραστικό τοπίο. Παρέχει ήδη με απλησίαστη για τον άνθρωπο ταχύτητα σχετικά αξιόπιστες μεταφράσεις τυποποιημένων ή απλά συνταγμένων κειμένων. Παράλληλα, καθώς αυξάνονται, οι γνώσεις μας για το φαινόμενο του ανθρώπινου λόγου και τα χαρακτηριστικά των φυσικών γλωσσών, καθώς μεγεθύνεται η ισχύς των Η/Υ και προχωρούν οι έρευνες στον κλάδο της τεχνητής νοημοσύνης, βελτιώνεται συνεχώς η ικανότητα των μηχανών να επεξεργάζονται και να μεταφράζουν πιο σύνθετα κείμενα και με μεγαλύτερη αξιοπιστία.

Ταυτόχρονα αξιόλογη είναι και η προσφορά των μεταφραστικών μηχανών και εκτός επαγγελματικής μετάφρασης, στο πεδίο γενικότερα της διαγλωσσικής επικοινωνίας.

Είναι αρκετά μακριά, ακόμη, η στιγμή που μία μηχανή θα μπορεί να μεταφράζει με αποδεκτό τρόπο ένα πυκνό επιστημονικό ή ένα επιτηδευμένο λογοτεχνικό κείμενο. Τίποτα όμως δεν αποκλείει αυτή την προοπτική, η οποία, αντίθετα, γίνεται όλο και πιθανότερη και πλησιέστερη. Και στο μελλοντικό αυτό, ωστόσο, στάδιο η παρουσία του ανθρώπου-μεταφραστή θα είναι αναγκαία και κατά την προετοιμασία και κατά τον έλεγχο του έργου της μηχανής.

Επίλογος

Είναι ζωτικής σημασίας η κατανόηση ότι η μετάφραση αποτελεί βασικό εργαλείο παιδείας και προόδου στο πεδίο του τεχνικού και πνευματικού πολιτισμού όταν γίνεται για λόγους δημιουργίας και επικοινωνίας. Στα πλαίσια της ελληνικής γλώσσας, ο εντοπισμός και η ερμηνεία των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής γλώσσας, διαχρονικά και συγχρονικά, ενδογλωσσικά και διαγλωσσικά, σε σχέση με τη μεταφραστική διαδικασία, θα αποφέρει τα μέγιστα θετικά αποτελέσματα.

Τέλος το γεγονός ότι κατά τη σύγχρονη εποχή, επιστήμονες και δημιουργοί διαφόρων κλάδων συνειδητοποιώντας όλο και καθαρότερα, τις υψηλές απαιτήσεις και την προσφορά του μεταφραστικού έργου, έδωσαν στη μετάφραση μία θέση αυτογνωσίας, καταξίωσης και προβολής τόσο με την πράξη όσο και με τη θεωρία τους, αποδεικνύει ότι η θεωρία -και όχι μόνο για τη μετάφραση- είναι τελικά το ανώτερο στάδιο αυτογνωσίας, καταξίωσης και προβολής της πράξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Διαβάζω, αφιέρωμα στη μετάφραση, αριθμ. 156, 1986, 66 23-58
2. ΚΟΥΤΣΙΒΙΤΗΣ Β: ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ, ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, 1994.
3. Λέξη, αφιέρωμα στη μετάφραση. τ. 56, 1986.
4. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ: Ηλεκτρονική επεξεργασία της Ελληνικής γλώσσας, το Βήμα 19/1/92 σ. 32.
5. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ: Μετάφραση, Η τέχνη της δημιουργίας ισοδύναμων κειμένων, το Βήμα 2/5/93 σ. 53.
6. Περισκόπιο της επιστήμης. τ. 105, 1988, σσ 28-35 & 45.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΟΙ ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ –ΜΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΤΟΥ

Μέσα στο βουητό της κατάρρευσης του λεγόμενου “υπαρκτού σοσιαλισμού” ξεχάσαμε τον ποιητή που, είτε το θέλουμε είτε όχι, βρίσκεται ανάμεσα στους λίγους μεγάλους της Νέας Ελληνικής ποίησης. Σίγουρα ο Γιάννης Ρίτσος είναι ένας άνισος ποιητής -του καταλογίζουν, δικαίως, πως υπηρέτησε την ποσότητα σε βάρος της ποιότητας-, κοιταγμένος όμως συνολικά, δε χάνει το ποιητικό του κύρος, και μάλιστα σήμερα, που ψάχνεις με το πυροφάνι σε χιλιάδες μάταιους στίχους να βρεις την ποίηση. Είναι πολύ επικίνδυνο να γενικολογούμε, αναιρώντας αξίες ή διατυπώνοντας απόψεις ακραίες, υπογορευόμενες συνήθως από την επικαιρότητα. Φυσικά, η τέχνη, όπως και κάθε τι σημαντικό έχει τη δική της δικαιοσύνη, κι αυτή θα πει τον τελευταίο λόγο που εμείς δυστυχώς, δε θα υπάρχουμε για να τον ακούσουμε.

Όταν ο Γιάννης Ρίτσος γράφει τις τραγωδίες του (στα χρόνια 1963-1975), δεν τρέφει πλέον ψευδαισθήσεις. Τη νεότητα της παραφοράς και της μέθης έχει κι όλες διαδεχθεί η “άχαρη ωριμότητα”, η γνώση δηλ. και επίγνωση πως η ζωή ως ιδέα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, δεν είναι παρά η ανάγκη του ανθρώπου να υπερβεί τα όριά του, γι’ αυτό και η σύγκρουση με το προσδιορισμένο είναι αναπόφευκτη. Όσοι λοιπόν δεν αντιληφθούν έγκαιρα αυτή την αλήθεια, θα συντριφτούν, παρασύροντας κι εκείνους που, από ένστικτο ή ευφυΐα, αρκούνται στο “μετρίως ζην”. Έτσι, και οι πρώτοι και οι δεύτεροι αποβαίνουν τραγικοί, οι πρώτοι, γιατί δικαιούνται την υπέρβαση, οι δεύτεροι, γιατί πάσχουν δίχως να φτάνει. Η αναπότρεπτη αυτή μοίρα που μας ορίζει και μας καταδικάζει να ασφυκτιούμε ανάμεσα στο άπιαστο και το πεπερασμένο, στο θεό και το μη θεό, “τί ναι θεός, τί μη θεός και τί τάνάλογό τους” αποτελεί τον πυρήνα κάθε τραγωδίας. “Ζη ο αδελφός μου;”, αναδύεται το ερώτημα, σπαραχτικό, αναπάντητο.

Οι τραγωδίες του Ρίτσου: Φιλοκτήτης, Ορέστης, Ισμήνη, Χρυσοθέμις, Ελένη, Επιστροφή της Ιφιγένειας, Φαίδρα (με τη σειρά που γράφτηκαν κι εκδόθηκαν) δεν είναι παρά έκφραση μίας κατακτημένης πλέον -όσο και οδυνηρής- επίγνωσης ότι όλα είναι μάταια, ακόμα και η νίκη, ας αφεθούμε λοιπόν “στο υπέροχο άσκοπο”, αφού “η αδικία του ενός ανθρώπου προς τον άλλον πολεμείται, και κάποτε νικιέται... Μόνη αδικία είναι η ίδια η ζωή. Κι ο θάνατος η μόνη οριστική δικαιοσύνη”.

Αν προσέξουμε τους τραγικούς ήρωες που ενέπνευσαν το Γιάννη Ρίτσο, θα διαπιστώσουμε ότι όλοι σχεδόν είναι πρόσωπα αντιηρωικά ή τουλάχιστον, έτσι τα θέλει ο ποιητής οποιός του το αρνείται. Ο Φιλοκτήτης του ένωσε έγκαιρα το μάτιο της Τρωϊκής εκστρατείας, αλλά και κάθε επιδίωξης, και αποφασίζόμενος τα δέματα του ίδιου, ίσως και μόνος του να το προκάλεσε- προτίμησε την ερημιά της γήινης. Ο Ορέστης του αδυνατεί να καταλάβει πώς μπλέχτηκε στην περιπέτεια της μητροκτονίας, της κάθαρσης

έπειτα, κι έχει πια καταλήξει στο μάταιο κάθε χρέους. Η Ισμήνη του, ηλικιωμένη πια, σαν φάντασμα στα ερείπια του πατρικού ανακτόρου, κλώθει και ξανακλώθει το παρὰ μύθι της ζωής που δεν μπόρεσε να ζήσει, αφού άλλοι πρόλαβαν να το καταστρέψουν με τις εμμονές ή τις φιλοδοξίες τους. Η Χρυσόθεμις -ποιός αλήθεια τη θυμάται;- αυτή η άσημη κόρη του Αγαμέμνονα, είχε την ίδια μοίρα με την Ισμήνη, την κόρη του Οιδίποδα: την πρόλαβαν οι ζωές των άλλων, έτσι, δεν μπόρεσε να χαρεί το δικό της τίποτα: το χώμα, τα δέντρα και τα πουλιά, το ηλιοβασίλεμα, τη μόνη δηλαδή αληθινή ζωή, που οι άλλοι τυφλωμένοι, την προσπερνούσαν. Η Ελένη του, στα γηρατειά της κι αυτή πια, κάνοντας τον απολογισμό της, μυκτηρίζει τα πάντα, ακόμη και την περιλάλητη ομορφιά της. Το ίδιο και η Ιφιγένειά του, δεν ξέρει γιατί γίναν όλ' αυτά, δεν βρίσκει το νόημα της επιστροφής της, "της επιστροφής του ανεπίστρεπτου". Η Φαίδρα του, τέλος, συγκρούεται με τον παραλογισμό του "απαγορευμένου", παραφρονεί και εκδικείται, γιατί "αυτοί που πόνεσαν πολύ γνωρίζουν να εκδικούνται".

Ο Γιάννης Ρίτσος στις τραγωδίες του εγκαταλείπει όλως τις όποιες κοινωνικές του ιδέες, γιατί έχει κι όλες βιώσει βαθιά το ανέφικτο, "ξέρει", θρηνεί για το χυμένο αίμα και στρέφοντας το βλέμμα ένθεν και ένθεν, δε διακρίνει παρὰ στάχτη. Πλάι του ρέει το γάργαρο νερό της απλής ζωής, καθάριο, δροσερό, προσιτό στον καθένα -φτάνει να το δει- πώς δεν το βλέπουμε; Αυτό είναι το ερώτημα που θέτει στον αναγνώστη, ερώτημα-πρόβλημα για όλους μας, επίκαιρο και διαχρονικό, προφητικό σίγουρα για την εποχή που γράφτηκαν αυτά τα έργα, από ένα μάλιστα κατ' εξοχήν εκφραστή της ιδέας "της αλλαγής του κόσμου". Αυτό δεν είναι και τόσο περίεργο, αν θυμηθούμε πως ο Γιάννης Ρίτσος, ως άνθρωπος, στάθηκε πάντα κοντά στους συντρόφους του, στήριξε με την παρουσία του τα όνειρά τους, κι όταν ακόμα ήταν χαμένα, συνεπής εξάλλου στους προσωπικούς του αγώνες. Ως ποιητής όμως είχε την ελευθερία να κρυσταλλώσει σε τέχνη την αλήθεια του και να διασώσει την ενότητά του. Έτσι, ούτε τους συντρόφους του πρόδωσε ούτε τον εαυτό του. Η ποίηση, και μόνη αυτή, αποτελεί την αυθεντική διάσταση του ποιητή, είναι ό,τι επιθυμεί αυτός να ζήσει μα δεν το μπορεί, μήπως γι αυτό "η ποίηση είναι το καταφύγιο που φθονούμε;" "Βρήκαμε τη στάχτη" λέει ο Σεφέρης "τώρα μας μένει να βρούμε τη ζωή μας". Οι ποιητές συναντιούνται από διαφορετικούς δρόμους. "Ίσως μπορούμε τώρα να κοιτάξουμε μαζί το ίδιο σημείο της μεταιότητας".

Πράγματι, και στις επτά τραγωδίες του Ρίτσου κυριαρχεί αυτή η αίσθηση της μεταιότητας. Ο ποιητής επιμένει: Τίποτα δεν οδηγεί πουθενά. Η μόνη πραγματικότητα είναι η ομορφιά που μας περιβάλλει, καθώς και η δυνατότητα του καθενός να ζήσει τη μικρή ζωή του. Δεν είναι τυχαίο που οι ήρωές του είναι πια ηλικιωμένοι, διαθέτουν πείρα ζωής. Η Ελένη του είναι η πιο χαρακτηριστική περίπτωση. Αξίζει να επιχειρήσουμε μια πιο εκτεταμένη ανάγνωση της.

Η λαμπερή ηρωίδα, γριά κι ανήμπορη στην τραγωδία του Ρίτσου, περνά τα στερνά τηςολομόναχη στα ερειπωμένα ανάκτορα της Σπάρτης. Κάποιες νεαρές δούλες, αλαζονικές και άξεστες, τονίζουν περισσότερο την ερημιά της, καθώς τη χλευάζουν και της αρπάζουν ό,τι της έχει απομείνει. Σ' αυτή την εγκατάλειψη την επισκέπτεται κάποιος μάλλον παλιός θαυμαστής της. Έτσι, της δίνεται η ευκαιρία να μιλήσει. Η Ελένη θα καταθέσει τώρα τη δική της πείρα για όλα: τα πλούτη, τη δόξα, τους ηρωϊσμούς, τις νίκες, την ομορφιά, τους έρωτες, τα γηρατειά, το θάνατο, τι τελικά αξίζει, αν κάτι τελικά αξίζει. Η γυναίκα που οι θεοί της χάρισαν τα πάντα θα αποτιμήσει τώρα και τα πάντα: "Μη σκοτίζεσαι τόσο για ηρωϊσμούς, για αξιώματα και δόξες. Τι να τα κάνεις;". Λίγο-λίγο τα πράγματα χάσαν τη σημασία τους, άδειασαν· άλλαωστε μήπως είχαν ποτέ τους καμμία σημασία; -χαλαρωμένα, κούφια· εμείς τα γεμίζουμε με άχυρο ή πίτουρο, να πάρουν σχήμα".

“Αλήθεια, πόσα πράγματα άχρηστα, με πόση απληστία συναγμένα”. “Καμμιά φορά γελάω. Πώς ήταν δίχως νόημα όλα, δίχως σκοπό και διάρκεια και ουσία -πλούτη, πλεومي, δόξες και φθόνοι, κοσμήματα και η ίδια η ομορφιά μου. Τί ανόητοι θρύλοι, κύκνοι και Τροίες και έρωτες και ανδραγαθίες”. “Αυτά που λέμε, συνήθως, μεγάλα διαλύονται, σβήνουν, ο φόνος του Αγαμέμνονα, η σφαγή της Κλυταίμνης”. “Τα άλλα, σαν να μην ήταν τίποτα -χάθηκαν. Άργος, Αθήνα, Σπάρτη, σκιές ονομάτων- τα μιλάω- ηχούν σαν βουλιαγμένα”. Ο Σεφέρης θα πει το ίδιο με τον απαράμιλλο τρόπο του: “Και τα παιδιά του αγάλματα κι οι πόθοι του φτερουγίσματα πουλιών... και τα καράβια του αραγμένα σ’ άφαντο λιμάνι”. Και τα γηρατειά; “Κάτι στυφό ανεβαίνει στο λαϊμό του -η ναυτία κι ο φόβος, ο ηλίθιος φόβος, θέ μου, μήπως χάσουμε κι αυτή τη ναυτία”. Ποιός δε θυμάται “τα πετσία τ’ αφανισμένα” του Καβάφη; Γι αυτό κι η Ελένη μόλις φύγει ο επισκέπτης της, θα ορίσει μόνη το τέλος της.

Είναι όμως τόσο μάταια όλα; Τίποτα δεν αξίζει; Η Ελένη θα μας το πει κι αυτό: “Θυμάμαι που είδα μια μέρα ένα πουλί καθισμένο στη ράχη ενός αλόγου- κι αυτό το ανεξήγητο σαν να εξηγούσε κάποιο ωραίο μυστήριο”. “Θυμάμαι ακόμα, παιδί, στις όχθες του Ευρώτα, πλάϊ στις ξεστές πικροδάφνες τον ήχο απόνα δέντρο που ξεφλουδιζόταν μόνο του”. Κι ακόμη: “ένas καθώς σεργιανάει ρεμβαστικά στο σούρουπο, σκοντάφτει κάπου, βλαστημάει, γυρίζει πίσω, ψάχνει- -μια ελάχιστη πέτρα- τη σηκώνει- την ασπάζεται-” Κι η κορυφαία στιγμή της ζωής της; Ας την ακούσουμε: “Κείνο το δείλι, τριγυρισμένη απ’ τις ατέλειωτες κραυγές των πληγωμένων, απ’ τις φυθιωριστές κατάρες των γερόντων και το θαυμασμό τους... ανέβηκα μόνη στα ψηλά τείχη και σεργιάνισα... μόνη... ολομόναχη, ανάμεσα σε Τρώες και Αχαιούς... έτσι ωραία, ανέγγιχτη, δοκιμασμένη... πάνω απ’ τα κεφάλια των θνητών, αέρινη, σάρκινη, χωρίς ν’ ανήκω σε κανέναν... πέταξα απλιδύο πλευρές του τείχους δυο λουλούδια με μια κίνηση ανεξίθρησκη... είχα υψωθεί στα νύχια των ποδιών, κι αναλήφθηκα. Αυτό μου μένει ακόμη... μια στιγμιαία ελευθερία”. Ποιόν ονειρεύεται; “Τον Οδυσσέα... ν’ αργοπορεί το γυρισμό του... με τις προσφάσεις ευφάνταστων κινδύνων, ενώ αφηνόταν (τάχα ναυαγός) τότε στα χέρια μιας Κίρκης, τότε μιας Ναυσικάς”.

Ο ποιητής χρησιμοδοτεί: Τι αξίζει; Είναι τόσο επικαιρικό το κείμενο, σαν να γραφτηκε μόλις τώρα, σαν να υπογραμμίζει το ζητούμενο, αυτό που θα προσδιορίσει τη νέα χιλιετία: “το υπέροχο άσκοπο”. “ω, βέβαια, θα πρέπει πολύ να γεράσουμε, πολύ, ώσπου να γίνουμε δίκαιοι, να φτάσουμε εκείνη την ήμερη αμεροληψία, τη γλυκεία ανιδιοτέλεια”. Ο Ελύτης στη Μαρία Νεφέλη έχει πει κάτι ανάλογο: “Δίνε δωρεάν το χρόνο σου, αν θέλεις να σου μείνει μια στάλα αξιοπρέπεια”.

Στην Ελένη, όπως και σ’ όλες τις τραγωδίες του Ρίτσου, το κείμενο έχει τέτοια αμεσότητα, που δε χρειάζεται διαμεσολάβηση. Ο αναγνώστης ακούει το λαχάνιασμα του ποιητή που συντονίζεται με το δικό του. Ποιά είναι η Ελένη; Στο Σεφέρη η Ελένη -κατά την εκδοχή του Ευριπίδη-, βρίσκεται στην Αίγυπτο αιχμάλωτη με άλλες Σπαρτιάτισσες “και στην Τροία; τίποτε στην Τροία. Έτσι το θέλουν οι θεοί... και μεις σφαζόμασταν για την Ελένη δέκα χρόνια... για ένα πουκάμισο αδειανό, για μιαν Ελένη”. Η αίσθηση και των τριών ποιητών είναι κοινή: Οι άνθρωποι δεν δέχονται το προαποφασισμένο και προσπαθούν “να το τρυπήσουν”¹⁸ έτσι, τρυπούν την ίδια τους τη σάρκα. Το ίδιο και οι Αχαιοί στην Τροία, και οι σύγχρονοι των δύο Παγκοσμίων πολέμων, και οι επαναστάτες “για την αλλαγή του κόσμου”, το ίδιο κι όσοι αγωνίζονται για κάποιο σκοπό, το ίδιο κι ο καθένας μας, που δεν τον χωράει η ζωή του. Γιατί, σε τελική ανάλυση, Ελένη είναι και η ζωή, όχι όπως είναι, αλλά όπως φανταζόμαστε πως είναι, εκείνο δηλ. το άπιαστο. Για τους ποιητές που προαναφέραμε η Ελένη είναι το άσκοπο κάθε αγώνα, αλλά

και κάθε νίκης. Μα τότε; Τί μας μένει; Ο Γιάννης Ρίτσος βάζει στο στόμα της Ελένης αυτά τα λόγια, που ίσως αποτελούν το κλειδί της ευτυχίας του μελλοντικού ανθρώπου: “Ίσως εκεί που κάποιος αντιστέκεται χωρίς ελπίδα, ίσως εκεί να αρχίζει η ανθρώπινη ιστορία, που λέμε, κι η ομορφιά του ανθρώπου”.

Παραπομπές

1. να ζεις με μέτρο, 2. Ελένη: Γ. Σεφέρη, 3. Ελένη: Γ. Σεφέρη, 4. Ισμήνη: Γ. Ρίτσου, 5. Φαίδρα: Γ. Ρίτσου, 6. Φίλοκτήτης: Γ. Ρίτσου, 7. Φαίδρα: Γ. Ρίτσου, 8. στίχος Κώστα Καρυωτάκη, 9. Ελένη: Γ. Ρίτσου, 10. Ευριπίδης ο Αθηναίος: Γ. Σεφέρη

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

ΔΩΡΑ ΜΑΡΚΑΤΟΥ, Δρ. ιστορικός της Τέχνης

ΟΙ “ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ” ΤΗΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΓΡΟΛΛΙΟΥ

Στους σύγχρονους Επτανήσιους καλλιτέχνες συγκαταλέγεται η Κατερίνα Γρόλλιου που γεννήθηκε στην Αθήνα από πατέρα Κερκυραίο και μητέρα Κεφαλονίτισσα. Σπούδασε σχέδιο και κατασκευή κοσμήματος στο Κρατικό Ινστιτούτο της Τέχνης στη Φλωρεντία, κοντά στο γλύπτη Magni Egisto (1984-1986) και συνέχισε τις σπουδές της στο Παρίσι, σε εργαστήριο νέων δημιουργών πρωτοποριακού κοσμήματος (1987). Ύστερα ταξίδεψε στη Σεούλ, όπου δίδαξε σχέδιο μοντέρνου κοσμήματος και γνώρισε την παραδοσιακή τέχνη της Άπω Ανατολής, για να επιστρέψει και πάλι στην Αθήνα, όπου από το 1990 διατηρεί δικό της εργαστήριο. Με πέντε εκθέσεις στην Ιταλία και στην Ελλάδα, στο διάστημα 1986-1992¹, η Κατερίνα Γρόλλιου έχει ήδη γράψει τη μικρή προσωπική της ιστορία σ’ έναν χώρο που έχει πλούσια παράδοση στον τόπο μας.

Με την έκθεσή της στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων, από 17 έως 24 Ιανουαρίου 1995, απέδειξε ότι η επτανησιακή καταγωγή της βαρύνει, ώστε να σφραγίζει μια όψη της καλλιτεχνικής της πορείας. Συγκεκριμένα, με τον τίτλο “Επτανησιακές Μαρτυρίες”, εξέθεσε σχέδια, κοσμήματα, μικρογλυπτά και μικροαντικείμενα εμπνευσμένα άλλα από αρχιτεκτονικά μέλη, από κιγκλιδώματα και από συμβολικά θέματα κεντημάτων από την Κεφαλονιά και άλλα από επτανησιακά νομίσματα και από οικόσημα οικογενειών από την Κεφαλονιά και την Κέρκυρα.

Όλα τα έργα που αντιγράφουν πρότυπα, που τα περισσότερα ανάγονται στο διάστημα 1700-1800 περίπου, είναι μοναδικά, από καθαρό ασημί, δουλεμένα άλλα με τη μεικτή τεχνική και άλλα, κυρίως τα μικρογλυπτά, με πρόπλασμα σε κερί. Η καλλιτεχνική διαδικασία ξεκινά από το πιστό, επιμελημένο σχέδιο που μεταφέρεται ελεύθερα στο ευγενές μέταλλο και καταλήγει στο φινιρίσμα με σφυρηλάτηση και κέντημα.

Παρόλο που πάντα αντιγράφει, περισσότερο ή λιγότερο πιστά, το αποτέλεσμα κάθε φορά είναι ένα έργο αυτόνομο, που αφενός προκαλεί συνειρμούς σε σχέση με το έργο της αφετηρίας και αφετέρου αντανακλά ένα νέο περιεχόμενο. Κι αυτό συμβαίνει, γιατί κατά την απόδοση του θέματος παραλείπει περιττές λεπτομέρειες και τονίζει άλλες πιο ουσιαστικές, προσπαθεί να διατηρεί ακριβώς τις αρχικές αναλογίες και προσέχει ιδιαίτερα τα βασικά χαρακτηριστικά που εκφράζουν το πνεύμα του έργου. Έτσι τα θραύσματα των αετωμάτων, για παράδειγμα, ή τα υπέρθυρα ή οι λεπτομέρειες των κιγκλιδωμάτων των προσεισμηκών οικοδομημάτων αποσπώνται από το οργανωμένο σύνολο, όπως βίβια κάποτε αποσπάστηκαν, και με ευρηματικότητα αποχτούν νέα υπόσταση. Και κατά σημαντικότερο, αυτά τα αποσπώμενα για κοσμήματα θέματα μεταβάλλονται σε ιδιότυπες μαρτυρίες ενός πολιτισμού που δεν έσβησε από τη μνήμη των ανθρώπων, γι’ αυτό

και οι δημιουργίες της Κατερίνας Γρόλλιου προκαλούν το ενδιαφέρον και τη συγκίνηση των Επτανήσιων. Ιδιαίτερα τα κοσμήματα των αρχιτεκτονικών μελών και η αποσπασματική αναπαράσταση διακοσμητικών συνόλων ανάγονται σε θραύσματα-σύμβολα του κατεστραμμένου πολιτισμού και αισθητοποιούν ψήγματα πνευματικής παρουσίας αλλοτινών καιρών. Έτσι, το κόσμημα ή το μικρογλυπτό της ευαίσθητης καλλιτέχνιδας δεν προσφέρει μόνο αισθητική ικανοποίηση από την αναντίρρητη πραγμάτωση κάποιων αισθητικών αξιών, αλλά ερμηνεύει και τη συλλογική μνήμη ενός λαού ως λυτρωτική διαμαρτυρία για τη δράση του Εγκέλαδου τότε και των ανθρώπων ύστερα.

Από αυτήν την άποψη το σύγχρονο κόσμημα της δόκιμης καλλιτέχνιδος συναντά το παραδοσιακό του λαϊκού τεχνίτη, που εξ ορισμού αποτυπώνει το πνεύμα του λαού. Άλλωστε τόσο τα φυτικά θέματα, όσο και τα νομίσματα αποτελούν βασικά στοιχεία του λαϊκού κοσμήματος².

Χωρίς η ίδια να έχει βιώσει την ατμόσφαιρα της προσεισμικής Κεφαλονιάς, γνώρισε τον πολιτισμό της, όπως εύκολα συμπεραίνεται, μέσα από την προσωπική έρευνα³ και τις διηγήσεις των μεγαλύτερων σε ηλικία. Έτσι, η συναισθηματική φόρτιση απ' αυτές τις εντυπώσεις και η πίστη στην αξία της πολιτιστικής παράδοσης γενικά έδωσαν ώθηση στην επιδίωξη της να αξιοποιήσει στο κόσμημα ό,τι δεν είχε ξαναγίνει, να εισαγάγει δηλαδή νέα θεματολογία, με αποτέλεσμα να καταλήξει στη δημιουργία αναπαράστασεων-φρετίχ ενός κόσμου που χάθηκε στην αντικειμενική του υπόσταση, αλλά επιζεί ως όραμα βασανιστικό και συνάμα γλυκό στην ψυχή όλων των γνώρισάν.

Το γνήσιο ταλέντο της τής επέτρεψε να μετασπλάσει με χάρη και απόλυτα αδόκιμα θέματα και να συμβάλει στην ανανέωση της αργυροχοϊκής παράδοσης. Η ικανότητά της διαφαίνεται στη σχηματοποίηση των φυτικών θεμάτων των προτύπων της από την κεντητική και περισσότερο στις περιπτώσεις εκείνες που ένα απόσπασμα ή μια διακοσμητική λεπτομέρεια ενός ευρύτερου όλου ανάγεται σε αυτοτελές θέμα με ξεχωριστή λειτουργία (εικ. 1-3).

Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα αρχιτεκτονικά μέλη που πλάθονται ως αυτόνομα γλυπτά σύγχρονης αντίληψης και διακρίνονται για την αποσπασματικότητα, τη σχηματοποίηση, την ενσωμάτωση του χώρου, την αλλοτρίωση, τη μνημειακότητα, παρά τις μικρές διαστάσεις, και τη δυνατότητα που παρέχουν στο θεατή τους να δώσει προεκτάσεις στο νόημά τους κατά την προσωπική του εκτίμηση (εικ. 4-7). Τα ομοιώματα σπιτιών επίσης υποβάλλουν γοητευτικούς ιστορικούς συνειρμούς⁴. Αξίζει ν' αναφερθεί ξεχωριστά το ομοίωμα υπέρθυρου της εξοχικής οικίας Βαλσαμάκη στην Πεσσάδα⁵ με ανάγλυφη αναπαράσταση της τοιχογραφίας του Κωνσταντίνου Παρθένη από το 1909, όταν δηλαδή⁶ ή μαρτυρείται η παρουσία του ζωγράφου στο νησί⁶ (εικ. 8). Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις η μετάπλαση του δάνειου θέματος είναι τόσο ελεύθερη, ώστε να πρόκειται πραγματικά για πρωτότυπη σύνθεση (εικ. 9).

Παρατηρώντας στο σύνολό τους τις "Επτανησιακές Μαρτυρίες" της Κατερίνας Γρόλλιου, νιώθει κανείς μια αίσθηση αλλοτρίωσης, αφού αυτά τα κοσμήματα-φυλαχτά της ιστορικής μνήμης πιστοποιούν με ποιητικό τρόπο μια αναπόδραστη πραγματικότητα, την αποξένωση του ανθρώπου από το ιστορικό παρελθόν και την ιστορική φυσιογνωμία του τόπου του. Και η δημιουργική δραστηριότητα της Κατερίνας Γρόλλιου, όχι αντίθετη αλλά ομόλογη προς το ιστορικό γέννημα, κοροϊφεί "τα γέμισιμ' άνθη το χάσμα π' άφησεν ο σεισμός".

Σημειώσεις

1. Ιούνιος 1986, Φλωρεντία, Κρατικό Ινστιτούτο Τέχνης. Μάιος 1988, Φλωρεντία, Εργαστήριο Magni Egisto. Ιούνιος 1991, Φάληρο, Πνευματικό Κέντρο. Ιούνιος 1991, Παπάγου, Πνευματικό Κέντρο. Απρίλιος 1992, Αθήνα, Σπίτι της Κύπρου.

2. Περισσότερα για τα παραδοσιακά κοσμήματα βλ. Άγγελος Δεληβοριάς, *Ελληνικά παραδοσιακά κοσμήματα*, Αθήνα 1980, εκδ. «ΜΕΛΙΣΣΑ».

3 Πηγές της αποτελούν παλιές εκδόσεις της Βιβλιοθήκης του Τάκη Κοσμετάτου-Μπλέσσα και το Λαογραφικό Μουσείο Αργοστολίου. Απεικονίσεις πολλών προσώπων, από όπου αξιοποιεί στοιχεία βλ. Κ. Π. Φωκάς-Κοσμετάτος, *Κεφαλληνιακά - Β' Αρχιτεκτονικά*, Αθήνα 1962 και Ελένη Μαρίνου Κοσμετάτου, *Ιστορία της αγροτικής και αστικής ενδυμασίας στην Κεφαλονιά*, Αργοστόλι 1977.

4.Πρβλ. τα πλήινα ομοιώματα ναών της γεωμετρικής εποχής· βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Β', Αθήνα 1971, εκδ. «ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ», σ. 195.

5. Η οικία χρονολογείται στο 1601· βλ. Κ. Π. Φωκάς Κοσμετάτος, ό. π., σ. 20, εικ. 43-44.

6. Τη χρονιά αυτή παντρεύτηκε στην Κεφαλονιά την Ιουλία Νικολάου Βαλασαμάκη· βλ. Αλέξανδρος Ξύδης, Κωνσταντίνος Παρθένης, στη σειρά *Οι Έλληνες Ζωγράφοι - 20ος αιώνας*, τόμ. 2, Αθήνα 1975, εκδ. «ΜΕΛΙΣΣΑ», σ. 14.

Λεζάντες φωτογραφιών

Εικ. 1 Καρφίτσα. Μπουκέτο (παπαρούνα, στάχυ και μαργαρίτα) που συμβόλιζε την ένωση και κεντιόταν στα φορέματα· βλ. απεικόνιση, Ελένη Μαρίνου Κοσμετάτου, ό. π., σ. 42.

Εικ. 2. Καρφίτσα και σκουλαρίκια. Κληματίδα από το ένδυμα του Ιωάννου Δάνδολου· βλ. απεικόνιση, Ελένη Μαρίνου Κοσμετάτου, ό. π., σ. 26.

Εικ. 3. Καρφίτσα, σιδεριά «του καμινιού»· βλ. απεικόνιση, Κ. Π. Φωκάς-Κοσμετάτος, ό. π., εικ. 29.

Εικ. 4. Μικρογλυπτό, ομοίωμα καλλιτεχνικού πορτονιού από το Αργοστόλι, διαστ. 7X7,5 εκ· βλ. απεικόνιση Κ. Π. Φωκάς-Κοσμετάτος, ό. π., εικ. 29.

Εικ. 5. Μικρογλυπτό- κόσμημα, διαστ. 4X6 εκ., υπέρθυρο οικίας, λεπτομέρεια της προηγούμενης εικόνας.

Εικ. 6. Καρφίτσα, διαστ. 9X5 εκ. Θραύσμα υπέρθυρου λαϊκού πορτονιού από το Αργοστόλι· βλ. απεικόνιση, Κ. Π. Φωκάς-Κοσμετάτος, ό. π., εικ. 22-23.

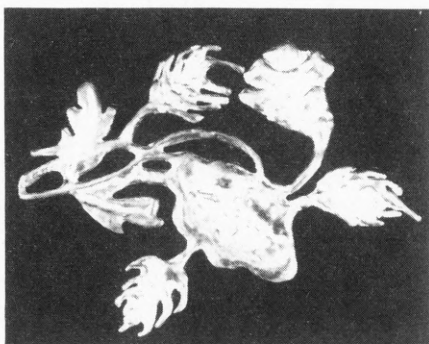
Εικ. 7. Καρφίτσες και σκουλαρίκια. Θραύσμα αετώματος και λεπτομέρειές του από την οικία του κόντε Τζώρτζη Άννινου στο Αργοστόλι C. 1756, · βλ. απεικόνιση Κ. Π. Φωκάς-Κοσμετάτος, ό. π., εικ. 3.

Εικ. 8. Μικρογλυπτό, διαστ. 8,5X5,5 εκ. Ομοίωμα υπέρθυρου οικίας Βαλασαμάκη, 1601· βλ. απεικόνιση Κ. Π. Φωκάς Κοσμετάτος, ό. π., εικ. 43-44.

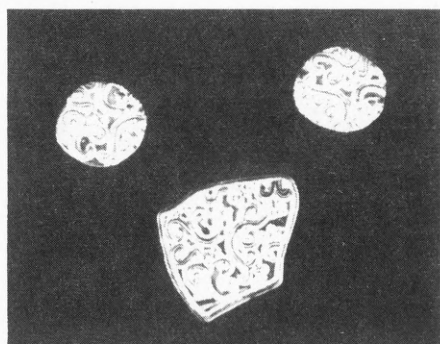
Εικ. 9. Μικρογλυπτό, διαστ. 5X8 εκ. Περιέχει στοιχεία από εξοχικό σπίτι στα Ντομάτα· βλ. Κ. Π. Φωκάς-Κοσμετάτος, ό. π., σ. 20, εικ. 45.

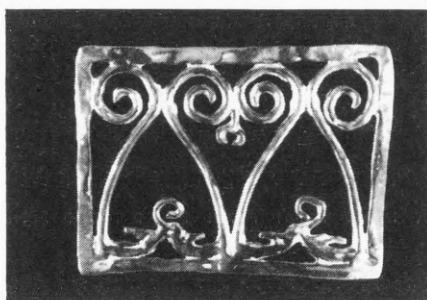

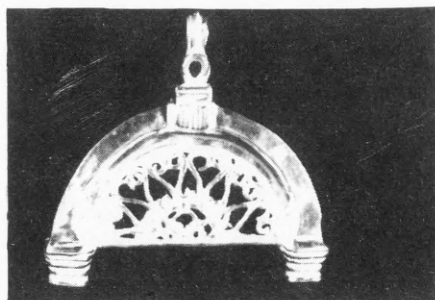
Εικόνα 1

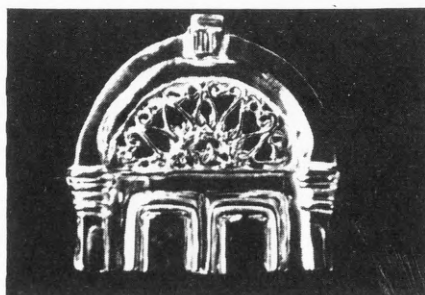
Εικόνα 2

Εικόνα 3

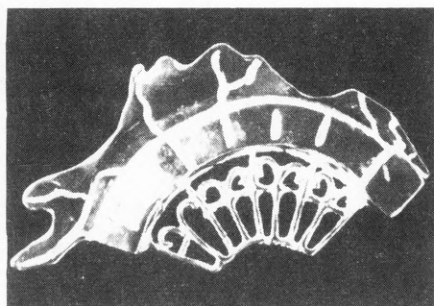
Εικόνα 5

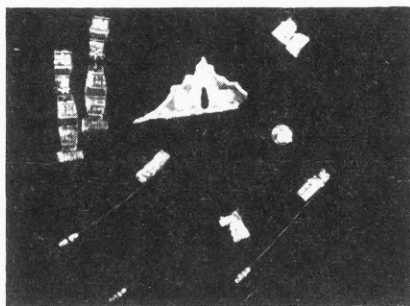
Εικόνα 4

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

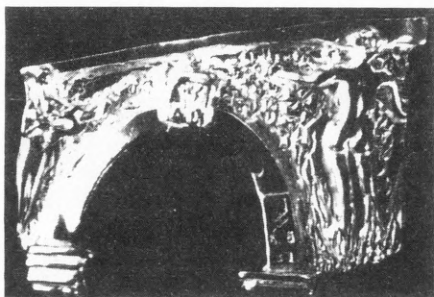
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

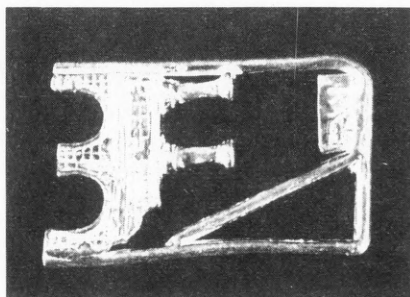
Εικόνα 6

Εικόνα 7

Εικόνα 8

Εικόνα 9

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

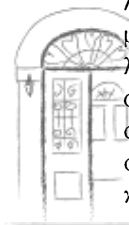
ΓΙΟΥΛΙΑ ΚΑΙ ΡΟΔΑ ΑΠΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥΣ ΑΝΘΩΝΕΣ

Αν δεχτούμε την άποψη πως η γνώση δεν προσφέρεται αλλά αποχτιέται, είναι επομένως προσωπική υπόθεση του ατόμου που μαθαίνει, είναι προσωπικό έργο του μαθητή, που για να συντελεστεί, απαιτεί κατανάλωση νοητικής ενέργειας, τότε ο ρόλος του σχολείου και μαζί του διδάσκοντα συνίσταται στο να οργανώσουν τις συνθήκες και να φέρουν σε επαφή το άτομο με τις πληροφορίες, για να είναι δυνατή η εκμάθησή τους και η μετατροπή τους σε γνώση. Αλλά και στο σημείο αυτό πρέπει η προσφορά ερεθισμάτων και πληροφοριών να είναι οργανωμένη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να διευκολύνεται το έργο της μάθησης. Ο ρόλος δε της διδασκαλίας στη μάθηση περιορίζεται τότε στην οργάνωση των εξωτερικών παραγόντων που συμβάλλουν αναμφισβήτητα στην επιτυχία του καλύτερου δυνατού μαθησιακού αποτελέσματος. Οι λειτουργίες επίσης της διαδικασίας της μάθησης διευκολύνονται και η απόκτηση γνώσεων πετυχαίνεται με λιγότερη σπατάλη νοητικής ενέργειας και με μεγαλύτερη ευχαρίστηση, όταν επιδιώκεται η ανάπτυξη βελτιωμένων σχέσεων ανάμεσα στον καθηγητή και τον μαθητή στα πλαίσια πάντα της φιλικής συνεργασίας με κοινούς στόχους.¹

Με κίνητρο αυτές τις σκέψεις, στα πλαίσια του καθημερινού προγράμματος, και σε στενή πάντα συνεργασία με τους μαθητές δημιουργήσαμε στο χώρο της τάξης ένα μικρό ανθόκηπο με φυσικά λουλούδια και μια βιβλιοθήκη με λογοτεχνικά βιβλία επιδιώκοντας μέσα από το συσχετισμό αυτό λουλουδι-βιβλίο να δημιουργήσουμε εντυπωσιακά ερεθίσματα για διδάσκοντες και διδασκόμενους.

Η προσπάθειά μας αυτή στην πορεία της σημείωσε θετικές εξελίξεις. Ζωηρό εκδηλώθηκε το ενδιαφέρον των παιδιών για τα βιβλία και τα λουλούδια. Με την καθοδήγηση της καθηγήτριας των Καλλιτεχνικών ζωγράρισαν πίνακες με συλλογές ποικιλόχρωμων λουλουδιών, που αναρτώντας τις στους τοίχους έσπασαν τη μονοτονία της κίτρινης ποιογιάς. Τοποθέτησαν εκατέρωθεν του πίνακα δύο σειρές με γλάστρες από φυσικά λουλούδια και συνέβαλαν, ώστε η καθημερινή πνευματική τους τροφή να αποχτήσει και αισθητική αξία, και η διαδικασία της μάθησης να τεθεί σε επιστημονική βάση, εφ' όσον οι μαθητές καλούνταν να αναπτύξουν τη δραστηριότητά τους δουλεύοντας ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα, το φυσικό με την καθημερινή φροντίδα και περιποίηση των λουλουδιών και το πνευματικό αναζητώντας τις προεκτάσεις τους μέσα στις λογοτεχνικές σελίδες.

Το έργο μας πήρε το χαρακτήρα της σπουδής. Η φύση μας έδινε το ερέθισμα και οι

λογοτέχνες μας καλούσαν να το μελετήσουμε ξεφυλλίζοντας τις σελίδες τους. Αφετηρία της σπουδής μας αποτέλεσε το επίθετο “ολόανθη” με το οποίο ο Κωστής Παλαμάς χαιρετίζει την ιδιαίτερη πατρίδα μας τη Ζάκυνθο στον “Ύμνο των επτά νησιών” προσδιορίζοντας με αυτό την ειδοποιό διαφορά της ανάμεσα στα επτάνησα -μια και είναι το νησί των λουλουδιών- που ανάμεσα σε λογιές ήχους και στίχους, χρώματα και αρώματα, που κατακλύθουν όλο το φάσμα της ποιητικής φαντασίας, ξύπνησε την έμπνευση των ποιητών.

Και μεις, που ζούμε καθημερινά σ’ αυτόν τον τόπο και δεχόμαστε ποικίλα ερεθίσματα από το θαυμάσιο κόσμο των λουλουδιών, είμαστε πράγματι ευτυχείς, γιατί εξασφαλίζουμε την αισθητική μας καλλιέργεια, μια και το ερέθισμά τους κεντρίζει απαλά τις όποιες φανερές ή απόκρυφες καλλιτεχνικές μας ευαισθησίες βοηθώντας την αφύπνισή τους, ενώ παράλληλα συμβάλλουν και στην ψυχική μας γαλήνη.

Φορτισμένοι από την επιθυμία της σπουδής, συνεχίσαμε το έργο μας προγραμματίζοντας μερικούς ολιγόλεπτους σταθμούς στα λουλούδια της ιδιαίτερης προτίμησης των ποιητών, με στόχο να τα γνωρίσουμε και να μιλήσουμε μαζί τους. Επιθυμία μας ήταν να γνωρίσουμε τα μυστικά τους. Οι λογοτέχνες στο σημείο αυτό μας βοήθησαν με τη ξεχωριστή τους ευαισθησία να γνωρίσουμε τα ιδιαίτερα σημεία του κώδικα της επικοινωνίας των λουλουδιών.³

Το έργο μας μονομιάς απλοποιήθηκε. Μελετώντας καταλάβαμε πως τα λουλούδια από απλό ερέθισμα, όταν παραδοθούν στη λογοτεχνική πέννα, γίνονται εργαλεία έκφρασης για σύμβολα, ιδέες, αξίες, ή συντελούν στο να μας υποβάλλουν ένα ορισμένο συναίσθημα-χαρά ή μοναξιά και περισυλλογή ή πικρή νοσταλγία ανάλογα με το χρώμα τους, το σχήμα τους και την αρχιτεκτονική τους διάταξη στο ανθοδοχείο ή το χώρο που τα τοποθετούμε. Γι αυτό και οι Γκιωνέζοι ύψωσαν σε μεγάλη τέχνη τη διάταξη των λουλουδιών σε βάζα, την ικεμπάνα, την “τέχνη να ζωντανεύεις τα λουλούδια”. Ο Γιαπωνέζος, αν θέλει αλήθεια να λογαριάζεται μορφωμένος, πρέπει να ξέρει να αρμολογεί τα λουλούδια.⁴

Συνεχίζοντας την προσπάθειά μας ορίσαμε σαν πρώτο σταθμό της περιδιάβαση μας τον ποιητικό ανθώνα του Ζακυνθινόλατρη Γιάννη Τσακασιάνου. Πλησιάζοντας τον ποιητικό του χώρο μάς υποδέχτηκε το γλυκό και διακριτικό άρωμα των γιουλιών, που αφθονούσαν μέσα στους ανθώνες του. Επιδίωξή μας κάναμε να γνωρίσουμε τον ποιητή μέσα από το αγαπημένο του λουλούδι. Σεμνός ο Γιάννης Τσακασιάνος σαν άνθρωπος εκφράστηκε ποιητικά με το “ντροπαλό γιουλάκι” που προσφέρθηκε φιλότιμα κι αυτό να υπηρετήσει την πένα του σε στιγμές ενθουσιασμού, χαράς, ερωτικής απογοήτευσης, αλλά και λύπης.

Κόβοντας λίγα γιούλια κάποιο Κυριακάτικο πρωινό φορτίζεται η ποιητική του έκφραση και γράφει τους παρακάτω στίχους:

“Της Κυριακής το ξύπνημα
με λιώνει με τρελαίνει
να κόβω γιούλια ολόμπλαβα
κι ο Άγιος να σημαίνει”⁵

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Το ίδιο λουλούδι προσφέρθηκε στον ποιητή κάποια άλλη στιγμή για να εκφράσει μέσα απ' την αντίθεση των νοημάτων συναισθήματα πίκρας και απογοήτευσης.

“Για ντροπαλό σε πίστεψα κι αμύριστο γιουλάκι
μα στη δειλή σου τη ματιά
έκρυφτες φείδια και φωτιά
και ξείδι και φαρμάκι”.⁶

Μα και τον ενθουσιασμό του και την τρυφερότητά του ποιητικά μ' ένα γιούλι θα μας την δώσει ο Γιάννης Τσακασιάνος⁷

“Σ' είπα γιουλάκι κι έφυγες όλο θυμό μαζί μου
μα εγώ σε παραμόνεψα τρελούτσικη μικρή μου”.⁷

Με λίγα γιούλια τέλος ο ποιητής θα θρηνήσει και τον πρόωρο χαμό του ξαδέλφου του στο ποίημά του “Λίγα γιούλια από το περιβόλι της ψυχής του ξαδέλφου μου” και, όπως θα μας αποκαλύψουν οι παρακάτω στίχοι, δεν ήταν αρκετά τα γιούλια για να θρηνήσουν ποιητικά τον άδικο χαμό του άτυχου νέου. Ήρθε και το ρόδο για να βοηθήσει τον ποιητή στο θρήνο του, μέσα από την τεχνική της παρομοίωσης, σαν σύμβολο νιότης και ομορφιάς:

“Τέτοιον άγγελο να κλάψω
τόσο γρήγορα στο μνήμα
τέτοιο ρόδο να σε θάψω
μεσ' τη γη δεν είναι κρίμα”.⁸

Κόβοντας λίγα γιούλια κι ένα ρόδο απλτον ανθώνα του ποιητή συνεχίσαμε την περιδιάβασή μας στοχεύοντας να φιλοξενηθούμε και σε άλλους λογοτεχνικούς χώρους. Η ποιητική τέχνη του Τσακασιάνου μας έδωσε ερεθίσματα, άνοιξε το δρόμο, μας φόρτισε με την επιθυμία να γνωρίσουμε και να εκφραστούμε.

Ήταν άνοιξη και μια ευφροσύνη πλημμύρισε τη ψυχή μας, μόλις πλησιάσαμε μian ανθισμένη ροδαριά, που καμάρωνε, καθώς ήταν φυτρωμένη σε κάποιο ποιητικό παρτέρι του Ανδρέα Κάλβου.⁹ Μας καλοδέχτηκε προσφέροντάς μας μια θαυμάσια νοητική εικόνα από -δεσμίδες ρόδων- μικρών και μεγάλων. Θελήσαμε να γνωρίσουμε τον ποιητή μέσα από το λουλούδι της προτίμησής του, και ήταν πράγματι πολύ αγαπητό στον ποιητή, γιατί λευτέρωσε τόσες φορές την πένα του προσφέροντάς του μια σειρά από εναλλακτικές οπτικές εικόνες με την απαίτηση της στιγμής. Σαν “ρόδα ηώα” ^{στίχ. ε'} για να δηλώσει την ομορφιά στην ωδή του “Εις Χίον”, σαν “δροσισμένα ρόδα” στην ωδή του του “Ηφαίστεια” ^{στίχ. β'} “Της υγείας τα ρόδα” στην ωδή του “Βρετανική Μούσα” ^{στίχ. θ'}. “Ρόδα για στεφάνους αμάραντους” ζητάει ο ποιητής στην ωδή του “Εις θάνατον” ^{στίχ. α'} για να εκφράσει μια φορτισμένη συναισθηματική στιγμή συμφύλλωσης με το θάνατο. Και το αιματίνο χρώμα τους προσφέρεται πάλι σε στιγμές αιματοβαμμένου αγώνα για να δηλώσει τα νειάτα “Ρόδα της Ελλάδας” σαν “δώρο γυναικών” “κι έργο ηρώων” ^{στίχ. α'} ωδή

Ηφαιστεια. Μα και τα “μαδημένα ρόδα” θα προσφέρουν στον ποιητή ανάλογο εικόνα και θα τον βοηθήσουν να απεικονίσει ποιητικά τη βάνουση αντιμετώπιση του άμαχου πληθυσμού “από χείλη αγρίων βαρβάρων” στην ωδή του “Το φάσμα”.^{ση 9}

Μια σειρά από εναλλακτικές ποιητικές εικόνες πρόσφερε το ρόδο στην ποίηση του Ανδρέα Κάλβου. Κάτι όμως απόμεινε απ’ αυτό, που ίσως άφησε τον ποιητή ασυγκίνητο, το διακριτικά αιχμηρό του αγκάθι, μα και σ’ αυτό το σημείο μας βοήθησε η ποιητική ευαισθησία του Οδυσσέα Ελύτη, που για χάρη μας έπλεξε με τα τριαντάφυλλα-αγκάθια “φιόγκους προσμονής για τα μαλλιά των λόφων της αγάπης¹⁰”.

Με μαγεμένη τη ψυχή από την ποιητική γνωριμία του ρόδου συνεχίσαμε την περιδιάβαση μας προγραμματίζοντας έναν ολιγόλεπτο σταθμό στο “περιβόλι” του Γρηγόρη Ξενόπουλου.

Η ποιητική ευαισθησία του Κάλβου μας γέννησε την επιθυμία να το μελετήσουμε και επιστημονικά.

Ένας κατακλυσμός από γήινες ρόδινες υπάρξεις μας υποδέχτηκε, ενώ βαδίζαμε για το λογοτεχνικό ανθώνα του Γρογόρη Ξενόπουλου. Το εξαιρετικό αυτό οπτικό θέαμα μας φόρτισε με την επιθυμία της σπουδής. Ο λογοτέχνης μας ξενάγησε στον αγαπημένο του χώρο. Μας μίλησε για την ποικιλία των ρόδων σε χρώματα, σχήματα, μεγέθη και αρώματα. Ήταν πράγματι το πιο συμπαθές λουλούδι γι αυτόν, για αυτό το διάλεξε να το μελετήσει και να το παρουσιάσει, μέσα από μια επιστημονική περιγραφή, για χάρη των μικρών του φίλων, απόσπασμα της οποίας ακολουθεί: “Κοίταξε καλά ένα ρόδο. Γύρω στον κίτρινο σπόρο τα πέταλα έχουν μια θραύρα διάταξη. Είναι σχεδόν στρογγυλά και το ένα ακουμπά πάνω στο άλλο και σχεδόν το μισοσκεπάζει. Αποτελούν κύκλους-κύκλους με κέντρο το σπόρο. Τα πέταλα που είναι κοντά του είναι μικρότερα. Μα όσο απομακρύνονται από το κέντρο, τόσο μεγαλώνουν. Το βαθμιαίο αυτό μέγεθος των πετάλων δίνει στο λουλούδι το ιδιαίτερο και τόσο χαριτωμένο σχήμα του. Αλλά με πόση χάρη στηρίζεται μ’ έναν κόμπο από κάτω, στο λεπτό ανάλογο κοτσάνι του, και πώς ταιριάζει με τα πράσινα φυλλαράκια της ροδωνιάς, που είναι μυτερά και έχουν ολόγυρα δοντάκια! Ακόμα και τ’ αγκάθια... που σε μερικά ρόδα φτάνουν ως το κοτσάνι τους, προσθέτουν στο λουλούδι ομορφιά.

Υπάρχουν πολλών ειδών ρόδα. Άλλα είναι μικρά, με πέταλα κανονικά και σχεδόν ισομεγέθη, άλλα είναι μεγάλα, πελώρια, με τη διάταξη εκείνη των πετάλων που περιγράψαμε. Άλλα ευωδιάζουν πολύ, άλλα λιγότερο και μερικά σχεδόν καθόλου. Άλλα είναι βαθυκόκκινα, βυσσινιά, άλλα τριανταφυλλιά, ... άλλα κίτρινα βαθιά, άλλα κίτρινα προς το άσπρο και άλλα κάτασπρα”.¹¹

Αρώματα και χρώματα κατάκλυσαν με μιας τη ψυχή μας, σαν νά ’ταν δώρα σταλμένα από κάποιες ουράνιες δυνάμεις, κι ήταν τόσες πολλές αυτές, που νιώθαμε να πυκνώνουν τον αέρα, καθώς πλησίαζαν κοντά μας κατευθυνόμενες από κάποια αόρατη μαγική ελκυστή. Τί άλλο μπορούσαν να είναι παρά οι ψυχές των λουλουδιών, που μας κράτησαν μια όμορφη συντροφιά, μας ξεκούρασαν, μας δίδαξαν την υπομονή και την καρτερικότητα έτσι ασάλευτα που μας κυττούσαν, μας καλλιεργήσαν την ιδέα του ωραίου, της αρμονίας, της συμμετρίας, έγιναν φίλοι και δάσκαλοι μαζί σε μας, δάσκαλοι σιωπηροί, σεμνοί και ακουράστοι. Μας έδωσαν τόσα χωρίς να μας ζητήσουν κάτι.

Μείναμε για λίγο σκεφτικοί. Βυθιστήκαμε σε συλλογισμούς προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε την ανεπανάληπτη μαγεία της στιγμής - μια και κάθε στιγμή στον κόσμο είναι μοναδική και ανεπανάληπτη. Συμφωνήσαμε απόλυτα με το φιλόσοφο των λουλουδιών το Νικηφόρο Βρεττάκο και δεχτήκαμε όλα αυτά τα λουλούδια "σαν κατακλυσμό από ουράνιες δυνάμεις"¹². Τίποτε άλλο δεν θα μπορούσε να είναι.

Κι ενώ δεχόμαστε απειλητικά την πίεση του χρόνου, καθώς οι θεές Ώρες με το χαρακτηριστικό τους ήχο δήλωναν το τέλος της σπουδής μας, κυριευμένοι καθώς είμαστε από βιωματική έξαρση, σταθήκαμε για λίγο ακίνητοι κι αμίλητοι σαν ταπεινοί προσκυνητές¹³ μπροστά στα γιούλια και τα ρόδα θέλοντας έτσι να ευχαριστήσουμε τους σεμνούς, σιωπηρούς και μεγάλους δασκάλους μας για την πολύτιμη προσφορά τους σε μας.

Σημειώσεις:

1. Παιδαγωγική Ψυχολογία - Η Διαδικασία της μάθησης. Κώστα Πόρποδα, Αθήνα 1984 σελίδες 6-15.
2. Από την ποίηση του Κωστή Παλαμά - Νεοελληνική γλώσσα Τεύχος Α ενότητα 10 σελίδα 152, Αθήνα 1984.
3. Βλέπε Νεοελληνική Γλώσσα Τεύχος Α' ενότητα 11, σελίδα 162, "Από τον περιοδικό τύπο" Αθήνα 1984.
4. Βλέπε Νεοελληνική Γλώσσα τεύχος Α ενότητα 14 σελίδες 212-213 Νίκου Καζατζάκη, Ταξιδεύοντας Ιαπωνία.
5. Από την ποίηση του Ιωάννη Τσακασιάνου: οι στίχοι διασώθηκαν από σεγγενικά πρόσωπα του ποιητή προφορικά.
6. Άπαντα Ιωάννη Τσακασιάνου Τόμος Α, Αθήνα 1926. "Η πλάνη μου" σελίδα 96.
7. Βλέπε στο ίδιο "Την έπαθες" σελίδα
8. Βλέπε στο ίδιο "Λίγα γιούλια από το περιβόλι της ψυχής του ξαδέλφου μου" σελίδα 69.
9. Ανδρέα Κάλβου, Ωδαί 1-20, Ερμηνευτική Έκδοση Μ.Γ. Μεραλή, βιβλιοπωλείο της Εστίας.
10. Βλέπε Νεοελληνική Γλώσσα τεύχος Α, ενότητα 10 σελίδα 153. Από την ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη.
11. Βλέπε κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α Γυμνασίου, Αθήνα 1988, σελίδα 28, Γρηγορίου Ξενοπούλου "Οι συνθέσεις".
12. Βλέπε Νικηφόρου Βρεττάκου, Η φιλοσοφία των λουλουδιών, Αθήνα 1990, σελίδα 25.
13. Βλέπε Νίκου Καζατζάκη "Ταξιδεύοντας Ιαπωνία-Κίνα" Αθήνα 1942, σελίδα 75.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΥΚ. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ, Φιλολόγος - Ιστορικός - κριτικός

ΜΙΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ.

Η περιοδική έκδοση της Εταιρείας Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών “Κεφαλληνιακά” τ. 6ος (1992ο1994), αφιέρωμα στον καθηγητή Δημήτριο Σωτ. Λουκάτο, Αργουσόλι 1994, σσ. ιβ' +614, είναι η τελευταία εκδοτική προσφορά της Εταιρείας.

Ο καλαίσθητος και επιβλητικός αυτός τόμος αφιερωμένος στον καθηγητή της Λαογραφίας Δημήτριο Σωτ. Λουκάτο “για όσα πολλά και πολύτιμα εκείνος προσέφερε στην επιστήμη, στο Έθνος και στην Κεφαλονιά”, αποτελεί ένα ακόμα δείγμα της σοβαρής και υπεύθυνης δουλειάς που έχει να παρουσιάσει η Εταιρεία με την αμέριστη και ακαταπόνητη συμπαράσταση του νεοελληνιστή Γιώργου Γ. Αλισανδράτου Διευθυντού Συντάξεως, ο οποίος συνεκρότησε και επιμελήθηκε την όλη δομή του έργου.

Οι επιστημονικές Εταιρείες, τα επιστημονικά αυτά φυτώρια, που είναι εγκατεσπαρμένα σ' ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο χερσαίο και νησιώτικο, αθόρυβα εργάζονται χάρη στην αφοσίωση ορισμένων ανθρώπων καλλιεργώντας την επιστημονική έρευνα και προβάλλοντας την τοπική ιστορία και λαογραφία χωρίς καμία οικονομική ενίσχυση από το επίσημο Κράτος. Από το 1976 η “Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών” στο Αργουσόλι, έχει να επιδείξει ιδιαίτερη δράση, όχι μόνο με την έκδοση της επετηρίδας της (βλ. δημοσιεύσεις σ. 614), αλλά και γενικότερα με την συνεχή παρουσία της στον πολιτιστικό και πνευματικό τομέα του νησιού.

Οι 23 πρωτότυπες εργασίες του ιστορικού, φιλολογικού, δημογραφικού, λαογραφικού, μουσικού και εικαστικού περιεχομένου που κοσμούν τον τόμο, δίνουν το στίγμα της ποιότητας και της προσεγμένης δουλειάς που έχει γίνει. Αρχειακές ή μνημειακές έρευνες έδωσαν το έναυσμα της συγγραφής των μελετών αυτών που σταθερά προάγουν με ένα ακόμη βήμα τις Κεφαλληνιακές σπουδές. Παλιοί και νέοι συνεργάτες έδωκαν το παρόν, όπου ισάξια μπορούν να δεχθούν τους επαινούς της κριτικής και να προβληθούν οι μελέτες τους ως υποδειγματικές. Επειδή όμως η προσέγγιση των περισσότερων δεν είναι οικείες στο γράφοντα και ο χώρος για μια βιβλιοπαρουσίαση περιορισμένος επιλεκτικά θα σταθούμε σε πολλές από αυτές, χωρίς να νομισθεί ότι υποτιμούμε τις άλλες, αφού ακροθιγώς θα τις πλησιάσουμε.

Τον τόμο ανοίγει η μελέτη της Σταματούλας Σ. Ζαπάντη “Το θέμα Κεφαλληνίας στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία” (8ος-12ος αιώνας) (σσ. 1-37). Η συγγραφέας με πλήρη γνώση της υπάρχουσας ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, αλλά και των πηγών, προ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

χωρεί θεμελιώνοντας από όλες τις πλευρές την ανάπτυξη του θέματος. Η επικυριαρχία της Κάτω Ιταλίας από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, δεν ήταν δυνατόν να μειώσει τη σημασία των Ιονίων νήσων και της Κεφαλλονιάς που από την αρχαιότητα αποτελούσε θαλάσσιο πέρασμα μεταξύ Ανατολής και Δύσεως.

Με κάθε λεπτομέρεια εξετάζονται οι συνθήκες που οδήγησαν στην ίδρυση του Θέματος από τους Βυαντινούς, ο χρόνος της ιδρύσεώς του, ο γεωγραφικός χώρος, ο χαρακτήρας και ο ρόλος του. Επώνυμοι στρατηγοί και αξιωματούχοι, που η παρουσία τους, όπως αυτή έχει σχολιασθεί και στο παρελθόν, για πολλούς είναι αμφιλεγόμενη ή ταυτίζεται με άλλα πρόσωπα. Στην παράγραφο ειδικότερες πληροφορίες για την Κεφαλλονιά σταχυολογούνται σημαντικές πληροφορίες και όλη η μελέτη “κλείνει” με την αποτίμηση της σημασίας του Θέματος για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Θα σταθώ για λίγο στην εργασία της Δ. *Ανωγιάτη-Πελέ* “Οι οικισμοί της Κεφαλλονιάς στη μεγάλη χρονική διάρκεια 1583-1907 (Διατήρηση, εγκατάλειψη, ανανέωση)” (σσ. 39-88). Ο ζωτικός αυτός πυρήνας του νησιωτικού χώρου, που αποφασιστικά αποτελούσε τον οικονομικό και τον πολιτιστικό παράγοντα του νησιού, παρά τις διακυμάνσεις που κατά καιρούς δέχθηκε, εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να παίζει τον πρωταρχικό ρόλο στην όλη δομή της κοινωνικής ζωής. Με την ιστορική αναδρομή την οποία επιχειρεί η συγγραφέας μας δίνει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε όχι μόνο την κοινωνική και οικονομική αναδιοργάνωση που πραγματοποιείται στο νησί κατά περιόδους, αλλά και την ποσοτική και ποιοτική ανοδο των οικισμών και την ανακατάταξή τους. Οι πολλαπλές απογραφές που πραγματοποιούνται τη χρονική αυτή περίοδο των τριακοσίων χρόνων στην Κεφαλονιά, αποτυπώνουν την κίνηση των οικισμών και τον αριθμό των χωριών, οι δε πίνακες και χάρτες που παρατίθενται, δίνουν μια εποπτική εικόνα του φαινομένου και επισημαίνουν τα τοπωνύμια που επεκράτησαν. Εξετάζονται, η μεγάλη και μέση διάρκεια των οικισμών, η εγκατάλειψη των χωριών και η μικρή διάρκειά τους, τα χωριά από το 1766-70 και 1808-1907 και η ανανέωση του οικιστικού πλέγματος και οι ποσοτικές εκτιμήσεις. Την εργασία συνοδεύει το γαλλικό στρατιωτικό υπόμνημα του 1808.

Ακολουθεί η μελέτη της *Μαρίας Π. Παναγιωτοπούλου*, “Κατάλογος Ναών και Μονών της Κεφαλονιάς στο τέλος του 18ου αιώνα . (Με βάση δύο Βενετικά έγγραφα, του 1788 και του 1794)” (σσ. 89-188). Με αφορμή την ύπαρξη των δύο εγγράφων το ένα της Βενετίας και το άλλο της Κέρκυρας (βλ. σ. 91-91), η συγγραφέας επισημαίνει τους ναούς και τις μονές της Κεφαλονιάς στο τέλος του 18ου αιώνα, όπως επίσης την τοπογραφία και ονοματολογία του νησιού και τα πρόσωπα και τις οικογένειες που φέρονται ως ιδιοκτήτες τους. Η πλούσια βιβλιογραφία, οι πολλαπλοί πίνακες και οι εύστοχες παρατηρήσεις και συγκρίσεις δίνουν ιδιαίτερη πληρότητα στη μελέτη. Οι ιστορικές ειδήσεις όπως αυτές παρουσιάζονται στα κείμενα επιβεβαιώνουν ή συμπληρώνουν τις μέχρι σήμερα γνώσεις μας. Την εργασία συνοδεύουν τα ευρετήρια προσώπων, τόπων, ναών και μονών του Καταλόγου.

Δε θα ήταν υπερβολή αν επισημαίναμε ότι, η μελέτη της *Δέσποινας Ερ. Βλάχου*, “Μια μετανάστευση Κεφαλλήνων στην Κορμαία (1794) και η αντίδραση της Βενετίας” (σσ. 189-236), έχει ευρύτερη σημασία για την πολιτική που ακολουθούσε η Βενετία στις σχέσεις της

με τους υπηκόους της και ιδιαίτερα, όταν οι ενέργειές τους πιθανόν να έβλαπταν τις φιλικές της σχέσεις με τα άλλα Κράτη. Με τα έγγραφα που παρουσιάζει η συγγραφέας και με τις επί μέρους πληροφορίες, πληροφορούμεθα διεξοδικά την υπόθεση της μεταναστεύσεως των Κεφαλλήνων στην Κριμαία το 1794, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν οι Βενετοί από τις αλεπάλληλες αναφορές των αντιπροσώπων τους, επειδή φοβόντουσαν τη ρήξη τους με την Τουρκία. Χωρίς να υπεισέλθουμε σε άλλες λεπτομέρειες σημειώνουμε τον επιτυχή σχολιασμό των εγγράφων και την εξαντλητική σταχυολόγηση των ειδήσεων.

Ο *Βασίλης Ν. Λούκαρης* με τη μελέτη του, “Από τη δράση του Νικόδημου Β’ Μεταξά στην αρχιεπισκοπή Κεφαλονιάς-Ζακύνθου (Ένα ανέκδοτο έγγραφο του 1630) (σσ. 237-242), πλουτίζει ακόμα περισσότερο τις μέχρι σήμερα ειδήσεις μας (βλ. βιβλιογραφία) για τη ξεχωριστή προσωπικότητα και την πολυσχιδή δράση του αρχιεπισκόπου Κεφαλονιάς-Ζακύνθου, φέρνοντας σε φως τις προσπάθειες που κατέβαλε ο Νικόδημος Β’ Μεταξάς (1585-1646) να πείσει το ρωμαιοκαθολικό επίσκοπο MICHELE BAROLI για την υποχρέωση που είχαν οι ρωμαιοκαθολικοί να ψέλνουν στις επίσημες λειτουργίες τη φήμη του Οικουμενικού Πατριάρχη και του Ορθόδοξου αρχιεπισκόπου των νησιών.

Ακολουθεί η οικονομική μελέτη του *Δημητρίου Χ. Γκόφα*, “Συναλλαγματική του 1705 από το τοπικό Ιστορικό Αρχείο της Κεφαλληνίας” (σσ. 243-255).

Ο καθηγητής *Στέργιος Φασουλάκης* με τη μελέτη του, “Ο Άγγελος Μελισσηνός προς τον J.-L. A. ALIBERT και η αθησαύριστη επιστολή του στον Κοραή” (σσ. 257-264), παρουσιάζει καινούργια ντοκουμέντα για τις σχέσεις του μεγάλου ιατροφιλοσόφου και διδασκάλου του Γένους Κοραή με έναν άγνωστο σχεδόν γιατρό από την Κεφαλονιά. Ο συγγραφέας με αφορμή τη δημοσίευση της επιστολής του Άγγελου Μελισσηνού, φέρνει σε φως σημαντικές ειδήσεις για τη ζωή και τη συγγραφική του δράση, που μέχρι σήμερα αγνοούσαμε.

Η μελέτη του *Μάρκου Φ. Δραγούμη*, “Συμπεράσματα από μια έρευνα για την εκκλησιαστική μουσική της Κεφαλονιάς”, σσ. 265-277), μας εισάγει στη μουσικότητα και στο μεγαλείο που περικλείει η Εκκλησιαστική Μουσική της Κεφαλονιάς. Μετουσιωμένος ο συγγραφέας από τις φωνές των πρωτοψαλτών, την τετραφωνία με το τοπικό μουσικό ιδίωμα των χορωδών και τη μελωδία των ιερέων, προχωρεί αποφασιστικά στη μελέτη της ΚΕΜ, ξετυλίγοντας στον αναγνώτη όλες τις πτυχές και τα μυστικά που κουβαλάει η μελωδία της μουσικής αυτής. Αναπτύσσοντας τις σκέψεις και παρατηρήσεις του μετά από την επιτόπια έρευνα που πραγματοποίησε στο Αργοστόλι και το Ληξούρι, μας παρουσιάζει εκτός από τα πρόσωπα που έχουν συνδέσει το όνομά τους με τη ΚΕΜ και παραδείγματα εκκλησιαστικών κειμένων που η μελοποίησή τους ταυτίστηκε με το τοπικό κεφαλληνιακό μουσικό χρώμα.

Ο πρεσβ. *Γεώργιος Φ. Αντζουλάτος* με τη μελέτη του “Το Μοναστήρι των αγίων Φανέντων στην Κεφαλονιά κατά τις μαρτυρίες περιηγητών του ΙΘ’ αιώνας” (σσ. 279--291), προσπαθεί να μας αναστήσει τη μονή των Αγίων Φανέντων που σήμερα δεν υπάρχει, όχι μόνο με τις μαρτυρίες των περιηγητών, αλλά και με τις άλλες γραπτές πηγές. Σταχυολογώντας τις διάφορες ειδήσεις μπόρεσε να μας σκιαγραφήσει, ότι σήμερα αποτελεί ανάμνηση του τόσο σημαντικού χριστιανικού μνημείου. Ο γνωστός ιστορικός Σπύρος Α. Λούκατος, ανέλαβε να στον τόμο με τη μελέτη, “Το πρόγραμμα και οι δραστηριότητες του Ιωσήφ Μαφρατού,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣ. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Βουλευτή στη Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (Αύγουστος 1864)" (σσ. 293-305). Η παρουσία του Ιωσήφ Μομφεράτου στις εργασίες της Β' Εθνοσυνελεύσεως ως πληρεξουσίου της πατρίδας του τον Αύγουστο του 1864 και οι νέες δραστηριότητες και αγώνες του για την επικράτηση των πολιτικο-οικονομικών πεποιθήσεών του στον καταρτισμό του νέου Συντάγματος, εξετάζονται με κάθε λεπτομέρεια. Ο συγγραφέας γνώστης των πηγών και της βιβλιογραφίας από τον ημερήσιο τύπο της εποχής, κατόρθωσε με το γλαφυρό ύφος που τον διακρίνει να μας σκιαγραφήσει τη ρωμαλέα και ασυμβίβαστη προσωπικότητα του Μομφεράτου και να μας επισημάνει τις καίριες θέσεις του Προγράμματός του. Με στοιχεία από τα Κεφαλληνιακά έγγραφα της εποχής ο Άγγελος-Διονύσης Δέμπονος μας παρουσιάζει τη λειτουργικότητα της τοπικής Αυτοδιοικήσεως με τον τίτλο "Η Πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση επί Αγγλοκρατίας στα Επτάνησα. Ο Θεσμός των περιοχικών συμβουλίων (στοιχεία από δύο πρόσφατα βιβλία του Τοπικού Ιστορικού Αρχείου Κεφαλληνίας)" (σσ. 307-344). Χωρίς να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες επισημαίνουμε ότι ο συγγραφέας εκμεταλλεύθηκε με οξυδέρκεια το περιεχόμενο των δέκα επτά (17) εγγράφων που δημοσιεύει (σσ. 319-344) με περιλήψεις και σχόλια, πλουτίζοντας τις μέχρι σήμερα γνώσεις μας.

Ο καθηγητής Δημ. Σ. Λουκάτος "αντίδωρον προσφέρων", συνεργάζεται στον τόμο με τις εργασίες του "Αρχειακές Εκδόσεις και Γλωσσο-Λαογραφικές διαπιστώσεις" (σσ. 345-353), "Όλα τα έχουμε ξεχάσει" Λαογραφικές μαρτυρίες του Στυλιανού Μ. Μοσχόπουλου, από τα Χαβριάτα της Παλικής (1992), για την προπολεμική κτηνοτροφία, γεωργία και ψυχαγωγία (σσ. 439-455) και το "Τρίπτυχο Κεφαλληνιακής Μνήμης, Τιμής και Παράδοσης" (σσ. 589-595).

Η πρώτη με αφετηρία τις εκδόσεις του Τοπικού Ιστορικού Αρχείου Κεφαλληνίας τους γνωστούς καταλόγους του Γεωργίου Ν. Μοσχόπουλου, προβαίνει σε καταγραφή ονομάτων, τόπων και θεσμών, τονίζοντας τη σημασία που έχουν ακόμα και οι απλές ενδείξεις σε κάποιο κατάλογο. Στην περίπτωση της Κεφαλλονιάς και των καταλόγων της, παρατηρεί ο συγγραφέας "και μόνο από τα ονόματα των χωριών, εκκλησιών, τοπωνυμίων και προνομίων, μπορούν οι μελετητές ν' αναπαραστήσουν την παλαιότερη ζωή του Νησιού μας". Εκτός από τις γενικές επισημάνσεις η μελέτη εξετάζει Α' τους ναούς της πόλης και των χωριών που σημειώνονται ως ενοριακοί στο Ληξιαρχικό Αρχείο (1801-1910) και Β' τα γυναικεία βαπτιστικά ονόματα από τις "Διαθήκες" (1801-1910) επιλεκτικά από τα γράμματα Α' και Β' των επωνύμων.

Η πρωτοβουλία του συγγραφέα να παρουσιάσει το Στυλιανό Μ. Μοσχόπουλο και το συγγραφικό του έργο, παρεμβαίνοντας φιλολογικά στην καταγραφή τους, έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουμε "τον έξυπνο παρατηρητή της ζωής" και τις λαογραφικές του μαρτυρίες από την Κεφαλληνιακή αγροτική ζωή, όπως την έζησε ο ίδιος και τη βίωσε από τους παλαιότερους από τα παιδικά του χρόνια. Τέλος οι επισημάνσεις του στο "Τρίπτυχο" καταγράφουν γεγονότα και πρόσωπα της νεότερης Κεφαλληνιακής ιστορίας.

"Η πολιτική ιδεολογία στα Ιόνια νησιά κατά τη Δημοκρατική περίοδο" (1797-1799) (σσ. 355-369) είναι η μελέτη του Ν. Γ. Μοσχονά, η οποία παλαιότερα είχε παρουσιασθεί ως ανακοίνωση στο Γ' Συμπόσιο Ιστορίας Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του ΕΙΕΚΕ και δημοσιεύθηκε μεταφρασμένη στα Γαλλικά στα Πρακτικά του Συμποσίου. Σήμερα με

προσθήκες και βελτιώσεις ξαναδημοσιεύεται, γιατί το περιεχόμενό της ταυτίζεται με την πολιτεία των Γάλλων στα Ιόνια νησιά και τις φιλελεύθερες αντιλήψεις των κατοίκων. Οι βλέψεις των Γάλλων έπρεπε να ταυτισθούν με τα δημοκρατικά ιδεώδη και τις προγονικές αρετές για να πεισθούν οι νησιώτες κι να τους δείξουν εμπιστοσύνη. Η μελέτη συνοδεύεται από Γαλλικές προκηρύξεις της εποχής, οι οποίες επιβεβαιώνουν πλήρως το πνεύμα των Γάλλων.

Ο *Πέτρος Πετράτος* συνεργάζεται στον τόμο με τη μελέτη του “*Εν Κρανίοις της Κεφαλληνίας*” (σσ. 371-383), μελέτη η οποία έχει ως αφετηρία της δύο χωρία αρχαίων συγγραφέων:

α) του Θουκυδίδου Βιβλίο 5, κεφ. 35, στιχ. 7 και β) του Διοδώρου Σικελιώτη Βιβλ. 14 κεφ. 34 στιχ. 2. Τα γεγονότα που αναφέρονται διαδραματίζονται πριν και μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Ο συγγραφέας, αφού έθεσε το ερώτημα: “γιατί οι Αθηναίοι μετέφεραν εκείνο τον πληθυσμό από Μεσσηνίους, ειλώτες και άλλους αυτομόλους, στην Κράνη της Κεφαλονιάς;”, προσπαθεί να δώσει απάντηση ερμηνεύοντας τα γεγονότα, όπως αυτά εξελίσσονται. Περί της τύχης των ανθρώπων αυτών που μέχρι το 398 π.Χ. ζούσαν στην Κράνη μας πληροφορεί ο Διόδωρος.

Η μελέτη της *Μαριλίνας Σ. Παναγιωτοπούλου* που ακολουθεί, “*Εκθεση του Προβλεπτή Κεφαλληνίας VICENZO MOLIN (1572-1574)*” (σσ. 385-413) περιέχει σημαντικές ειδήσεις για την ιστορία της Κεφαλονιάς. Μοναδικό γραπτό μνημείο μέχρι σήμερα, μας περιγράφει την κατάσταση που επικράτησε στο νησί μετά την καταστροφή του 1571 και τις γενναίες αποφάσεις που πάρθηκαν για τη λύση του προβλήματος. Με ιδιαίτερη έμφαση σημειώνεται η επαναδραστηριοποίηση των κατοίκων στις γεωργικές τους εργασίες, κυρίως στην καλλιέργεια των σιτηρών και δημητριακών, σε αντίθεση με τη σταφιδοκαλλιέργεια, πολιτική που ευνοούσε η Βενετσιάνικη εξουσία. Πληροφορίες έχουμε για την ενίσχυση της άμυνας, την επάνδρωση των πλοίων (γαλέρες), τον πληθυσμό του νησιού που ανερχόταν τότε σε 17.458 κατοίκους και την εν γένει οικονομική κατάσταση. Η δημοσίευση του κειμένου, συνοδεύεται από ελληνική μετάφραση και πλούσια σχόλια.

Μέρος ευρύτερης μελέτης για τον Ανδρέα Λασκαράτο, αποτελεί η εργασία: “*Αρχαιακές έρευνες για τον Ανδρέα Λασκαράτο*” (σσ. 415-437) του νεοελληνιστή *Γιώργου Γ. Αλυσανδράτου*. Η επαφή του συγγραφέα με το αρχείο Λασκαράτου από πολύ νωρίς, παρέχει τα εχέγγεια της σωστής πληροφόρησης για την τύχη του. Νέος ακόμη το καλοκαίρι του 1937, επισκεύθηκε στο Ληξούρι το αρχοντικό του Γερασιμάκη Λασκαράτου, γιου του ποιητή, ο οποίος και τον ξενάγησε στα κατάλοιπα του πατέρα του. Τις εντυπώσεις και σκέψεις του ο συγγραφέας τις εξέθεσε σε στην επιστολή που έστειλε στην εφημερίδα “*Καθημερινή*” 17/9/1946 (βλ. σσ. 416-419), όπου αναφέρεται και για το Μικελάκη τον Άβλιχο. Εξετάζονται: Α’ Το Αρχείο του Ανδρέα Λασκαράτου όπως το είδα το 1937, Β’ Η διάλυση του Αρχείου Λασκαράτου και μερικά χειρόγρατά του. (Η αλληλογραφία του με τον κ. PETER FRASER το 1973), Γ’ Απόψεις του Λασκαράτου για τα λογοτεχνικά πράγματα των Αθηνών και για τον Δεκαπεντασύλλαβο στίχο (1983). (από ανέκδοτο χειρόγραφό του) και Δ’ Άγνωστο γράμμα του νεαρού Λασκαράτου (1829).

Ακολουθεί η μελέτη της *Ανδρομάχης Καταέλληκ*, “*Δυστυχισμένο Παιδί του Ελληνικού Λαού*” (σσ. 437-495). Με

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

κάθε λεπτομέρεια περιγράφονται οι φορητές εικόνες της Παναγίας και του λείψανου του Αγίου Σπυριδώνα. Η αναζήτηση της πραγματικής τεχνοτροπίας μέσα στον κύκλο της μεταβυζαντινής τέχνης, βοήθησε τη συγγραφέα να επισημάνει όχι μόνο τα τεχνολογικά στοιχεία των αγιογράφων του 17ου αιώνα, αλλά και την ύπαρξη και άλλων εικόνων στην Πάτμο και την Κέρκυρα. Η γνώση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σενέβαλε αποφασιστικά στην αρτιότερη δόμηση της μελέτης, η οποία και ολοκληρώνεται με τη δημοσίευση δώδεκα φορητών εικόνων της Παναγίας και του λείψανου του Αγίου Σπυριδώνος της Συλλογής Π. Κοσμετάτου, Βυζαντινού Μουσείου, κ.α.

Ο *Κωνσταντίνος Γ. Πανίτσας* συνεργάζεται στον τόμο με τη μελέτη, “Σύνοπτική ιστορική και οικονομική διερεύνηση της βιομηχανικής και βιοτεχνικής αναπτύξεως της Ζακύνθου από το 1864 έως το 1876” (σσ. 497-495). Μέρος ευρύτερης εργασίας όπως ο ίδιος γράφει, εξετάζει με κάθε λεπτομέρεια την οικονομική ανάπτυξη του νησιού μέσα στα πλαίσια μιας πολιτικής που εφαρμόστηκε από της συστάσεως του Ιονικού Κράτους, με σκοπό τη βιομηχανική και βιοτεχνική ανάπτυξη της Επτανήσου. Μεταξύ των παραγόντων που επισημαίνονται για την ανάπτυξη των οικονομικών μονάδων της Ζακύνθου (σσ. 499-503), αναφέρεται και η μετοίκηση των Πελοποννησίων κατά την περίοδο που κατέλαβαν οι Τούρκοι τον Μωρηά και η άνθιση της ναυτιλίας.

“Το νεκροταφείο του Δραπάνου στο Αργοστόλι, τόπος τέχνης και Ιστορίας” (σσ. 511-549), είναι η μελέτη της *Θεοδώρας Φ. Μαρκάτου*, η οποία μας παρουσιάζει τα σπουδαιότερα ταφικά μνημεία που κοσμούν σήμερα το νεκροταφείο και μας μεταφέρει τις ταφικές επιγραφές που περικλείουν πολύτιμες ιστορικές ειδήσεις για πρόσωπα και οικογένειες του νησιού. Με τη μελέτη των γλυπτών που χρονολογούνται από το δεύτερο ήμισυ του δέκατου ένατου αιώνα μέχρι και του Μεσοπολέμου, πληροφορούμεθα τα ηχηρά ονόματα της νεοελληνικής γλυπτικής τέχνης που φιλοτέχνησαν το χώρο, όπως το Δημήτριο Φιλιππότη, το Γεώργιο Μπονάνο, τον Ιωάννη Βιτσάρη, τον Ιάκωβο Μαλακατέ, τον Γεώργιο Βρούτο, τον Ιωάννη Κουλουρή. Η μελέτη κοσμείται από 3 εικόνες που ο αναγνώστης-μελετητής έχει την ευχέρεια να θαυμάσει μέρος των γλυπτών αυτών.

Τα ταξιδιωτικά κείμενα τράβηξαν το ενδιαφέρον του *Θεοδόση Πυλαρινού* και ιδιαίτερα το βιβλίο του Ελβετού επιστήμονα ALBERT MOUSSON με τον τίτλο EIN BESUCH AUF KORFU UND CEFA-LONIEN IM SEPTEMBER 1858 (Ζυρίχη 1859), που ομιλεί για το ταξίδι του το 1858 στην Κέρκυρα και Κεφαλονιά. Ο συγγραφέας που σε μετάφραση στα ελληνικά θα κυκλοφορήσει το βιβλίο, με την εργασία του: “Ο Ελβετός ALBER MOUSSON και το ταξίδι του στην Κέρκυρα και την Κεφαλλονιά το 1858” (σσ. 551-561), μας δίνει μια πρώτη γένση του πλούτου και των ειδήσεων που περικλείει το βιβλίο.

Ακολουθεί η μελέτη του *Γεωργίου Ν. Μοσχόπουλου*, “Ο Σύνδεσμος Κεφαλλήνων” Ο “Άγιος Γεράσιμος” στην Κωνσταντινούπολη (1918-1922) (Συμβολή στην ιστορία του αλύτρωτου Ελληνισμού και των “Εσωτερικών” Μεταναστεύσεων) (σσ. 563-588), όπου ο συγγραφέας προσθέτει τη συμβολή του στη σωματική ιστορία του Αλύτρωτου Ελληνισμού και μάλιστα της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία είχε το προνόμιο να καταλύεται από Συνδέσμους και Σωματεία που κρατούσαν ενωμένα τον Ελληνισμό (βλ. *Κυριακός Μοιωνής* Εισαγωγή στην ιστορία των Συλλόγων Κωνσταντινουπόλεως (1861-1922), “Μνημοσύνη”

τ. 11 (1988-1990), εν Αθήναις (χ.χ.) (σσ. 211-234).

Μέσα σε ένα εχθρικό περιβάλλον η ομογένεια με τη συνεκτική δύναμη του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατόρθωσε να μεγαλουργήσει και ως οργανωμένη ομάδα να παρουσιάσει την πνευματική και οικονομική άνθιση που παρουσίασε. Μερίδιο της όλης αυτής προσπάθειας έχει και ο Σύνδεσμος των Κεφαλλήνων που δεν περιορίζει μόνο τη δράση του σε φιλανθρωπικούς και φιλεκπαιδευτικούς σκοπούς, αλλά επεκτείνει τις δραστηριότητές του και σε Εθνικά θέματα. Εξιστορούνται τα της ιδρύσεως και δράσεως του συλλόγου και ακολουθεί η δημοσίευση εγγράφων από τα πρακτικά των συνεδριάσεων και η αναγραφή των μελών από τα κατάλοιπα του Συνδέσμου που σώζονται στα Γ.Α.Κ.

Και “κλείνει” ο τόμος με τρεις νεκρολογίες του καθηγητού Ιωάννη Καμπίτση (+1990), του ακαδημαϊκού Διονυσίου Α. Ζακυθηνού (+1993) και του ζωγράφου Γιάννη Πεταλούδη (+1993). Οι σελίδες 609-613 είναι αφιερωμένες στους Μεγάλους ευεργέτες, Ευεργέτες, Δωρητές, στους αποβιώσαντες Εταίρους και στα Τακτικά και Ανεπιστέλλοντα Μέλη της Εταιρείας.

ΚΡΙΤΙΚΗ

ΠΕΤΡΟΥ ΠΕΤΡΑΤΟΥ: “Ωδή στην Πέτρα”, ποιητική συλλογή, Αθήνα 1995

Η ποίηση δεν θα είναι ποτέ καμωμένη για όλους.

Μα ο πολιτισμός θα πετύχει τη μεγαλύτερη νίκη του, αν η ποίηση γίνει κτήμα όλων.

Ο κ. Πέτρος Πετράτος με την ποιητική συλλογή “Ωδή στην Πέτρα” έρχεται να μας δείξει το πηγαίο ταλέντο του και το ότι γνωρίζει να αποφεύγει τα περιττά και τις θεωρητικές αναπτύξεις αφηρημένων ιδεών.

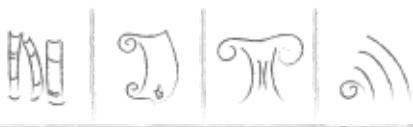
Στην “Ωδή στην Πέτρα” παριστάνει πρόσωπα, περιστατικά, εικόνες, επεισόδια και βιώματα με μια δύναμη πρωτοφανέρωτη. Η αγάπη, οι ανησυχίες, η αγωνία εικονίζονται παραστατικότατα και με ύφος περιεκτικό, απλό και απέριττο.

Ο πλατύς ανθρωπισμός, που αγκαλιάζει το σύνολο των ενοτήτων βλαστααίνει στα στήθια αγνών και ευγενικών ψυχών.

Ένα έργο ολότελα ανθρώπινο, ουσιαστικά ιδιόμορφο χωρίς να έχει συμπαγή δομή και πυκνότητα, ανοίγει σα βεντάλια έντεχνα και μελετημένα.

Συγχαίρουμε τον αγαπητό μας φίλο, Πέτρο Πετράτο, Εκπαιδευτικό-ποιητή για τα πρωτόλειά του και του ευχόμαστε πλούσια την πνευματική του παραγωγή.

Λάμπρος Μουτής
Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΜΑΘΗΤΩΝ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Συντονιστές καθηγητές: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΛΟΣ – ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ, ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΑΓΓΑΡΑΤΟΥ*

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΩΝ: ΑΝΔΡΕΑ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ, ΜΙΚΕΛΗ ΑΒΑΙΧΟΥ, ΙΟΥΛΙΟΥ ΤΥΠΑΛΔΟΥ

Πρόλογος

Αναμφισβήτητο το περιβάλλον (κοινωνικό, πολιτιστικό, φυσικό) μέσα στο οποίο γεννιέται, αναπτύσσεται και δημιουργεί το άτομο παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Είναι λοιπόν εύλογο η επίδραση αυτή να είναι περισσότερο έντονη στον καλλιτέχνη-δημιουργό, που είναι, όπως τονίζει εύστοχα ο Καζαντζάκης, ο σεισμογράφος της εποχής του. Επηρεάζει και επηρεάζεται μέσα από την τέχνη του -που αποτελεί τον καθρέπτη της δραστηριότητας του ατόμου στο πέρασμα του χρόνου- αποκαλύπτει ή αποκαλύπτεται.

Αυτές οι σκέψεις μας οδήγησαν, δασκάλους και μαθητές της Βιτάξης, να προσπαθήσουμε -μέσα στα πλαίσια της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας για τα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης- να διαπιστώσουμε πώς και πόσο το περιβάλλον (κοινωνικό ή φυσικό) μέσα στο οποίο έζησαν τρεις Ληξουριώτες ποιητές της Επτανησιακής Σχολής: Α. Λασκαράτος, Μ. Άβλιχος, Ι. Τυπάλδος επηρέασε την προσωπικότητα και το έργο τους. Ο καρπός αυτής της προσπάθειας παρουσιάζεται στην εργασία που ακολουθεί.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ**α. Κοινωνικό Περιβάλλον**

Γεννήθηκε την Πρωτομαγιά του του 1811 στο Ληξούρι, την “όμορφη χωροπούλα” της Κεφαλονιάς. Οι γονείς του ανήκαν και οι δύο σε αριστοκρατικές οικογένειες, γραμμένες στο Libro d’oro.

* **Σημείωση: Συντονιστές καθηγητές:** Ευάγγελος Καλός-Παπαδάτος, Χριστίνα Τσαγγαράτου

Στην εργασία που ακολουθεί έλαβαν μέρος τρεις ομάδες μαθητών: Α΄ ομάδα: Κούση Βασ., Μαρούλη Αικ., Περάκη Κρυστ., Πετροπούλου Ελ., Ρηγάτου Αναστ., Σπυράτου Ματθ. Β΄ ομάδα: Αντωνίλος Αθ., Τηλεορόπουλος Φ., Δελλαπόρτα Αλ., Ελευθεράτος Ν., Ελευθεράτου Ιω., Ζαβάρη Κων., Ιωαννάτου Καλ., Καρακλή Ιου., Κοτσίβερου Μ. Γ. Ομάδα: Ανεξάνδρατου Διαμ., Ανάλυτη Χριστ., Αραβαντινίου Ελ., Αραβαντινίου Λ., Αραβαντιανού Ν., Γαλανός Αγγ., Γαλανός Τερζ., Γαλάτης Αγγ., Καρούσου Κ.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ
ΟΜΑΔΑ Β΄ ΟΜΑΔΑ Α΄ ΟΜΑΔΑ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Η καταγωγή και η κοινωνική του θέση επέτρεψαν να ταξιδέψει στην Ευρώπη και αφού μαθήτευσε στο Παρίσι και στην Τοσκάνη έγινε διδάκτωρ στα νομικά στην Πίζα το 1839.

Η ζωή του ήταν ανήσυχη και η προσωπικότητά του αντιφατική, αλλού φιλελεύθερος και αλλού συντηρητικός και αντιδραστικός. Ήταν όμως και ο αιώνας του πολυτάραχος και ιδιαίτερα σημαντικός για τα Εφτάνησα, με την Αγγλοκρατία (1877-1864) με τις κοινωνικές συγκρούσεις, τις μεταρρυθμίσεις, τις πολιτικές ζυμώσεις.

Τον 19ο αιώνα η Κεφαλονιά, όπως και τα άλλα Εφτάνησα ήταν υπό την κυριαρχία των Άγγλων. Οι τελευταίοι, για να διατηρήσουν την κυριαρχία τους, επιδίωκαν την όξυνση των ταξικών διαφορών, όπως επίσης και τη διατήρηση του χαμηλού πνευματικού επιπέδου των κατοίκων της.

Αυτή τη περίοδο υπήρχαν στην Κεφαλονιά τρεις κοινωνικές τάξεις:

Οι αριστοκράτες, που οι Κεφαλονίτες αποκαλούσαν αφέντες, οι οποίοι είχαν την εύνοια των Άγγλων και όπως είναι φυσικό, οι περισσότεροι απ' αυτούς υποστήριζαν τους υποδουλωτές τους, οι αστοί που απ' αυτούς ξεκίνησαν τα περισσότερα επαναστατικά κινήματα, και ο απλός λαός που οι συνθήκες διαβίωσής του ήταν πολύ άσχημες. Ο συντηρητισμός, η θρησκοληψία, ο φανατισμός και η αμάθεια ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά της περιόδου και αντικατοπτρίζονται σε κάθε ενέργεια του απλού, κυρίως, λαού.

Όμως την ίδια περίοδο δημιουργείται ένα φιλελεύθερο κίνημα που οδηγεί στο ριζοσπαστισμό. Ο ριζοσπαστισμός είχε δεχθεί πολλές επιδράσεις από το Γαλλικό και τον Ιταλικό διαφωτισμό, που τις μετέφεραν στην Κεφαλονιά οι νέοι που σπούδαζαν στην Ευρώπη. Έτσι πολλά απογοητευμένα άτομα της κατώτερης και μεσαίας τάξης υιοθέτησαν την ιδεολογία του ριζοσπαστισμού ελπίζοντας πως θα πετύχουν την αλλαγή της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης. Όλα αυτά και κυρίως η αμάθεια και η θρησκοληψία των συμπατριωτών του, επηρέασαν ιδιαίτερα το Λασκαράτο, όπως φαίνεται μέσα στο έργο του.

Ο Λασκαράτος έδωσε ιδιαίτερα σημασία στην οικογένεια της εποχής του, στους δεσμούς που ένωναν τα μέλη της, στο γάμο και στη θέση της γυναίκας και της κόρης σ' αυτήν. Πίστευε πως η οικογένεια είναι "το σοβαρότερον απ' όλα τα αντικείμενα" κάτι που ο εγωισμός και η αμάθεια του Κεφαλονίτη και ιδιαίτερα του Ληξουριώτη, δεν του επέτρεπαν να το κατανοήσει "Οι οικιακές λεπτομέρειες θα τους φανούν (στους Ληξουριώτες) αλφαβητάρι ομπρός σ' εκείνα που ξέρουνε". Κατάκρινε τον τρόπο που ο Κεφαλονίτης είχε αντιληφθεί αυτόν τον θεσμό και πίστευε πως επειδή ο ρόλος της οικογένειας είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένος, η κοινωνία τους παρακμάζει συνεχώς.

Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στο έργο του "Τα μυστήρια της Κεφαλλονιάς" και συγκεκριμένα στην ενότητα για την οικογένεια, όπου αγανακτισμένος πλέον ο Λασκαράτος από την κατάσταση της εποχής του, προσπαθεί να διερευνήσει και να εξηγήσει τους λόγους που οδήγησαν στην παρακμή της οικογένειας.

Συχνά μέσα από το έργο του αναφέρεται στο γάμο, στη βάση δηλαδή της οικογένειας. Ο Ληξουριώτης αντιμετώπιζε το γάμο, όπως μας λέει στο έργο του "Τα μυστήρια της Κεφαλλονιάς", ως ένα τρόπο για να ικανοποιήσει "τες χοντροειδείς υλικότητές του" και κατά συνέπεια ο γάμος γι αυτούς "δεν είναι παρά μια προσποίηση, η οποία σκεπάζει μια ένωση άπρεπη και άσεμνη". Δεν είναι τυχαίο που εκείνη την εποχή υπήρχε και ο θεσμός της προίκας. Ο τελευταίος προξενούσε την απογοήτευση και την αγανάκτηση του Λασκαράτου, που το γάμο με προίκα τον χαρακτήριζε "σαν το σπόρο που πέφτει στην πέτρα, που οι δροσιές τον κρατούνε και φυτρώνει, ζη λίγες ημέρες, μα για έλλειψη θρο-

φής το φυτάκι εκείνο ξεραίνεται”. Δεν προϋπάρχει, δηλ. η απαιτούμενη συμπάθεια “ένα αίσθημα τόσο ευγενικό, τόσο άπειρο, τόσο θείο, που ο άνθρωπος δεν μπορεί να εννοήσει άλλο που να σιμώνει περισσότερο στη θεότητα”. Έτσι ο Λασκαράτος θεωρεί φυσικό αποτέλεσμα την αποτυχία του γάμου και ότι “η οικογένεια στον τόπο μας, όχι μόνον δεν είναι μια γλυκιά ξανάσπαση εις τες πίκρες... αλλά μάλιστα είναι μια πίκρα περισσότερη και ίσως η μεγαλύτερη, προσθεμένη εις τες άλλες μας πικρίες”.

Ο Λασκαράτος αντίθετα πίστευε πως μια κοπέλα πρέπει να παίρνει ανάλογη μόρφωση μ’ αυτή του αγοριού και αυτή η μόρφωση δεν θα πρέπει να είναι τυπική, επιφανειακή, αλλά ουσιαστική.

Ακόμη, η θρησκευτική κατάσταση της Κεφαλονιάς του 19ου αι. έχει επηρεάσει το Λασκαράτο.

Εκείνο που φαίνεται να τον ενοχλεί ιδιαίτερα κι εκείνο που στηλιτεύει είναι η αμάθεια, η δεισιδαιμονία, η θρησκοληψία, η απομάκρυνση κλήρου και λαού από το πραγματικό νόημα της θρησκείας και η προσκόλληση σε εξωτερικούς και κενούς τύπους, η προσκόλληση κυρίως σ’ ό,τι αφορά στη διασκέδαση και στο φαγητό. Σημαντικές γιορτές της Χριστιανοσύνης έβλεπε ότι γίνονταν αφορμή για φαγοπότια, τυχερά παιχνίδια και χονδροειδείς διασκέδασεις

Βασίλη, πώς σ’ εκάμανε
οι χριστιανοί τση μέρας
και πώς σε καταντήσανε
και πώς σε προσκυνούνε...
Εσένα σ’ εορτάζουνε
με φαρέό, πασέτα,
δείπνα, φαγητά, γλυκίσματα,
μεθύσια και βλαστήμιες
και με τα ξυλοπαίγνια
που δίνουν τους παιδιώνε
Στην εκκλησία πηγαίνουμε
μα ποιός στη λειτουργεία
προσέχει σ’ ότι γίνεται;
Πάνε για το συνήθειο
για να περνούν την ώρα τους,
για να ιοθούν αντάμα...

Επίσης, όπως παρατηρεί ο Λασκαράτος, η γυναίκα σύζυγος, αντιμετωπιζόταν σαν “ένα υποκείμενο το οποίο να βαστάει στον άνδρα ανοιχτό το σπίτι” και “Ο Κεφαλονίτης ακόμη λατρεύει μίαν πρόληψη, μία χτηνώδη πρόληψη, η οποία τον εκατάπεισε ότι ο νους των γυναικών δεν πρέπει να καλλιεργείται και να αναπτύσσεται”. Όμως ο ίδιος εναντιώνεται σε όλα αυτά και υποστηρίζει μέσα από το έργο του την ισότητα του άνδρα και της γυναίκας. Τους δέχεται και τους δύο ίσους, που υπηρετούν όμως διαφορετικούς σκοπούς. Ο άνδρας να εκτελεί τις εργασίες έξω από το σπίτι, ενώ η γυναίκα τις οικιακές. Στη διαμόρφωση αυτών των αντιλήψεών του είχε επηρεαστεί ιδιαίτερα από την ιδεολογία σχετικά μ’ αυτό το θέμα, που επικρατούσε στη Δύση. Αλλάστε δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως ο Λασκαράτος είχε ταξιδέψει στο εξωτερικό και κυρίως στην Αγγλία. Σ’ αυτές τις περιοχές η γυναίκα κατέχει μια σχετικά αναβαθμισμένη θέση και ήταν φυσικό

αυτό να τον επηρεάσει.

Έτσι απογοητεύεται από τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία της Κεφαλονιάς και κυρίως από την αποδοχή από την ίδια την γυναίκα, αυτής της θέσης. Όπως αναφέρει, κύρια απασχόληση της ευκατάστατης, βέβαια Κεφαλονίτισσας ήταν ο καλωπισμός της και πώς θα επιδείξει με τον καλύτερο τρόπο την εξωτερική της εμφάνιση, πράγμα όμως που αποδεικνύει ότι δέχεται το ρόλο του αντικειμένου που ικανοποιεί τον άνδρα.

Για το Λασκαράτο όμως τα πολύπλοκα χτενίσματα, τα βαρύτιμα υφάσματα, ο υπερβολικός στολισμός “τα θέλητρα τση εντέλειας” δεν προσθέτουν καμιά αξία στη γυναίκα, αντίθετα τη γελοιοποιούν.

Έτσι στην παρωδία του κανγιά μεταξύ του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα, από την Ιλιάδα του Ομήρου, ο Αγαμέμνονας λέει για τη Χρυσήδα με αρκετή δόση ειρωνείας:

“Δεν την έδοσα, ναι, και την προτίμησα
Από την Κλυταιμνήστρα τη γυναίκα μου,
Γιατί σέρνει μακρύτερο το στράσινο,
Χωρίς βούρκους πολλούς και πολλά τσάχαλα.
Γιατί έχει μαλλιά τόσα στο κεφάλι της
Και δικά της και ξένα πολυμάζοχτρα.
Κι ως και την τρίτσα (καπέλο) τη φορεί στη μύτη της
Κι όχι σαν παλαιούθε, στο κεφάλι της.
Ετούτες είναι χάρες αξετίμητες!...”

Στο ποίημα επίσης “Γιατί τα τάλαρα τα λένε τάλαρα” αφηγείται:

“Ωστόσο ο Διάολος άνοιξε τση κόφρες
κι έβγαζε όσα στολίζουν τση Κυράδες
Μεταξότα, μπατίστες, κρέπα, στόφρες,
βελέτες, μπλόντες, ομπρελέτες, μποάδες...
Κι η Εύα που τον έβλεπε έτρεμε η καρδιά της
και σα Χριστέ της νάναι όλα δικά της.”

Επιπλέον, συχνά ο Λασκαράτος αναφέρει στο έργο του τη θέση της κόρης στην οικογένεια και στην κοινωνία γενικότερα. Χαρακτηριστικά αναφέρει: “Εμείς, τα θηλυκά μας παιδιά, μόλις φθάσουνε δέκα ή δώδεκα χρονώνε, τα κλείουμε στο σπίτι χωρίς συγκοινωνίαν... και πρέπει να μένουν εκεί κλεισμένες, έως ότου ο γαμπρός, έπειτα από δέκα χρόνους τες γυρέψει!”

Η κόρη απομονωμένη στο σπίτι της δεν έπαιρνε την αναγκαία μόρφωση και ανατρεφόταν για να υπηρετεί τους γονείς της και αργότερα το σύζυγό της. Αυτό το γεγονός προκάλεσε την απογοήτευση του Λασκαράτου και μάλιστα το θεώρησε ως τη βάση αρκετών προβλημάτων που απασχολούσαν την κοινωνία του. Πίστευε π.χ. ότι η δυστυχία σε μια οικογένεια οφείλεται κατά ένα μέρος στο γεγονός ότι η γυναίκα δεν είχε καλλιιεργηθεί πνευματικά από τη μικρή της ηλικία, γι αυτό η επικοινωνία με το σύζυγό της ήταν αδύνατη. Για τη γιορτή της Ανάληψης πάλι γράφει:

Σα σήμερα ανελήθηκε ο Χριστός μας.
Θαύμα μεγάλο που έκαμε στη γη
κι απόδειξε πως ήτανε Θεός μας
κι είναι για τούτο που όλοι, όσοι πιστοί,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

καθέχονα της Αναλήψεώς μα
τρώμε την πίτα φτιασμένη από αρνί

.....
Όλοι σ' όλα τα σπίτια μαγειρεύουνε
την πίτα. Μα όσο δα για το Χριστό
κανένας δεν ξετάζει τί και ποιο.

Υπερβολικός ίσως και καυστικός, όπως μας λέει ο ίδιος, οι καταδρομείς εναντίον του τον εσπρώξανε ένα βήμα περισσότερο:

... Τρώγε κρέας, αν θέλεις, ή καβούρους,
κάνε όσα θέλεις τέτοια κουραφέζαλα,
ημπορείς μ' όλα τούτα να είσαι πλήρης
θεολόγος, σοφός της Εκκλησίας
και να μην είσαι διόλου χριστιανός
αν δεν διάγεις όπως εδιδάχθηκες
από Εκείνον που έλαβες το επώνυμον...

Τον είπαν άθεο, αντίχρηστο, προτεστάντη, μασόνο, είπαν επίσης ότι ήταν βαλμένος από τους Άγγλους να αλλαξοπιστήσει τους ορθόδοξους· μέσα όμως στο έργο του αρκετές φορές αναγνωρίζει την Παρουσία του Θεού, όπως φαίνεται και στις συγκινητικές στην απλότητά τους μεταφράσεις του 3ου και του 5ου ψαλμού του Δαβίδ:

3ος Μα γιατί τόσοι εκείνοι που με θλίβουνε;
Πολλοί βγαίνουν εχθροί θε μου και λένε
πως σωτηρία για με πουλιό δεν είναι

πως πουλιό την ψυχή μου δεν κυττάξεις.
Μα συ όμως είσαι βοηθός μου, Κύριε,
Δόξα μου, Δύναμή μου, καύχημά μου...

5ος Θέ μου, άκουσε του δούλου σου τα λόγια.
Πρόσεξε τη φωνή της δέησής μου,
Εσύ είσαι ο βασιλέας μου κι ο Θεός μου,
κι εσένανε διευθύνω την καρδιά μου.

Το θεό πάλι αναγνωρίζει ως μοναδικό Κύριο του Σύμπαντος, ενώ όλοι οι άλλοι είμαστε προσωρινοί

Ιδιοκτήτης Ένας
και Μόνος είναι ο Πλάστης
το Σύμπαντος ο Δράστης
Ο Κύριος του Παντός.

Εκείνος είναι ο Μόνος
Αφέντης και Διατάκτης.
εσύ θνητέ, διαβάτης
Φιλοξενείσαι εδώ.

Κάτι άλλο, που επηρεάζει επίσης το Λασκαράτο στο έργο του είναι η τότε πολιτική

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ

κατάσταση. Στα πολιτικά προβλήματα όμως θα μείνει συντηρητικός και αντιδραστικός, ουσιαστικά δέσμιος στην ιδεολογία της κοινωνικής του τάξης, μυωπικός απέναντι των ριζοσπαστών. Πολύ συχνά αναφέρει στο έργο του τους ριζοσπάστες και τους καταχθόνιους, δηλ. τους πλούσιους που υποστήριζαν τους Άγγλους κι έτρεφαν αντεθνικά αισθήματα. Παρατηρούμε ότι ασκεί οξύτατη κριτική και στις δύο παρατάξεις, ιδίως στην πρώτη. Πιστεύει ότι δεν υφίσταται διαφορά ανάμεσά τους, αφού και οι δύο επιδιώκουν τον ίδιο σκοπό, να αποκτήσουν την εξουσία, αν και με διαφορετικό τρόπο. Οι πρώτοι, οι ριζοσπάστες, σύμφωνα με τον Λασκαράτο, προσπαθούν να παραπλανήσουν το πλήθος διαδίδοντας μεγάλες ιδέες και υποστηρίζοντας υποτιθέμενες φιλελεύθερες ιδεολογίες. Οι δεύτεροι, αρκούνται στην αδράνεια. Πιστεύει πως και οι δυο παρατάξεις βλάπτουν το κοινό καλό. Γι αυτό συμβουλεύει χαρακτηριστικά συμπατριώτες του να ακολουθήσουν την εξής τακτική:

“την αναγέννησή μας εμείς μόνοι μας ημπορούμε να την εχτελέσωμε στον εαυτό μας. Ας αποφασίσωμε ν’ αρχίσωμε να ζούμε ενάρετα”.

Η Ένωση με την Ελλάδα δεν του προξενεί καμιά χαρά, αντίθετα απογοήτευση που δεν την κρύβει:

“Πώς κάνουμε να ζούμε δεν ξέρω!
Οι δασμοί μας έγδαραν το πετσί μας
Όπου το βλέμμα ρίγω, όπου το φέρω,
βλέπω στενοχώρια στην ύπαξή μας.
Τη Μητριά-Κυβέρνηση υποφέρω
που εκεί κοντά μας έπιε την πνοή μας.
Μ’ αποζητώ, και το κεφάλι δέρω,
όπου έδιωξα την πρώτη μητρική μας...”

β. Φυσικό Περιβάλλον

Αλλά και η φύση δεν άφησε ανεπηρέαστο τον ποιητή μας. Η μαγευτική Άνοιξη με τα πολυάριθμα και πολύχρωμα λουλουδία της, με την ανανεωτική και ζωογόνα πνοή της, τον συγκινεί ιδιαίτερα:

“Εδώ ναι, εδώ ναι, επλάκωσε
Γυναίκες μαζοχτείτε.
Ομπρός. συναπαντήστε τη,
ομπρός, να τη δεχτείτε.
Να έρχεται η γλυκιά Άνοιξη
Λουλουδοστολισμένη.....
Άνοιξη, γλυκιά μου Άνοιξη,
συντρόφισσα του νηώνε,
ίστρε κοινέ αξεχώριστα
σερνικοθηλωνέ!”

Η πρωτομαγιά, επίσης, γενέθλιος ημέρα του ποιητή είναι η αγαπημένη του και δε χάνει ευκαιρία να την υμνεί:

“Πάλ’ εφέτο περνά η πρωτομαγιά
σαν πωρίχο γλυκό μέσα σ’ το στόμα,
όπου αφήνει ευωδία και γεύση ακόμα.
Ω, θέ μου, η πλάση πόσο είναι γλυκιά!...”

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

Με ξεχωριστή χαρά υποδέχεται τον Μάη, τον ωραιότερο μήνα της Άνοιξης:

“Ο Απρίλης πάει,
καλώς το Μάη
τον ανθερό.
Καλώς μου τόνε
τον όμορφόνε
τον παιδικό...”

Καλώς του Μάη
Το ταρνανάι
και τση χαρές
Τρέξετε κοπέλες
κένετε τρέλες
τσες εξοχές.”

Μεγάλος πια σε ηλικία ζηλεύει τους νέους που τρέχουν ξέγνοιαστοι στις εξοχές να γιορτάσουν την Πρωτομαγιά:

“Σηκωθείτε παιδιά, πάτε στο Μ’ ιη.
Ω να είχα κι εγώ την ξεγνοιασιά σας,
τη δύναμη, τα νηάτα τα δικά σας,
νάλθω κι εγώ μ’ εσάς έξω στο πλάι...”

Το καλοκαίρι όμως δεν του αρέσει καθόλου γιατί τον ταλαιπωρεί:

“Καλοκαίρι σε λένε ειρωνικά.
Καλοκαίρι ήθελ’ είναι το όνομά σου.
Εσύ μας καις, μας ψένεις ανηλεώς
και ξεραίνεις τη γη με τη φωτιά σου...
Μας γεμίζεις κουνούπια, σκορπιούς, σφήκες
και κάθε άλλο ερπετό φαρμακεμένο...”

Αντίθετα, προτιμά τον χειμώνα, παρόλο που τον ενοχλούν οι χιονίστρες:

“Εμέ ο χειμώνας
είν’ που με θρέφει.
Το καλοκαίρι
με καταστρέφει...”

Το κρύο με σφίγγει
με δυναμώνει
ενώ η κάψα
με λύει, με λυώνει...”

Η μοναξιά του κάμπου, επίσης είναι το καλύτερό του ηρεμιστικό.
Στα αγαπημένα του Ριτσάτα, ανάμεσα στα “φυτέματά του” ξεχνά τις πίκρες του και νιώθει μια απέραντη ευχαρίστηση, τόση που σκέφτεται να μη ξανακατέβει στη “Χώρα”:

“... Α, ο κάμπος είναι τσ’ ευχαρίστησής μου,
κι η ανάπαψη η γλυκιά του ψυχικού μου”.

Αλλά και μια ήρεμη φεγγαρόφωτη νύχτα, σαν αυτές που τόσο συχνά ζούμε στην Κεφαλονιά το καλοκαίρι δεν αφήνει ανεπηρέαστη την ευαισθησία του ποιητή μας:

“Δες τί λαμπρό φεγγάρι
δες τί νυχτιά περνάει
μιαν αύρα φυσάει,
δε σείεται ένα φτερό...”

Και η Λουϊζα επίσης, το όμορφο λουλουδι με το λεπτό και διακριτικό άρωμα, του

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ

θυμίζει την αγαπημένη του κόρη με το ίδιο όνομα και τον εμπνέει σ' ένα συγκινητικά τρυφερό ποίημα μέσα στο οποίο ξεδιπλώνει τα θερμά πατρικά του αισθήματα:

“Λουΐζα, φυτάδι ταπεινό κι εγκάρδιο,
συ μου ενθυμίζεις σ' όλα τη Λουΐζα μου.
Τόνομα, τη ζωηρότητα, το νου της,
την ταπεινήν σεμνήν υπεροχήν της
σ' άλλες πολλές κοπέλες του καιρού της
τη γλυκιά αγερωχία του χαρακτήρος της
και τη μοσκοβολία του πνεύματός της...
Σύρε φούντα-Λοΐζα στη Λουΐζα μου
και δώσε της το φίλημα που σόδωσα
και πέ της πως σου το δωσε ο πατέρας της.
Ναν το μοσκοβολήσεις μες στα φύλλα σου
και της το δώσεις μοσκοβολημένο...”

Μα και ιαματικές, καλλυντικές αλλά και διατροφικές συνήθειες της εποχής ανιχνεύουμε στο έργο του Λασκαράτου. Γράφει λοιπόν με αρκετά παιχνιδιάρικη διάθεση:

Κάθε πόχει η Κυρά μου κεφαλάρια
βρέχει το κούτελό της με ξυδάκι
γιατί είναι αναθρεμμένη με καμάρια
και τση πονεί συχνά το κεφαλάκι.
Τα μαλάκια της, τα όμορφα τριχάρια,
τ' αλοιφεί κάθε ανγίτσα με λαδάκι
κι έπειτα εκεί που ανοιγοκλεί τ' αρμάρια
δαγκάει ωμό κανένα κρεμιδάκι...

Άφθονα λοιπόν τα ερεθίσματα από το περιβάλλον του ποιητή, που τα μετουσίωσε με το δικό του χαρακτηριστικό τρόπο, αφήνοντας σε μας ένα έργο πρωτότυπο, αρκετά συζητημένο, αντιπροσωπευτικό όμως του Ληξουριώτικου πνεύματος.

ΜΙΚΕΛΗΣ ΑΒΛΙΧΟΣ

α) Κοινωνικό Περιβάλλον

Σύγχρονος του Λασκαράτου αλλά νεώτερός του ο Μικέλης Άβλιχος -ο Μικελάκης, όπως προτιμούσε να τον λένε- γεννήθηκε στο Ληξούρι από αριστοκρατική οικογένεια.

Από την παιδική του ηλικία βρέθηκε σε εξαιρετικό περιβάλλον, ηθικό, κοινωνικό, και πολιτικό, του οποίου δέχτηκε την επίδραση (Ανδρέας Λασκαράτος, Ιακωβάτοι, Μομφρεάτος, Ανδρέας και Ιωσήφ, ριζοσπάστες).

Κατά την εφηβική του ηλικία ενθουσιάζεται με τον αγώνα των ριζοσπαστών και συνδέεται φιλικά μαζί τους. Υπήρξε ένας ανήσυχος έφηβος με πλατιά ανθρωπιστική αντίληψη, ο οποίος οραματιζόταν την ιδανική κοινωνία.

Κατά τη διάρκεια των σπουδών του κατέβηκε σπίτι του ο Άβλιχος. Στο μυστικό του ταξίδι την Εσπερία έμεινε στην Αθήνα να οργανώσει τον αριστοκρατικό δημοκρατικό σύλλογο. Κατά το διάστημα της παραμονής του εκάμε αποκλειστικό έργο

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

του, όπως γράφει ο ίδιος, να γνωρίσει τον κόσμο. Και η διαπίστωσή του για την αδιαφορία και την αδράνεια που είδε στα μέλη του συνδέσμου ήταν αποκαρδιωτική. Ο ίδιος βρέθηκε σε διαφωνία και αντίθεση με εκλεκτά μέλη της διοίκησης του συλλόγου και διαχώρισε τις ευθύνες του.

Πνεύμα οργανωτικό και τολμηρό δεν έπαψε ν' αγωνίζεται και να προβάλλει τις ιδέες του για τη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου.

Παρακολούθησε με πάθος τις εξελίξεις του καιρού του. Οι διάφορες κοσμοθεωρίες και η γοητεία των ιδεολογικών ρευμάτων της εποχής του δεν τον άφησαν αδιάφορο, ωστόσο δεν κλόνισαν και τη φιλοπατρία του. Από το 1876 προέβλεπε ότι με την πάροδο του χρόνου ο κοσμοπολιτισμός και η φιλοπατρία, αν δεν έχουν την ίδια σημασία, δεν θα είναι όμως και απολύτως αντίθετα. Πίστευε ότι "η φιλοπατρία στο βάθος έχει μια αλήθεια και ένα δικαίωμα επί των ανθρώπων" και ποτέ δε θα τη θυσίαζε "ασπλάχνως".

Ο Άβλιχος που οραματιζόταν νεότερος ακόμη καλύτερες μέρες, διαπιστώνει, έπειτα από την μακρόχρονη πνευματική του καλλιέργεια, ότι οι καταστάσεις δεν αλλάζουν από στιγμή σε στιγμή, ότι ο κατήφορος δεν αναχαιτίζεται ούτε σταματά τόσο εύκολα και απτόμα και ότι επομένως χρειάζεται μεγάλη συστηματική, επίμονη εργασία και ψυχική αντοχή.

Ελεύθερο και σπινθηροβόλο πνεύμα παίρνει θέση ελεύθερου σοπευτή και καυτηριάζει με την ακτινοβολία των στίχων ό,τι προσβάλλει τον ευαίσθητο εσωτερικό του κόσμο, όχι μόνο από ψυχική ικανοποίηση, όπως μερικοί άνθρωποι πιθανόν να φαντάζονται, αλλά και από συναίσθηση καθήκοντος απέναντι στους συνανθρώπους του. Και όταν τον εξοργίζει το ψέμα, ο φαρισαϊσμός, η υποκρισία, γενικά οι κακές πράξεις και η αναιδεια με πικρόχολο σαρκασμό γκρεμίζει τα ψεύτικα είδωλα, τις εφημέρες δόξες, την κοινωνική σαπίλα, οπουδήποτε τη βρίσκει, είτε σε ιδιώτες, είτε σε επίσημους, είτε και σε ιερωμένους.

Στο σπίτι του στο Ληξούρι και επάνω από το γραφείο του είχε την εικόνα του Αγίου Ανδρέα που κατά την παράδοση, εικονίζεται σταυρωμένος ανάποδα, για να του υπενθυμίζει έναν αρνητή της ζωής και δίπλα στην εικόνα είχε τη φωτογραφία του Ρώσου εξόριστου Μπακούνιν, για τον οποίο έτρεφε εξαιρετική εκτίμηση.

Η ανάρτηση αυτή των εικόνων και η πνευματική του ανωτερότητα που περιορίσε αυτόματα τον κύκλο των συναναστροφών του ήταν μοιραίο να δώσει όπλα σ' αυτούς που μαστίγωνε για τις πράξεις τους, να τον δυσφημίσουν ότι ήταν Μασώνας. Ότι, όμως, ο Άβλιχος ήταν μυημένος στον τεκτονισμό διαπιστώνεται τόσο από την αλληλογραφία του, όσο και από τα δημοσιεύματά του. Τίποτα, εντούτοις, απ' όλα αυτά δεν επηρέασε τον πατριωτισμό του.

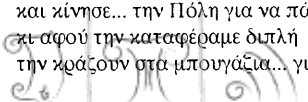
Αυτός ο πατριωτισμός απαλλαγμένος από επιδεικτικούς θεατρινισμούς και θορυβώδεις τυμπανοκρουσίες, παρέμεινε αμείωτος μέχρι τελευταίας πνοής του. Η καρδιά του χτυπούσε από αγάπη για τους συνανθρώπους του. Η φτώχεια, η δυστυχία και η πατρίδα τον συγκινούσαν βαθύτατα.

Ήταν αντίθετος με τη Μεγάλη Ιδέα και έτρεμε για την Πόλη μην την πάρουν οι χαχόλοι (Ρώσοι). Αυτό φαίνεται και στο ποίημά του "η Πόλη"

"Δεν έσωσε η Ελλάδα μας μονή
και κίνησε... την Πόλη για να πάρε
κι αφού την καταφέραμε διπλή
την κράζουν στα μπουγάδια... για φανάρι

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Απάνου κάτου και για ψαρτική
το ιστορικό να ψάλλει το τροπάρι
“τη Υπερμάχω” κι έτσι λάου λάου εκεί
με την Αντάντι η Αρκούδα να μουκάρη.

Κατακαημένη Πόλη!! τί είναι ετούτα;
-όπου για σε το Γένος αιώνες τρέμει-
με ενός ψευδομεσσία τη μεσιτεία,

και για μπαξίσι λίγη Μικρασία
βγαίνοντας αφ’ του Τούρκου το χαρέμι
να γένης του Χαχόλου μαντενούτα;...”

Για την αναρχία φαίνεται ότι είχε εντελώς διαφορετική αντίληψη απ’ αυτήν που είχε γενικά η κοινωνία, ο κόσμος. Αναρχία, έλεγε ο Άβλιχος ότι είναι η απαλλαγή από προλήψεις και δεισιδαιμονίες, από τις οποίες ένας-ένας πρέπει να λυθεί. Η αναρχία για τον Άβλιχο είναι και “η άκρατος αριστοκρατία”.

Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1914-1917) η χώρα διχάστηκε αν έπρεπε να βγει στον πόλεμο, στο πλευρό των Αγγλογάλλων και περιορίστηκε σε ένοπλη ουδετερότητα. Τα πιεστικά μέτρα που επιβλήθηκαν την περίοδο αυτή στην Ελλάδα, η φρίκη από τα δεινά του πολέμου, τα θύματα από την πείνα και επιπλέον, ο ρωσικός κίνδυνος για την πόλη από ενδεχόμενη επικράτηση της Αντάτ, όλα αυτά έκαμαν τον Άβλιχο να ξεσπάσει με δριμύτητα σε πικρόχολους σαρκαστικούς και ειρωνικούς στίχους κατά των Αγγλογάλλων. Ο πόλεμος ως επίλυση διαφορών μεταξύ των λαών τον εξοργίζει. Μισεί τον πόλεμο με όλη την δύναμη της ψυχής του. Αναλογίζεται τα φριχτά επακολουθήματά του, που του αποκορυφώνουν την αγανάκτηση. Τα αρνητικά συναισθήματα που του δημιουργεί ο πόλεμος φαίνονται καθαρά μέσα από το ποίημα “Στου Ψυχάρη για το θάνατο του παιδιού του. Στον πόλεμο γκαρδιακό συλλύπημα”, με το οποίο παρόλληλα καταδικάζει τον πόλεμο:

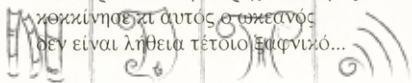
“Κατάρα να’ χει ο πόλεμος
που τους βλαστούς θερίζει
κατάρα η δόξα η μάταιη
που σπέρνει συμφορές

που αγαπημένα αντρόγυνα
σιληρά τα αποχωρίζει
και που γονέων απάνθρωπα
συμβολίζει τις καρδιές!...”

Στο ποίημά του “Τα φτερινά Χριστούγεννα” (1914) δεν μπορεί να δεχτεί το γεγονός του πολέμου, νομίζει ότι είναι απλώς ένα κακό όνειρο δεν μπορεί να είναι αλήθεια οι δυστυχίες που φέρνει:

“Δεν είναι αλήθεια-είν’ όνειρο κακό!
το ανθρώπινο αίμα τρέχει ποταμός...
κοκκινιάζει αυτός ο ωκεανός
δεν είναι λήθεια τέτοιο φανταζό...”

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Καίονται χώρες-όνειρο φρικτό!
 Η γη είναι φλόγες-ο ουρανός καπνός...
 κι άγρια Σταυρός συντρίβει άλλος Σταυρός.
 Βόγγος ο άερας ...ψυχομαχητό!..."

Τα αντιπολεμικά του συναισθήματα φαίνονται και μέσα από το ποίημα "Ο Μοχθηρός ψευτοφιλοπάτρης" στο οποίο με μια σκληρή και παραστατική γλώσσα στηλιτεύει τον πόλεμο:

"Το πρόσωπό του εκείνο το γιωμένο
 που της καρδιάς του δείχνει τη σκουριά
 το γέλιο το κρυφό και λυσσιασμένο
 που η δυστυχία των άλλων γεννά

το φθονερό του μάτι το σβησμένο
 που δείχνει βουλμία για συμφορά
 μας εξηγούν γιατί είναι διψασμένο
 το αχείλι του και πόλεμο ζητά..."

Ο Άβλιχος υπήρξε υποστηρικτής του δημοτικισμού. Θεωρούσε την δημοτική, γλώσσα του Έθνους. Το γλωσσικό ζήτημα επηρέασε την ποίησή του μέσα στην οποία σατυρίζει και ειρωνεύεται τους υπέρμαχους της καθαρεύουσας, όπως στο "Σονέττο εις μι-συριώτην του Πάνυ".

"Εις το λογάδων του Έθνους το Ιερόν
 όπερ θα εγείρη η Νέα μας Ιστορία
 εις το στασίδιον το Δεσποτικόν
 θα θέση Σε, της γλώσσης μας Μεσσία.

Και όμως επέκλωσέ Σοι μαλλιαρόν
 όνομα φέρειν αίσης μοχθηρία
 Μυστράν μιμνήσκον τυροκομικόν
 αντί να λάμπη εν τούτω η Λακωνία..."

Οι κοινωνικοπολιτικοί προβληματισμοί του ποιητή παρουσιάζονται έντονα στο ποίημά του "το τραγούδι των εργατών" που αποτελεί έναν ύμνο στην εργατική τάξη. Το βαθύ κοινωνικό χάσμα που υπήρχε στην εποχή του Άβλιχου ανάμεσα στην τάξη των προνομιούχων, των οικονομικά δυνατών και στο άπορο πλήθος που μαστιγώνεται από την αυθαιρεσία και την πλεονεξία των προνομιούχων, παρουσιάζεται από τον ποιητή μ' ένα ξεχωριστό τρόπο. Ειρωνεύεται και σαρκάζει τους πλούσιους που εκμεταλλεύονται την εργατική τάξη, προτρέποντάς τους να χαρούν την ηδονή του πλούτου που στερούν από το λαό. Η λιτή βέβαια ζωή των εργατών δείχνει να μην έχει τίποτα να ζηλέψει από τον τρόπο ζωής και διασκέδασης των πλουσίων. Το γλυκό κρασί και η λαϊκή μουσική σε ταπεινές ταβέρνες προσφέρει χαρά στους εργάτες και τους κάνει να ξεχνούν την κούραση και τις πίκρες της καθημερινότητας. Οι πλούσιοι όμως συσσωρεύοντας χρήμα ίσως ξεχνούν ότι η ζωή είναι λίγη και χάνουν τη χαρά της καθημερινότητας. Ο Άβλιχος εξυμνεί τον αγώνα των εργατών που βγάζουν το ψωμί τους μέσα από το μεροδοκί τους και μόνο:

“Χαρήτε εσείς τα τάλλαρα που τάχετε πολλά!
Εμάς το μεροδοῦλι μας μας δίνει το ψωμί μας
κι εμεῖς δε σας ζηλεύουμε και ζούμε πιο καλά
με το γλυκό κρασάκι μας και με τη μουσική μας.

Χαρήτ’ εσείς τα τάλληρα, δε ζούμε δύο φορές
τρῶει η σκουριά το σίδερο κι η ἔγνοια εἶναι σαράκι.
Θέλει η δουλειά ξανάσασι τραγούδια και χαρές
κι η φτώχεια καλοπέρασι, αγάπη και κρασάκι.

Οι προοδευτικές ιδέες του για το μειωμένο ωράριο εργασίας που ἦταν μια τολμηρή καινοτόμος πρόταση για την εποχή του δεν ἦταν δυνατόν να λείπουν από το ποίημά του αυτό:

“Θέλει η δουλειά ξανάσασι
τραγούδια και χαρές
κι ο κόπος καλοπέρασι
αγάπες και κρασάκι”

Η γεφύρωση του κοινωνικού χάσματος, οι ιδέες της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, η πάλη ενάντια στην εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο, η κατανόηση του πραγματικού νοήματος της ζωής που βρῖσκεται στη χαρά της καθημερινότητας και ὄχι στην συσσώρευση πλούτου εἶναι τα μηνύματα που θέλει να περάσει ο Ἀβλιχος στο ποιητικό του ἔργο.

β) Φυσικό Περιβάλλον

Επίσης ὅλο του το λυρικό ἔργο εἶναι διαποτισμένο από την βαθύτατη γνώση και αἴσθηση της Κεφαλονίτικης φύσης και ζωής και από δω πηγάζει ο ἰδιαίτερος κεφαλονίτικος χαρακτήρας του ἔργου του. Δεν περιγράφει μόνο την ομορφιά της φύσης, ἀλλὰ εἶναι ἐντονὴ ἡ ἔκσταση του ποιητῆ που ζει και γίνεται ἓνα με τη φύση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ποίημά του “Ἡ Ἀνοιξη”.

Τριγύρω στα νερά
ωραία πουλιά πετοῦν
και τ’ ἀλαφρα φτερά
στον καλαμιούχ χτυποῦν
Ὅμορφα πουλιά
πὼς γλυκολαλοῦν!

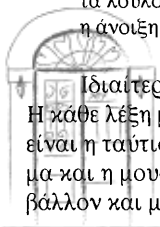
Και οι πεταλούδες να
τα λούλουδα φιλοῦν
η ἀνοιξη γελά

μυρτιούς και ρόδ’ ανθοῦν
Ἄνθη τρυφερά
που μοσχοβολοῦν.

Κι ἐδὼ ἡδονὴ χαρά
στη φύση πλημμυροῦν
για μια γλυκιὰ ματιά
τα στήθη μου διψοῦν
μια γλυκιὰ ματιά
για να δροσιστοῦν.

Ἰδιαιτέρω χαρακτηριστικό της ποιήσής του εἶναι η λυρικότητα.

Ἡ κάθε λέξη μια εἰκόνα, ο κάθε στίχος του μουσική μελωδία. Σε ὅλο του το ἔργο διάχυτη εἶναι ἡ ταύτιση του ποιητῆ με την φύση, της οποίας δέχεται τις μυστικές φωνές. Το χρώμα και η μουσική, οἱ ἤχοι εἶναι τα κανάλια ἐπικοινωνίας του ποιητῆ με το φυσικὸ περιβάλλον και με τοὺς συνανθρώπους του:

Κι όμως αγάπη μου κοντά σου
 άνοιξιν έχω στην καρδιά.
 Τα ρόδα ανθούν στα μάγουλά σου,
 ήλιου θερμότη έχει η ματιά.
 Τραγοῦδα, αγάπη μου, η λαλιά σου
 φθάνει τ' αηδόνια τα γλυκά.
 Μεθώ από αγάπη στη θωριά σου.
 Τραγοῦδα αγάπη μου γλυκειά.

Σα μια ζωγραφιά βλέπει ο ποιητής το κεφαλονίτικο τοπίο, τον ήλιο και τα πουλιά στα κλαριά. Η ίδια η φύση καλεί τους ανθρώπους στην αδελφική ένωση και στην αγάπη. Όλη η φύση έρχεται κοντά στους Κεφαλονίτες και τους αγκαλιάζει. Οι τέσσερις εποχές παίζουν σημαντικό ρόλο στην ποίηση του Άβλιχου και αντικατοπτρίζουν τα συναισθήματα και τις ψυχικές μεταπτώσεις του. Η άνοιξη συμβολίζει για τον ποιητή τη ζωή και τον έρωτα. Η συναισθηματική ευφορία του ποιητή ξεχύνεται και αγκαλιάζει το αντικείμενο της αγάπης του, γίνεται ένα με αυτό και επεκτείνεται, ενώνεται και συγχωνεύεται με την ομορφιά της φύσης, την άνοιξη, τη ζωή.

Ο χείμαρρος των συναισθημάτων του ντύνεται εικόνες αξεπέραστης ομορφιάς και δύναμης:

Όταν μυρίση άνοιξη
 τ' ωραίο καλοκαιράκι
 που τα πουλιά τ' αταίριαστα
 πετούν να βρύνε ταίρι
 μέσα απ' τ' αγάθια φαίνεται
 όπως καθώς προβαίνεις
 μες τη χαρά τους μπαίνεις.

Το καλοκαίρι που θεωρεί ο ποιητής ως την καλύτερη εποχή, με τον ερχομό του φέρνει τον ήλιο που αναζωογονεί τις ρίζες και συντελεί στο ωρίμασμα των φρούτων. Στην Κεφαλονιά το καλοκαίρι γίνεται ονειρεμένο. Τα πλούσια οπωρικά είναι πειρασμός για τον ποιητή αλλά και για τον κάθε άνθρωπο. Μέσα από τις παραστατικές και ζωντανές εικόνες που διεγείρουν όλες τις αισθήσεις του ποιητή, παρουσιάζονται τα καλοκαιρινά, γεωργικά προϊόντα της Κεφαλονιάς.

Ο Άβλιχος παρουσιάζεται άριστος γνώστης της παραγωγής του νησιού του, για την οποία φημίζεται. Χαρακτηριστικό του ποίημα στο οποίο υμνεί την μητέρα-φύση για τα αγαθά που προσφέρει το καλοκαίρι στο νησί του αποτελεί το ποίημα “Το καλοκαιράκι”.

Εις το καλό γλυκιά άνοιξη
 με τα μυρωδικά σου.
 Η όσφρησίς μας χόρτασε
 το μάτι μας εφράνη
 γιούλια, ωραία ριαντάφυλλα.
 Λευκά μου νερατζάνθη.
 Καλές του χρόνου αντάμωσες!
 Ίδου, το καλοκαίρι, τα οπωρικά μας φέρει!
 Καλώς το καλοκαίρι μας,
 που ηλιοροδιαμένο

και φορτωμένο οπωρικά
 στάζει ιδρώτα ως το χώμα.
 Με τα εκλεκτά τα δώρα του
 ας βρέξουμε το στόμα
 κι εγκάρδια ας ευλογίσουμε
 τη φύση που ως μητέρα
 μας νοιάζεται εδώ πέρα.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΕΛΦΙΝΙΟΥ

δροσάτα βούσκα παχουλιά
όπου το μέλι στάζουν.
Κόψτε πεπόνια ζουμερά
όπου γλυκά ευωδιάζουν
ροδάκινα βερύκοκα
που λυώνουνε στο στόμα
κι έχουν τον ήλιο χρώμα.

Κι απάνω απ' όλα το ιερό
του Βάκχου μας σταφύλι.
Κορίτσια λάμπει διάφανο
η όψι του ερωτεύει
ειν' το διαμάντι των καρπών
και σ' όλους βασιλεύει.
Φάτε μοσχάτο, ασύγκριτο
τραγανιστό ροδίτη,
θαν' έτρωγε κι' η Αφροδίτη.

Το φθινόπωρο, ως μεταβατική εποχή, δεν αποτελεί πηγή έμπνευσης για τον ποιητή, γι αυτό δεν κάνει άμεση αναφορά με στίχους και ποιήματα σ' αυτό.

Ο χειμώνας ωστόσο πρωταγωνιστεί σε πολλά ποιήματά του εξαιτίας των έντονων κλιματολογικών συνθηκών, που τον χαρακτηρίζουν και των έντονων συναισθηματικών καταστάσεων που δημιουργεί στο ποιητή που αντιτίθεται με εκείνες της άνοιξης και του καλοκαιριού. Ο Άβλιχος περιγράφει αριστοτεχνικά τον Χειμώνα αποδίδοντας τα επί μέρους στοιχεία του (αστραπές, βροντές, σκληρός βοριάς, χιόνι) με μια πρωτότυπη έκφραση που αισθητοποιεί εικόνες και συναισθήματα, όπως ακριβώς ένας πίνακας ζωγραφικής:

Υγεία μας άφησε το καλοκαίρι
και τον χειμώνα ήρθ' ο καιρός
σύγνεφα ολόμαυρα ο αέρας φέρνει
και γύρω αστράφτει ο ουρανός

Το αηδόνι, εσίγησε, βροντούς γροικώντας.
Το ξέφυρο έδιωξε βοριάς σκληρός.
Κι από τη ρίζα τους τα δέντρα σειώνται.
Και η βροχή επλάκωσε, κατακλυσμός.

Παρ' όλες τις άσχημες κλιματολογικές συνθήκες, που συμβολίζουν την κατάθλιψη, την απαισιοδοξία, την ψυχική παγωνιά, την εγκατάλειψη και την αναταραχή, δεν επηρεάζεται η ψυχική κατάσταση του ποιητή όταν κυριαρχείται από το υπέρτατο συναίσθημα του έρωτα:

Το καλοκαίρι φεύγει... πάει
με τη γαλήνη τη γλυκειά,
Βορράς τώρα ψυχρός φυσάει.
Πέφτουν τα φύλλα απ' τα κλαδιά.

Γλυκιά πουλάκια δε λαλούνε.
Κρώζουν κοράκια, γερανοί
μαύρα σύγνεφα περνούνε
ήλιο δε γελούνε οι ουρανοί.

Αστράφτει γύρω και βροντάει.
Τώρα χιονίζουν τα βουνά.
Φουσκώνει η θάλασσα, βογγάει
δέρνει το κύμα τη στεριά.

Κι όμως αγάπη μου, κοντά σου
άνοιξιν έχω στην καρδιά.
Τα ρόδ' ανθούν στα μάγουλά σου,
ήλιου θερμότη έχει η ματιά.

Μέσα από την εκτενή περιγραφή του Χειμώνα δίνονται εικόνες χαρακτηριστικές για την μορφολογία του νησιού, όπως σε εκείνη που τα απότομα βράχια συναντούν και ενσωματώνονται με τα μανιασμένα και αναμαλλιασμένα κύματα:

...Φουσκώνει η θάλασσα, ξερομαχαί.
Στους βράχους οίχεται με λύσσα ο αέρος..."

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ

Η ψυχή του ποιητή ζυμωμένη με την αγάπη της θάλασσας τον παροτρύνει να αφιερώσει στίχους στην θάλασσα του Ιονίου και στα μαγευτικά ακρογιάλια του νησιού, που τόσο αγαπούν οι Κεφαλονίτες. Παντού και πάντα η θάλασσα που εξάπτει τη φαντασία, συναρπάζει και γοητεύει, προκαλεί και υπόσχεται. Από τις εκφράσεις του Άβλιχου νομίζει κανείς ότι ανάμεσα σ' αυτόν και τη θάλασσα έχει αναπτυχθεί μια ιδιότυπη ερωτική σχέση. Χαρακτηριστικό ποίημα του Άβλιχου που αναπτύσσει την μαγευτική ομορφιά του θαλασσινού, κεφαλονίτικου τοπίου, είναι η "Θαλασσογραφία":

Γιαλέ μου εσύ στη δροσερή σου αγάλη
χαίρεσαι τόσα κάλλη.
Σαν τον αφρό σου αφράτα!
Κι ωσάν τα κύματά σου ορμή, ζωή γεμάτα!
Και μέσα στα καθρέφτινα νερά σου
Που σειόνται κι αστραφτολαμποκοπούνε,
ολόχαρα τα νειάτα κολυμπούνε.
Και λούζονται και πλένε σαν πουλάκια.
Δέροντας με παλάμες τρυφερές.

Ο Άβλιχος δεν προσπαθεί μόνο μέσα από την ποίησή του να περιγράψει το κεφαλονίτικο τοπίο, αλλά και να εκφράσει τα συναισθήματα των συμπατριωτών του, οι οποίοι στο μεγαλύτερο μέρος τους είναι αγρότες ή ναυτικοί. Η αγροτική ζωή στην Κεφαλονιά είναι δύσκολη. Όσοι ασκούν το επάγγελμα του γεωργού για βιοπορισμό έρχονται αντιμέτωποι με δύο εχθρούς: το άγρονο και σκληροτράχηλο έδαφος της Κεφαλονιάς αλλά και τις κλιματολογικές συνθήκες, αφού το νησί διέρχεται πολλές φορές μήνες ξηρασίας. Γι αυτό και ο Άβλιχος θαυμάζει και αγαπά τον δημιουργό-αγρότη, ο οποίος με τα τίμια χέρια του αγιάζει και κάνει μέλι τ' αγαθά που γεύεται ο καθένας μας και ανάμεσά μας και ο ίδιος ο ποιητής στο τραπέζι.

Ο Άβλιχος διαλαλεί ότι γι αυτούς τους ανθρώπους πρέπει να υπάρχουν οι ποιητές και η ποίηση, μέσα από την οποία θα αποκτήσουν κουράγιο και θα αγωνιστούν για να χαρούν όλες τις ομορφιές της ζωής και της φύσης. Ποίημα του Άβλιχου, που εκφράζει το σκληροτράχηλο, κουραστικό και ασταθές επάγγελμα του γεωργού, είναι το "τραγουδί του περιβολάρη", στο οποίο ο ποιητής ταυτίζεται με τον αγροτικό λαό του νησιού και παρακαλεί να είναι ευνοϊκές οι κλιματολογικές συνθήκες για την παραγωγή του:

Ουρανέ βρέχε να μου ποτίξεις
τα λάχανά μου να είναι τρυφερά.
Ουρανέ βρέχε να μου χαρίζης
λίγη ξανάσσι αφ' τη δουλειά.

Ουρανέ βρέχε, τώρα
αναφυλλιάζουν και αναζούν.

Τα' σβησε ο άνεμος τα έκαψε η λαύρα,
Ουρανέ βρέχε να δροσιστούν.

Χαρήτε άλλοι πλούτη μεγάλα
για μένα ας βρέχη ο ουρανός
να' ναι η ζωή μου μέλι και γάλα.
Περιβολάρης είμαι ο φτωχός.

Χάρμα όρασης και όσφρησης αποτελούν τα υπέροχα κεφαλονίτικα λουλούδια, που κοσμούν το νησί και του προσδίδουν φως, χρώματα, μουσική, αρμονία αλλά και συντελούν στη βαθύτατη επικοινωνία της ποιητικής ψυχής του Άβλιχου με τη φύση. Χαρακτηριστικό κεφαλονίτικο λουλούδι είναι το γιασεμί ή αλλιώς τζατζαμινιά κατά την τοπική διάλεκτο, το οποίο συναντιέται σχεδόν σε κάθε αυλή του νησιού και με το υπέρο-

χο άρωμά του αναδύει ερωτισμό, τρυφερότητα, νοσταλγία για κάποια ρομαντικά χρώ-
νια, όπου τα λευκά άνθη του με μια κιθάρα, η οποία συνέθετε υπέροχες καντάδες αποτε-
λούν την πιστοποίηση του έρωτα, της βαθειάς αγάπης, που δε χάνεται ποτέ. Το σύμβολο
αυτό του έρωτα εξαιτίας των ισχυρών ανέμων που πνέουν πολλές φορές στο νησί κυλιέ-
ται στη λάσπη και στη σκόνη. Το θέαμα αυτό ευαισθητοποιεί τον ποιητή, ο οποίος στο
ποίημά του “Παράπονο” εκφράζει το παράπονο των τζατζαμινιών:

Αχ, κάτι γιασεμιά λησμονημένα!
που ελπίζανε για χάρι τους μεγάλη
σε τρυφερά κι αγαπημένα κάλλη
να μαραθούν επάνω ζηλεμένα...

Άχαρο και θλιμένο ριζικό τους!
τα πήρε ο αέρας-τ’ άριξε απ’ σκόνη!
Μα εκείθενε με φόβο ξεφυτρώνει
φτωχό τραγούδι! το παράπονό τους!

Η ευγενική ποιητική ψυχή του Άβλιχου δε μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από το
θέαμα της τριανταφυλλιάς, η οποία είναι σύμβολο του έρωτα, της ομορφιάς, της νεότη-
τας, της αισιοδοξίας και της ψυχικής ευεξίας. Αντικατοπτρίζει τον έρωτά του. Όπως η
τριανταφυλλιά είναι η βασίλισσα των λουλουδιών, έτσι και η αγαπημένη του είναι η βα-
σίλισσα της καρδιάς του. Ο ποιητής μνημένος στον έρωτα σκιαγραφεί τις όμορφες
πλευρές της φύσης, οι οποίες αντικατοπτρίζονται μέσα από την τριανταφυλλιά, το κα-
μάρι του κήπου του και μια πεταλούδα, η οποία δέχεται την αβρή ομορφιά ενός ρόδου
και ανταποδίδοντάς του τις εικόνες ονείρου πετάει γύρω του και του ψιθυρίζει χιλιάδες
κοπλιμένα, σαν έναν ερωτευμένο. Η πένα του ποιητή συνδυασμένη με την ερωτευμένη
καρδιά του προσφέρει το θαυμάσιο αισθητικό αποτέλεσμα στο ποίημα “Η τριαντα-
φυλλιά μου”:

Σε μια τριανταφυλλιά, που μου στολίζει
ολανθισμένη το μικρό μου ανθώνα,
έδωσα το όνομά μου το χρυσό!
Μα όπως εκείνη αυτό δεν το γνωρίζει
δεν ξέρεις εσύ πόσο σ’ αγαπώ.
Συ-πώχεις τα χρυσά μαλλιά κορώνα.

Βασίλισσά μου, φίλημα δειλό
είν’ το μικρό μου αυτό θερμό τραγούδι,
που προς εσέ πετάει ερωτευμένο
σαν πεταλούδα σε όμορφο λουλούδι
για να σου πη το πόσο σ’ αγαπώ
για να σου πη το πως για σε πεθαίνω!

Στο μεγαλύτερο μέρος της ποιητικής του συλλογής ο Άβλιχος ταυτίζει το ποιητικό
του “είναι” και την ύπαρξή του με τη φύση. Η φύση εξανθρωπίζεται, γίνεται ζωντανή
και τον εμπνέει. Είναι αρκετό στον Άβλιχο να βρεθεί στη γαλήνη της κεφαλονίτικης φύ-
σης για να φουντώσει το μυαλό του, να νιώσει δυνατό μέσα του τον ποιητικό οίστρο και α-
κέραια την έμπνευσή του. Γι αυτόν η Κεφαλονιά αποτελεί το νησί όπου η φύση αποκαλύπτει
το ωραιότερο πρόσωπό της, υμνώντας τον έρωτα και τη ζωή.

Ο Μιχέλης Άβλιχος εμπνεύστηκε πολλά ποιήματά του από τα βιώματα της παιδι-
κής του ζωής, την επαφή με το τοπίο του νησιού του, τη φύση, τη ξή, την ιστορία και τις
παραδόσεις του τόπου του. Έδινε τις δικές του ψυχικές καταστάσεις, τη δική του ψυχι-
κή ευφορία, τους κοινωνικούς και πολιτικούς του προβληματισμούς λουσμένους και
χρυσασμένους στο κεφαλονίτικο φως αλλά και κατακλυσμένους από την ομορφιά, τα
χρώματα και τις μουσικές αρμονίες της Κεφαλονίτικης και ιδιαίτερα της Ληξουριώτι-
κης φύσης και κοινωνίας:

Είναι η ζωή μας ένα καλαμπούρι
αφού είναι συνεχής και πεθαμός

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

και το “ουδέν οίδα” γνώσεως ορισμός.
Εις αυτό εξαιρείται μόνον το Ληξούρι
που τη συνδρομή του Γυμνασιάρχη
αγνοίας άγνοια υπάρχει.

Ο ίδιος χαρακτηρίζοντας με συγκινητική μετριοπάθεια το ποιητικό του έργο στην απάντησή του εκείνη προς τον Παλαμά δεν παύει να χρησιμοποιεί στοιχεία της φύσης:

Μα εγώ είμαι έρημου βράχου μια βρυσούλα
που έρημη ρέει σ' έρημο γιαλό
και ρέει σαν να κλαίει την ερημιά της.

Σαν μια βρυσούλα παρουσιάζει τον εαυτό του ο πικραμένος και λησμονημένος Ληξουριώτης ποιητής. Μια βρυσούλα όμως με πεντακάθαρα νερά σαν την αγνή και πεντακάθαρη ψυχή του.

ΙΟΥΛΙΟΣ ΤΥΠΑΛΛΟΣ

α) Κοινωνικό Περιβάλλον

Μέσα σε παρόμοιο εξαιρετικό περιβάλλον βρέθηκε από τη γέννησή του και ο Ι. Τυπάλλος (γεννήθηκε στα 1814-πέθανε στα 1883): Ο πατέρας του ήταν γόνος παλιάς αριστοκρατικής οικογένειας και η μητέρα του από επιφανή ιταλικό οίκο που αγαπούσε με πάθος τα γράμματα. Παρά τη μεγάλη του κλίση στη φιλοσοφία σπούδασε νομική στην Ιταλία και σταδιοδρόμησε στο δικαστικό κλάδο. Στη Ζάκυνθο ερωτεύτηκε και παντρεύτηκε τη Λουίζα ντε Ρώσση, που έγινε μούσα των ωραιότερων λυρικών στίχων του.

Συνδέθηκε με το Σολωμό και επηρεάστηκε απ' τη ποίησή του και την αγάπη του στη δημοτική γλώσσα. Αγωνίστηκε για τις πολιτικές ελευθερίες των συμπατριωτών του. Πίστευε όμως ότι η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα ήταν πρόωγη και ίσως ανέφικτη, έτσι στάθηκε υπέρ των μέσων λύσεων. Κατηγορήθηκε όμως για εθνική αναξιοπρέπεια και αυτό στάθηκε αιτία πολλών πικριών για τον ευαίσθητο χαρακτήρα του. Άνθρωπος γλυκός, άδολος, αγνός, διέθετε μια γλυκάδα, μια ηρεμία που μπορούσε να παρασέρνει μακριά σε αιθέρια κανάλια και τόπους μαγικούς.

Πατρίδα, θρησκεία, έρωτας, ζωή και θάνατος θα αποτελέσουν από την πρώτη στιγμή το περιεχόμενο και το σκοπό της ποιητικής του δημιουργίας.

Ο πατριωτισμός του τρέφεται από τα συγκλονιστικά γεγονότα της νεοελληνικής ιστορίας. Θρύλοι και παραδόσεις, ήρωες και περιστατικά της επαναστατημένης Ελλάδας ζωντανεύουν μέσα του την ιερή φλόγα της ποιητικής δημιουργίας. Ο Ρήγας, κορυφαία μορφή της εθνικής μας παλιγενεσίας θα ζήσει από τη μούσα του Τυπάλλου τη λυρική έκφρασή του. Δεν τον αφήνουν όμως αδιάφορο η ζωή και οι αγώνες των κλεφτών. Στο ποίημα “η καταδίκη του κλέφτη” τονίζει τον ηρωισμό των κλεφτών:

έχετε γεια ψηλά βουνά και χρυσταλλένιες βρύσες
χαράματα με τες δροσιές, νύχτες με το φεγγάρι
και σεις μαύρα κλεφτόπουλα που την Τουρκιά ετοίμαζε

ενώ στη “λαβωμένη πόρη” παρουσιάζει το πόσο η Τουρκία έχει πλανώσει τους Έλληνες

και τους χτυπά αλύπητα:

Φωνές θανάτου, κλάματα, όλο αντηχάει τ' αέρι.
Κόρες χτυπάει και ανήλικα το τούρκικο μαχαίρι

Πιο κάτω ο ορμητικός και αποφασιστικός τρόπος με τον οποίο αγωνίζονται οι Έλληνες δεν αφήνει αδιάφορο τον ποιητή. Πατρίδα και πίστη είναι τα υπέρτατα ιδανικά για την πραγμάτωση των οποίων θυσιάζουν ακόμα και την ίδια τους τη ζωή:

Αδέλφια, όπου το θάνατο παρά σκλαβιά ζητείτε
χαιρόστενε στο αίμα τους πνιγμένους θελ' ιδήτε
αυτούς που τώρα χαιρόνται σε τόσο αφανισμό.

Κι αν ίσως τα μεσάνυχτα, όταν σιγάει τ' αστέρι
βρόντους αρμάτων και κτυπιές και κλάματα
αν γροικήσεις, στες έρμες ακροθαλασσιές
την πλώρη να γυρίσης.

Λίγοι και ανδρείοι μαζεύονται, πετιώνται ολόγυρά του,
η γη μας όλη ελεύθερη ή στρώμα του θανάτου
ορμούν, κι είναι το κλέφτικο τουφέκι αφανισμός.

Η ίδια ορμητικότητα παρουσιάζεται και στο ποίημα “στα γενέθλια της κόρης”.

Στρέφει με οργή το πρόσωπο, χύνεται εμπρός με βία
και λαχταρίζοντας πατεί της Θεσσαλίας τη
μαύρη γη και τη Μακεδονία.

Με ξεχωριστό τρόπο αφήνει να φανεί η ουδέτερη αλλά και ύπουλη θέση των ξένων στον ελληνικό αγώνα. Μια θέση που καθορίζεται από την ψυχρή εκτίμηση των συμφερόντων τους, που δεν υπάρχει χώρος για συναισθηματισμούς και χριστιανική αλληλεγγύη. Στη “λαβωμένη κόρη” φαίνεται η στάση της Ευρώπης και της Ασίας:

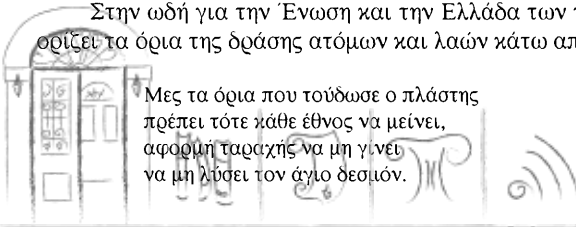
Ασία και Ευρώπη ακίνητες γρικούν τη χλαοή

Ο πατριωτισμός του συνδέεται άρρηκτα με τη θρησκευτικότητα:

Εις ένα χέρι το σταυρό
σε άλλο ντουφέκι βροντερό
και ρίχτηκαν στη μάχη.

Στην ωδή για την Ένωση και την Ελλάδα των νέων Ελληνικών επαρχιών το 1881 ορίζει τα όρια της δράσης ατόμων και λαών κάτω από την επίβλεψη του Θεού:

Μες τα όρια που τούδωσε ο πλάστης
πρέπει τότε κάθε έθνος να μείνει,
αφορμή ταραχής να μη γίνει
να μη λύσει τον άγιο δεσμόν.

Η βαθιά του πίστη στην Παναγία τον οδηγεί στην ικεσία:

Παρθένα που ολοδόξαση στους ουρανούς καθήσαι
και τες Παρθένες εὐσπλαχνη, που σε ζητούν, λυπείσαι
βοήθα αυτήν την άχαρη πούρχεται προς εσέ.

Στο “θάνατο της βασιλοπούλας Όλγας” φαίνεται η πίστη του στη ζωή μετά το θάνατο, που είναι αιώνια.

βασίλισσα, τα κλάματα πάψε, παρηγορήσου
δεν είναι η κόρη σου νεκρή,
έγινε αθάνατη και ζει,
στους ουρανούς, στο πλάγι σου και μέσα στην ψυχή σου.

Αργότερα όμως ο πατριωτισμός του ποιητή παίρνει μια πιο συγκεκριμένη και ρεαλιστική ποιητική μορφή, με την πολιτική προσήλωση στο μεγαλοϊδεατισμό.

Εκεί όμως που μας δείχνει τον καλύτερο εαυτό του, καθώς και τις βαθύτερες ρίζες της έμπνευσής του είναι ο έρωτας στην ιδανική έκφρασή του. Ανικανοποίητος και υπερευαίσθητος, ρομαντικός, ανοίγει τα φτερά της φαντασίας του και συχνά πετά πέρα και πάνω απ’ τα εγκόσμια, ποθώντας την ιδανική ερωμένη και την ανέκφραστη χαρά του α-πόλυτου.

Στο “πλάσμα της φαντασίας” παρουσιάζεται έντονα η ιδανική αγαπημένη του ποιητή που είναι άρρηκτα δεμένη με ολόκληρο το σύμπαν:

Αχ! πούσαι πες μου αγάπη μου;
πούσαι γλυκιά μου ελπίδα
τη γην έχεις πατρίδα
ή άστρα τ’ ουρανού;

Ο ποιητής αναζητά την αγάπη του, στο πνευματικό του αστέρι που θα τον οδηγήσει, εκείνη που του πρωτοφανερώθηκε σαν όνειρο και του εφλόγισε την ψυχή. Μόλις όμως νομίζει ο ποιητής πως βρίσκει την εκλεκτή με το αγγελικό πρόσωπο, με το αέρινο σώμα και τα ολόχρυσά μαλλιά και σηκώνει προς αυτή το βλέμα, αντικρίζει την απάτη. Η ψυχή του την αναζητεί σε κάθε τρυφερή ομορφιά, σε κάθε θλιμμένο βλέμμα όπου “λάμπει ακτίνα θεία”:

Συχνά η ψυχή μου υψώνεται στον άπλαστο αιθέρα
κόσμους ξανοίγει αγνώριστους όπου αναβράζει η μέρα,
γύρω αντηχάει ανέκφραστη ουράνια μελωδία,
χύνουν κρυφή ευωδία
τα ρόδα τ’ ουρανού.

Ζωή και θάνατος με την αντιθετική τους συνύπαρξη δίνουν ξεχωριστό χρώμα στην ποίησή του:

Νύχτα βαθειά, τινάζοντας τα ολόμαυρα φτερά του,
από τη δύση εκίνησε ο άγγελος του θανάτου
στο πέταμά του εστάθηκαν με μιας το άστρο, η

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ**

βρύση, και απλώθηκε στη φύση νεκρώσιμη σιωπή.

Να της ζωής ο Άγγελος αγνάντια του πετάει,
και μύρια μοσχολίβανα στο δρόμο του σκορπάει
ψηλάθε τάστρα βρέχανε μια μυστική λαμπράδα,
ανθοί και πρασινάδα ξεφύτρωναν στη γη.

Στον ουρανό κατάμεσα οι Άγγελοι απαντήθηκαν,
κι άστρα, και γη, και θάλασσα ολότρεμα εστάθηκαν.
Σαν ο ήχος της ανάστασης να τάχε πλακωμένα,
θαρούν ζευγαρωμένα
Ζωή κι αφανισμό.

Στο “θάνατο του γέρου” παρουσιάζει ένα γέρο που έχει ζήσει τη ζωή του να εκλιπαρεί το χάρο να τον αφήσει στη ζωή:

Άφησε χάρε να σταθώ
στη γη λιγάκι ακόμα,
το φως του ήλιου να χαρώ
και τ’ ουρανού το χρώμα.

Στην “τρελή” μια κοπέλα θέλει να γυρίσει πίσω στις ομορφιές της ζωής, το φως του ήλιου, το χρώμα τ’ ουρανού, τα τραγούδια, τον έρωτα. Στη δυστυχία και στον πόνο της, όμως, η φύση μένει σκληρή και αδιάφορη:

Ο ήλιος πάντα ολόχαρος όμοια λαμπρά φωτίζει
της ευτυχίας τα ονείρατα, τα δάκρυα της χαράς.

Ο ποιητής όμως δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τους ξενιτεμένους που υποφέρουν στα ξένα μακριά απ’ την πατρίδα τους, νοσταλγώντας να γυρίσουν μια μέρα πίσω. Το ενδιαφέρον του γι αυτούς είναι εύλογο, αφού προέρχεται από ένα νησί που έχει τροφοδοτήσει τα ξένα με άφθονο ανθρωπινό δυναμικό:

Κι αν ίσως τα μεσάνυχτα, όταν σιγάει τ’ αέρι,
περάσεις αρμενίζοντας απ’ της Φραγκιάς τα μέρη,
βρόντος αρμάτων και κτυπιές και ζλαύματα αν χροικήσεις,
στες έρμες ακροθαλασσιές την πλώρη να γυρίσεις,

για να σου παραδώσουνε τάγρια βουνά και οι βράχοι
τους Χριστιανούς, που εγλύτωσαν στων χριστιανών τη μάχη.
Φέρ’ τους καράβι σπλαχνικό, σε νατολή και δύση,
κι ανάθεμα στο χριστιανό που τους κακοκαρδίζει.

β) Φυσικό Περιβάλλον

Στο έργο του ποιητή κυρίαρχος είναι και ο ρόλος της φύσης, αφού όχι μόνο αποτελεί πηγή έμπνευσής του, αλλά και πλαισιώνει όλες τις καταστάσεις που περιγράφονται στα ποιήματά του. Η φύση διαφαίνεται μέσα απ’ την περιγραφή του κεφαλονίτικου τοπίου και τη σύγκρισή του μ’ άλλα ελληνικά τοπία. Είναι επίσης εκείνη που συνοδεύει

και αναδεικνύει τον έρωτα, τη θρησκεία και τη νησιώτικη ζωή. Γίνεται το “πρόσωπο” που παραστέκεται στους πρωταγωνιστές των ποιημάτων του, ενώ παράλληλα επηρεάζει και τον ψυχικό τους κόσμο. Από τη φύση και κυρίως το φυτικό βασίλειο αντλεί στοιχεία για να διαμορφώσει το ύφος και τα εκφραστικά μέσα των ποιημάτων του.

Το κεφαλονίτικο τοπίο στο σύνολό του αντιπαρατίθεται μ’ άλλους τόπους και τονίζεται η ιδιαιτερότητά του. Στο ποίημά του “το παιδάκι και ο χάρος” ένα παιδί κάθεται δίπλα στο ποτάμι με φρόντο την κεφαλονίτικη φύση, που, αν και παραμονή Χριστουγέννων, δε διαφέρει αρκετά απ’ την ανοιξιάτικη, μια και το κλίμα στα Επτάνησα είναι αρκετά ήπιο και το χειμώνα. Το κόκκινο λουλούδι που ρίχνει το παιδί στο ποτάμι μας θυμίζει το γνωστό κόκκινο “αλεξανδρινό” που ανθίζει στους κεφαλονίτικους κήπους κατά την περίοδο των Χριστουγέννων:

Παιδάκι ολόχαρο, ανθός Μαγιού
στην άκρη κάθεται του ποταμιού
λουλουδι κόκκινο μέσα πετάει,
γέρνει στα κύματα και το τηράει.

Και με μιας άστραψαν μες τα νερά
τα μοσχομύριστα χρυσά μαλλιά.
Φεύγουν τα κύματα φεγγοβολώντας,
τ’ άνθη παράμερα απαράττώντας.

Πιο κάτω, μέσα από τα λόγια του παιδιού προς το χάρο: “Τ’ άνθος που επότιζα κάθε αυγή”, φαίνεται η ψυχική σύνδεση των κατοίκων της Κεφαλονιάς με τη φύση και η συνήθειά τους να φροντίζουν τα πρωινά τους κήπους.

Στο ποίημα “το πλάσμα της φαντασίας” διαπιστώνουμε τη διαφορά του παλιού κεφαλονίτικου τοπίου σε σχέση με το σημερινό, ως προς τη βλάστηση. Πιο συγκεκριμένα, ο στίχος μας θυμίζει πιο πολύ τη σημερινή κεφαλονίτικη φύση με τα καμμένα δάση και τα γυμνά βουνά.

Αναφορά γίνεται επίσης στην επαφή των κατοίκων με τη θάλασσα και το ζωικό και φυτικό της βασίλειο. Χαρακτηριστικά, στο ποίημα “εις ένα καράβι όπου έρριψαν εις την θάλασσαν” εύχεται το καράβι αυτό να τρέχει μα ταχύτητα δελφινιού. Επίσης στο ποίημα παρουσιάζεται η ιδιαιτερότητα της φύσης της Κεφαλονιάς, δηλαδή η συνύπαρξη βουνού και θάλασσας, αλλά και τα κοινά της στοιχεία με το υπόλοιπο ελληνικό τοπίο, όπως η διαύγεια και η λαμπρότητα της ατμόσφαιρας:

Αλυσωμένο, ακίνητο σ’ είχε της γης η αγάλη
σαν το θεριό της θάλασσας, στο έρημο ακρογιάλι.
Τώρα που έπεσαν τα δεσμά, φύγε της γης το μνήμα
ρίξον, καράβι, τολμηρά μεσ’ τ’ αγκυρωμένο κύμα

στο δρόμο σου να στρώνονται τα κύματα εμπροστά σου
σα δέλφινας να χύνεσαι με τα λευκά πανιά σου.

Η θάλασσα είναι συνδεδεμένη μ’ όλες τις πλευρές της νησιώτικης ζωής, ευχάριστες και δυσάρεστες. Στο παραπάνω ποίημα παρουσιάζεται ως βιοποριστικό μέσο και ως αίτιο του ξενιτεμού των ναυτικών.

Οποιατής βέβαια δεν παραλείπει να συνδέσει το στοιχείο της φύσης με την καθημερινότητα της νησιώτικης ζωής. Επικεντρώνει την προσοχή του στην αλλαγή των εποχών και στη θάλασσα, γύρω από τα οποία κινείται το μεγαλύτερο μέρος της ζωής των νησιωτών. Η επίδραση που ασκεί η εναλλαγή των εποχών στον ψυχισμό και στον τρόπο ζωής του νησιώτη είναι έντονη στο ποίημα “ο θάνατος του γέρου”:

ΠΑΡΩΣ ΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Είδα γλυκειά την άνοιξη
στον κόσμο να προβάλλει
νιότη κι ελπίδα ελάμπανε
μες τ' ανθηρά της κάλλη.

Έφθασε το φθινόπωρο
γύρω δροσιές να χύσει

και το γλυκό τριαντάφυλλο
είδα με μιας ν' αχήσει.

Έπειτα είδα το βαρύ
χειμώνα να προβάλλει
το ρόδο εύρηκε ταφή
στην έρημή του αγκάλη.

Η φύση όμως προσεγγίζεται από τον ποιητή και μέσα από τον έρωτα. Στοιχεία της φύσης όπως το φεγγάρι, τα αστέρια, ο αιθέρας και η θάλασσα εμπνέουν στον ποιητή το αίσθημα του έρωτα και συγχρόνως λειτουργούν ως σύμβολα των ερεθισμάτων του. Έτσι ο ποιητής σ' ένα μεγάλο μέρος των ποιημάτων του ("τα ερωτικά") εκφράζει έντονα την ερωτική του ανησυχία στην οποία συμμετέχει και η φύση. Χαρακτηριστικό είναι το ποίημά του "η φυγή" στο οποίο γράφει:

προβαίνει το φεγγάρι, κρυφή παρηγοριά
να φέρει εις μύρια πάθη αγνώριστα, κρυφά.
Κι' οι δυο μακριά στα ξένα το κύταζαν μαζί
κι είχαν στην αγκαλιά τους παράδεισο και γη.

Ο ποιητής βρίσκει συχνά παρηγοριά και καταφύγιο στη φύση για τον καημό του έρωτά του, κάτι που εκφράζεται στο ποίημα "το πλάσμα της φαντασίας":

Είδα θολή, κατάμαυρη η αυγή για με να βγαίνει
η έρημη η ψυχή μου απόμεινε σ' όλον τον κόσμο ξένη.
Αλλά με μιας η θάλασσα, τ' αστέρια, η γη αναζήτησαν,
και λόγια μου μιλήσαν
εγκάρδια, μυστικά.

Η φύση παρουσιάζεται ως δημιουργία του θεού και έτσι συνδέεται άρρηκτα με τη θρησκεία και ως πίστη και ως λατρεία. Παράλληλα όμως ενώνεται με το ερωτικό του συναίσθημα, καθώς αντιμετωπίζοντας την αγαπημένη του ως θείο δημιούργημα προσεγγίζει μέσα από την ύπαρξή της το θεό. Τελικά, οι ερωτικοί στίχοι γίνονται θρησκευτικούς ύμνος και προσευχή:

Με σένα κι η παράδεισο θα κατεβεί σιμά μου.
Στ' αγγελικό το στήθος να γείρω το κεφάλι.

Η φύση όμως που στο "πλάσμα της φαντασίας" αντιπροσωπεύεται απ' την αγαπημένη του ποιητή και παίρνει ανθρώπινες διαστάσεις, στο ποίημα "το παιδάκι και ο χάρος" γίνεται βασικό στοιχείο της θρησκευτικής λατρευτικής τελετουργίας. Συγκεκριμένα, η μάνα φτιάχνει "ολάσπρο φόρεμα μ' ανθούς στεφάνι" για να ντύσει το νεκρό παιδί της και να το "πάει σαν άγγελο στην εκκλησία".

Η προετοιμασία του νεκρού συνεχίζεται με την αναφορά του ποιητή στο "ανθόπλεκτο στρώμα" και τα "μοσχολίβανα που ανδίνει το έδαφος". Αυτή η προετοιμασία του νεκρού και το στόλισμά του με λουλούδια μας θυμίζει την ετοιμασία του επιταφίου και τις κηδείες που γίνονται σήμερα.

Τέλος, ο ποιητής αντλεί από τη φύση τα περισσότερα από τα εκφραστικά του μέσα,

τις παρομοιώσεις, τις μεταφορές, τις οπτικές και ηχητικές του εικόνες. Στα ερωτικά του ποιήματα χρησιμοποιεί το φυτικό βασίλειο, τον έναστρο ουρανό καθώς και τη φύση στην άυλη και υπέρλογη μορφή της για να περιγράψει συναισθήματα, σκέψεις, τη μεταφυσική του αγωνία και άλλες αφηρημένες έννοιες, καθώς και τη ζωντανή πραγματικότητα που τον περιβάλλει. Στα δημοτικά του ποιήματα χρησιμοποιεί κυρίως το ζωτικό βασίλειο γαι τον ίδιο σκοπό, χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων εκφραστικών μέσων είναι: “Το κύμα βογγώντας το βράχο δέρνει”, “Αν νιος αετός απότομα τινάξει τα φτερά του, άγριο γεράκι ρίχνεται σαν αστραπή μπροστά του”.

Η φύση λοιπόν μέσα από τα ποιήματα του Ιούλιου Τυπάλδου συνδέεται με όλες τις πτυχές της ζωής του ανθρώπου και παρουσιάζεται σ’ όλο της το μεγαλείο απ’ τον ποιητή εκείνο που εκπροσώπησε το λυρικό Ληξουριώτικο πνεύμα και το έκανε πανεπτανησιακό και πανελλήνιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. “Μεγάλοι Έλληνες Ποιητές” εκδόσεις ΚΙΣΣΟΣ.
2. “Άπαντα Μ. Άβλιχου” Αρ. Ρουχωτά Αθήνα 1976
3. “Άπαντα Α. Λασκαράτου” εκδόσεις ΛΥΧΝΙΕΣ
4. “Κεφαλληνιακά” Γ. Δεστούνη Αθήνα 1968
5. “50 χρόνια Μ. Άβλιχου” Γ. Αλυσανδράτου Αθήνα 1966
6. “Έλληνες συγγραφείς” εκδόσεις ΜΠΟΥΖΑ
7. “Μεγάλη Ανθολογία της ελληνικής ποιήσεως” Μ. Περάνθη
8. “Μικέλη Άβλιχου: τα ποιήματα” Χ. Λιναρδάτου Αθήνα 1959.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΜΑΡΙΑΝΤΖΕΛΑ ΤΡΟΜΠΕΤΑ, Ε' Τάξη Δημοτικού Σχολείου, 1996

ΔΥΣΤΥΧΙΑ ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ

Δυστυχία δεν υπάρχει εκεί που ένα παιδί τρέχει και παίζει και γελά
χωρίς φόβο, αλλά με ελεύθερα όνειρα.
Δυστυχία δεν υπάρχει εκεί που το σύνολο του κόσμου
εμφανίζεται ενωμένο, αγαπημένο, ειρηνικό,
γεμάτο ανθρώπους που ζητούν την αλήθεια,
εκεί που τα χέρια σφίγγονται γεμάτα αδελφσύνη,
εκεί που οι άνθρωποι σέβονται, αγαπούν και εκτιμούν τη φύση,
εκεί που τα ζώα και οι άνθρωποι συνυπάρχουν δίχως φόβο,
εκεί που οι ήχοι είναι απαλοί, γεμάτοι μελωδίες από αγγέλους,
χωρίς ήχους από κλάματα και πυροβολισμούς,
εκεί που ο καθένας νιώθει την αγάπη για τον πλησίον του,
για τους εχθρούς και τους φίλους του
εκεί που το μέλλον φωτίζεται απ' όλα τα δώρα του Θεού:
αγάπη, ειρήνη, υγεία.
Δυστυχία δεν υπάρχει...

Κ. Π. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ-ΠΑΚΙΟΛΟΣ (Ιούλιος 1995)

ΑΥΤΟΜΑΤΩΣ ΑΝΑΔΑΣΩΤΕΑ

Τί όμορφος που είναι τώρα ο τόπος
Καμένο μέλλον. Καμένη κι η Πεντέλη.
Θα πληρωθεί ακριβιά των εμπρηστών ο κόπος
θα πληρωθεί από μας. Μα τί τους μέλει;
Αφού "αυτομάτως αναδασωτέα"
κηρύσσεται η καμένη αυτή πατρίδα.
Βορά των συμφερόντων και παραδοτέα
στων καταπατητών τη ντόπια ακρίδα.

ΑΜΦΙΤΡΙΩΝΑΣ

Η Κομαιθώ σου χάρισε μια λίθινη γραφίδα
κι έδιωξε φίλο γκαρδιακό, φερμένο απ' τη Δουλίχα
του αφέντη της ξερίζωσε τη χρυσαφένια τρίχα
κι ο Ποσειδώνας άφησε να δουλωθεί η πατρίδα
Πάνω στο κάστρο της Ταφιοί, με δόρατα και πέτρες
ο βασιλιάς Πτερέλαος με τη σοδειά την πλούσια
μα ο Πανοπέας σας μοιράζε τα τόξα απ' τις φαρέτρες
κι ο Κέφαλος πολέμαγε με αμέτρητα λεφούσια.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Κι αφού τους κάψατε το βιος, σπίτια, κοπάδια, γίδα
εμοίρασες το Νήριτο, στον Κέφαλο, στον Έλειο.
Κι όπως ακόμα ξέχνανε γύρω τ' αποκαΐδια
για τις Μυκήνες έφευγες μ' ένα σαρδόνειο γέλιο.

Κι η Κομαιθώ σε θαύμαζε, μες των εχθρών τα πλήθη
Άρης σωστός να πολεμάς, απ' των τειχών τη σκάλα.
Εσέ μιας άλλης εραστή, με δασωμένα στήθη
πούθελες του Ηλέκτρυωνα τα πλούτη τα μεγάλα.

Κι ούτε που νόαγε η δύσμοιρη, πως μιας αγάπης λέξη
θα πληρωνότανε ακριβά, του έρωτα η ελπίδα.
Κι εσύ ένας ξένος μπάσταρδος, την είχες κοροϊδέψει
για να προδώσει στους εχθρούς, πατέρα και πατρίδα.

ΝΩΝΤΑΣ ΦΩΚΑΣ

ΜΙΑ ΕΞΟΧΗ

Τόσο μικρά σύννεφα έπαιζαν
Μέσα στα σύννεφα
Και η ματιά στο δέρμα τους
Κρύσταλλο και πάχνη
Ζωά του δάσους όμοια και ικανά
Ζύγισαν τις δυνάμεις από τις μεταμορφώσεις τους
Περνώντας από τη μία διάσταση στην άλλη
Σταφύλια δάκρυα στα φύλλα που κοίταζαν
Ψηλά στα σύννεφα μέσα στα σύννεφα
Πρασίνιζαν τα λοφόσπιτα με τα παιδιά
Του ήλιου και της βροντής
Ανάσες τα αγρίμια και ξεφωνητά μες το άσπρο
Λαμπερό πηγάδι της πέτρας
Απλώθηκε τ' όνειρο πέρ' απ' το παραθύρι
Τ' ουρανού και του πεταρίσματος
Σάμπως κι η Παναγιά να ψάχνει για
Δύο ροδάκινα απ' το περιβόλι

ΑΠΑΛΕΣ ΜΕΡΕΣ

Ζαλωμένος θύμησες και οράματα
Μεσοπέλαγα μετρώ κάθε πιτσιλα
Αρμυρό νερό στα μπράτσα μου
Ζυγίζω τη μύρωδιά της μάνας μου
Της θάλασσας, της μήτρας μου
Τέσσερις γλάροι χαιρετούν σε κάθε

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

καλή σκέψη, σε κάθε καθαίο βλέμμα
 Δύο δελφίνια μ' οδηγούν
 Και 'γω τα χαιρετάω με δάχτυλα
 όλο ένταση κι εκείνα το βιολί τους
 Είναι τούτες οι ώρες, που κλείνω
 Τα βιβλία της φιλοσοφίας κι αρχίζω
 Να δολώνω για πετρόψαρα
 Να κοροΐδεύω τα καβούρια
 Μια ησυχία!
 'Ησυχά είν' τα κύματα, ήσυχά είν' τα βράχια
 'Ησυχες οι ανεμότραπεζες, ήσυχά τα γλαρόνια
 Γυαλίζει τώρα το νερό, δυναμώνει το φεγγάρι
 Τα βότσαλα τσιρίζουνε, τ' αρουρίκια χαμηλώνουν

Άντε βρε πέλαγο γερό
 Ποτέ μην αρρωστήσεις!

ΑΝΘΟΦΟΡΙΑ

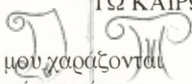
Λίγο το χρώμα, λίγο τα πούπουλα
 Ξεχάστηκε το ποτήρι με το κρασί μετέωρο
 Όπως και να γυρίσεις βλέπεις το ράμφος όρθιο
 Με νοτισμένο μάτι, νοτισμένη ανασεμιά
 Στο 'λεγα, δε στο 'λεγα;
 Πιες το κρασί και μην κοιτάς
 Πιες το κρασί και μην ακούς
 Στης περγουλιάς τ' αντίσκηνο λιγοστεύουν
 Οι αισθήσεις και γίνονται τόσες, μία ή δύο
 Ένα στόμα ανοιχτό ή ένα δάχτυλο που δείχνει
 Το σπίνο που ξεθάρρεψε και τρώει από τις ρώγες
 Τώρα ο καιρός είν' αλαφρύς
 Τώρα η μέρα γυαλίζει στα σαμάρια
 Άντε, λίγα κοτρώνια μείνανε ανάκατα
 Κι η λιθιά θα δυναμώσει, θα σταθεί
 Πάλι ψηλή και λυγερή και στέρια
 'Άντε, σπίνε τράβα και παραδίπλα
 Γιατί πεινάνε τα σκυλιά μέρα πού 'ναι μεσημέρι!

ΜΑΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΣ : ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΣΥΝ ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΙΣΗ

Ρέον αίμα οι στίχοι μου χαραζονται
 σαν τατουάζ στο πετσί της νύχτας

ΤΩ ΚΑΙΡΩ ΕΚΕΙΝΩ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

κι εμείς είπαμε να γιουχάρουμε
 τους πρώτους
 και να βραβεύσουμε τους έσχατους
 μα ευθύς μετά μας έσπεψαν πρωταθλητές
 ελλείπει αθλητών
 βραβείου
 και φιλάθλων.
 Μάκης Αποστολάτος
 εποίησεν

ΝΙΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ΝΕΡΑΚΙ ΤΗΣ ΔΡΟΣΟΠΗΓΗΣ

Νεράκι της δροσοπηγής, τι κελαηδάς
 και με τα λυγερά τσακίσματά σου μου ξεφεύγεις;
 Αν έχεις λαμπερή ροή, έχω ασημένια κούπα,
 αν έχεις κρύσταλλο νερό, έχω τα χείλη φλόγα.
 Σε κλείνω μες στην κούπα μου, γουλιά γουλιά σε πίνω.

Ο ΔΙΑΡΡΗΚΤΗΣ

Κι εγώ, είτε ο διαρρήκτης,
 είμαι υπέρ
 της ατομικής πρωτοβουλίας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Ο ΤΟΜ ΦΙΝ – ΕΝΑΣ ΚΑΙΝΟΥΡΙΟΣ ΕΡΩΤΑΣ

Θα δικαστώ στο δικαστήριο της άνοιξης,
 μια αμφίσημη νύχτα περιμένω.
 Όπως το γκρεμισμένο σούρουπο
 αναπολεί τις πρωινές στιγμές του,
 έτσι κι εγώ αναμετρώ τον έρωτα στο γύρισμα της μέρας
 το κάθε τέλος μου που εκκολάπτει μια αρχή μου,
 ριψοκίνδυνος χρυσοθήρας παραμυθιών κι ονείρων,
 μαζί με σένα λέαινα που τριγυρνάς στο ποίημα
 και σκαρφαλώνοντας σε χρυσαφένιους στίχους
 μπαίνεις αλώβητη μες στην καρδιά μου.

Ο ΤΟΜ ΦΙΝ – ΕΝΑΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Κάτω από μια μισογαστρωμένη πανσέληνο νιώθω σαν ένας δικέφαλος αετός
 μ' ένα κεφάλι. Μισός καλοκαίρι, μισός χειμώνας ο παντοπίνος εαυτός μου, α-
 γκαλιασμένος τώρα με μια εξημερωμένη λέαινα, βλέπουμε μαζί από το πλάτω-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ

μα μιας περιπέτειας το φωτεινό αντίλαλο της πολιτείας. Από μια εποχή σε μια άλλη, από μια γυναίκα στην επόμενη, μένω πάντοτε ένας περιπλανώμενος αλήτης να αναζητώ την αγάπη που έχω εντός μου. Μέσα από φλύαρες σιωπές και βουβές συνομιλίες, μέσα από χάδια και φιλία που ήδη μεταμορφώθηκαν σε ποιήματα, μέσα στη νύχτα που εγκυμονεί την άλλη μέρα, φτιάχνουμε μόνοι μας κάθε στιγμή το μελλοντικό παρόν μας. Τελικά δεν υπάρχει τίποτα πιο θνητό από την αθανασία και η πιο μεγάλη αγάπη είναι ο εφήμερος έρωτας.

ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΕΣΟΛΩΡΑ (Α' Βραβείο ποίησης Γυμνασίου 1995, Β' Γυμνάσιο Αργοστολίου)

Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

Μια αγάπη που άνθισε
θ' άμινε αιώνια
μα ξάφνου χιόνισε·
μαράθηκαν τα πρωτάνθιστα κλώνια

Η ζωή που αρχίζει
δεν βασιλεύει γερά
σαν κάποιος να βαδίζει
μακριά στην ερημιά.

Ο πλούτος μαραίνει
ψυχές και καρδιές
όμως ξάφνου πεθαίνει
και αφήνει πληγές.

Στη γη θα σκορπίσει
οδύνη, στεναγμό
καο ο ουρανός θα μαυρίσει
με βαθύ αλαλαγμό.

Τί την θες τη ζωή
με το χρήμα στη γη
μέχρι να 'ρθει η αυγή

θα 'σαι δίχως ψυχή.

Ο δρόμος με τ' αγάθια
μακριά τους οδηγεί
όπου χτίζονται παλάτια
σβήνοντας τα ίχνη μακριά απ' τη γη.

Δεν αρκεί μόνο χρήμα
να 'χει κανείς πάνω στη γη
αλλά να κάνει κάποιο βήμα
ανοίγοντας κάθε του βίου πτυχή

Η καλοσύνη είναι αγάπη
και στον κόσμο αιώνια ζει
αλλά πολλές φορές η απάτη
στην καρδιά μας κατοικεί.

Το ψυχικό σκοτάδι
απλώνεται παντού
κι ένα καντήλι με λάδι
τους φέγγει αλλού.

“ΠΑΣΙΘΕΑ”

ΞΕΝΟΦΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, Α Βραβείο ποίησης Γυμνασίου 1995 (Α Γυμνάσιο Αργοστολίου)

ΑΓΑΠΗ

Η αγάπη είναι ιερή· η αγάπη δεν πουλιέται,
και αυτό πρέπει να ξέρουνε όλοι όσοι αγαπάνε.
Κι αν έχουν χρήματα πολλά, και απέραντα τα πλούτη,
μπορούνε ν' αγοράσουνε ό,τι τραβάει η ψυχή τους.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΟΓΗΣΙΟ ΔΙΕΥΘΥΝΤΩ

Μεγάλα σπίτια και μικρά· κι αμάξια μια ντουζίνα,
Κι ακόμα τόσα αγαθά, να χαιρέται η οικογένεια.
Αν όμως προσπαθήσουνε, αγάπη ν' αγοράσουν,
δεν θα τα καταφέρουνε, γιατί η αγάπη είναι,
ένα αγαθό πολύτιμο, που υπάρχει στις καρδιές μας,
κι αν θέλουν ν' αγαπήσουνε, φτωχοί αλλά και πλούσιοι,
πρέπει να προσπαθήσουνε με κόπο και με δίκιο,
και όχι να πληρώνουνε, ούτε και να πουλάνε,
γιατί η αγάπη είν' ιερή, η αγάπη δεν πουλιέται,
κι αυτό πρέπει να ξέρουνε, όλοι όσοι αγαπάνε.
“Ασημένιος Ίκαρος”

ΓΕΩΡΓΙΑ ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΥ, 1ο Βραβείο πεζογραφίας Γυμνασίου 1995 (Α Γυμνάσιο Αργοστολίου)

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΗ ΑΓΑΠΗ...

Ο αέρας φύσαγε βιαστικός. Έλεγε πως ζητούσε εκδίκηση ή πως είχε βαλθεί να ανάψει κάπου μια θεόρατη φωτιά, για να ζεστάνει τον κόσμο. Γιατί κρύωνε ο καημένος ο κόσμος αυτό το φθινόπωρο, κρύωνουν και τα σπίτια αυτής της όλης, κρύωνουν και οι άνθρωποι.

Δεν μένει καιρός για τίποτα. Ο χρόνος τρέχει. Ο πόνος ακόμα γρηγορότερα. Απ' τα τζάμια βγαίνουν “τρομαγμένοι” καπνοί. Οι σκύλοι χάσαν τη μιλιά τους. Ασυμπάθιστα πουλιά με άσηχημ σαρκαστική φωνή προσπαθούν να ψελίσουν μια πικρή μελωδία, που μελαγχολεί ολοένα και περισσότερο το τοπίο. Όλα είναι νοτισμένα, στάζουν μικρά, βαριά δάκρυα...

Μα για στάσου! Ένα αξιολύπητο παληκαράκι τρέχει απόψε πάνω στον έρημο δρόμο. Τρέχει, γιατί κρύώνει και γιατί το σπρώχνει ο αέρας σαν κουρελάκι. Το όνομά του Πέτρος, όμως, δεν χρειάζεται, γιατί κανένας δεν το ρωτά.

Ο Πέτρος στέκεται αμίλητος μέσα στο καλυβάκι του σαν ξεκομμένος απ' τον κόσμο, σαν ναυαγός πάνω σε χαμένο καΐκι!

Δεν έχει όρεξη για τίποτα “ούτε και βλέπει”. Δοκίμασε να ανάψει τη λάμπα του, όμως του έδειξε πιο βαριά τη μοναξιά του, και την έσβησε. Πήρε πάλι να ανάψει τη λάμπα του. Τώρα του φάνηκε πως φωτίζει περισσότερο. Για μια στιγμή! Κάτι βήματα ακούγονται απέξω. Ανασαινει γρήγορα, η καρδιά του φτερουγίζει σαν ένα άτακτο νεαρό πουλάκι που θέλει να χαρεί από τώρα τη ζωή. Τρέχει στην πόρτα, ανοίγει. Κοιτάζει γρήγορα και επίμονα. Η λεπτή, ευγενική σκιά της πρόβαλλε στο κατώφλι του. Τα μάτια του αντάμωσαν τα δικά της. Η καρδιά τους χτυπούσε. Τα χείλια τους είχαν πετρώσει...

Μπαίνουν μέσα στο σπίτι και κάθονται κοντά στη μισοσβησμένη φωτιά. Το παγωμένο σπίτι αρχίζει να ζεσταίνεται. Η κρυσταλοβράχινη Παλλάδα τους έκλεισε τα βλέφαρα...

Η ροδοδάχτυλη αυγούλα έφερε και στο δικό τους καλυβάκι το ζωογόνο φως. Οι πρώτες αχτίδες του ήλιου μπαίνουν απ' τη σχισμή του παραθυριού και τους χαϊδεύουν το πρόσωπο.

Ο Πέτρος δείχνει ανήσυχος, σαν να θέλει κάτι να πει, σαν να έχει πάρει μια σοβαρή απόφαση. Ο φλοισβος του νερού, το γλυκό κελάηδημα των αηδονιών και η συζήτηση που 'χαν αρχίσει προηγουμένως τα μικρά ζώακια του δάσους, ξύπνησαν τη Μαρία.

Ο Πέτρος σαν κάτι να τον έζαιγε και να τον έλιωνε, σαν να ήθελε να ανακοινώσει μια σοβαρή απόφαση που τον βασάνιζε, λέει:

-Όλο αυτό τον καιρό ακούω τα λόγια των γειτόνων μας που έχουν μεταναστεύσει καθώς και τις απόψεις των άλλων ανθρώπων για την πιο άνετη ζωή στις αστικές περιοχές. Έτσι σκέφτηκα ότι, αν πηγαίναμε να ζήσουμε σε μια μεγαλύτερη πόλη, ίσως η ζωή μας να ήταν καλύτερη, το βίος μας περισσότερο και έτσι μπορεί να είμαστε πιο ευτυχημένοι.

- Τι λόγια είναι αυτά; Εσύ δεν ήσουν που υποστήριζες ότι η ζωή στις μεγαλουπόλεις είναι χάος, εφιάλτης, βάσανο, οι άνθρωποι μεταμορφώνονται και αλλάζουν, καθώς γίνονται σκληροί, άκαρδοι, άπονοι, είπε η Μαρία.

- Εμείς όμως, δε θα γίνουμε έτσι! Εμείς θα πάμε, για να ζήσουμε καλύτερα και τίποτα δε θα μας αλλάξει.

Δεν πέρασαν λίγες μέρες και όλα κανονίστηκαν. Τη Δευτέρα θα έφευγαν για την Αθήνα. Το νεαρό ζευγάρι έδειχνε ανήσυχο. Μήπως προσποιούνταν; Μήπως δεν ήθελαν να φύγουν; Έβλεπα μια μελαγχολία να κυριαρχεί στο πρόσωπό τους και μια πίκρα να καλύπτει την καρδιά τους.

Στην πόλη, ένα μικρό σπιτάκι στενό και ανήλιαγο τους περιέμενε, με ένα μόνο παράθυρο που και αυτό έβλεπε στο φωταγωγό. Ανήλιαγοι "τάφοι", κελιά για τιμωρημένους, αποπνιχτική ζούγκλα τα σπίτια της Αθήνας, ενώ οι πολυκατοικίες μοιάζουν με ασύμμετρα τσιμεντένια κλουβιά. Ποια μοίρα τους καταδίκασε σ' αυτή την κόλαση; Ποιοι άνθρωποι τους καταράστηκαν;

Ένας χρόνος είχε περάσει από τότε που ο Πέτρος άρχισε να εργάζεται. Ένας χρόνος! Πόσο εύκολα περνάει! Σαν δέκα ανάσες.

Μέσα σ' αυτό το διάστημα, όμως, άλλαξαν πολλά. Το νεαρό φτωγό ζευγάρι έγινε πλούσιο. Άλλαξαν και κατοικία. Έμεναν σε μια από τις πιο πλούσιες περιοχές της Αθήνας, σ' ένα διαμέρισμα που είχε φτιαχτεί κατ'εικόνα και ομοίωση του πλούτου μέσα στον οποίο ζούσαν οι δυο ήρωες.

Όμως, το σπίτι παρόλο που ήταν τόσο πλούσιο σε υλικά αγαθά, ήταν συγχρόνως και άδειο, ερημικό και μοναχικό, όσο ποτέ άλλοτε.

Άλλαξε και η συμπεριφορά του Πέτρου. Δεν ήταν πια ρομαντικός και ευαίσθητος, όπως ήταν πριν, αλλά είχε σκληρύνει. Το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν το χρήμα, το πώς θα κερδίσει ολόένα και περισσότερα υλικά αγαθά, για να βρει επιτέλους την ευτυχία του, όπως ο ίδιος έλεγε και την οραματιζόταν.

Όμως κάτι έλειπε. Το έβλεπαν ότι κάτι έλειπε. Κάτι είχαν χάσει, που πρέπει να 'ταν πολύ σημαντικό, γιατί άλλοτε τους έκανε χαρούμενους και ευτυχημένους.

Σταμάτησαν να μιλάνε, γιατί πολυάσχολοι καθώς ήτανε, δεν έβρισκαν το χρόνο. Σταμάτησαν να σκέφτονται, γιατί η ανάλυση και η ερμηνεία των γεγονότων τους δημιουργούσε ανησυχίες και προβλήματα. Έτσι, τα αρχικά ερωτηματικά που είχε η Μαρία για τον ξαφνικό πλούτο τους αφού ο μισθός του υπάλληλου Πέτρου ήταν μικρός, παραμερίστηκαν απ' το μυαλό της, καθώς της είπε και αυτός, γιατί το μόνο που έπρεπε να προσέχει ήταν να είναι συνεπής στις κοινωνικές υποχρεώσεις τους.

Την ανησυχούσε, όμως, πολύ ο ύπνος του Πέτρου, γιατί πια δεν κοιμόταν ήρεμα και γλυκά, αλλά έντονα και εφιαλτικά. Έτσι, τα αρχικά ευχάριστα όνειρα άρχισαν να γίνονται άσχημοι εφιάλτες.

Η ζωή τους είχε αλλάξει ριζικά, δεν είχαν καρδιά, δεν είχαν συναισθήματα. Ήταν τυπικοί και νευρικοί, απότομοι και σκληροί και είχαν καταντήσει να 'ναι άγνωστοι μεταξύ τους. Η Μαρία δεν ήξερε τί πρόσωπο κρύβεται πίσω απ' τον σύντροφό της. Ήθελε να ξύσει το "επίχρυσμα" και να αποκαλύψει τον αληθινό άνθρωπο που κρύβεται κάτω από τα ολόλαμπρα εκείνα μάτια και τα εβένινα μαλλιά. Δεν μπορεί, όμως, να το κατορθώσει· η απλοποίηση δεν είναι τόσο εύκολη. Ο Πέτρος έχει κρύψει καλά τα σημάδια του.

Η ταφωμένη σελίδα του χαλοκαιριού έκλεισε. Έφυγε και το φθινόπωρο με τη βαριά προσηπασιά του, θυμιατίζοντας τον κόσμο με αύρες και μοσχοβολήματα. Τώρα ξεμυτίζει με την κρύα ανάσα

ΗΛΙΟΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ

του ο χειμώνας, με τους χοντρούς του τρόπους, τσαλαπατώντας ό,τι βρεθεί μπροστά του, λουλούδι, φύλλο ή καρπό. Τώρα καταλαβαίνω αυτό που λένε ότι, δηλαδή, οι εποχές ακολουθούν και συνδυάζονται με τα ανθρώπινα συναισθήματα!

Θέλω να του φωνάξω, για να τον σώσω απ' το κακό και να τον ξυπνήσω απ'το λήθαργο που βρίσκεται. Πέτρο, "αγάπη" για τη Μαρία, για το συνάνθρωπο που "χωρίς αυτήν ο κόσμος μας θα ήταν μια απέραντη μοναξιά". "Στη χούφτα της αγάπης χωράει το σύμπαν!!"

Ένα τηλεφώνημα, ένα ξαφνικό και αναπάντεχο τηλεφώνημα ταράζει την ηρεμία της Μαρίας. Ένας άγνωστος ομιλητής της αποκάλυψε την πραγματική ταυτότητα του Πέτρου. Ναι, είναι ένας από αυτούς που σπέρνουν καθημερινά το θάνατο σε εκατομμύρια παιδιά. Ναι, είναι αυτός που χωρίς έλεος, που χωρίς να έχει ηθικούς φραγμούς, χτυπάει τους νεαρούς στο πιο ευαίσθητο σημείο τους! Εξμεταλλεύεται την αθωότητα της ηλικίας τους, δίνοντάς του μέσα σε μικρά νάυλον χαρτάκια τον "τεχνητό παράδεισο".

Η Μαρία νιώθει ένα ανυπόφορο κρύο να την τυλίγει, τα πόδια της τρέμουν, δεν μπορεί να πει τίποτα: για πρώτη φορά στη ζωή της έχει χάσει τα λόγια της. Δεν γίνεται! Δεν γίνεται να 'ταν ο δικός της Πέτρος! Ο δικός της μπορούσε να χαίρεται περισσότερο από κάθε ευτυχιμένο, να λυπάται περισσότερο από κάθε δυστυχιμένο, να διαβάξει βαθύτερα από κάθε σοφό και να αγαπά, να αγαπά όπως πρέπει να αγαπηθεί μια μέρα ο άνθρωπος.

Ο καιρός αλλάζει, ξαφνικά μουντά, γκριζά σύννεφα καλύπτουν τον ουρανό. Οι πρώτες σταγόνες βροχής αρχίζουν να κυλάνε. Γίνονται ένα με τα δάκρυα της Μαρίας. Τώρα δεν ξέρεις πού ξεκινάει η βροχή και πού τελειώνουν τα δάκρυα. Νιώθει τη μοναξιά περισσότερο από ποτέ. Κλαίει, κλαίει, και τώρα καταλαβαίνει ότι είναι ψέματα αυτό που της είχε πει ο Πέτρος ότι, δηλαδή, η βροχή ψιθυρίζει ένα γλυκό σποδό. Η βροχή είναι τα δάκρυα των ουρανομίλητων βουνών και οι ψιχάλες απ' τα δάκρυα των ανθρώπων που χάσαν τη χαρά τους, που χάσαν την αγάπη τους... Προσπάθησε να ακούσει κάποιο τραγούδι. Ήταν πιο θολό, πιο βαθύ, ίδιο με την ερημιά, ίδιο με το θάνατο. Και τότε κατάλαβε ότι αυτή ήταν η μουσική των νεκρών. Μια μουσική που βγάζουν τη νύχτα οι καλαμιές, είναι τα τραγούδια που λένε τη νύχτα οι μητέρες στα άρρωστα μωρά τους, οι φωνές που βγάζουν μεσσητον αξίω κόσμο τα ολομόναχα παιδιά.

Θεέ μου! Τι "κρύο" είναι αυτό. τί "κρύο" είναι αυτό που την τυλίγει! Κανέναν χειμώνα δεν είχε έρθει τόσο βαρύς! Φεύγει απ' το σπίτι της και κάθεται κοντά σ' ένα δασάκι κάτω στο υγρό χώμα κοιτάζοντας το άπειρο, κοιτάζοντας το άγνωστο... με ματιές που δε στοχεύουν πουθενά, χωρίς προορισμό, χωρίς να θέλει κάτι συγκεκριμένο να δει. Είχε ανοιχτά τα μάτια της, μα δεν έβλεπε τίποτα. Είχε χαθεί ο "ήλιος"! Τί γυρεύει εδώ στη μέση της άρνησης και της προδοσίας; Ξαφνικά χάνονται όλα από μπροστά της, ένα μαύρος καβαλάρης έρχεται και την παίρνει. Μαρία, Μαρία πού πας; Είναι μακρινό το ταξίδι...

Ο Πέτρος βλέπει το νεκρό σώμα της. Προσπαθεί να τη συνεφέρει, της μιλάει. Καμία απάντηση, καμία πνοή. Και ρώταγε "Γιατί;" πάλι και πάλι, κανείς δεν ήξερε τί να του πει. Σιγά σιγά αρχίζει να καταλαβαίνει, μαθαίνει τί είχε προηγηθεί. Με γρήγορα βήματα απομακρύνεται απ' το σώμα της, τα μάτια του γουρλώνουν, αρχίζει να τρέχει. Μπροστά στα μάτια του έρχεται το πικραμένο και αδικημένο πρόσωπό της. Τρέχει γρηγορότερα για να ξεφύγει, όμως δεν μπορεί. Νιώθει να τον ρωτάει: "Πού πήγε η τιμή σου; Πού πήγαν τα όνειρά σου; Πού πήγε η αγάπη μας; Τί δουλειά έχουμε εμείς σ' αυτόν τον απάνθρωπο και άκαρδο κόσμο; Τί δουλειά έχουμε σ' αυτό τον κόσμο της ύβρης, της αλαζονείας και της χλιδής; Στον κόσμο του χρήματος και της απάτης; Έχασες τις ευαισθησίες και τα συναισθήματά σου. η καρδιά σου πέτρωσε. Το πρόσωπό σου σκληρύνε. Δεν έχεις έλεος, δεν έχει φραγμούς. Προσπαθείς να μηδενίσεις και να υποστιάσεις τον συνάνθρωπό σου, να τον κάνεις ένα με το χώμα. Δεν είσαι εσύ, δεν μπορεί να είσαι. Προδόσες την αγάπη μας. Που είναι ο ρομαντικός ποιητής που έγραφε ποιήματα για την ΤΙΜΗ, για την ΑΓΑΠΗ. Καποτε αυτές οι λέξεις κινού-

σαν τα νήματα των πράξεών σου. Ήταν τα υψηλότερα ιδανικά για σένα, αλλά φαίνεται τα χρήματα είναι πιο σημαντικά απ' αυτά. Στο λέω για μια ακόμα φορά ότι πάντοτε ένα λάθος κυκλοφορεί παρόνομα σ'ό,τι θεωρούμε σίγουρο και απαρασάλευτο, ένα λάθος, ένα λάθος είναι κάπου εδώ γύρω μας μέσα μας ένα λάθος!..."

Ο Πέτρος τρέχει, κανείς δεν μπορεί να τονσυγκρατήσει, να τον σταματήσει. Και τότε κατάλαβε ότι κάτι έσπασε μέσα του. Αυτός που υποκρινόταν πως έχει αισθήματα, πως έχει φιλική διάθεση, πως είναι ένας άνθρωπος με καρδιά, που φόρεσε προσωπίο ανθρώπου, που έπαιξε ρόλο ανθρώπου, ανακαλύπτει πως διασώζεται κάτι ανθρώπινο μέσα του. Φωνάζει σπαραχτικά: "Τί να την κάνω τη ζωή τώρα που χάθηκε η χαρά μου; Τί να τα κάνω τα καταραμένα τα λεφτά, τώρα που χάθηκε η αγάπη μου;"

Μπαίνει στο πρώτο τρένο που βρίσκει μπροστά του. Πού πάει; Στο χωριό του! Μα δεν έχει τίποτα μαζί του! Τί λέω! Πώς δεν έχει πάρει; Έχει πάρει τη γνώση, τη μετάνοια που τόσο λείπουν απ' το σημερινό άνθρωπο...

Ο χρόνος περνάει γρήγορα. Δέκα χρόνια έχουν περάσει απ'το χαμό της. Δέκα χρόνια μοναξιάς αλλά και έντιμης ζωής.

Ο Πέτρος έχει αλλάξει. Μοιάζει σαν να γέρασε ξαφνικά και σαν να χάθηκαν από μπροστά του όλα τα άστρα. Ήταν πολύ όμορφο το όνειρο της χαμένης του ευτυχίας, για να κρατήσει πολύ!

Γράφει ποιήματα, καθώς του είχε πει εκείνη που μιλάνε για την αγάπη, που μιλάνε για την τιμιότητα, για τον μεγαλύτερο εχθρό του ίδιου του ανθρώπου, τα χρήματα, για τη διαφθορά των ανθρώπων των μεγαλουπόλεων.

Το όνομά του έχει γίνει διάσημο, γιατί τα ποιήματά του εκφράζουν τη ψυχή και τα συναισθήματα των ανθρώπων. Όμως κανείς δεν έχει δει το πρόσωπό του, κανείς δεν τον ξέρει. Τα λεφτά που κερδίζει τα αφιερώνει σε διάφορα ιδρύματα, χωρίς κανέναν να μαθαίνει τον ευεργέτη.

Τόσα χρόνια έχουν περάσει και δεν έχει συγχωρέσει τον εαυτό του για το θάνατο της Μαρίας. Νομίζει πως αυτός είναι ο φταίχτης. Δεν ακούει κανένα, δεν κοιτάει κανένα, δεν επικοινωνεί με κανένα, δεν ελπίζει σε τίποτα. Κοιτάει το άπειρο και μετράει τα αστέρια. Πού ξέρεις, "ίσως έρθει μια μέρα και τα βρει ΣΩΣΤΑ..."

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΝΩΛΑΤΟΣ, 1ο Βραβείο ποίησης Λυκείου 1995 (Λύκειο Ιθάκης)

Το καλό
Το 'νιωσες και το φώναζες
το σκέφτεσαι συνεχώς·
δεν μετάνιωσες γα αυτό
το πραγματοποιείς διαρκώς
το θεωρείς Θεό γιατί είναι Θεός
μιλάς στα λουλούδια· και στα δέντρα για αυτό και εκείνα ανθίζουν
μίλησες στην κυματώδη θάλασσα για αυτό στην ακτή και ημέρωσε.
Το 'πες στο χειμώνα κι εκείνος έγινε άνοιξη
το ακούς από τον ήλιο που κάθε πρωί αναττέλλει.
Ένιωσες την εκλογή του Ηρακλή για το δρόμο που ακολουθήσε.
Ένιωσες την αουναμία γα πράξεις το κακό.
Γιατί γι αυτό θυσιάστηκες αγάπης και έλκλαφες.
Έτσι λοιπόν ανέξου το κακό και βοήθα το να γυρίσει στο καλό

όπως τα άγρια δέντρα· όταν κάποιος τα βοηθά ημερώνουν.
Θα γνωρίσεις το καλό μόνο όταν ταχθείς με σώμα και ψυχή σε αυτό.

“ΟΔΥΣΣΕΑΣ”

ΛΟΥΙΖΑ ΚΟΥΣΤΟΥΜΠΑΡΔΗ (1ο Βραβείο πεζογραφίας Λυκείου, Λύκειο Πάστρας, 1995)

“...Γιατί στον κόσμο δεν μπορεί να ’ναι ευτυχισμένοι παρά ή εκείνοι που κάνουν το καλό, ή εκείνοι που όταν αμαρτήσουν αληθινά μετανιώνουν. Γιατί η ψυχή και του κακού του ανθρώπου, βαστάει μία θεϊκή αχτίδα, που τήνε φωτίζει· είναι πλάσμα Θεού ως κι αυτή. Και η θεϊκή εκείνη ατίδα είναι η καλοσύνη.

Κι όταν ο νους δεν εξουσιάζει την ψυχή μάλιστα την ώρα που θα πέσει στον ύπνο τότε κυριεύει εκείνη η καλοσύνη και η συνείδηση τον ελέγχει για την κακία του.”

“Κ. Θεοτόκης”

ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Ο ήλιος αφού χάιδεψε για μια τελευταία φορά τη γη, μάζεψε τις ακτίνες του και χάθηκε πίσω απ’ τα βουνά. Μα κανείς σήμερα δεν του ’δωσε σημασία. Κάτι πρωτάκουστο, κάτι φοβερό είχε συμβεί, που συντάραξε ολόκληρη τη συνοικία. Μια γυναίκα είχε βρεθεί δολοφονημένη στο πάρκο. Όλοι είχαν εγκαταλείψει κάθε είδους ασχολία και είχαν συγκεντρωθεί εκεί. Βέβαι η ανακάλυψη έγινε το πρωί, όμως κανείς δεν το κουνούσε ρούπι από κει. Περίμεναν αχόρταγα να πληροφορηθούν κάθε εξέλιξη.

Όταν ήρθαν τα παιδιά να συναντήσουν το Μανώλη, τον βρήκαν ακουμπισμένο με τη ράχη στον τοίχο να κοιτάζει κάπου μακριά. Χτύπησαν την πόρτα, όμως δεν τ’ άκουσε, κι έτσι άνοιξαν και μπήκαν μέσα.

– Τα ’μαθες; του ’πανε.

– Να μάθω τί; ρώτησε αυτός.

– Φόνος, είπε το μεγαλύτερο. Βρέθηκε εδώ λίγο πιο κάτω, στο πάρκο, μια γυναίκα δολοφονημένη. Την βρήκε ένας περαστικός. Είπαν πως ήταν νέα. Γύρω στα εικοσιπέντε. Έχουν πάει όλοι εκεί. Έχει έρθει και η τηλεόραση. Ίσως το δείξει το βράδυ στις ειδήσεις. Δεν είναι από τη γειτονιά. Κανείς δεν τη ξέρει. Μιλούνε λαχανιασμένα προσπαθώντας να τα πει όλα.

– Η αστυνομία δεν ξέρει τί να υποθέσει, πετάχτηκε ένα άλλο. Θα γίνουν ανακρίσεις. Το πιο πιθανόν λένε πως είναι να το έκανε κάποιος από τη γειτονιά.

– Φόνος, σιγομουρμούρισε ο Μανώλης και σχεδίασε με το δάχτυλό του ασυναίσθητα ένα εικοσιπέντε στο δάπεδο.

– Φεύγουμε, είπε το παιδί που είχε διηγηθεί τα καθέκαστα. Είναι αργά.

Και καθώς άνοιγε την πόρτα:

– Ίσως ξανάρθουμε αύριο.

Όταν έφυγαν τα παιδιά, ο Μανώλης συνέχισε να κοιτάει όπως πριν· όμως η όψη του σαν να ’χε αλλάξει. Όχι ασταμάτα, όχι περιέργεια αλλά κάτι διαφορετικό· σάμπως όταν βλέπουμε ένα λουλούδι να ανθίζει ή ένα μωρό να γεννιέται ή αντικρύζουμε το λείψανο αγαπημένου νεκρού. Σάμπως δηλαδή όταν απενίζουμε το μυστήριο της ζωής, το μυστήριο του κόσμου.

Είχε δεν είχε πατήσει τα τριάντα του. Ψηλός, ξεντρεκλιάρης, με καatti όμως ευγενικό πάνω

του. Παρόλο το φτωχικό του ντύσιμο και τα σγουρά του μαλλιά, που έπεφταν ακατάστατα εδώ κι εκεί στο πρόσωπό του είχε κάτι που σε 'κανε να τον σέβεσαι, και τα σκούρα καστανά του μάτια αή-ταν τόσο αθώα, που σε 'χαναν αμέσως να τον συμπαθήσεις.

Είχε έρθει στη γειτονιά πριν από μερικά χρόνια χωρίς να βαστά τίποτα. Βρήκε ένα σπιτάκι ερειπωμένο, με καταφαγωμένους και μισογκρεμισμένη τη σκεπή και εγκαταστάθηκε εκεί. Οι νοικοκυραίοι στην αρχή δεν τον είδαν με καλό μάτι, μα έπειτα, αφού δεν ενοχλούσε, τον δέχτηκαν. Τον φώναζαν κάπου- κάπου για κανένα μεροκάματο. Όταν δεν είχε δουλειά, τραβούσε κατά την παραλία και περνούσε ώρες αγναντεύοντας ώσπου να νυχτώσει πάλι άλλες φορές έμενε στο σπίτι και έπαιζε σκοπούς με τη φουσαρμόνικά του, τη μόνη του περιουσία.

Δεν είχε φίλους. Μόνο τα παιδιά της γειτονιάς τον επισκόπτοντας πού και πού. Αυτά ήταν τα μόνα που τον συμπαθούσαν. Ίσως ήταν πιο στενά συνδεδεμένοι με το Σταύρο, ένα δεκαπεντάχρονο αγόρι, το μεγαλύτερο της παρέας, που, επειδή δεν του άρεσε ο κόσμος μας, τον θεωρούσαν αναρχικό και αλήτη. Μεγάλη αγάπη του Σταύρου η μπάλα, το ποδόσφαιρο. Δανατικός Ολυμπιακός, και γι αυτό επιπλέον του είχαν προσθέσει το χαρακτηρισμό "χούλιγκαν". Οι άλλοι θεωρούσαν τον Μανώλη παράξενο, αλαφροΐσκιωτο.

– αν τη γύρη, έλεγαν, είναι κι αυτός, καθώς την παρασέρνει ο άνεμος. Δε στεριώνει πουθενά.

Και είχαν δίκιο. Ο Μανώλης έμοιαζε σαν να μην ανήκε σε αυτόν τον κόσμο, σαν να μην ταιριάζε με τίποτα γύρω του. Κομμάτι από άλλη πλάση, που ξέπεσε εδώ κάτω. Κανείς δεν ήξερε ή καλύτερα δεν ενδιαφέρθηκε να μάθει για το παρελθόν του. Δεν ενοχλούσε κανέναν, όπως είπα, και αυτό τους έφτανε.

Την άλλη μέρα πρωί- πρωί είχαν πάει όλοι στο τμήμα να δώσουν κατάθεση. Ο διοικητής μόλις και συγκρατούσε το θυμό του, όπως το λαγωνικό που δεν μπορεί να πιάσει το κυνήγι του και αγχομαχάει.

– Δεν είναι δυνατόν! Ο φόνος έγινε στη γειτονιά σας, είπε κάποιος κάτι θα ξέρει. Ίσως και κάποιος από δω μέσα να το έκανε. Το καλύτερο που έχετε να κάνετε είναι να μιλήτε, ειδαίλως..., πρόσθεσε και τους κοίταξε με κατασκοπευτικό βλέμμα.

Κανείς δεν κουνήθηκε από τη θέση του ούτε έβγαλε άχνα. Περιμέναν να συνεχίσει.

– Πολύ καλό, είπε. Αφού δε μιλάτε με το καλό, θα με αναγκάσετε να χρησιμοποιήσω άλλα μέσα για να σας κάνω να μιλήσετε. Υπάρχουν και φυλακές. Αποκλείεται κανείς σας να μη γνωρίζει τίποτα σχετικά.

Τη βουβαμάρα τη διαδέχτηκε ο φόβος.

– Λοιπόν, τίποτα; Ξαναρώτησε.

– Ίσως..., ξεκίνησε να λέει δειλά- δειλά κάποιος και σταμάτησε.

Όλοι γύρισαν και τον κοίταξαν με αναφρεωμένη ελπίδα.

– Ίσως τί; Συνέχισε. Γιατί σταμάτησες; είπε με μαλακωμένη φωνή τώρα.

– Να, μου φαίνεται πως είδα το βράδυ που έγινε ο φόνος... πως είδα κάποιους καθώς επέστρεφα σπίτι να τριγυρνάει έξω από το πάρκο.

– Τους γνωρίζεις, μπορείς να μας τους περιγράψεις; ρώτησε με απληστία.

– Ήταν σκοτάδι. Δε μπορούσα να διακρίνω και καλά. Ήταν δύο, ψηλοί και οι δυο τους. Ο ένας ήταν αδύνατος πολύ και ο δεύτερος... δεν θυμάμαι. Ήταν σκοτάδι, καθώς σας είπα.

Όλοι ανάσαναν με ανσκούφιση. Νοικοκυραίοι, καλοστεκούμενοι όλοι τους. Δεν μπορούσε να ταυτιστεί με κανέναν τους η πρόχειρη, έστω, περιγραφή.

– Δεν μπορείς να υποψιαστείς ποιοί θα μπορούσε να ήταν.

– Σας είπα... ήταν σκοτάδι.

– Τότε οι ανακρίσεις θα συνεχιστούν. Ο νόμος λέει: όλοι είναι ένοχοι μέχρι αποδείξεως του εναντίον.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Πάλι το ίδιο: απόγνωση διαδέχτηκε τη στιγμιαία ανακούφιση. Έπρεπε να βρουν λύση, και σύντομα μάλιστα, καθώς ο διοικητής δεν έλεγε να τους αφήσει ήσυχους.

– Ίσως..., ίσως ήταν ο Μανώλης, τόλμησε να πει κάποιος. Μένουμε δίπλα και τη νύχτα του φόνου εγύρισε αργά στο σπίτι του.

– Πώς είναι αυτός ο Μανώλης;

– Ψηλός, αδύνατος, με σγουρά μαλλιά.

– Είχε αυτός που είδες σγουρά μαλλιά;

– Δεν είμαι σίγουρος. Μάλλον είχε ο ένας τους.

– Είχε ή υποθέτεις; εξακολούθησε να τον βασανίζει αυτός.

– Είχε.

– Ναι, πρόσθεσε κάποιος άλλος, είναι πολύ πιθανόν να το 'κανε αυτός. Είναι πάμφτωχος. Κανείς δεν ξέρει τίποτα για το παρελθόν του. Όλο είναι μόνος του! Ίσως να τη λήστεψε και να τη σκότωσε.

– Αυτό θα το εξακριβώσει η υπηρεσία, ύψωσε τη φωνή του ο διοικητής.

– Προσέξτε, πετάχτηκε ένας άλλος, πως το άλλο πρωί δεν ήρθε στο πάρκο, ενώ όλοι είμαστε αν συγκεντρωμένοι εκεί;

– Καλά ο ένας, άρχισε ο διοικητής, αλλά ο άλλος ποιός ήταν; είπε πως είδε και κάποιον άλλο μαζί του, αν δεν απατώμαι, και έστρεψε το βλέμμα του σ' αυτόν που είχε πρωτομιλήσει περιμένοντας επιβεβαίωση.

Κοιτάχτηκαν στα μάτια προσπαθώντας να βρουν λύση και δεν άργησαν καθόλου.

– Ο μόνος με τον οποίο είχε φιλίες ο Μανώλης είναι ο Σταύρος. Ίσως να 'ταν αυτός.

– Ναι ναι, τώρα που το καλοσκέφτομαι, το σουλούπι του ήταν ίδιο με του Σταύρου, συμφώνησε αυτός που είχε μιλήσει για τους δυο περιφερόμενους έξω από το πάρκο.

Η αλήθεια ήταν πως δεν ήταν και τόσο σίγουρος, δεν ήταν μάλλον καθόλου σίγουρος γι αυτά που έλεγε. Όμως τώρα όλα είχαν μπλεχτεί μες στο μαυλό του, έτσι που να μην μπορεί να ξεχωρίσει το πραγματικό από το φανταστικό, την αλήθεια από το ψέμα.

– Χωροφύλακα! Πάρε μαζί σου άλλον :ενα και τρέξτε να συλλάβετε αυτούς τους Σταύρο και Μανώλη... Μανώλη δεν ξέρω πώς. Ας του πει κάποιος τη διεύθυνσή τους.

Μόλις έφθασε ο Μανώλης στο τμήμα, συνοδευόμενος από τους δυο αστυνομικούς, με περασμένες τις χειροπέδες στα χέρια, του έρριξαν όλοι μια περιφρονητική ματιά. Κοίταξαν όμως και κρυφά να δουν αν είχε χάσει εκείνη την ευγένεια το πρόσωπό του. Μα όχι. Τίποτα δεν είχε αλλάξει επάνω του. Ήταν σαν εκείνα τα αρχαιοελληνικά αγάλματα που βλέπουμε στα μουσεία, που παρά τους τόσους αιώνες διατηρούν το σφρίγος και τη φρεσκάδα τους. Και η ματιά τους αγρίεψε πιο πολύ γι αυτό.

Οι συγγενείς του θύματος, που εν τω μεταξύ είχαν φθάσει στο τμήμα, χύμηξαν επάνω του, μα οι αστυφύλακες τους συγκράτησαν.

– Τον άλλο δεν τον βρήκαμε εκεί, είπε λαχανιασμένα ο ένας απ' τους αστυφύλακες. Είπαν σπίτι του πως έφυγε σήμερα το πρωί για Θεσσαλονίκη, πάει να παρακολουθήσει κάποιο ποδοσφαιρικό αγώνα.

– Πολύ καλά, απάντησε αυστηρά ο διοικητής, θα το κανονίσω εγώ, στραφηκε στο Μανώλη.

– Ονομάζεσαι Εμμανουήλ Ν...

– Ναι.

– Να λες "μάλιστα". Γνωρίζεις ότι κατηγορείσαι για φόνο;

– Το γνωρίζω.

– Τί έχεις να μας πεις;

– Πως δεν ξέρω τί λέτε.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

- Όλοι έτσι λένε στην αργή, όσπου στο τέλος ομολογούνε. Υπάρχουν μάρτυρες που σε είδανε.
- Ομολόγησε να τελειώνουμε, πετάχτηκε κάποιος από το πλήθος.
- Σιωπή! ούρλιαξε ο διοικητής. Λοιπόν;

- ...

- Κοίταξε, είπε με μαλκωμένη φωνή τώρα, χειροπιαστές αποδείξεις εις βάρος σου δεν υπάρχουν. Αν δεν ομολογήσεις, περιπλέκεις περισσότερο τα πράγματα, γιατί τότε θεωρούνται ύποπτοι όλοι.

- Εμείς είμαστε οικογενειάρχες, έχουμε παιδιά! σκλήρισε κάποιος από το πλήθος. Πώς μπορεί να θεωρούμαστε ύποπτοι; Και ;εμοιαζε σαν να έλεγε: Εμείς έχουμε υποχρεώσεις. Εσύ τί έχεις; Τί σου 'ναι να κάνεις αυτή τη θυσία;

- Λοιπόν θα μας πεις;

- Δεν ξέρω σας είπα.

- Καλά. Πες μας τότε τί ζητούσες εσύ και ο φίλος σου έξω από το πάγκο την ημέρα του φόνου.

- Εγώ και ο φίλος μου; έκανε κατάπληκτος ο Μανώλης.

- Έλα, μην κάνεις τον ανήξερο. Ο φίλος σου, πώς τον είπανε; Α ναι, Σταύρο.

- Ο Σταύρος; Αποκλείεται, φώναξε ο Μανώλης και στύλωσε τα μάτια του πάνω στο διοικητή.

- Γιατί αποκλείεται; Απ' ό,τι βλέπω εδώ, το μητρώο του δεν είναι και τόσο καθαρό· μικροκλοπές, σπάσιμο τζαμαρίας.

Κάτι άλλο συνέχισε να λέει, αλλά ο Μανώλης δεν άκουγε. Είχε βυθιστεί στις σκέψεις του. Συλλογιζόταν το φίλο του, τις όμορφες στιγμές που είχαν περάσει μαζί. Στη συνέχεια άρχισε να κάνει σκέψεις χωρίς λογικό ειρμό.

- Εικοσιπέντε χρόνια, συλλογιζόταν. Ένας άνθρωπος πεθαίνει, άλλος γεννιέται. Έπειτα συλλογίστηκε τα αστέρια που φωτίζουν κάθε βράδυ το στερέωμα ή τα πεφταστέρια που παρατηρούσε κάποιες βραδιές στην παραλία. Τί νόημα να έχουν όλα αυτά; σκέφτηκε και έπειτα συλλογίστηκε πως θα 'ταν ωραίο να θυσιάξεσαι για κάποιους άλλους, για ένα φίλο σου, για ένα παιδί. Πού ξέρεις! είπε από μέσα του και χαμογέλασε. Ίσως αυτός, αν ζήσει, μπορέσει να βρει το γιατί. Πάντα του είχε εμπιστοσύνη.

- Ομολογώ πως το έκανα, είπε με τόλμη και το πρόσωπό του, αντί να σκυθρωπιάσει, φεγγολούσε όσο ποτέ αλλοτέ. Είχε αρχίσει να νυχτώνει, άρχισε να λείει ο Μανώλης, όταν...

Είχαν περάσει ήδη δώδεκα μέρες και είχε φθάσει η ημέρα της δίκης. Το μένος όμως του κόσμου δεν έλεγε να σωπάσει. Το υποδαυλίζαν τα δελτία ειδήσεων και ο τύπος. “Εγκλημα στα...” ή “Σήμερα δικάζεται ο στιγερός δολοφόνος Μανώλης...”.

Την προηγούμενη ημέρα τα παιδιά της γειτονιάς, τα μόνα που είχαν καταλάβει την αλήθεια, τα μόνα που καταλάβαιναν πάντοτε την αλήθεια, είχαν πάει στο τμήμα και είπαν στο διοικητή πως ο Μανώλης είναι αθώος. Αλλά ποιός τα πίστευε;

- Έχετε αποδείξεις; Δεν έχετε. Πηγαίνετε σπίτι σας πριν θυμώσω. Τα καλά παιδιά δεν πρέπει να ανακατεύονται με αυτά, τους είπε ο διοικητής. Και έτσι έφυγαν.

Ο Σταύρος, που εν τω μεταξύ είχε γυρίσει, επισκέφτηκε το Μανώλη στο κρατητήριο και προσπάθησε να τον πείσει πως αυτό που κάνει είναι τρέλα. Αυτός όμως δεν υποχωρούσε.

- Είσαι ξεροκέφαλος, πάντοτε ήσουν τέτοιος, το 'πε πεισματωμένα καθώς έφευγε, ενώ τα μάτια του είχαν πλημμυρίσει δάκρυα.

Πλήθος κόσμου είχε συγκεντρωθεί έξω από το δικαστήριο και περίμενε να τον λυντσάσει. Δημοσιογράφοι, τηλεοπτικά συνεργεία παρόν περιμέναν σαν ύαινες που ρομίζονται τη λεία τους από μακριά.

Μόλις έφθασε το περιπολικό και βγήξε έξω περιτριγυρισμένο από αστυνομικούς, το πλήθος ούρλιαξε:

- Δώστε μας το φονιά! Δώστε μας το φονιά!
- Τί έχετε να μας πείτε; ρωτούσαν οι δημοσιογράφοι
- Πώς νιώθετε που σκοτώσατε;
- Ποιά τα κίνητρά σας;

Το πλήθος κόρωνε περισσότερο. Έσπασε τον κλοιό και χύθηκαν επάνω στο Μανώλη. Ένα άλλο περιπολικό έφθανε εκείνη την ώρα. Κανείς όμως δεν το πρόσεξε. Τον χτυπούσαν με τα χέρια τους, σήκωναν πέτρες και τον λιθοβολούσαν, τον τυπούσαν με ξύλα. Γείτονες που μέχρι χθες ζούσαν μαζί του, δίπλα του, αλλά και ξένοι, που δεν τον είχαν δει ποτέ.

– Ανοίχτε δρόμο! Σταματήστε! φώναζαν οι αστυνομικοί που είχαν έλθει με το δεύτερο περιπολικό. Αλλά ποιός τους άκουγε; Διψούσαν τώρα για αίμα. Χύνονταν επάνω του μανιασμένα.

– Εικοσιπέντε χρονών. Ένας άνθρωπος γεννιέται, ένας άνθρωπος πεθαίνει. Τα αστέρια λάμπουν, άλλα πέφτουν, τα λένε πεφταστέρια. Κανείς δεν ξέρει γιατί. Όμως είναι ωραίο να ξέρεις πως πεθαίνεις για κάποιον.

Αυτά περνούσαν από το μυαλό του Μανώλη και έπειτα σιωπή. Ένα ξύλο τον είχε πετύχει στο κρανίο και του το άνοιξε στα δυο. Σωριάστηκε κάτω στη γη. Τα ρούχα του ήταν ξεσκισμένα και άφηναν να φανεί το πληγιασμένο του κορμί. Το πλήθος ηρέμησε πια και έμεινε να κοιτά.

Το πρόσωπο του Μανώλη έλαμπε τώρα περισσότερο από κάθε άλλη φορά.

– Τί κάνατε! φώναξαν οι αστυνομικοί, που επιτέλους κατάφεραν να φθάσουν κοντά του. Τί κάνατε! Ήταν αθώος. Ο αληθινός ένοχος παραδόθηκε μόνος του πριν από λίγο!

Το πλήθος πισωπάτησε φοβισμένο. Λίγες στιγμές σιωπής.

– Άγιος! Άγιος! σιγομουρμούρισε κάποιος από το πλήθος.

– Άγιος! ακουγόταν από παντού.

Οι γυναicoύλες έκαναν το σταυρό τους. Άλλες έσχιζαν από το ρούχο τους και το μούσκευαν με αίμα, να το 'χουν για φυλαχτό.

Ο ήλιος ξεπρόβαλε δειλά– δειλά και έβαψε την ανατολή κόκκινη. Κι έλεγε πως εκείνο το κόκκινο ήταν αίγυρα από το αίμα του Μανώλη. Έπειτα συνέχισε την πορεία του. Τί που σε κάποια γωνίτσα της γης κείτονταν κάποιος που τον λέγαν Μανώλη νεκρός, επειδή είναι ωραίο να θυσιάζεσαι για τους άλλους!

ΜΑΚΗΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ ΡΟΥΣΣΕΛΟΣ, 1ο Βραβείο ποίησης Λυκείου 1996

ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Κόπασε η βροχή, τα ερείπια λιγότεψαν, όπως και οι ζωές.

Το μονοπάτι της ελευθερίας είναι καθαρό.

Ο γύπας δεν υπόγραψε συνθήκη, εκδιώχτηκε.

Όσα υπάρχει ζωή, υπάρχει ελπίδα. Τώρα οι τύψεις είναι θολό βάσανο.

Στένεψαν τα σύνορα της κόλασης των ζωντανών. Όμως δεν αρκεί

Ο χρόνος είναι θετικός, μα μέσα στα χαλάσματα το δικό σου πλάσμα

Οι νεκροί περιμένουν μια αλλαγή, περιμένουν σεβασμό των επιτημών
να αποτελούν ανάμνηση λαμπρή. Απαιτούν να βλέπουν μια σπίθα συνείδησης

ΕΛΚΕΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΠΕΘΥΡΙΟΥ

κι όμως τα μάτια τους δεν τους γελούν, δε βλέπουν

Δεν μπορούν τόσες ψυχές να έφυγαν άδικα, δεν μπορεί οι αθώοι να αδιαφορούν.
 Άδικα, καθώς τα πορτρέτα τους δεν τα σκιάζουν οι τύψεις.
 Πάντοτε ένιωθαν μόνοι, πάντοτε τους ήθελαν μόνους.
 Η ψυχή θα θρηνεί το σώμα, την ίδια όμως θα την αγκαλιάσει μόνο ο ουρανός.
 Η αυτοθυσία δε δοξάστηκε κι όμως δε λιγόστεψε. Όλα σκεπάστηκαν με σκόνη.
 Δεν αναδύει πια άρωμα ανθρωπιάς. Τα βλέφαρα των μαχητών βαραίνουν,
 βλέπουν ανύποπτα τη ζωή τους που πέρασε σε μια στιγμή και χάθηκε στα
 χαλάσματα. Τους λείπει η δύναμη, μα όχι το θάρρος.
 Δεν τους τρομάζει η λαιμητόμος.

Πρόσφεραν την ψυχή τους και δε μετανιώνουν. Μόνο που τρομάζουν στην ιδέα
 ότι η ζωή τους έφυγε άσκοπα. Τα πόδια τους τρέμουν, μα δε λυγίζουν.
 Το μυαλό τους κυριεύεται, μα δε σκύβουν το κεφάλι

ΜΑΡΙΝΑ ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΥ, 1ο Βραβείο πεζογραφίας Λυκείου 1996 (Λύκειο Κεραμείων)

Ο ξεστός ήλιος ξεπρόβαλε δειλά δειλά πίσω από τους καταπράσινους λόφους. Άλλη μια μέρα ξανάγινε το παχύ στρώμα της πάχνης, που είχε σχηματιστεί από βραδύς, άρχισε να διαλύεται σταδιακά. Ησυχία. Το μόνο που ακουγόταν ήταν τα τιτιβίσματα των αιωνίων τραγουδιστών και ο ήχος από τα νερά του ποταμού που κυλούσαν ασταμάτητα.

Η περιοχή εκείνη ήταν, θα 'λεγε κανείς, ένα κομμάτι από τον παράδεισο. Παντού υπήρχαν δέντρα μικρά και μεγάλα. Τα περισσότερα ήταν άγρια.. Μόνο σε μια περιορισμένη έκταση ήταν δύο λιοστάσια, ένα μικρό και ένα πολύ μεγάλο. Βλέποντας τα λουλούδια σου 'διναν την εικόνα μιας πολύχρωμης ζωγραφικής εικόνας από το χέρι κάποιου χαρισματικού ζωγράφου.

Κοντά στην όχθη του ποταμού ζούσαν δυο οικογένειες, η μια ήταν φτωχή, αντίθετα η άλλη ήταν αρκετά πλούσια. Στην καλύβα τη φτωχή ζούσε ο μπαρμπα-Γιακουμής με τη γυναίκα του, την κυρ-Μάρω, και το γιο τους, το Λευτέρη. Οι δυο πρώτοι ήταν γέροντες, αλλά το παιδί τους μικρό σε ηλικία, γι' αυτό ζούσε ακόμη μαζί τους. Παρ' όλη τη φτώχεια τους ήταν άνθρωποι καλόκαρδοι, γεμάτοι με ευγενικά αισθήματα. Αγαπούσαν τη γη που ζούσαν και που τους έδινε τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν τον επιούσιο.

Λίγο πιο πέρα από αυτών την καλύβα ζούσε μια δεύτερη οικογένεια, του μπαρμπα-Αλέκου. Αυτός ήταν χήρος. Η γυναίκα του είχε πεθάνει εδώ και πολλά χρόνια και συγκατοικούσε μόνο με τα τρία του παιδιά, το Νικόλα, το Γιαννούλη και το Δημήτρη, που ήταν αρκετά μεγάλα για να δουλέψουν. Όλοι στην οικογένειά του, εκτός από το Δημήτρη, ήταν πονηροί και φθονεροί άνθρωποι, ήθελαν να μαζεύουν χρήματα, για να τα φυλάνε. Δεν άφηναν ευκαιρία να πάει χαμένη. Από το καθετί ήθελαν να πάρουν, ποτέ δε χάριζαν, δεν έδιναν τίποτα.

Και οι δυο φαμίλιες ζούσαν ειρηνικά εκεί. Δεν έρχονταν ποτέ σε σύγκρουση, συζητούσαν τα προβλήματά τους, αλλά χωρίς ποτέ να θίγουν τα συμφέροντα του μπαρμπα-Αλέκου ή να του έλεγαν να δώσει χρήματα, γιατί ήταν πολύ σπαταραμένος. Αν ποτέ συνέβαινε να του ζητήσουν να δανείσει λίγα χρήματα, με τη συμφωνία ότι θα του τα επέστρεφαν, θύμωνε, κοκκίνιζε και ξεσπούσε σε άγριες φωνές. Ευτυχώς ο Γιακουμής ήταν υπομονετικός και δεν ήθελε να δημιουργήσει φασαρίες. Ένα μόνο σαράκι του έτρωγε τα σωθικά. Χρόνια τώρα ονειρευόταν να φτιαχτεί ένα αντι-

πλημμυρικό φράγμα που θα προστάτευε τα σπίτια και τις καλλιέργειές του από τα ορμητικά νερά του ποταμού.

Το χειμώνα, όταν έβρεχε πολύ, στο ποτάμι συγκεντρώνονταν πολλά νερά από τους τριγύρω λόφους, με αποτέλεσμα να φουσκώνει τόσο, ώστε τα κρύα βράδια να ακούγεται σαν θηρίο που βρυχάται και αναζητάει το καινούριο του θύμα. Μάλιστα, όταν φούσκωνε πολύ απειλούσε τα σπίτια των χωρικών.

Ήταν αρχές Ιουνίου. Ο Γιακουμής το είχε πάρει απόφαση.

“– Δεν μπορούμε να γινόμαστε τροφή για το θεριό”, έτσι έλεγε και ξανάλεγε στους δικούς του ο Γιακουμής.

“– Πρέπει να κάνουμε πράξη το όνειρό μας. Συμφωνείτε; Ε, γυναίκα, ε, Λευτέρη;”

“– Ναι, Γιακουμή”, έλεγε συνεχώς η γυναίκα του και αναστάναζε κρυφά, γεμάτη απαισιοδοξία. Οι τόσες αποτυχημένες προσπάθειές του δεν της άφηναν περιθώρια για χαρά.

Ο μόνος θερμός συμπαραστάτης του Γιακουμή ήταν ο μικρός Λευτέρης. Ο Λευτέρης ήταν πραγματικός αγωνιστής, όπου η ελπίδα του ποτέ δεν τον εγκατέλειπε τόσο στη χαρά όσο και στη λύπη.

“– Πατέρα, πρέπει να φτιάξουμε το φράγμα!”, του φώναζε συνεχώς και τα μικρά ματάκια του έλαμπαν. Το ότι ήταν μικρός σε ηλικία δεν τον εμπόδιζε να καταλάβει την αναγκαιότητα του φράγματος, μιας και ανελλιπώς άκουγε τον πατέρα του και τη μητέρα του να κουβεντιάζουν γι’ αυτό.

Ο Γιακουμής έπαιρνε θάρρος από το γιο του. Το φράγμα έπρεπε να φτιαχτεί με κάθε τρόπο. Όμως ήταν πολύ φτωχός, και τα έξοδα, για να φτιαχτεί, μεγάλα. Γι’ αυτό σκέφτηκε να ζητήσει ένα δάνειο από την τράπεζα ή να πάρει κάποια κρατική επιχορήγηση, για να φτιάξει το φράγμα. Όμως αυτές του οι σκέψεις ήταν ουτοπικές. Γιατί η τράπεζα του ζητούσε να βάλει υποθήκη μια μεγάλη έκταση γης, την οποία δε διέθετε ο φτωχός Γιακουμής. Ακόμη, το κράτος δεν έδινε χρήματα, γιατί αυτή η περιοχή ήταν απομακρυσμένη και οι άνθρωποι που ζούσαν εκεί πολύ λίγοι. Έτσι αποφάσισε να στραφεί προς τον πλούσιο Αλέκο, για να του ζητήσει να το φτιάξουν μαζί.

Την άλλη μέρα το πρωί ξεκίνησε για το σπίτι του Αλέκου, για να του αναγγείλει την απόφασή του. Γνώριζε όμως ότι θα έπρεπε να επιστρατεύσει όλη του την εξυπνάδα, ώστε να βρει τα κατάλληλα επιχειρήματα και να τον πείσει να δώσει τα χρήματα. Όλο το βράδυ έσπασε το κεφάλι του, δεν έκλεισε μάτι, τι θα έλεγε στον ιδιότροπο και ταιγκούνη Αλέκο, για να χρηματοδοτήσει το έργο του φράγματος. Τελικά το πρωί έκανε το σταυρό του και ξεκίνησε για το σπίτι του Αλέκου.

Επειδή ήταν Κυριακή, βρήκε όλη την οικογένεια του Αλέκου εκεί, μαζεμένη στο σπίτι. Δεν ήταν συορπισμένοι στα χωράφια, όπως τις καθημερινές ημέρες.

“– Ελα, Αλέκο, που έχουμε να συζητήσουμε ένα θέμα.”

“– Τι θέμα, Γιακουμή; Αλλά κόπιασε μέσα στο σπιτικό μας. Μη στέκεσαι μόνο στην πόρτα.”

“– Σ’ ευχαριστώ πολύ.”

Αφού κάθισε σε μια καρέκλα κοντά στο τραπέζι μαζί με τα παιδιά και τον Αλέκο, άρχισαν τη συζήτηση.

“– Ξέρεις..., ήθελα να σου πω για κείνο το φράγμα”, είπε δειλά και γεμάτος επιφύλαξη ο Γιακουμής. Και συνέχισε:

“– Γνωρίζεις πολύ καλά, όπως όλοι μας, ότι τα κλαδιά που έχουμε βάλει είναι πρόχειρα και δεν μπορούν να συγκρατήσουν τα νερά, όταν έρχονται με μεγάλη δύναμη. Κι αν δεν κάνουμε κάτι έγκαιρα, το χειμώνα με τις χιόντες βροχές θα γίνουν μεγάλες καταστροφές.”

“– Τι είναι αυτά που λες, Αλέκο;! Δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος, Αλέκο ανησυχείς. Εξάλλου το σπίτι μου είναι πιο μακριά και δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα από το ποτάμι”, είπε θυμωμένα και μ’ ένα σοβαρό και επιτακτικό ύφος ο Αλέκος, γιατί κατάλαβε ότι θα του ζητούσε χρήματα.

Ο Δημήτρης ήθελε να μιλήσει, αλλά δεν τολμούσε, γιατί ο πατέρας του τον αγριοκοίταζε και

φοβήθηκε. Ο Γιακουμής μάταια προσπαθούσε να πείσει τον Αλέκο, έτσι με το κεφάλι σκυμμένο, χαϊρέτησε και έφυγε με τη θλίψη ζωγραφισμένη στο πρόσωπό του. Αγανακτεί με την αδιαφορία του Αλέκου προς τον κίνδυνο που τους απειλούσε.

Όμως δε το έβαλε κάτω. Ήθελε να γίνει πράξη το φράγμα, γι' αυτό και αγωνίστηκε πολύ σκληρά. Πήγε στο πλησί' έστερο χωριό της περιοχή του και ζήτησε οικονομική βοήθεια. Κενείς όμως δεν του πρόσφερε τίποτε. Πουθενά δεν υπήρχε καμιά ελπίδα για το όνειρό του. Γύρισε πίσω στην καλύβα του. Μάζεψε ό,τι δυνάμεις του είχαν απομείνει και επιδόθηκε στο χτίσιμο ενός ξύλινου φράγματος. Με αυτόν τον τρόπο δε γινόταν τίποτε. Το ξύλινο τείχος δεν ήταν η λύση του προβλήματος. Αυτό που χρειαζόταν ήταν ένα πέτρινο. Τη μεγαλύτερη απογοήτευση τού την έδωσε ο Αλέκος.

Πέρασε το καλοκαίρι. Τα πρωτοβόρδια άρχισαν· ο Γιακουμής ανησυχούσε πολύ. Αλλά δεν υπήρχε καμιά λύση. Κάθε φορά που άκουγε τις σταγόνες της βροχής να χτυπάνε πάνω στην ξύλινη στέγη της καλύβας του, έβγαине έξω (από την καλύβα) και κοιτούσε όλο αγωνία το ποτάμι.

Μια νύχτα, όπου ο άνεμος λυσομανούσε και νόμιζε ότι θα ανοίξουν οι καταρράχτες του ουρανού, έγινε το μεγάλο κακό. Ήταν τόση πολλή η βροχή που φούσκωσε το ποτάμι. Το θερό ζωντάνεψε και δεν το σταματούσε τίποτα. Λες και ήταν πεινασμένο ξεχύθηκε στα χωράφια και κατάστρεψε όλες τις καλλιέργειες, τόσο του Γιακουμή, όσο και του Αλέκου. Όμως δεν περιορίστηκε μόνο σ' αυτή την καταστροφή· τους πήρε το ρέμα και την καλύβα, αλλά και αχρήστευσε το σπίτι. Το μεγαλύτερο πλήγμα και για τους δύο ήταν ότι σκοτώθηκαν η γυναίκα του Γιακουμή, η κυρα-Μάρω, και οι δύο γιοι του Αλέκου. Ο Γιαννούλης και ο Νικόλας.

Το άλλο πρωί η κατάσταση ήταν απελπιστική. Περιμάζεψαν ό,τι είχε διασωθεί από τη θεομηνία και πήραν το δρόμο, για να βρουν άλλο μέρος να μείνουν.

Ο γιακουμής και ο Λευτέρης, ο Αλέκος και ο Δημήτρης βουτηγμένοι στο πένθος τράβηξαν σε ξεχωριστά μέρη. Ο Αλέκος είχε χάσει εκτός από τα λεφτά του και κάτι πολυτιμότερο— τα δυο του παλικάρια. Εν' ώ ο Γιακουμής πέθανε μετά από ένα χρόνο από τον πόνο του για την καταστροφή που είχε γίνει.

“— Μπαμπά, τι έγινε τελικά;”

“— Εγώ, παιδί μου Γιακουμή, μετά το θάνατο του παππού σου, αφού εργάστηκα σ' ένα εργοστάσιο ως εργάτης, παντρεύτηκα τη μάνα σου και από τότε ζούμε σ' αυτό το μέρος.”

“— Λυπάμαι, μπαμπά, για τους τόσους αθώους που χάθηκαν, χωρίς να έχουν φταίξει.”

“— Μην λυπάσαι, γιατί και ο πιο απλός άνθρωπος είναι δυνατόν να γίνει συνένοχος των πιο φρικτών εγκλημάτων και μόνο με την αναισθησία του και αδιαφορία του απέναντι στο γεγονός. Καμιά συνείδηση δεν είναι αθάνατη, όταν το δίκαιο δεν την αγγίζει. Αυτό να το θυμάσαι για πάντα, παιδί μου.”

ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΕΦΑΝΗΣ 1ο Βραβείο ποίησης Γυμνασίου 1996 (2ο Γυμνάσιο Αργυροστολίου

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΔΙΚΙΑ

Δίκη στημένη ξεκινά,
όλοι κοιτούνε σιωπηλά
γνωστή η έκβαση της,
εκτός απ' τη φωνή της...

Δύστυχη φτωχομένα τους μιλά,

το δίκιο τηνε πνίγει,
ό,τι κι αν ακούει δε σταματά,
δε λέει να πάει να φύγει
Απείρες δεχεται απειλές,
εκείνη επιμένει,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΥΡΡΙΟΥ

μα οι τυφλοί οι δικαστές
απόφαση έχουν παρμένη.

Το πλήθος την περιγελά,
παρόλο που το ξέρει
πως δίκιο έχει και μιλά
και την αλήθεια λέει.

Με λόγια απότομα κι αληθινά
φωνάζει οργισμένη
κι ενώ της φέρονται σκληρά
εκείνη δε σωπαίνει.

Το πλήθος έτσι την κοιτά,

αυτή δεν το αντέχει,
επίθεση εξαπολά,
μα τύχη πια δεν έχει.

Σκληρός, αμείλικτος ο δικαστής,
ψυχρός στο επάγγελμά του,
δε φέρει αντίρρηση κανείς,
συνένοχοι στο αδίκημά του.

Όπως συνήθως γίνεται
ο δυνατός νικά
κι εκείνη παραδίνεται
και δεν ξαναμιλά.

“ΠΑΡΙΣ”

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΣΕΡΙΑΤΟΥ, 1ο Βραβείο πεζογραφίας Γυμνασίου 1996 (Γυμνάσιο Πάσας)

Είναι πολλές φορές που η δικαιοσύνη λάμπει και φαίνεται αν κάποιος έχει δίκιο και αθωώνεται ή έχει άδικο, οπότε τιμωρείται. Καμιά φορά όμως γίνονται λάθη, δηλαδή ή οι αποφάσεις που παίρνονται δεν είναι πάντοτε δίκαιες. Σ' αυτό ίσως φταίνε κάποιες λανθασμένες πληροφορίες ή κάποιες συμπτώσεις, είναι αρκετές όμως περιπτώσεις που κάποιος καταδικάζεται άδικο, κι ενώ κάποιος απ' την κλειστή τους κοινωνία γνωρίζουν πολύ καλά ότι είναι αθώος, δε μιλούν, ίσως επειδή φοβούνται μήπως έχει σ' αυτούς επιπτώσεις, ίσως από αδιαφορία, που στις μέρες μας υπάρχει σε μεγάλο βαθμό. Κάτι παρόμοιο θα σας διηγηθώ.

Ήταν Απρίλης του 1995 σε κάποιο βιομηχανικό κέντρο της χώρας μας. Η Ελισάβετ Ζωγράφου, η οποία είχε τελειώσει λογιστικά, εργαζόταν ως βοηθός λογιστή σε κάποια μεγάλη βιομηχανία παραγωγής χαρτιού. Η Ελισάβετ ήταν πάρα πολύ έξυπνη και πρόθυμη πάντοτε. Στη δουλειά της βέβαια πήγαινε από το καλό στο καλύτερο, γρήγορα θα γινόταν λογιστής, αφού ο κ. Παρασκευόπουλος – ο τότε λογιστής – είχε πια γεράσει και –κακά τα ψέματα– δεν τα πήγαινε και τόσο καλά με τη δουλειά του, αφού τα χρόνια του βάραιναν και όλο και κάτι ξεχνούσε, ο ίδιος ήταν αδύνατο να το παραδεχτεί, θα έκανε τα πάντα για να καταστρέψει τον αντικαταστάτη του κι αυτό όλοι το γνώριζαν πολύ καλά.

Έτσι λοιπόν έγινε και με την Ελισάβετ, η οποία δε γνώριζε τίποτα για το σχέδιο που θα κατέστρωνε εναντίον της ο κ. Παρασκευόπουλος.

Κάποια μέρα, στις 27 Απριλίου, η Ελισάβετ είπε στο διευθυντή ότι, επειδή είχε πολλή δουλειά και καθόταν και μετά το τέλος του ωραρίου, όπως ο κύριος Παρασκευόπουλος της είχε πει να κάνει. Όταν έφυγαν όλοι οι εργαζόμενοι κι υπάλληλοι απ' τα γραφεία, ο κύριος Παρασκευόπουλος έδωσε ένα κουτί στην Ελισάβετ να το βάλει στο αμάξι της και της είπε πως ήταν κάτι χαρτιά που έπρεπε να μελετήσει στο σπίτι, επειδή εκεί είχαν άλλα χαρτιά να κοιτάξουν και δε θα προλάβαιναν. (Στην πραγματικότητα το κουτί περιείχε χρήματα που ο κύριος Παρασκευόπουλος ήθελε να βρεθούν στα χέρια της Ελισάβετ, οπότε να κατηγορηθεί για κλοπή χρημάτων της βιομηχανίας). Εκείνο το βράδυ ο τελευταίος που έφυγε απ' τη βιομηχανία ήταν η Ελισάβετ, που είχε μείνει ως τα ξημερώματα μελετώντας τα έγγραφα της βιομηχανίας.

Όταν πήγε στο σπίτι της, το μυαλό της ήταν γεμάτο αριθμούς και απίστευτους λογαριασμούς,

ενώ η αϋπνία και η κούραση είχαν σχηματίσει μαύρους κύκλους γύρω από τα καφέ μεγάλα μάτια της. Σαν να μην έφταναν όλα αυτά, όταν έφτασε στις εφτά στο γραφείο της, την περίμενε μια έκπληξη, δυο αστυνομικοί άψαχναν βιαστικά το γραφείο της, όταν τους είδε τους ρώτησε φωναχτά κι απελλιόμενα τι ζητούσαν (στο γραφείο της), τι έψαχναν. Τότε αυτοί γύρισαν και την κοίταξαν απορημένοι και συνέχισαν μηχανικά τη δουλειά τους, λες και δεν την είχαν καν δει. Η Ελισάβετ προχώρησε προς το γραφείο του διευθυντή περιμένοντας βοήθεια και εξηγήσεις γι' αυτό που γινόταν (στο γραφείο της). Όταν μπήκε στο γραφείο, είδε το διευθυντή (της βιομηχανίας) να συνομιλεί με το διευθυντή της αστυνομίας και πριν προλάβει να πει λέξη, μπήκαν σαν σίφουνες δυο άλλοι αστυνομικοί και απευθυνόμενοι στο διευθυντή της αστυνομίας είπαν ότι μόνο ένα κουτί βρήκαν στο αυτοκίνητο, δείχνοντας το κουτί που ο κύριος Παρασκευόπουλος είχε δώσει στην Ελισάβετ το προηγούμενο βράδυ. "Τα χαρτιά μου", ξεφώνησε η Ελισάβετ, ενώ αμέσως μετά ακολούθησε σιωπή μπροστά στο θέαμα που αντίκρυσαν. Ο διευθυντής της αστυνομίας γύρισε και είπε στην Ελισάβετ, "Ελισάβετ, παιδί μου, αν αντιμετωπίζες οικονομικό πρόβλημα, έπρεπε να μου το πεις και να είσαι σίγουρη ότι θα σε βοηθούσα, χωρίς να χρειστεί να φτάσεις σε ακρότητες". Χωρίς η Ελισάβετ να έχει καταλάβει, οι αστυνομικοί της είχαν περάσει χειροπέδες και την τραβολογούσαν προς την έξοδο, ενώ της αράριαζαν κάτω ακαταλαβίστικους κανόνες, "δικαιώματα" τα λέγανε, μα σ' αυτή κάθε άλλο παρά δικαιώματα της φανήκανε.

Ωσπου να γίνει η δίκη, της εξήγησαν ότι θα προφυλακιζόταν. Έτσι ως τη μέρα της δίκης, που είχε φτάσει, Η Ελισάβετ καθόταν σ' ένα γκριζο άχαρο δωμάτιο προσπαθώντας να καταλάβει για ποιο λόγο την ταλαιπωρούν τό καιρό.

Κατά τη διάρκεια της δίκης καθόταν στο εδώλιο του κατηγορουμένου με σκυφτό το κεφάλι και σκεφτόταν το μέλλον της. Επιτέλους, μετά απ' τα όσα άκουσε, κατάλαβε γιατί δικαζόταν, ενώ προσπαθούσε ακόμα να καταλάβει πώς βρέθηκε αυτή μπλεγμένη. Το βλέμμα της έπεσε πάνω στο φαρδύ χαμόγελο του κυρίου Παρασκευόπουλου, που ήταν γεμάτο ευχαρίστηση, ενώ στο βλέμμα του ήταν ζωγραφισμένο το μίσος. Απ' το μυαλό της Ελισάβετ πέρασε μια σκέψη, που όμως γρήγορα χάθηκε να διώξει: "δεν μπορεί", σκέφτηκε προσπαθώντας να πείσει τον εαυτό της.

Η δίκη συνεχιζόταν και η Ελισάβετ πνιγόταν, καθώς ένιωθε τις ελπίδες της να σβήνουν, κοιτούσε τους φίλους και τους γνωστούς και με τα μάτια ζητούσε να τη βοηθήσουν, αφού ήξεραν...

Η δίκη κόντευε να τελειώσει και θα κατέθετε και ο τελευταίος μάρτυρας και μετά ήταν η σειρά της. Η βαριά φωνή του δικαστή διέκοψε τις σκέψεις της: "Εμμανουήλ Νικολάου Δασκαλόπουλος", φώναξε. "ο Μάνος", ψιθύρισε η Ελισάβετ, φέρνοντας στο νου την αγγελική παρουσία του συμπαθητικού υπαλλήλου της βιομηχανίας και μια φλόγα ελπίδας άναψε μέσα της. Ο Μάνος προχώρησε με θάρρος προς την έδρα των δικαστών, κρατώντας στα χέρια του χαρτιά, ορκίστηκε με πίστη και σιγουριά γι' αυτά που θα έλεγε, ενώ τα μάτια του σπιθοβολούσαν από πείσμα. Ο πρόεδρος του δικαστηρίου τού έδωσε το λόγο κι αυτός άρχισε να μιλά ασταμάτητα δείχνοντας κάθε τόσο τα στοιχεία του. Όλοι άκουγαν αυτά που έλεγε και ρουφούσαν τα λόγια του, όπως διψασμένα ρουφούν το νερό κι ούτε σταγόνα δεν αφήνουν, η Ελισάβετ τον κοιτούσε όλο θαυμασμό και ψιθύρισε "ίδιος δικηγόγος". Στις αρχαίες τραγωδίες οι ακροατές θα αποκαλούσαν το Μάνο "από μηχανής θεό" που στέλνει η "θεία Δικαιοσύνη", επιδίωγατά το δίκαιο και καταδιώκει την αδιαφορία, ενώ στο μυαλό της Ελισάβετ φάνταζε με φωτιστέφανο, ίδιος Άγιος.

Η κατάθεση του Μάνου έγινε αιτία να χαθεί το χαμόγελο του κυρίου Παρασκευόπουλου, και ένας ένας σιγά σιγά το κοινό να παίρνει το θάρρος και ν' αποκαλύπτει όλη την την πλεκτάνη που είχε καταστρώσει ο κύριος Παρασκευόπουλος και απέβλεπε μόνο και μόνο στο να κρατούσε όσο πιο πολύ μπορούσε τη θέση του λογιστή.

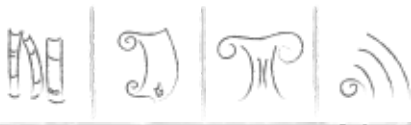
Η απόφαση θα ακουγόταν σε λίγα λεπτά, ενώ τα συναισθήματα κυλούσαν μεταξύ τους μα το πιο θα επικρατούσε περισσότερο στις καρδιές όλων. Η αγωνία είχε φτάσει στο αποκορύφωμά της,

θα έλαμπε η αλήθεια ή θα καταδικαζόταν ένας ακόμα αθώος; Η φωνή του δικαστή διέκοψε την απορία όλων. "Το δικαστήριο κηρύττει αθώα την Ελισάβετ Ζωγγράφου του Σπυριδωνος, ενώ επιβάλλει το χρηματικό πρόστιμο του ποσού των πέντε εκατομμυρίων ελληνικών δραχμών, καθώς και ποινή κάθειρξης δύο ετών στον Αποστόλη Παρασκευόπουλο του Αγαμέμνονος". Στη στιγμή οι αστυνομικοί βγάζουν τις χειροπέδες από κάποια αθώα και τις βάζουν σε κάποιο πραγματικά ένοχο. Η Ελισάβετ πέρασε μπροστά απ' τον κύριο Παρασκευόπουλο, τον κοίταξε υποτιμητικά και του είπε "Ο πατέρας μου συνήθιζε να λέει ότι ο θεός αγαπά τον κλέφτη, μα αγαπά και το νοικοκύρη. Σήμερα διαπίστωσα ότι είχε απόλυτο δίκιο".

Τελικά η Ελισάβετ και ο πατέρας της είχαν δίκιο, όμως το κόλπο του κυρίου Παρασκευόπουλου, να στείλει την Ελισάβετ να βάλει μέσα στο αμάξι της το κουτί με τα χρήματα, οπότε να υπάρχουν ενοχοποιητικά στοιχεία εναντίον της, πρέπει να παραδεχτούμε ότι ήταν πολύ έξυπνο. Ευτυχώς όμως που βρέθηκε κάποιος που ούτε φοβήθηκε ούτε αδιαφόρησε, αλλιώς άλλος ένας αθώος θα τιμωρούνταν άδικα.

Σ' αυτή την ιστορία βράθηκε κάποιος από μηχανής θεός. Γνωρίζετε όμως πόσοι αθώοι βρίσκονται άδικα στη φυλακή, ενώ οι πραγματικοί ένοχοι συνεχίζουν ανενόχλητοι το καταστροφικό τους έργο; Γι' αυτή, ας προσπαθήσουμε όλοι μας να βοηθήσουμε κάποιον αθώο συνάνθρωπό μας που έχει ανάγκη τη βοήθειά μας, τώρα ίσως για κάτι ασήμαντο, μα αργότερα για κάτι σημαντικό, ας προσπαθήσουμε λοιπόν όλοι να κάνουμε τη δικαιοσύνη να λάμψει στα μάτια μας και μέσα απ' τα λόγια μας που θα φανούν σωτήρια για κάποιον. Ας κάνουμε κάτι λοιπόν γιατί η "θεία Δικαιοσύνη" δε θα μπορεί να στείλει κάποιο Μάνο να μας σώζει.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ-ΙΘΑΚΗΣ

1995

- Τον **Ιανουάριο** κυκλοφόρησε το 5ο τεύχος της “ΚΥΜΟΘΟΗΣ”.
- Στην Κοργιαλιένειο βιβλιοθήκη έγινε ομιλία και ακολούθησε συζήτηση με θέμα “Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα”. Ομιλητής ήταν ο κ. Γιώργος Κουρής.
- Το **Μάρτιο**. Στα πλαίσια του εορτασμού της εθνικής γιορτής της 25ης Μαρτίου έγινε στην Κοργιαλιένειο Βιβλιοθήκη ομιλία με θέμα “Ένας διδάχος του Γένους, πρόδρομος της Ελληνικής Παλλιγενεσίας (Κοσμάς ο Αιτωλός)”. Ομιλητής ήταν ο κ. Ιωάννης Δρούλιας, καθηγητής, ειδικός επιστήμονας της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας.
- Το **Μάιο**. Στην αίθουσα συναυλιών της Κοργιαλ. Βιβλιοθήκης έγινε εκδήλωση για την απονομή των βραβείων του 7ου Μαθητικού λογοτεχνικού διαγωνισμού που ήταν αφιερωμένος στον Κων/νο Θεοτόκη. Για τη ζωή και το έργο του μίλησε η φιλόλογος Διονυσία Κυπριώτου, αποσπάσματα από το έργο του διάβασε η Ελένη Κουνάδη και στο πιάνο συνόδευσε ο Νίκος Γαρμπής.
- Τον **Αύγουστο** έγινε τιμητική εκδήλωση για τον ποιητή Γ. Μολφέτα. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στην Αγ. Ευφημία, σε συνεργασία με την Ένωση Κεφαλλήνων Κηφισιάς και Β. Προαστείων και με τη στήριξη του Δήμου Πυλαρέων. Ομιλητής ήταν ο λογοτέχνης-δημοσιογράφος Ντένης Φερεντίνος.
- Το **Σεπτέμβριο** στην αίθουσα της Κοργ. Βιβλιοθήκης έγινε τιμητική εκδήλωση για τον ξεχασμένο Κεφαλονίτη συγγραφέα Γ. Δενδρινό. Για τη ζωή του και το έργο του μίλησε ο συγγραφέας Βαγγέλης Σακκάτος.
- Ο Σύνδεσμος Φιλολόγων κατέθεσε πρόταση προς τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, για να τιμηθούν οι λόγιοι μοναχοί Ιωαννίκιος και Σωφρόνιος Λειχούδαι, που έδρασαν στη Μόσχα το 17ο αιώνα, αφού έφυγαν από την πατρίδα τους, το Ληξούρι και θεμελίωσαν την πνευματική ζωή της Ρωσικής Πρωτεύουσας στην Ορθοδοξία.
- Τον **Οκτώβριο** ο Πανηγυρικός της 28ης Οκτωβρίου εκφωνήθηκε από την έφορο του Δ. Σ. του Συνδέσμου μας κ. Αλίκη Γαλιατσάτου. Ο Σύνδεσμος Φιλολόγων συμμετείχε στην εορταστική εκδήλωση που διοργανώθηκε από τη ΔΕΠΑΨ ανήμερα της Εθνικής Επετείου, στο θέατρο “ΚΕΦΑΛΟΣ”. Η φιλόλογος Διονυσία Κυπριώτου παρουσίασε τα έξι αναγνώσματα από το “Άξιον εστί του Οδυσσέα Ελύτη και διάβασε αποσπάσματα ο Σπύρος Αλεβιζόπουλος.
- Την παραμονή της Εθνικής γιορτής ο Σύνδεσμος διοργάνωσε εκδήλωση-ομιλία στην Κοργ. Βιβλιοθήκη με θέμα “Ποιος και γιατί είπε το ΟΧΙ”. Ομιλητής ο φιλόλογος Π. Πετράτος.
- Από τον Οκτώβριο ο Σύνδεσμος Φιλολόγων ανέλαβε την προετοιμασία και την παρουσίαση κάθε βδομάδα της ραδιοφωνικής εκπομπής “Το τραγούδι της ποίησης” στο ραδιοφωνικό σταθμό των Δασκάλων “ο Δαμωδός”. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 25 εκπομπές αφιερωμένες σε ισάριθμους Έλληνες και ξένους ποιητές. Την ευθύνη για την εκπομπή είχαν οι φιλόλογοι Διονυσία Κυπριώτου και Αλίκη Γαλιατσάτου.
- Το **Δεκέμβριο** δύο μέλη του Δ. Σ. του Συνδέσμου, η πρόεδρος Διονυσία Κυπριώ-

ΕΚΔΟΤΕΛΙΟ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΝΟΥΣΣΙΟ ΑΙΘΟΥΣΙΟΥ

του και η έφορος Αλίκη Γαλιατσάτου, παρακολούθησαν το σεμινάριο της Π.Ε.Φ., που οργανώθηκε στην Αθήνα, με θέμα “Το Σχολείο απέναντι στην πρόκληση του αυριανού κόσμου” και μετά ενημέρωσαν τους φιλόλογους του Νομού.

1996

- Τον **Ιανουάριο** προκηρύχτηκε ο 8ος μαθητικός λογοτεχνικός διαγωνισμός, αφιερωμένος στον δάκωβο Καμπανέλλη.

- Το **Μάρτιο**. Ο πανηγυρικός της 25ης Μαρτίου εκφωνήθηκε από την ταμία του Συνδέσμου κ. Θεοδώρα Ζαφειράτου.

- Στο θέατρο “Κέφαλος”, σε συνεργασία με τη ΔΕΠΙΑΨ, η φιλόλογος Αλίκη Γαλιατσάτου παρουσίασε το έργο του Δ. Σολωμού “Ελεύθεροι Πολιορκημένοι”, ενώ αποσπάσματα από το έργο διάβασε ο Ρωσσέτος Λούζης.

- Τέλος του μήνα Μαΐου έγινε η εκδήλωση απονομής των Βραβείων του 8ου λογοτεχνικού μαθητικού διαγωνισμού. Για τη ζωή και το έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη μίλησε ο σκηνοθέτης κ. Πάνος Βαρδάκος και τα μέλη του Ε.Θ.Κ. παρουσίασαν αποσπάσματα από το έργο του συγγραφέα “Οδυσσέα, γύρισε σπίτι”.

- Τον **Ιούνιο** ο Σύνδεσμος Φιλολόγων συμμετείχε στις εκδηλώσεις του Δήμου Ληξουρίου για τη Ναυτική Εβδομάδα με την ομιλία της φιλόλογου Διονυσίας Κυπριώτου για τη ζωή και το έργο του ποιητή της θάλασσας Νίκου Καββαδία. Η ίδια εκδήλωση παρουσιάστηκε στην κοινότητα Σκάλας τον Αύγουστο.

- Τον **Ιούλιο** οι φιλόλογοι Πέτρος Πετράτος και Διονυσία Κυπριώτου δίδαξαν για 4 ώρες Τοπική Ιστορία στα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών της Αμερικής, στα πλαίσια της Φιλοξενίας των παιδιών από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καφαλληνίας.

- Κατατέθηκε πρόταση προς τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση για την έκδοση των “Απάντων” του Γ. Δενδρινού.

- Συγκεντρώθηκε η ύλη της Ανθολογίας των Κεφαλλήνων ποιητών και τέθηκε υπό την επιμέλεια του κ. Γιώργου Αλισανδράτου.

- Τον **Οκτώβριο** εκ μέρους του Δ.Σ. η πρόεδρος Δ. Κυπριώτου, καθώς και η έφορος Α. Γαλιατσάτου, παρακολούθησαν το Σεμινάριο που διοργάνωσε η Π.Ε.Φ. για τον Ο. Ελύτη.

- Την ημέρα της επετείου της 28ης Οκτωβρίου οι φιλόλογοι Α. Γαλιατσάτου και Θεοδώρα Ζαφειράτου μόλησαν με θέμα «Το Αλβανικό έπος και η κατοχή μέσα από λογοτεχνικά και ιστορικά κείμενα».

- Το **Νοέμβριο** κυκλοφορεί το 6ο και 7ο τεύχος της “Κυμοθόης”, η έκδοση της οποίας καθυστέρησε εξαιτίας οικονομικών δυσχερειών.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΑΠ. ΤΖΙΦΑΣ, *Βιβλιογραφία Νέων Ελληνικών*, Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ, *Δειγματοληψία Β΄*, ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΤΣΙΟΣ, *Το Ελληνικό μοιρολόγι* (όλα από τις εκδόσεις ΚΩΔΙΚΑΣ), Γ. Καραντώνης, *Πρισματικά*, εκδ. Μπαρμπουνάκης, 1996.

Αβελονία:

Στα ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ του τεύχους 5, η τίτλος του βιβλίου του Γ. Καραντώνη *Η περιπέτεια του Έρωτα*, να διορθωθεί σε *Η περιπέτεια της Γραφής*.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

από τις εκδόσεις Κώδικας

τα εγκυρότερα βοηθήματα για τον καθηγητή

Ν. Γρηγοριάδη:

- 1 Αναγνώσεις Λογοτεχνικών κειμένων 2 Για τη γλώσσα (έκφραση-έκθεση.)
3. Η Παράγραφος 4. Εκθέσεις 5. Δοκίμια προβληματισμού
6. Το βιβλίο του καθηγητή

Γ. Παγανού: Η Νεοελληνική Πεζογραφία.

Θεωρία και πράξη, Τόμος Α' και Β'

Τ. Καρβέλη: Η Νεότερη Ποίηση. Θεωρία και πράξη

C. M. Bowra: Οι τραγωδίες του Σοφοκλή, Αντιγόνη-Οιδίππου

M. Kline: Τα μαθηματικά στο Δυτικό Πολιτισμό, Τόμος Α' και Β'

B. Bloom: Ταξινομία διδακτικών στόχων, Τόμος Α' και Β'

Ανθολόγιο Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων

Σειρά μαθημάτων στη Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης

Ζωής Σαμαρά: Προοπτικές κειμένου Μαθήματα στη Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης

Χ. Α. Τσολάκη: Νεοελληνική Γραμματική

Η διδασκαλία της Ξένης Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και Λύκειο

Συνεργασία Φιλολόγων του Νομού Ροδόπης

Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο

Εννιά Εισηγήσεις στη Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης

Ν. Παπασταϊκούδη: Κειμενοδιφική Ανάλυση της Λογοτεχνίας

Μαθήματα στη Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης

Γ.Μ. Ιγνατιάδη κ.ά., Ομήρου Οδύσσεια - Σχεδιασμός διδασκαλίας

Ν. Βαρμάζη κ.ά., Η εποχή του λίθου και του χαλκού στον ελλαδικό χώρο Η Κλασική Εποχή - Μια διδακτική προσέγγιση

Α. Δουλαβέρα, Α. Στέφου κ.ά., Αρχαία ελληνική λυρική ποίηση - Ιφιγένεια η εν Ταύροις. Οργάνωση διδασκαλίας - Διδακτικά και ερμηνευτικά σχεδιάσματα

Δ. Γαβαλά: Εσωτερική διαλεκτική στη «Μαρία Νεφέλη» του Ο. Ελύτη

Onelio Jorge Cardoso, 15 Διηγήματα (μτφ. Ε. Πανδη-Παυλάκη)

Δ. Τομπαΐδη, Θέματα σύνταξης της Νεοελληνικής Γλώσσας

Απ. Τζίφα, Βιβλιογραφία Νέων Ελληνικών για τη Μ. Εκπαίδευση

Απ. Τζίφα, Σημειωματάριο προβληματισμών Α' και Β' για την Έκθεση Ιδεών

Γιώργου Πράσινου, Το άπειρο

Κ. Ασπρουλάκη, Συμβολή στη διδακτική των φιλολογικών μαθημάτων

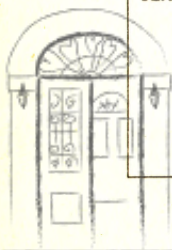
Γιάννη Μότσιου, Το ελληνικό μοιρολόι (τυπώνεται)

Χρ. Τσολάκη

Η Διδασκαλία της γλώσσας (Εισηγήσεις γλωσσολογικού συνεδρίου)

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**